

OPVS
NATVRALE
POLITICVM

OPVS NATVRALE POLITICVM,

IN QVO

PRINCIPATVVM Regimen indoles elementorum adumbrat.

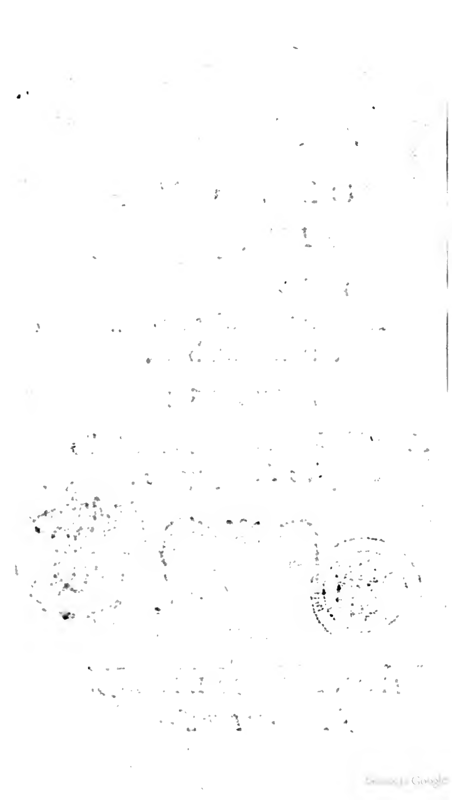
AVCTORE

Francisco Viliotto Ciue, & Medicò Collegiato Montisregalis.

MONTEREGALI, 1659.

Superiorum permissu.

Illustrifs. atq; Excellentifs. D.D.
CAROLO EMANVELI PHILIBERTO HIACINTO DE SIMIANA

Planitiarum, Liburni, Castri noui, Roati, & Maretti Marchioni,

Generali Præfecto totius Militiæ Peditum Regiæ Celsitudinis Sabaudiæ, Equiti Torquato Virginis Annunciatæ; Magno Cubiculario, & Primo à Consilijs Ministro.

Vòd ego per depressa, & humilia reptans ad altissimos vertices tuos suspexerim, adscribetur, vel animositati meæ, vltra vires se efferēti, vel facilitati tuæ,

etiam deiecta ſubleuanti. Hunc tamen animum nunquam ſumpſiſſem rudi, & impolito ſtylo perſpicaciſſima tua lumina tentandi, quæ in compoſita, & ſubacta materia hærere conſueſcũt, niſi iſtius libelli titulus audaciã mentis promouiſſet; eò enim neceſſitatis perductus eram, vt videlicet aut elegantiam inſcriptionis delerem, aut tibi nuncuparem. Dabis ergò veniam, ſi dum infirmitatẽ meam cognoſco, materiæ de qua agitur præſtantia compulſus, cogor patiẽtiam tuam incõpto, & non benè limato argumento vrgere. naturam quippè docentem Principes induco, cuius præcepta niſi à luſtrata, & introſpecta nõ proferũ-

tur

tur. quare in illius secreta fallentia, & altè reposta descendendum est, antequam monita, & decreta capiantur; & hæc tot difficultatibus adepta Principibus proponere, incertum, ac arduũ facinus est, & præter quam in altissima indole versatis intutum. Hæc duo igitur ægrè cedentia dum voluo, non video cui arcanos istorum genios aptius, quàm tibi vni committam. tu enim naturam, non dicam quod rimatus sis, cum ipsius latebras ad ingenij tui lucem extraxeris, introspexisti ipsam, euiscerasti. maris terræq; miraculis intellectui tuo circuratis, sensus, mentemq; ad syderum, & planetarum corpora perduxisti, vt disciplinæ vel ar-

tes, ad explorandos naturæ receſſus nullo tàm ſpecioſo glorientur inuento, quod tibi non luceat, & magiſtra manu, & præcipienti ratione tractetur. In ſequeſtra verò aulæ negotia, tua te inſinuarunt cunabula; ſecretiora conclauia naſcendi ſors tibi recluſit: claritudo ſanguinis, & longa auorum ſeries regum aſſueta miniſterio cum luce regiã aperuit; erectiſſima verò indoles iuſſit te magiſterij ſummam verſare. Regalis Duciſſa Caroli Emanuelis II. tùm lactentis tutrix vti in ſuis deliberationibus prudentiæ lumina ſemper emiſit, ità in hac oſtentauit, qua te armis cõſilijſq; præfecit, eò potiſſimùm tempore, quo ſummopere muni-

ta esse oportebat; vt hæream an hæc promotio plus honoris tibi, quàm gloriæ perspicacissimæ Reginæ contulerit, quòd turbidis illis annis rationes suas tuis permiscens, obfirmato, librato q; consilio ex ruentibus rebus partim suspenderit, aut erexerit, partim ità desposuerit, vt quamuis à pluribus appetita dominij iura ad Regalem filij celsitudinē illibata concesserint; vt monstrum sit discerpta principatus mēbra, inter tot validas arces ab exteris armis insessas, paucis annis cordatissimæ moderatricis ductu, & solertia in suum corpus coaluisse. quę omnia perpendens sentiebam id opus tibi quodammodo factum suo met impulsu ad te vergere,

ità vt ipsi nec decorum esset sub alia clientela in lucem emicare, & tibi quammodo iniuriosum, si quod dotes tuas referebat, tibi vni nō sisteretur. fuit per aliquid temporis, non inficior, inter libelli titulum, & orationem quædam veluti modesta disceptatio, dum titulus in te vnum spectans, tamquam ad suam sedem maturatò illuc contendebat, cuius impetum destituebat oratio non exacta nec aptis verbis satis lęuigata, quasi erubescens castigatissimis tuis luminibus scabrositates obijcere. vicit tandem titulus, vt ad te perueniret, hoc potissimùm argumento, quòd vel elegantia sui alterius labes obduceret, vel humanitas tua sine despęctu asperitates

præte-

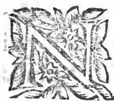
præteriret. Nollem intereà putares, me superbo libelli titulo ità indulgere, vt ex hoc aliqua documenta te excerpturũ sperem, qui iàm omnia politices, & naturalis Philosophiæ pręcepta tuo gremio conclusisti. noui aliquid versatissimæ tuæ menti afferri nequit, quod non modo dicam te possidere, sed praxi firmauisse. studijs, & regia tot annos imbutus eximiorẽ pręceptorẽ, quã te tibi quęrere non potes. hoc siquidẽ vnum spectaui, vt scilicet ęquissima scita consulentem in istius libri lectione, hæc delectatio te caperet; consilia tua probare naturam.

Excellentiæ Tuæ

Addictissimus.

Franciscus Viliotus.

AMICE LECTOR.

Aturam in mundi medio librauiſſe terras vt ſuorum operum ſpectatorē hominem haberet, ſatis liquet. nam tot miracula ſolitudini ſtruere inſulſæ deliberationis laborioſum fuiſſet molimen vti ineptæ aut ſaltem nimis anguſtæ mentis argumentum eſt, tanto ſpectaculo nō vltra communem intendiſse parentem, quam vt oculos aduocaret. Vult introſpici, non videri natura, elegantiſſimo proſpectu viſus aciem allicit, vt mentem ad ſecretiora moueat. minimum ſibi eſt ſplendores promere. arcana ſua luci non committit, quæ duntaxat meditantibus ſeruauit. tot fulgoribus in ordinis contemplationē

nos.

nos inflãmare cõcẽdit, quomodo scilicet per vices mundũ regat, cum tot mutationibus perduret, & perennet regnum suum inter assiduas iactationes: vt non politura animos nostros enutriat, sed præcepta ex ipsius speculatione deprompta stabiliant, ac illos, qui cæteros administrant, principatuũ regimen doceant, perdiscantq; ij imperia nonnisi cum naturæ ligibus æternari. nam sicut quod naturale est mora non decrescit, ità quod naturalibus administratur decretis, tempore non teritur.

Ideo quod opus tantæ maiestatis aggressus sim nemo iustè me arguet, aut consilij audaciam sanis rationibus perstringet. quod enim naturam tractem id ago ex ipsius imperio, cui nõ se subijcere, homini ineptissimum est

cur

cur verò ad supremū, & quasi inaccessum Principum apicem cogitationibus meis euolauerim; neq; alarum temeritatem aliquis æquè insectabitur, cū has ex natura mutuatus sim, cuius duntaxat interpretem in hoc paruo volumine me præbeo. quare labor iste meus inculpatus exibit, cū in eam desudauerit materiam, quam ope humani intellectus ex caligine aliquando erumpere iubebat ipsa natura. Stylus forsitan aliquā sustinebit cēsurā, quod æquali rebus, quas versat, ornatu nō decoretur. Fateor. Hæc pars me ab incæptis deterruisset, nisi iā cōpertū habuissē, synceros vultus nō fucos naturā quærere. veritas vna est quæ sicut hāc admirabilē, & excellētē præstat, ità delectat, vt nisi per immaculatā veritatē indignetū traduci.

Vale.

INDEX CAPITVM, QVAE in hoc Opere continentur.

ſcilicet,& calentium, humanæ incolumitati conſultum eſt, itá Principes ſeueritate, & clementia opportunè adminiſtrata, principatus vigorem tueri.

Caput XI. Terræ motum inter naturę morbos recenſeri, quę à ſuis affectionibus immunis non eſt, atque ex ſymptomatibus corporis humani, conuulſioni per quam ſimilem eſſe.

Caput XII. A terræ motibus immunis tellus non eſt, nec homines à bello quod non inìquè adminiſtrabunt, ſi bellandi cauſas à natura mutuabuntur.

Caput XIII. pag. 279. Quidquid à terra recipiunt Cęli per nubes, & pluuias reddere.

Caput XV. pag. 343. Cometem tertiæ aeris regionis nubem eſſe, rariorem quidem, ideo illuſtrem, & quæ ſyderum fulgorē, & curſum æmuletur.

Caput XVI. pag. 374. Humidum radicale principatuum, ſubditos eſſe, quorum copia auget imperia, paucitas minuit.

Caput XVII. pag. 405. Per aera vehi ventos non ſecùs, ac per terras flumina

***

Ego

EGo Michael Antonius Robbius Societatis Iesu Theologus, de mādato Reuerendiss. Patris Magistri Fr. Gasparis Maijnardi Inquisitoris Generalis Montisregalis, perlegi librum cui Titulus: *Opus naturale Politicum, in quo Principatuum Regimen, Indoles Elementorum adumbrat*. Et cum nihil in ipso contineri contrarium Religioni Catholicæ, aut dispositioni sacrorum Canonum, & Constitutionum Apostolicarum, aut contra bonos mores, aduerterim; imò plurimum ex argumenti nouitate, ac multiplici, quam in se cōtinet, eruditione, vtilitatis hauserim; eum cum non exigua Auctoris laude, multoq; Lectorum fructu imprimi posse censeo. Monteregali die 18. Aprilis 1658.

Ego idem Michael Antonius Robbius

Imprimatur

Fr. Gaspar Mainardus Inquisitor Mōtisregalis.

Ego Emanuel Philibertus Martina Iudex vidi, & non dissentio imprimi. Monteregali die 2. Augusti 1658.

L E C T O R

Typographi errata insigniora sic corrige, cæteris parce, uti punctis, & virgulis, extra ordinem positis.

PAg 1. Lin. 4. procereritas, leg. proceritas
Pag. 2. lin. 6 pacuitate leg. paucitate
Pag. eadem lin. 20 præmētibus leg. promētibus
Pag. 12. 10 obuiuum leg. obuium
14. 11. terreç terræ
17. 1. vngnem vnguem
17. 13. vuiuersalem Vniuersalem
19. 24. luxiriosè luxuriosè
20. 19. Ilia illa
26. 28. Cęlat celat
30. 20. sommoq; somnoq;
43. 28. delcesserant discesserant
46. 11. firmus firmius
46. 26. præstinum pristinum
47. 26. optabi optabili
49. 8. dimersione dimensione
55. 1. generatrices generatricis
57. 5. xterna externa
58. 3. propriora propiora
62. 1. uolatile uolatilem
63. 4. salcedine salsedine
64. 15. ventitant venditant
66. 9. subda subdat
67. 8. oliosa oleosa

70. 20.

Pag. 70. 10. passerentur pascerentur
74. 14. emongitur emungitur
73. 17. apropinquare nos apriopinquare
91. 10. regidumque rigidumque
93. 28. ventitat venditat
99. 2. Sardooum Sardoum
95. 27. inuolubris inuolucris
102. 12. tueri nequit tueri se nequit
103. 22. superficem superficiem
104. 11. Cùm fluctus geminum cum fluctibus geminum
108. 28. eo eò
111. 24. Constructa constricta
113. 22. excreuit exercuit
113. 28. æstuas æstua
115. 6. pouocant prouocant
116. 13. artis arctis
117. 26. nequunt nequeunt
119. 1. augumentum augmentum
119. 26. ciuiles ciuilis
122. 20. hostili hostile
122. 21. luxuriè luxurie
123. 5. eruciatu cruciatu
123. 28. femiliæ familiæ
131. 26. merias miserias
134. 14. italiarum italicarum
135. 11. ennunciaanda enunciaanda
135. 15. prothetypon prothetypus
136. 4. Sepere Sepire
139. 5. arcescens arcessens
143. 8. incessum incessum
143. 15. instrabili instabili
147. 5. egestates egestates
155. 24. dum dein

156. 6.

Pag 156. 6. fistulorum fistularum
157. 18. peneratiouem penetrationem
175. 18. aliquod aliquid
177. 16. hijdaspide hijdaspe
181. 27. aurasiensis arausiensis
182. 27. Insinitas infinitas
194. 19. gitur igitur
195. 22. papulum pabulum
199. 1. fragrantibus flagrantibus
199. 2. comperierunt compererunt
209. 18. vestigalium vectigalium
209. 25. linquescens linquens
212. 23. in hoc in hac
217. 5. eccelentia excellentia
217. 16. ista nostrum ista se in nostrum
220. 6. ex vtriusq; ex vtraq;
237. 21. quipus quibus
240. 22. concrepit concrepat
255. 2. opulentia opulenta
258. 2. quę natura quam quæ natura
266. 7. exprobatione exprobratione
276. 21. beneficientias beneficentias
283. 12. redditu reditu
332. 3. ventitabat venditabat
344. 25. ventitant venditant
345. 27. retijs retibus
350. 12. concreperent concreparent
356. 19. ventitare venditare
357. 17. ad sensum ad senium
357. 19. marecicere marcescere
378. 26. crebitas crebritas
383. 14. obstinebit obtinebit
383. 20. indicet indicat

390. 19.

Pag. 390. 19. vnquam nunquam
395. 16. ludriei ludieri
403. 5. Populsata populata
403. 20. faticata fatigata
414. 1. ignolceret ignesceret
431. 28. fa escit facessit
434. 20. ventitare venditare
442. 23. speonere seponere
459. 14. exılare exilarare
465. 14. inqulnamenta inquinamenta
465. 24 tadem tandem
478. 11. intentiores intensiores
484. 3. Dominum Dominium
486. 3. inlellexerunt intellexerunt
493. 1. politices politice
495. 27. politices politice
501. 5. on non
503. 7. habbeunt habebunt

FINIS.

AD SIMILITVDINEM humani corporis, in terræ penetralibus alimentum extituris fructibus elaborari, perpetuosq; fumos in apertum emitti, ac per terrenum corpus cæleſtem virtutem propagari, à qua præcipua naturæ opera emanant.

Caput I.

ERRÆ ſumma percurrere plagarum immenſitas, rupiũ proceritas, hiatuum horror, fluminũ interiectio, lapſus vallium, inuictũ æſtiuis ardoribus gelu, nõ coercita brumis inconſtantia arenarum, ineluctabilis lacuũ pigrities, non comperta vada, fallentes viæ, ſed præ cæteris incõprehenſa maris vaſtitas prohibet, quod terræ circumfluum continuationem ſcindẽs variè lacerat, ac diſterminat, & ad ſui genium figuras ordinat.

Tot rerum facies ad pulchritudinem telluri impressas esse delicati, morosiq; homines sibi forsã inducent in animum; quod præcipuè id habeant hominum sensus, vt varietate instaurentur, obiectorum verò districti paucitate languescant. Quippe rerum imagines, si diutius possideant animum, longa mora mæstitiam incutiunt, vel saltem gaudium obtundunt; itaq; delectatio sensuum inertit, vel exoluitur, vt argumentum mætoris exigat, si debeat erigi; alioqui ipsa oblectamenti diuturnitas semetipsam iugulat. Intenderat igitur Deus exornare terram, quę non tantùm corpora, sed affectiones pasceret, & insatiabiles voluptates, si non exsatiaret, saltem nouitate rerum occuparet, & distineret.

Seueriora premẽtib⁹ iudicia, cõplacitũ est, Deũ in orbis cõditione spretis cupiditatib⁹, ad ipsas dũtaxat necessitates respexisse, atq; in has omnem terrarum architecturam conuerti: sic scopulos circumsistere mare, qui procellosos impetus arceant, quasi munimenta terrę, ad defendendum formidatum hostem: datos esse montes, vt egerant fluuios, distut-

diſtribuantque in vniuerſam tellurem, necnon turbinum, ventorumq; procellas compeſcant, qui ſine tali obice planitiem inſolentius popularentur: plana, accliuia, humilia, arcta, flexa, curua, obrupta, verticoſa, concaua, pendentia, ne catacliſmis ſepeliretur tellus, vel venti nullo obiecto repagulo, ad arbitrium inſoleſcentes cuncta miſcerent; neue eodem modo exurenti ſoli humus vniuerſa pateret, qui fecũdat, abſumit, exhaurit, cuius aſpectu recreantur fructus, dum ad ſui vſum adflantur: Sol enim alios aſſiduo contactu maturat, alios perdit, & vmbra, quam poſitionũ inæqualitas diffundit, perſępè ab imminenti interitu, & combuſtione multos vindicauit. Plantarum quamplurimæ radiceſcunt in ſicco, non paucæ in humido altius deſcendunt, pleraq; pars mediocrem ſoli naturam deſiderat: eleuanda idcirco erat alicubi tellus, vt effuſos nimbos citiſſimè excuteret, alibi deprimẽda, vt colligeret, ęquanda alibi, ne ſuperuacua humiditas ſata corrumperet, vel areſcens ſiccitas emaciaret.

Aliter politiæ ſtudioſi loquentur,

nimirum ex obliquitate, vel rectitudine solis, & ex peculiari syderum influxu non omnibus terris eodem, diuersam celi temperiem prouincijs institui, hinc nationũ dissonam, & altercantẽ emersisse naturam; quas malè sibi cohærentes pelago, montibus, siluis, amnibus dissociauerat Deus, suaq; veluti sepe regiones discriminauerat, ne dissonarum gentium miscellam perturbatio, & simultas incesseret.

Qui verò motum infulciunt terræ, vt illam à quiete deturbent, huiusmodi sententias protelabunt, telluremq; astruent tanta locorum inæqualitate contextam, vt facilius ab impellente aere circumagatur. Itaque immensa liquentis, solidiq; æquoris spatia concauo nauis assimilabũt, altissima iuga supparis, humiliores verò montes, instar velorum, protendi, in quos illisus aer totam orbis inferni molem secum voluat; reliquum verò deflexum, & summum, deiectasq; potissimũ valles ad iuuandum motum mirè dispositas, intra quarum angustias non explicatus aer plus virium nanciscitur, terramq; ad rotationem incitans, ordi-

natis-

natiſſimum circumactum inceſſanter, & compoſitè digerit.

Nos, qui terræ ſtatū religiosè veneramur, ſuperioribus rationibus in quietā mentem adhærere cogimus. Deus omnes ſuas architecturas ità direxit in vſum, vt pulchritudinem ſimul affricaret, ne quid operis extaret ſui, quod omnimodā non redoleret diuinitatē. Poterat animam alij corpori infundere, vel diuerſimodè ordinare compaginem; voluit tamen duobus pedibus totam molem inniti, brachia vtrimq; pectori inſeri, caput ſupra collū erigi, & comarum decore, oculorum ſplēdore, rubore genarum, cutis albedine vultum honeſtari. Si liceret nobis minima animalium corpuſcula adamuſſim ſpeculari, quæ latent oculos, & contemptim pedibus teruntur, admirantes cōpoſitionis ornatum fateremur eximio ordini incubantem pulchritudinem rerum auctorem detegere Deum, cuius opera ſplendent quidem in ſuperficie terræ, ſed multo magis emicant vbi ſe claudunt. Intus nēpè pertuſa, depexaq; tellus eſt, gurgites, charybdes, latibula variè figura-

ta per viscera excurrunt; itaq; corporis soliditatem diuellunt, vt videatur natura extruxisse sibi ædes, antra, porticus, conclauia, aulas, cubilia, gynæcea, in quibus continuò excudat, malleet, aut digerat, quæ rerum expediunt vicissitudini, mortaliumq; generationi conducunt; qui recessus omnes, licet primo quidē aspectu inutiles adiudicentur, egregiè tamen ordinati sunt, eaq; in facti materia, quę indefessè agitata quotidianis occurrit deuastationibus, & nouitijs mixtorū ortib⁹ suppetit.

Forsitā animosior aliquos incesset opinio, eoq; impellet, vt asserant latebras, cauos, promptuaria materia nō compleri, vt natura vegetet, sed ideò terris indita, vt globum in medio librarent; in structura mundi non tantùm suam prodidisse Deum potentiam, sed etiam arcana aperuisse sapientiæ. Non erat illi magnū telluri assignare sedem, à qua dimoueri non posset, sed egregium putauit hanc ita instituere, vt iniussa, nulloque imperio coercita vi structuræ subsisteret, vel in aeris lubrico suspensa; stuperetq; homo ingenium potius architecturæ, quā

obe-

obedientiam, vel imperium. Maria, planitiemq; promontoriorũ, & rupiũ theatra complectuntur; hæc non secus, ac valles aer ingreditur, qui vacuos complens sinus ex omnibus partibus æquali confluens nisu molem fulcit, immensumque regit pondus. In mari quidem rostratæ naues fluitant, quia dumtaxat dorsum humidi premũt, fundoq; attingunt. At terranea sphæra vndique circumuenta aere, & ad æquilibrium librata circumcirca vniformi hærens basi, æquali fulchro ex omnibus partibus immota sustinetur, stabilisq; pendet.

Sed iam commenta ista postponamus. Media terræ regio, quæ inter centrum, & extremam hanc superficiem interest, spongiæ instar anfractuosa immensis spatijs dilacerata est; omnes terrarum voragines, & cauernæ aqua, aere, spiritu, vel igne stipatæ sunt. Natura in mixtiones, & propagationes cõuersa his horroribus inducias nullas feriasq; pmisit, sed inter se cõtraria cõmittens indissolubile in tenebris parauit bellum, & nunquam diremptam pugnam incendit, quæ mixtorum mi-

tè ordinat concordiam : vt omnia adamussim percipiamus, corporis humani motus perpendemus.

Hoc multæ occupant capacitates pectoris, stomachi, arteriarum, venarum, intestinorum. In cerebro tres merguntur ventriculi; binis cauitatibus cordis soliditas finditur; cutis, & ossium continuationem foratus, sciffiones, meatusq; soluunt. Tot verò laxitates nulla inanitate frustrantur, humore, aere, spiritibusq; semper astantibus; calorem natiuum occupationibus vacuum vita non patitur, cui vacationē dare mors sola potest. Quotidie perit homo, vltimum verò fatum nutritio in senium arcet. Sensus, nerui, & ipsa ratio exhauriunt spiritus: tota compago sanguinem absumit; momento temporis multum destruitur, & multum conditur; ideo fornaculæ hinc inde collocandæ erant, vt spiritus, & humores cuderentur, ne corpus ante præscriptam metam occumberet. Terunt cibum dentes, quem ventriculus in chylum præstat, hepar colorat in sanguinem; purgamentum extra corpus sua deferunt emissaria; humor, qui

meat

ieat in venis purior, ac defæcatior
dditione aeris, cogente calore in spi-
tuum agmē effunditur, qui naturali-
is functionibus præsto sunt. Isti ad
ordis capsulas transmissi à calidissi-
o viscere in quendam veluti flammę
aporem elaborantur, præcipua vitę
inisteria obituri: rursus per arterias in
erebri cauitates effusi, vltimum calo-
s natiui conatū experiuntur, omniq;
rrestritate purgati, ac cælestiores
cti tamquam lumina organorum
bscuritatem illustrantia, ipsi lucent
nimæ, sensum, mentisq; conceptum
radiant, nec maiori celeritate sol
erram euerberat, ac humanus ocu-
is medijs hisce spiritibus remotissima
dit obiecta. Sanguinis verò portio
ensior, & crassior à reliquis partibus
n sui alimentum rapitur, inibiq; ali-
uantisper detenta in carnes, neruos,
t ossa facessit. Hac via infantilis statu-
a adolescit, atque animal vltimam
ttingit ætatem, quod alioqui alimen-
o destitutum septima dies conficeret.

Nihil tamen contemplabilius est,
c supercilium nos iubet erigere, quam
ecreta, & inuisibilis perspiratio, quæ

omnes sensibiles euacuationes longè vincit. Medicina quippe statica, quæ imperceptibilem, & arcanam dissolutionem ponderat tantum exhalari cōijcit naturali die, quantum per aluum quindecim dierū cursus deponit. Egerit sanus homo vnius noctis spatio quindecim vrinæ vncias, crassiorum escrementorum quatuor, per oculos verò aditus quadraginta, & vltra nescius expirat. Ex quibus intellige, si tantum nobis incognita suffurantur spiracula, quam parum illud sit, quod ex lauta ciborum copia alit, & reficit, quantumq; operetur natura in modici alimenti structura, quæ stomachum animalibus amplissimum dedit; videlicet quia nequit ex multo, nisi parum aliquid vtile, & proficuum trahere, cum ex eduliorum libra ad summum tres vnciæ depurentur in sanguinem, & ex ijs vix vna abeat in carnes. Tanti ponderis est, in quod vltimum natura desudat, quæ suorum facinorum integrationem multis dumtaxat dispendijs consequitur. Disponente Deo, nisi per improbos labores mundum non stare.

Pomum adspicimus, & contēnimus ignari

gnari contemptum fructum hausisse abores annuos,huic esse anni tempora vicissim operata, huic alimentum preparauisse hyemem, dispensauisse ver, coquisse æstatem, consumauisse autumnum, quo anni tempore exucta tellus nequiret in fructuum productionem consurgere, nisi hyemali glacie constricta, caloreq; intus compulso, futuris tempestatibus erupturam aggereret materiam. Ne putes ea momento fieri, quæ ordinauerant secula, vel casu patrari, quæ elementorum consensus, vel mundi conspiratio præcesserunt. Pilos, & vngues fabricant menses, adeò naturæ viles, vt eos ab excrementis educat. Herbarum vilissimam annus digerit: millenaria non otij, sed indefessæ operationis, auri, & argenti absolutio desiderat. Terræ corpus coqui, & recoqui debet, antequam alendis plantis obnoxium sit, concretum emollitur, aperitur, disijcitur, ex crasso tenue, ex lento fit meabile, ex viscido fluidum, vt in omnes queat formari figuras, vel figurari formas.

Considera quantas operationes moliatur terra, quot germinent, quot ca-

pita tollantur, quantis fructibus grauētur plantæ, quot nouitij lapides in dies emergant, quantus splendor, quanta videatur opacitas, quanta colorum varietas, odorum multitudo sensus nostros feriant, quanta nutriant, quāta delectent? debent hęc omnia primò nasci, mox ali, dein adolescere, tandem propagari. alimento ieiuna statim caderent; nec alimentum obuium est: magno constat istud. calorem in primis, qui agat, omnis exposcit operatio, tum materia requiritur, tot rerum confluxu, & proportione concinnata; in cuius elaboratione aduersæ elementorum conferuntur manus, fit prælium, dein pax, incerta tamen, & breuis, cum qualitates conciliatæ non sint, sed coactæ, & dominium ægrè ferentes assiduis pulsibus iugum tentent excutere, donec vnionem, mixtionemq; scindant, sine quarum reparatione mundus non staret; ideò recēs molimen inuentat natura, vt nulla data mora durationem, ac propagationem nouis compositionibus æternet.

His de causis in visceribus dilatandi erant aditus, discerpenda tellus, exca-

uandi gurgites, in quibus non secus, ac in corporis humani cauis alimentum elaboraretur. Laxiores voragines mare ingreditur, quod non solum aquam, sed sulphur, & salem rerum initiamẽta secum defert, & per totam vastitatẽ circunducit. Emendata tandem aqua per canales ad auras emergens summa telluris irrigat, ingratam expungens ariditatem. Intereà sal, & sulphur ad reparandas creationes in visceribus stabulata per totam molem distribuũtur, quorum ope metalla, lapidesque conflantur, subterranei ignes, halitusq; vigent: nam reliquæ terræ charybdes, quas aqua non insidet, igni, aeriq; dicatæ sunt, qui ad interiores generationes incumbunt, perpetuas exhalationes, ac vapores in sublimia deuehũt, summamque tellurem productionibus lassam, & effetam, calore, humidoq; pingui, ac radicali recreant, & farciũt, ferèq; emeritam nouo auctoramento in augmentum sobolis, recentesq; fetus adigunt.

Aliquem fructum degustandum nobis proponamus, intacto tamen cortice, illibataq; medulla. Rejecta enim

suaui-

ſuauitate doctrinis animum delecte-
mus, non ſaporibus ſenſum . Per incre-
dibiles circumuolutiones in frugis ma-
turationem itum eſt : omittimus cæle-
ſtes confluxus, vel pluuiarum, vel ro-
ris, vel ventorum, quibus ſuam lucem
reſeruamus : non eleuemus, deprima-
mus nos, mentemq; in profundiſſima
depreſſam altiſſimè erigamus. Abyſſi
in pyri generationem conſpirarunt ; è
tereæ centro primam deduxit originē.
Vide ex quam humili, obſcuroq; loco
nobiliſſimus partus ſuorum trahat ru-
dimenta natalium ? ex his locis ad fer-
tilitatem telluris delegata eſt aqua, ac-
cenſa flamma, compulſæ exhalationes,
detruſi vapores, quæ omnia ſuperiora
terræ rarefaciunt, ſpiſſas glebas reſol-
uunt, impinguant, fermentant, ac de-
functum ſeminarium caloris, ſpirituū,
& pinguedinis collatione reuocant: nā
terra aquarum irrigatione tumet, te-
nereſcit, morbidatur, rigorem, & au-
ſteritatem abigit, maieſtate poſthabi-
ta vulgat ſe, fractaq; contumacia du-
ctibilem, facilemq; emungentibus ra-
dicibus ſe præſtat ; verum vitale robur
humidum, primigenium, inſitumque
calo-

calorem demerſa, penitiora, & cognata membra contribuunt. In centro feruet cor, quod in ſuis conditorijs alimẽtum radicale ad totius corporis reſtaurationem componit, quo rerum ſtirps, frugumq; vita ſuſtinetur. Sub hyemem, quę effumationẽ cohibens calorem intendit, magnus fit futurarũ rerum apparatus: tunc farciuntur horrea, congregantur annua, & peculium, quod reliquis tempeſtatibus diſpenſatur. Puta quantis moliminibus agitetur terra, vt debitam paſtionẽ ſuppeditare poſſit, quæ in arborem diſtribuitur, antequam in florem, mox in fructum per omnes gradientem ætates diffunditur. Integri anni, nullus dies, nulla hora, nullum feriatur momentum, & minima operatio ſine multa exhalatione non abſoluitur. Quare, ſi reuocabis ſuperius de corporibus recenſita, antequam fructus potiatur maturitate, plus in fumos, & vapores, quàm in corpus dilapſum eſt.

Hinc fit, vt iure, ac merito exclamem, grande arcanum humanis oculis inuidiſſe naturam, cum eos tali non cudit acumine, vt fumos, halituſq; è

viuentium corporibus, aut terra emissos, inque tenuissimæ nubis specie sine lucis inumbratione verrentes aera cōtuerentur. Id consulto factum arbitror, ne omnes suas prodens vires, nihil sibi faceret reliquum, quod miraremur. afferunt siquidem naturę plus decoris, & maiestatis tenebrę, quam splendores; nam isti probè dispecti vix aspiciuntur, inuisæ illæ accuratius obseruantur, receptūmq; est apud mortales naturam in suis operibus minus cognitam pluris ęstimari.

Philosophi, vt se se à tantis expedirent opificijs, & ne cuilibet effectui suā causam pręfigentes infinitis principijs pulcherrimum rerum ordinem turbarent, humanamq; mentem potius implicarent, quam naturalia edocerent, animarunt mundum, vel quod satius est per tot spectacula ad parentē communem vniuersi animam sensim irrepserunt, quodq; altissimè sequestrum, ac tenebrarum densitate protectum est, reuelarūt, esset hoc extremum agmen carpere, vltimos conatus infringere, ipsamq; naturam exanimare, si tenuissimam essentiam planè subactam, & ad

vnguem

vnguem excussam in mentis aciem demitteremus. Non sustinet natura funditus lustrari, quæ facinora sua spontè obtenebrat, summa nobis obijciens, cætera mergens, vt ipsam potius cum supercilio loquamur, quam discamus. Humanam tamen mentem primi operis speculatio longius trahens in secreta ducit, cuius impetum prospectus nō morantur, cum vix penetralium sistat contemplatio: Sic corruptione ad generationes tendit, & in putredines immigrat, vt creationes attingat.

Mixta combustione disiliunt in partes, tenuissimum transuolat, densior fumus propioribus heret parietibus, crepitat ventus, spumat humor, non discedit cinis à terra; quæque mansionem suam quærunt, partim imponunt oculis, partim infuscant, partim à sensibus rebellant, partim obediunt; in omnia intrat mens, quæ rebellantia subigit, fugacia consequitur, consistētia versat, & simplicia corpora in vnū coiuisse rimatur, illaq; planè obuersam nacta temperiem hostiliter prius concurrisse, infensasq; qualitates mutuis cōflictibus infractas esse, quam in mixti

vnionem, & concordiam coalescant, sic aquam, ignem, terram, aerem, pręuia discordia concordes fieri, acerrimo bello pacē sancire. Sed intellectus obstinatæ pugnę diremptorem, vel cōciliatorem quærit; tantum abest elementa sine arbitro societatem inire, vt vnita insultent, & altercentur, donec coactum soluant contubernium: insita est, altéq; defixa dissidij causa, naturale odium fortuitò concursu non extinguitur, nec fortuna adæquatum metitur concursum: debet enim elemētorum determinata moles cōfluere, vt cohęreant; foret alioqui irrita vnionis spes: moderatorem ideo, & pacificatorem quærimus, qui elementa libratis viribus in pugnam ducens concilicet, itaq; aciem ordinet, & robur exæquet, vt tale mixtum consurgat. Emergentem formam istius fæderis interpretem non probo, quę iam sancitum percussumq; consequitur, quomodo enim forma nūdum proserpens, sed planè demersa potis erit ad determinandum elementorum pondus, & cuiusq; robur ità limitandum, vt cōflictum excipiat amplexus. Quod si in

hoc

ic valuisset, nullam mixti corruptio-
m pateretur: nam quæ quiuisset ad-
c sepulta componere, multo magis
iens, & florida congregationẽ, cæ-
nq; muniret, & tueretur.

Cum igitur elementa, neque ex se,
que nascentis formæ auxilio ad na-
ę partus consumandos valida sint,
gulis verò mixtionibus,& congeric-
s peculiarem causam inserere Mun-
æconomiæ aduersetur, præsertim,
m Monarchię regimini obnoxia sit,
gimur hãc vniuersalem causam cũ
vegetantem, &inspirantem suspi-
e Principem, Reginam, Mundi gu-
rnatricem, quæ elementorum lites,
piat, diuortia iungat, hostiles iras
erposita moderatione mulceat, mu-
asq; vires nouæ formæ dominio su-
ciens in fędus compellat.

Cucurbitæ semen nemine contradi-
nte, frigidum est; terræ creditum te-
ci osculo ipsi maritatur, radices ex-
ndit, alimentum surripit, luxiriosè
tuberat, enormes fructus ad maturi-
tem perducit. Certum est more cæte-
rum seminum pabulum trahere, pel-
ctum distribuere, effusum coquere,
nouis-

nouissimè digestum assimilare, vltimò in florem, fructumq; vertere. An temperamentum, quod frigidum est, tam solemnia edet? an admixtus ignis edomitus, & eneruatus his sufficiet? qui si polleret proculdubio violaret, & corrumperet. Profectò non diuersimodè nutritur cucurbita à pipere calido, & exurenti. Fortassis hæc dabis formæ, quæ non existebat, & alienum operiebatur subsidium, vt surgeret. Vis cunctas formas inter se dissonas in easdem vires consentire? omnes plantæ diuersissima inter se facie in assumēdo pabulo parem seruant tenorem, eodem ordine alimentum combibit quercus, ac cucurbita, licet ista flexibili, & imbecilli structura incrementum maturet, ilia crescendi tarditatem corporis soliditate compenset. Verum vtraque solicitas pastionis radices expandit toti moli communicatura. Præterea nihil magis funditus perit, quàm rerum forma, in cuius extinctione ipsa rudimēta delitescunt. Hæc ne asseres in semine occultari, in quo nullum cernis vestigium? nulla plantæ figura in suo semine emicat, quod longe diuersa vestit

imago

nago; imò multa offendes semina mninò sui fructus exuta virtute. Non e,& fortius loqueris,& prudentius sen- es, si abscōdi in seminib⁹ vim astruas potestatem cludi, quæ iuxta Aristo- is placitum proportione respōdeat emento stellarum.

Sepofuerat Deus terram à cœlis, sed cut hominum partem ferè ad sui ex- :llentiam expoliuerat, ita telluri cæ- rum portionem infuderat, quæ im- ensas vires paruo cogit, grandiores tus modico circumscribit, magnas bores pusillo coercet, rerum interi- im nouis ortibus sarcit, aduersus mor- s iniurias semina cudit, quæ ipsam incunt, seniumq; adolescentia, fatū ita vlciscuntur. Euulsa è cœlis tenuis- ma lux, & terræ credita, cui pro in- enita virtute insidet, vndequaque dif- isa fabricat formas, & cęlestium cō- os motuum, influxuūque particeps olem administrat, nihil mouet, nisi iperioribus congruat, ad quorum dis- ositionē exerit se se potissimum solis, unæq; radijs adflata sua implet ope- a, vt iam non stupeamus terræ mira- ula, cum cęli parte perfusa sit, cuius

cuius

cuius proprium est ostenta proferre. Sydereos motus tellus metitur, sentit ecclypses, beneficarum stellarum aspectu in felicitatem erigitur, malignis vexatur, quia ipsius vis è supremo est, assentitur cælis, & syderibus astipulatur. Ex his comprehende, quantum excedant supra terram celi, quorum materia hic gubernatrix est, quæ licet omnibus sæculis illibata, putredines tamen inhibere nequit, quia fluxum, mortaleq; corpus administrat.

Sicut

SICVT VIRTVS TERRIS inserta cælorum opem, & procurationem iugi effumatione rependit, ità decere homines suorum Principum tutelam tributis compensare.

Caput II.

Vnquam luculentius cęlestem virtutem exeruit tellus, quàm cum animaduersum est, ipsam, vt sic loquar, fumis adorare cęlos. Benefacientem enim excolere, curantem65 reuereri, regijs largitionibus, si non gratiæ, saltem officij paritate occurrere, vltra insipidæ terræ condimētum sapit. Abiecta nimis hęc moles est, quàm vt ad excelsum facinus se prouocet. Quis altissimū obsequij genus hoc spectans in tantam humilitatem cęlestem vim immigrasse non sentiat? plusquam inanimis est supremi sui non viuere immemorem.

Aliquam tamen eruditionem ex hac telluris veneratione mortales eruant necesse

necesse est, quę si duntaxat naturali pulsu instigata indulgentissimè moderatorem suum prosequitur, vt delitescentes in visceribus opes libenter eductas vltro prodigat, quanta illos, qui ratione ducuntur, in Principes reuerentia, in tributis soluendis promptitudo manenat, & fides? accipit illa à natura, vt tribuat; noscunt isti debiti cumulum, vt expleant: illam sola obligauit natura; vrget istos comitata ratione, vt acrius pulsati plenius exoluant: quæ res admonet, vt de origine dominantium, an rigor, an illecebrę homines illexerint ad liberas ceruices seruitutis iugo subiectandas, altioribus principijs auspicemur.

Antiquissimi mortalium inter horrida degebant montium, & opaca syluarum, bestiarumq; more errantes, aduersus anni temporum rigores, specuũ latebris protegebantur. Tandem belluarum consortij puduit alumnos humanitatis; insurgentes quippè igniculi originis suæ memores eos à ferino contubernio abstrahentes ad ciuilem vitæ communitatem compulere. Verum tanti federis vinculum humanos primũ

animos

animos nectens, in immanes deinde motus deuoluebat. Pectora comitate lenita frequentioribus incendebantur contumelijs, surrepente ambitione audentes in abiectos enitebantur, fortes debilibus, multi paucis insultabant; exarmatam senio ętatem aspernabatur iuuentus, fędo contemptu imbecillior sexus polluebatur, sanciebant iura lacerti, momentaneas opes, vitamq; precariò infęliciores trahebant, tumultuātibus omnibus, vnio pro dissidio habebatur, quam exardebant vniuersi, vt extremum rerum humanarum subsidium, & nemo comparabat. De ciuitatum felicitate edocebat ciues concordia, & omnes in discordiam agebantur: tantum distat cognitionis vis ab operandi delectu, vt seligamus turbida quieta poscentes, & tam parum compotes nostri simus, vt ijs dedamus nos vexationibus, quas auertere facultatis est nostrae.

Igitur tum primum accitę leges, quas antea natura malęaudientibus promulgauerat, ijsq; impositi custodes, vt lubricę mentes gubernaculis regerentur: sic ratio contra immoderatos suos im-

petus fręno eguit, quæ adeò à se diuerterat, vt impotens sui facta maluerit alieno se obstringere imperio, quàm propriarum affectionum sustinere tyrannidem.

Hinc exorti Principes, qui statuerēt præmia virtutibus, supplicia criminibus darent, quorum auctoritate comprimeretur audacia, plecterentur scelera, modestia, & pudor suo incederent fastu.

Non patratur res tanti ponderis sine multo apparatu. Plura in diuersis instāt locis, vna lege, & vnius Legislatoris nomine, sed non vnis curatoribus obeunda. Sępius hominum puicacia mādata recusat, ideo vi obstringenda, armanda auctoritas est, ne ludibrio habeatur; in procinctu standum, vt nouandi res auidi in officio contineantur. Intra præcipua dominandi arcana nō vulganda maiestas, intentius exculta quò accuratius pressa. Superbæ ædes, magnifici apparatus, aulicorum multitudo satis reuerentiæ subditis ingerūt, si concipiant tot minora lumina ex illo maiori illustrari. Sic videtur Deus, vt mortales suspendat, dum ipse se celat,

, suæ pulchritudinis speciem in sydeus adumbrasse.

Tanta principatuum pondera vno ctigalium cardine voluūtur, & poorum obstruunt reclamantium ora, dum grato pacis otio, suisq; fruuncensibus, tributorum solutionem rectant, quibus ciuitatum reclinatur nquillitas.

humore pinguis, & facilitate aquaı tumefacta tellus, quò magis gra, & vbera est, eò inertior pergit in es; potiori verò parte discussa, & alitus versa subsidit quidem, tumoq; ponit, sed nouo florum, fructu; sunt et amictu, elegantiori fastu tus ostentans. Decuerat enim prioona nimis prementia exuere, vt in clarissimum ornamentum assurge. Largitione illa superfluum onus issit, commodum verò accersiuit, ile. Vectigalium molestiam iubet em non esse decus imperij: onus ensæ rerum eleuat ordo: ad dulcisim liberalitatem prouocat confusis metus. Qua enim voluptate sen. nostros obligare potest pecunia, si sus non gustabilis est, eius quippè

splendor offuscat oculos, durities tactũ contundit, sonus vellicat aures, naribus, & palato non sapit: tamen aspectus in dulcissimã rapit delectationem, & sensuum organa suauissime delinit; nam mentis monitu ad auri, argentiq; præsentiam exhilarantur sensus, quę eos lætari suadet, cum id possideant, quo omnia oblectamenta quæruntur. At quantò magis exultandum est cum nõ delitias mercari, sed illud redimere, quod delitias corrumpi prohibet, cùm iustitiam, cùm leges, cùm tranquillissimum vitæ cursum comparare sibi pecunia potest.

Vide quanta prodigalitate fructus suos terra profundat, quæ non duntaxat in colonos, sed in omnes mortales liberalissima est: nam si cultores tantùm pasceret, nullo splendidiori cultu dignaretur; & profectò, si fructus tantùm illi vorarent, qui eos legunt, terramq; colunt, pulcherrimam industriam desidia euerteret, nullos Reipublice cura tangeret, publica munera extabescerent, orbis ipse sine lege, & rectoribus intercideret. Consonum igitur est, vt potior pars ijs enascatur, qui

regi;

gimini incumbunt. Muniunt confi-
a milites, ciuitatibus excubant vigi-
s, iustitiæ euigilant magistratus, regiã
ılam illustrant nobiles, multaq; alia
ficia, decora, & vtilia dominantis
npensis exercentur. Quod si debitum
d fundendas opes pro Principe te non
digeret, non ne gratitudo illiberalem
nimum stimularet?

Pecus tuum tranquillè pabulatur;
ecurus arua findit bos, impauidus ligo
cespites æquat, exherbatq; malitiã stir-
pum, imperturbatum possident oble-
ctamenta ruris, colligit visum onusta
arbor, spargit nitidus fons, viridia cō-
firmant prata, auditum contundunt
præcipites aquæ, suaues volucrum acu-
unt cantus, sensus tui non inuitò probãt
extrema, vt gratissimo mediocritatis
fruantur blandimento, quod non in-
terruptum satietate languescit. Vuã
premis, & liquor è sua deturbatus sede
indignatus fremit, tumultuosoq; lituo
per aliquot dies occinit bellum, vt cũ-
cta blandiantur tibi, cum rixas quoq;,
& tumultus ad voluptatem percipias;
negotiosus vagaris huc, illucq; diuer-
tens; mitigata abrupta, edomita pon-
 tibus

tibus flumina, custoditæ in latrones viæ innoxiæ tibi incolumen transmittunt te. Patent vrbes, inuiolata protegunt hospitiorum iura, ciuilitas iubet nihil vereri, prædem vndiq; humanitatem habes, quam leges volunt non efferari in penatibus quiescenti vxor curas auertit, filij in spem erigunt, obsequuntur serui, amicorum turba delectat, inermis nunquam non armatus in ædis, otiosi tui lacerti strenuissimè refutāt iniurias, quas nemo audet inultas intentare; vacat mulcere pelliculam, nitorem vultus longa sagina instruere, aduersus frigora stabilire corpus, deseruire studijs, audire fabulas, & confingere, lento gressu metiri plateas, adorare templa, de concionātium elegantia arbitrari, statas prandij, cœnæq; horas opperiri, miscere diem nocti, vigilijs, somnoq; per otium indulgere, meridiari, à laboribus, & quiete vicissim temperare.

An ne tantum tibi ascribis bonorum, tuiq; genij credis auspicio, vt inoffensum vitæ cursum à te putes emanare? vel ex famulanti sydere proficisci, aut eò decurrrisse mortalia, vt sine rectore stent vel stata periodo moueantur? fir-

mio-

mioribus eges adminiculis; genialis vigor aduersus iniurias hebes, nec remota sydera discriminibus prouida: sine duce torpent, quę hominum sunt, vel insano fluctuant ęstu, quē mitigat Princeps, componitq; procellas, refractaria collidens capita, & quod publicum cūfundit otium eliminans; imminentia bella pecunia redimit, prudentia transigit, officijs resoluit, armis propulsat, intestinos tumult⁹ auctoritate coercet, potentia contundit, liberalitate disgregat, suauitate rescindit, conciliat necessitudine æquales, donis minores ad obsequium trahit, tot implexus explicat aurum, quod facilius principatuum enodat inuolucra, quam ferrei resecent gladij, & nascentia suffocat incendia, quæ non nisi multo sanguine iugularentur.

Tellus sua sibi discerpi viscera sentit, gratissimumq; vi solis humorem diffūgi, non tamen id abominatur, cum intelligat hac via ad maturitatem fructus euehi, & quod vaporum in aerem transfunditur inexhausta non absumi voragine, aut inibi pondus inutile marcescere, sed à supremis illis curatoribus

in prolificam pluuiam ordinari, quæ ficcitatis molestiam expunget, feminū fuscitabit vigorem, idoneoq; pabulo germina instaurabit. Subditorum opes in principatus ministerium, quasi in profundos hiatus relapsę, vorticoso videntur absorberi gurgite, re tamen in proficuos vsus emergunt. Leges promulgant, innocentiam muniunt, ciuitatum nitorem per audaciam, & libidinem deflorescere vetant, reduce virtute, solum exilio vertere vitia cogunt.

Manus Principum priuatis longius extendi, & mentis lumen supra cęteras emicare vulgatissimum est; quod illi quidem naturæ munere non adipiscuntur, sed arbitrio fortunæ, si consilio, & viribus annuētes subditos dederit. Clarissimos imperatores nō elatior animi excellentia insigniuit, nec multiplicitas lacertorum ad victorias quidquā contulit; vnum tātum vibrabant gladium, & fallacibus coniectoris emergentia præsumebant, reliqua subditis erant expedienda. insigniora tributorum subsidio facinora resplenduerunt, ita vt populorum liberalitas inuidiosa principatuum incrementa subleuauerit, auaritia

ritia decusserit.

Exemplis inhærendum non esset, dū totus orbis nobilissimum de se promit exemplum. Nationes omnes in suis donandis principibus, non amorem, nō obsequium, sed quod vltra vtrumq; est, libidinem insequtæ sunt, ità vt non debitum dissoluerint, sed honestissimam voluptatem saturauerint. duplici quippè luce irradiatur mundus, solis vna, quę sine molestia recreat vniuersos, alia cupiditatis, quę mentem ad splendida solicitans, quò latius cupit diffundi, eò stringit arctius mortaliū pectora. Animus enim, cum ipse lux sit, luces suggerit, ad luces stimulat, lucida deperit. Hanc affectatam lucē vocabimus ambitū, quo quisq; supra cęteros exardet. hic ad exornandos reges populum cōcitat, dum quęlibet natio, vel non infra, vel p̄ cæteris claritudinē ambit. Priuatarum enim domorum, vel ciuitatum splendor non decorat omnes; in Principis verò lumine vniuersa regio plenissimè dilucidatur. Communis nitor ille est, à quo principatus vigor scintillat. Catervæ militum, cumulata nobilitas, inuidiosa suppellex inter delectationē

& horrorem spectantes animos ità implet, vt totius prouinciæ viriũm, & munificentiæ compendium inibi accipiant. Maximam ambitus partem occupant profusiones, quæ ad hunc potissimùm spectant, adeòq; Principes decẽt, vt hi videantur è principatu abijsse, cũ dare desierint.

Multis igitur nominibus adacti populi suis regibus opulentos census instituerunt; veruntamen non omnes pari accessione liberalitatem suam ostentauerunt: nam sicut passa, & arenosa loca parum soluendo sunt, ità pauperies liberalitatem atterit, & prohibet splendidas largitiones exilire. Persarum mos pertinacissimè seruatus mihi præ cæteris commendabilior arridet, qui suorũ regum salutationem à muneribus auspicabantur. Donarijs enim nihil magis paratum explicat animum, nam supremo verbis, vel gestu assentari possumus, oblatione bonorum haud fucatò colimus.

Elapsis temporibus metalli penuria, vel nundum potita dominatio proposuit populis, vt frugum largitione, vel pretiosioribus, quæ prouincia ferebat, suos

suos Principes venerarentur. Nunc, postquam rerũ tyrannidem aurum inuasit, omnia in hoc tribuimus; ex cuius fælici omine principatum ritè inauguramus, cum temporum non sentiat iniurias, vetustate non senescat, vel senio de bonitate abeat, sed in omnes vsus adeò strictè à natura elaboratum sit, vt arte fingi non queat.

Hactenus res lætæ sunt: sua quisque vice fungitur: nos tributa ad sensuum patientiam taxata pendimus: Principes susceptam tutellam integrè administrant. Sed fortuna humanorum rotam præposterè versans salubres deliberationes crebris affligit mutationibus. In hoc mundo, vbi res firmissimo cardini superpositæ sunt, & nescire videntur deuio gressu procedere, sæpissimè ad læuam, dextramq; deflectunt, & rarò tritissimum callem, destinatamq; viam peragrant. Anni tempora se vicissim excipiunt, eodem semper momento initium veris hyems terminat; æstas in autumno moritur; fixa sunt annorum capita, & limitati dies, breuissimæ horæ velocissimum solem adipiscuntur. Ducuntur Cœli

regulatiſſimo curſu, terra eodem articulo librata nunquam obſequio deficit; prouentus tamen in hac cauſarum certitudine ita incerti ſunt, vt anni ſibi enormiter diſſentiant: alterius ſterilitatem vnus excuſat, alius in mala ſegete perſeuerat; qui vitiat ſemina, qui inſigni fæcundat opulentia. Vidimus ſæpè ſicciſſimum ver, aliquando ſtillantes autumnos, frigentem canem, quibus etiamſi modus præfinitus ſit, attamen in iugi fluentium tumultu, menſuram perſæpè excedant neceſſe eſt.

Pari ratione, vel ordinatiſſimos principatus tot volumina inundant, quæ niſi vehemens conatus ſuperuadat, aut præſcindat, ruinam trahũt: maior tamen moles inſtat à bellis, quæ tantas depoſcuut impenſas, vt omnem tributorum rationem reuoluant. Inexhauſtus quippè gurges pecuniam vltrà exiſtimationẽ obliguriens militia eſt, cuius apparatus nũquam ſaturi immẽſum exedunt. Sol radijs ſuis, quaſi coactoribus liquorem exigit, terramq; ſeueriſſimè emungit, ſed corruptionem anteuertit, & ad pubeſcendum

ger-

germina ſolicitat. Ergò qui vel grandibus aſpirat facinoribus, vel præuertere diſcrimina cupit, tribuendi menſuræ non doleat exceſſum.

Emicat id in Imperio Romano, ſi quo in alio, cuius ciuium liberalitas inuehentem compeſcuit fortunam, famulantem euexit; itaut extrà fortunæ aleam ſe extulerint Romani, quia fortunis non pepercerunt. A benigna ſorte immenſum accepimus, ſi tantum dedit, quantum ad iniquam propulſandam ſuffecerit. A nobis ſane ſumus arguendi; ſi de peculio magis, quam de oblato diſcrimine ſoliciti Reipublicæ bona noſtrorum nimis ſtudioſi corrumpimus, & communē cauſam perdimus, dum priuatam auarè defendimus. Nam Principum tutela, felicitatis ſubditorū propugnatrix eſt, in cuius proditione iſtam iugulamus: Auariſſimum muliebris ſexus animum hic ſonus pulſauit, & fregit, vt inſitam ille eiurauerit illiberalitatē, & qui ad accipiendum natus erat, tum primum profundere didicerit.

Pueraſcens Roma diſcerpebatur à Gallis, & cum illa ſpes imperij peribat;

nam vrbem iam possederant flammæ Capitolium incinctum hoste famesex pugnabat, penè debellatum iam erat aduersus Romanos, ni funestæ cladi obstitisset id vnde minimum præsidij sperabatur. Mulieres,quas bellicus terror in fugam abstulerat,& matura cautio aliquid pretiosioris supellectilis integrum fecerat, omne in Reipublicæ vsũ coniecerunt.Non dissimilis deliberatio imminẽtem Annibalem submouit, itaut cum secundò apud Cannas Roma ceciderit, auctionem tributorum populus popoścerit, quilq; pro Republica rerum suarum coactorem agens: sic potuerunt exitiosa amandari, aduersa compesci, fęlicia vrgeri, humilia ad verticem superbiæ, & potestatis euehi: consuetis enim vectigalibus mediocria pmouẽtur, ardua cumulatis exhantlant, illucq; sępissimè recidit dominantiũ conditio, vt, aut tenui apparatu deficiant, aut immani erogatione res suas in abrupti crepidine stantes sistant, vel meliori loco cõmittant, quæ ex opposito in Constantinopolitanorum deliberationibus elucebit.

Orbis

Orbis dominium tanta Romanorũ indole partum, sors iam frontem adducens, ad Byzantinos detulerat, quos natura auaritiæ, & seruituti fecerat, deplorabile fatum imperij clauo moderando destinauit, vt cum nulli venti, aut fluctus reliqui essent elidendo nauim gubernatoris segnities accederet. Totam populatus Græciam Ottomanus, capiti auidissimè imminebat, Mahometes secũdus architectabatur arces. Haud dissimulato rumore struebat bellica: classibus mare, terrã exercitu premebat. In atrocissimam scenam deductis siparijs producebatur Byzãtium, cuius ciues libidinibus, & auaritia lymphati se actores tragœdiæ spõdebãt: diuitias quippe cuniculis defodientes captiuitatem suam non bellum ornabant; turpi profectò latebra, & magis detestanda fraude, qua ab Imperatore, & semetipsis defecerũt, à Turcis enim occisione occisi sunt: Sic Romanorum liberalitas Gallos, & Carthaginenses ad internecionem vicit; Constantinopolitanos verò opportunis belli præsidijs auaritia destitutos consumpsit.

Audi

Audi, & obstupesce in Byzantinos degenerauisse Romanos, vel cum syderum cursu vergente indole, vel diuitijs emasculantibus animos; ita conspiratio in Rempublicam priuata opū tenuitate inflammatur, vbertate obruitur, paupertas homines ad liberalitatem inclinat, opulentia verò auaritia perstringit, quæ, cum diuitiarum cumulo in mortalibus crescit: fraus, & furor non aliàs fædiori summi Pontificatus sugillatione ad Vrbis Romanæ perniciem sub Borbonio Duce sibi mutuas dederunt operas: illa exarmauit Pontificem, alter oppressit: Clemens VII. pertæsus bellum, quod aduersus Carolum V. gerebat, pacis exaudiuit colloquia, quæ ab Imperatoris Ministris iactabantur, à quibus diù illusus, mox vanis sponsionibus inductus, in facie fœderis dimisit exercitum, nimia aut suæ maiestatis, aut hostium fiduçia, quod vtrumque fefellit; nam Cęsaris duces exultãtes aduersum agmen sine prælij alea fudisse, incessit cupido auaritiam, & libidinem sacris delubrorum spolijs saturandi. Atrocissimum consilium citauit impatiētia militum

litum sine stipendijs bellantium, conspirantibus in vnum animis ad exitiũ Romæ itur alacriter, quod percipiens Pontifex, serò improbans, inerme latus hostili ferro improuidè obiecisse, ijsq; credidisse, quorum fidem frustrà appellaret, proceres, opulentioresq; Ciuitatis ad consilium alciscit, inter communia pericula opem implorat, posse adhuc armari plebem, aut ex vicinis municipijs deligi militem, qui primos defendat hostium impetus, quantulacumque consistentia fœderatarum copiarum auxilijs interstitiũ dari. Quis crederet optimo Principi fidem vtrinque deperijsse? tantaq; socordia imbutos in animos incidisse, vt pecuniæ subsidium, ne dum sanguinis detrectarint, itaut de Dominico maximo, Romanorum ditissimo, loquatur historia, centum nummos mutuos obtulisse. opportuno profectò fœnerandi tẽpore, ꝙ continuarunt raptus, incestus, & sacrilegia, nec ille auarorũ maxim⁹ ingrati animi vindicta diu caruit filiarũ suarum contrectatæ pudicitiæ spectator propriam captiuitatem ingenti auro deprecatus est. Subditus,

qui

qui nutantem Principem non fulcit, ſemetipſum tuentem non ſiſtit, adeò vtriuſque res infauſtis, felicibuſq; miſcentur.

Maius cōſtantiæ ſpecimen exhibuerunt Galliæ populi, qui non intermiſſis ergà ſuos Reges prodigentiæ exemplis, ex tot ciuilium, exterorumq; bellorum fluctibus Monarchiæ decus integrum eripuerunt. Ærumnoſa ab Anglis clade percuſſos, Ioannis primi Regis captiuitas ità commouit, vt nunquàm fortius ſuas partes in Principem populi amor, & obſeruantia obiuerit. Languedochia nouem millium ſolutionem Equitum ſpontè ſubijt, certatimq; Campania, aliæque Prouinciæ,& Vrbes in uoluntaria tributa laxatis habenis iuerũt. Ad ſoluendos Franciſci primi filios, apud Carorum V. patris obſides. Omnes ordines duarum miriadum aurearum exactioni aſſenſere tanta contentione, vt immunitates, & priuilegia quiſq; ſibi abrogarit, appetentibus vniuerſis ea largitate, tamquam trophœo, inſigniri, quod glorioſius eſſe non poterat, cum ipſa Regis libertas ouaret. Mortale

Sama-

Samarobrini vulnus sola Parisiensis Ciuitas multo auro obduxit, vt sine prompta, & laxa subditorum effusione imperij maiestas ex tanto lapsu non leuaretur, quæ per tot secula potuit consuetis rerum humanarum procellis euolui, sed validissimo charitatis gubernaculo moderata nequaquã euerti.

At non tantum vltra alpes tentoriũ suum munificentia fixit. Non egent Pedemontani ea per montium claustra aduehere, quibus sua planities fœcundissima est. amoris, & fidei ergà suos Reges, spectabiliora ediderunt, quam acceperint exempla.

Emanuelis Philiberti virtus, quod summæ gloriæ Imperatori est, triumphos prius bellicos, mox pacis meruit. nam Picardiæ arua humano purpurescentia sanguine, victis, & victoribus armis renuntiare suaserant: illorũ enim pertinaciam cladis horror fregerat, istorum fastum bellicorum euentuum remiserat inconstantia. Philippus Hispaniarum, & Henricus Galliarum Reges expressa conditione ab odijs descesserant, vt Pedemons & Sabaudia Frãcorum præsidijs purgata, Emanueli

Phili-

Philiberto pacatè audiret, quinq; tamē non cōprehensis ciuitatibus regio gubernādis arbitrio, donec Sebusianorū, & Nicææ comitatus ambigua (vt autumabāt Galli) iura disquirerentur; idemq; met Emmanuel Philibertus, vt firmiori nexu obligaret concordiam, Margaritæ Hērici Regis sorori denupsit, ex qua, cum Carolū Emmanuelem suscepisset, tutela prolis adactus, eo acerbius apud Carolum VIIII. tunc Galliarum Regē procrastinatam suarum ciuitatum redditionem deplorabat. Rex, vt tot annorum vsurpationē, quadam iustitiæ specie, protegeret, litis arbitrum se Lugduni constituens, quæstione percepta æquissimo scito (rarēter tamen apud reges vsurpato) Sabaudiæ Duci suffragium dedit, digressumq; gubernatoribus indixit. Bordilionius, qui Taurinum curabat, regium diploma asserebat inualidum, centum millibus nummorum non obsignatum; quæ molestissima vox haud perfunctoriè prudentissimi Ducis animum excussit: ponderabat enim excedentē summam pro temporum mensura, longo bello effetas subditorum opes, sibi im-

pendio

pendiosas peregrinationes thesaurizā- di copiam nō fecisse. An stipendijs cō- pensanda esset hostilitas? sed præ cæte- ris solicitum habebat sublimium au- larum mandata facilè retogredi eò lu- bentius, quò politicis non conducunt vsibus. Seruiendum igitur tempori ra- tus cum periculosa cunctatione, & im- potētia cōflictabatur inter hos fluctus gnarus subditorum beneuolentiæ, qui spontanea vectigalium impositione aduenientem exceperant, vt admini- strationis pondus alacrius regeret, ac- cersiuit temporum iniurijs minus attri- tos, quibus momentum rei paucis ex- posuit: nec plura: prompti, paratiq; expectabant animi, qui protinus desi- derium Principis exhauserunt, auro, ar- gento, torquibus, gemmis supra votum postulata expungentes. Sic tenuis, de- iectaq; fortuna potuit in ingenuis pe- ctoribus ad splendidam liberalitatem consurgere, quantoq; notior pauper- tas, tanto opulentiores amore, & ob- sequio edidit animos.

Æqua Principū cōsilia, & subditorū cōmoda pari passu ferūtur, vt charita- tis plenissimū sit nonnunquā emūctos

adhuc premere. Beneuolentiæ ñ viã primum inijt cordatissimus Dux, vt illam, quæ nullis salebris intercipitur, & innoxios gressus ad præceptam dicit metam. Non turbatur sol, vel faciem ad terrorem adornat, cum terrenos succos carpit, imò tunc altissima in viscera se penetrat,& madores sorbet pretiosiores, cum purissimos sibi asserit vultus; ac suauissimè ridet: amorem non corrumpere, quin imò firmus stabilire, & subsidia ad votum contrahere; prudentiæ, atq; fælicitatis argumẽtum est. Quod si odio apud subditos flagrãs necessitatibus defungaris, quã uis iactura lucrum non æquet, meliorem partem decoxisti; attamen preces castę in rigorem flectant; decet enim aliquando principem seueritas, si popularem causam præseferat, & adeo onera prudentia libret, vt premant nõ obruant: coactum verò in commune patrocinium dispensetur; vtilitas enim, quæ ex coactione vectigalium populis enascitur, querelas supprimit, & obsequium ad prestinum feruorem excitat, si friguisse contigerit; ità tamen clemẽtia rigorem induat, vt personata nihil

magis

magis videatur cupere, quàm laruam à necessitatibus mutuatam ponere, pristinas remissiones sibi restituere, & aculeos frangere, quos caue, ne proferas, nisi moderatione oblitos, si sanitatem vulneri, dum infligitur, vel paulo post conciliare intendis.

Partitio imperij, tamquam deformis, & mutila dominatio Antonij, Octauijq; mentibus viluerat, quæ orbis amplitudinem in suo vastissimo sinu, haud forsan tanta mole, satiato, conceperant: sic ciues, & necessarios prouocauit ad arma indigesta dominationis cupiditas. Octauius, ne paratiori Antonio decederet, summo studio milites properauit conducere; sed consueta obstabat pecuniæ necessitas, cui populus suffragari renuebat, excusans impotentiam ad quam ciuilis belli euersiones Italiam damnauerant. Octauius, vi extorsit, quæ temporum conditio ab egētium arbitrio desperāda spondebat, honestam belli causam inuidiosis obtendens decretis; ostendebat illos vltimos conatus optabili tranquillitati collimantes; tam profundè vexationū semina demersuros,

vt

vt inde felicitates pullularent. Ea æqui-tate pensum in singulos partitus est, vt non sine moderatione procedere iniuria videretur, quæ tandem ab ipsis populis commendata studiosos animos auxit in Principem, postquam exercitus contractionem opportunam probarunt ad deturbãdam hostilem auiditatem sanguini, opibusq; inhiantem. Sarcinis suis, tamquam degrauantibus, delectabantur, & sub falce ingemuisse, gloriæ dabant, cautionem, & benignitatem dominantis eam colentes, quam velut immanitatem prius obiurgauerant: gratulabantur sibi, vel inuitis benè fuisse, qui Principem sortiti essent futura mala anteuenientem. Sic potentius vrens sol sapidiores fructus generat. Antonium verò populos suos nulla publici commodi cura, sed ad cupidinis votum assuetum deglubere, ita nauseauit Oriens, quamuis regum tyrannidis iam diu patiens, vt illius cladem nobilissimo triũpho æquauerit, qui in moderatissimi Principis deducebat clientelam.

In summa dominandi rationem tẽporum vicissitudo peruertit, cui subijciuntur,

ciuntur tributa, quæ quamuis arctissimis legibus, ad certos limites addicta sint, varijs tamen motibus intenduntur, quod sæuienti fortunæ adscribendum est, nec imperitis vocibus arguenda ministeria necessitatis ductum comitantia. Domus regiæ vestibulum, & atria prodiga dimersione comprehensa, liberaliq; splendore micantia omnium oculis impunè cõtrectantur; ad internas verò ędes densę tenebrę occupant accessum, inibi arcto spatio summa imperij claudũtur, non nisi ambigua, & auara luce erumpentia. In dominantiũ arcana valido robori impenetrabilia liberalis se se inserit manus effusa opportunè pecunia exhantlat ardua, quæ nulla vi expugnantur: ijs accedunt, quæ in aperto committuntur. ducta vxor auget impensas, propagatio liberorum poscit seruitia, filiæ dotem, si bellum ingruat; habendus, delectus, muniendæ vrbes, construenda fortalitia, quæ momenta vectigalibus hærent. Attamen modus omnibus adijciendus est, iam secreta Principum execrabuntur populi, quæ ad calamitatem impin-

gent, neq; trophęa celebrabunt bellica res suas euertentia.

Non munerat terra cęlos vrentibus solis radijs consumpta, qui sub canis exortu cupidissimos radios, prædæq; ieiunos expandens nunquam tenuiora exigit; ingluuies quippè sua pauperiem iam fecerat. Experimento comparatum est tributa aliquot annorum processu tributa conficere, ità vt exactionis summa decrescat, cum plura intexuntur portoria. Calx arborum radicibus applicita fructuum quidem copiam præcipitat, senium verò maturat, & plantam præcoci sterilitate ad marcorem condemnat. Quod solicitè cauendum Principibus est, nam paupertas subditi obedientiam corrūpit, vectigaliumq; immunitatem elargitur. Diuitiæ auctoramentum obsequij sunt, quæ Principem in dominij apicem tollunt, subditum fascibus pręstant obnoxium, & quodammodo humiliori veneratione obstingūt. egestas verò se absoluit, & pulcherrimū libertatis pignus inter ærumnas nanciscitur; aduersus hanc suas vires consumpsit imperium; terribilis queq; potestas

testas languet. Fregit ista Dionysij Siracusani animum obstinatum tyrannide, qui, vt in suos subditos inopiam grassari ex eo deprehenderet, quod apertò sperneretur, prohibuit præfectos exactionibus insistere, verens eos vrgere, qui dominij retinacula penè soluerant, & ex profundo miseriarum ad libertatem emergebant.

Quod si paupertas noluerit obsequiū exuere, & ergà suum supremum incōcussam obedientiam durauerit, id illi debebit Princeps, quod reuereatur, dum contemnere possit; deinde subsidia illinc non nisi tenuiora speranda sunt. Artaxersem Persarum Regem regnum suum peragrantem obuiam habuit Sineta vltimæ humilitatis homo, qui improuiso Regis accessu inopiæ conscientia motus, ac molestè ferens, dum cæteri Regis gratiam demerendo pares essent, sibi inuidiosam paupertatem officium tam gratum eripere, nouum munerandi excogitauit commentum, patefecitq; prodigo animo, quamuis egentissimo, aliquod semper superesse, quod det. In proximum itaq; fluuium solicitè pro-

perans vtraque manu diligenter commissa, & ad cauę modum inflexa, quantum potuit aquæ collegit, prætereuntiq; Regi nullo artificio pollutum munus obtulit. Purgatissima fides, & non fucata conspicui animi reuerentia in dono resplenduit; correctissimum enim obtulerat, nullaq; miscella temeratum, aut labis alicuius obtegens. Illicò Rex purissimę mentis radios conspiciens ingenuitate illa multum delectatus, oblati vilitatem pretiosissimam habuit, & infimo homini maximum in nihilo danti regijs largitionibus gratificatus est, quas profectò exercere in amantissimum virum non potuisset, si omnes subditi pari veneratione eũ prosecuti essent.

Populorum thesauri maiestatē Principis, auctoritatemq; fulciunt, quę tenui subditorum lare fatiscit. Potuit Artaxerses pauperis istius syncerã beneuolentiam amplissimè recognoscere, quia ditissimis hominibus imperabat. Quod si imperium suum non vltra illius sortis viros propagatum esset, aquam pro aqua reddere coactus

fuisset

fuisset: vt intelligant Principes, quanto studio fouere debeant subditorum opes, quarum auctu gliscit maiestas, decretione marcescit; quantumq; cauendum sit, ne ità suos populos emũgant, vt in beneuolentiæ pignus, & amoris pretium aquam elargiri cogantur.

VLTRA SIMPLICIS Elementi conditionem, maris naturam omnium principiorum viribus instructam esse.

Caput III.

Are simplex ne dixerim, an contextum, aquam, an corpus fluidum, elementum vel mixtũ, hęreo. Quatitur vẽtis, allisitur in saxa, ligno finditur, spumat in litore, verberibus cedit, irrequiescit in motu. Mox eductum in terras salinos in montes concrescit, scopulorum præsumit duritiem, metallorum vestit soliditatem. Nulli cõcessit natura ità longè à pristino statu desciscere, & insolentiori conuersione formas induere. Datum quidẽ aquis exire in aerem, ventis in pluuiam lentescere; sed consuetum est fluida calore fatiscere, tenuuia constringi frigore. Subit terra rerum imagines

nes, sed generatrices potentiæ satis euulgata facultas, quæ semen fistulat in venis, in musculis solidat, cauat in osse, in membranis protendit. mare verò non glaciatur frigore, non feruore discutitur, non generatricis auxilio soliditatem nanciscitur; omnibus animæ facinoribus exutum præstantiores mutationes consequitur.

Scilicet egressum alueo, in vicini litoris scrobe demersum, ac sole diuerberatum in superficie densatur; fuscū, luridumq; colorem sensim in album deponit, fixum, stabileq; corpus assumens. Nec id putes procreatricis eductum viribus, quæ antesignanam præmittit mortem, funditus delet, antequam construat, nouas formas nequit inurere, quin veteres deleat. Nihil in substructione salis patratū simile, vbi nulla præcurrit occidio, nec quidquā debuit corrūpi, vt quod latebat emergeret, & conclusus vtero fætus ad lucem erumperet. Sale prægnans marinus humor, nec ponit onus, nec coire viscera finit, sed cogit densa fluere, & ponderosa natare, donec feruore solis tenui parte discussa, quod libere

meat exhaustum, non amplius prohibeat spissum coalescere, soluatq; salinum spiritum humido carcere, qui continuò lapidescit, & riget.

Sola aqua non constare maria cõuincit sensus, qui ad oculum explorat opaca, ad gustum salsa, ad tactũ densa, ad stateram ponderosa: nec experimentum detrectat ostendens illud in salinam consistentiam decedere, & quidquid liquescit in Hellesponto, in terris stare. nec opponas aliquod recens editum, quod anteà nõ esset, diuersum examinari concretum à mobili, calorisq; ministerio salinam formam nouissimè inustam, quæ antiquitùs Oceano non conderetur. Nã sapor gustus, & pondus comprobauerunt, vel aquis non constare maria, vel in aquis solida mergi, confundiq; cum fluido, quod aliquando consisteret, & humescere in humido, quod arescere posset in sicco.

Aqua, quam ab excellenti opere regiam dicunt, aurum, argentumq; exesa sorbet, quæ humore confusa tandiù fluxa vagantur, quoad exhalauerit liquor, Caseus per lactis serum di-

stributus

ſtributus pererrat, donec caloris auxilio ſubſidit, non tamen, & renatum eſſe aurum,& exortum caſeum iudicaueris, ſed detectum quod alieno tegmine operiebatur, atq; xterna forma, quaſi vinculis preſſum, libertati redēptum. In caſeum, butyrum, & ſerum lactis compago diducitur; parent vni tria diuerſarum rerum ſimulacra: ſic corpora coagmentantur corporibus, mixta congeruntur mixtis: vt ſtatim ac nouam faciem aſpicimus, non demiremur ignotum, vel ex abſtruſioribus naturæ theſauris nuper arbitremur depromptum, quod iam diù fabricatum, & extructum ante omnium ora exotico peragrabat in ceſſu.

Liquet mare, fugit impulſum, vaſtos campos excurrit, tranſmittit naues, aliaq; aquarum geſtat inſignia. Sed hæc teſtantur eſſe maria nō aquā, quæ aſpectui meabilis, palato dulcis, tactui mollis, ſoluitur igne, totaq; in fumum, & cognatum aerem tranſfunditur. Ex aduerſo pelagi liquor imperuius viſui, mordet linguam, vlcerat fauces, calore denſatur, & pertinaci ſoliditate vehementiſſimis flammi

Philiberto pacatè audiret, quinq; tamē non cōprehensis ciuitatibus regio gubernādis arbitrio, donec Sebusianorū, & Nicææ comitatus ambigua (vt autumabāt Galli) iura disquirerentur; idemq; met Enimanuel Philibertus, vt firmiori nexu obligaret concordiam, Margaritæ Hērici Regis sorori denupsit, ex qua, cum Carolū Emmanuelem suscepisset, tutela prolis adactus, eo acerbius apud Carolum VIIII. tunc Galliarum Regē procrastinatam suarum ciuitatum redditionem deplorabat. Rex, vt tot annorum vsurpationē, quadam iustitiæ specie, protegeret, litis arbitrum se Lugduni constituens. quęstione percepta æquissimo scito (rarēter tamen apud reges vsurpato) Sabaudiæ Duci suffragium dedit, digressumq; gubernatoribus indixit. Bordilionius, qui Taurinum curabat, regium diploma afferebat inualidum, centum millibus nummorum non obsignatum; quæ molestissima vox haud perfunctoriè prudentissimi Ducis animum excussit: ponderabat enim excedentē summam pro temporum mensura, longo bello effętas subditorum opes, sibi im-
pendio:

pendiosas peregrinationes thesaurizādi copiam nō fecisse. An stipendijs cōpensanda esset hostilitas? sed præ cæteris solicitum habebat sublimium aularum mandata facilè retogredi eò lubentius, quò politicis non conducunt vsibus. Seruiendum igitur tempori ratus cum periculosa cunctatione, & impotētia cōflictabatur inter hos fluctus gnarus subditorum beneuolentiæ, qui spontanea vectigalium impositione aduenientem exceperant, vt administrationis pondus alacrius regeret, accersiuit temporum iniurijs minus attritos, quibus momentum rei paucis exposuit: nec plura: prompti, paratiq; expectabant animi, qui protinus desiderium Principis exhauserunt, auro, argento, torquibus, gemmis supra votum postulata expungentes. Sic tenuis, deiectaq; fortuna potuit in ingenuis pectoribus ad splendidam liberalitatem consurgere, quantoq; notior paupertas, tanto opulentiores amore, & obsequio edidit animos.

Æqua Principū cōsilia, & subditorū cōmoda pari passu ferūtur, vt charitatis plenissimū sit nonnunquā emūctos

adhuc

adhuc premere. Beneuolentiæ n viā primum inijt cordatissimus Dux, vt illam, quæ nullis salebris intercipitur, & innoxios gressus ad præceptam dicit metam. Non turbatur sol, vel faciem ad terrorem adornat, cum terrenos succos carpit, imò tunc altissima in viscera se penetrat, & madores sorbet pretiosiores, cum purissimos sibi asserit vultus, ac suauissimè ridet: amorem non corrumpere, quin imò firmus stabilire, & subsidia ad votum contrahere, prudentiæ, atq; fælicitatis argumētum est. Quod si odio apud subditos flagrās necessitatibus defungaris, quāuis iactura lucrum non æquet, meliorem partem decoxisti; attamen preces casse in rigorem flectant; decet enim aliquando principem seueritas, si populare m causam præseferat, & adeo onera prudentia libret, vt premant nō obruant: coactum verò in commune patrocinium dispensetur; vtilitas enim, quæ ex coactione vectigalium populis enascitur, querelas supprimit, & obsequium ad prestinum feruorem excitat, si friguisse contigerit; ità tamen clemētia rigorem induat, vt personata nihil

agis videatur cupere, quàm laruam à cessitatibus mutuatam ponere, prinas remissiones sibi restituere, & acuos frangere, quos caue, ne proferas, si moderatione oblitos, si sanitatem ulneri, dum infligitur, vel paulo post onciliare intendis.

Partitio imperij, tamquam deformis, & mutila dominatio Antonij, Octauijq; mentibus viluerat, quæ orbis amplitudinem in suo vastissimo sinu, haud forsan tanta mole, satiato, conceperant: sic ciues, & necessarios prouocauit ad arma indigesta dominationis cupiditas. Octauius, ne paratiori Antonio decederet, summo studio milites properauit conducere; sed consueta obstabat pecunię necessitas, cui populus suffragari renuebat, excusans impotentiam ad quam ciuilis belli euersiones Italiam damnauerant. Octauius, vi extorsit, quæ temporum conditio ab egẽtium arbitrio desperãda spondebat, honestam belli causam inuidiosis obtendens decretis; ostendebat illos vltimos conatus optab. à tranquillitati collimantes; tam profundè vexationũ sentina demersuros,

vt inde felicitates pullularent. Ea equitate pensum in singulos partitus est, vt non sine moderatione procedere iniuria videretur, quæ tandem ab ipsis populis commendata studiosos animos auxit in Principem, postquam exercitus contractionem opportunam probarunt ad deturbãdam hostilem auiditatem sanguini, opibusq; inhiantem. Sarcinis suis, tamquam degrauantibus, delectabantur, & sub fasce ingemuisse, gloriæ dabant, cautionem, & benignitatem dominantis eam colentes, quam velut immanitatem prius obiurgauerant: gratulabantur sibi, vel inuitis benè fuisse, qui Principem sortiti essent futura mala anteuenientem. Sic potentius vrens sol sapidiores fructus generat. Antonium verò populos suos nulla publici commodi cura, sed ad cupidinis votum assuetum deglubere, ita nauseauit Oriens, quamuis regum tyrannidis iam diu patiens, vt illius cladem nobilissimo triũpho æquauerit, qui in moderatissimi Principis deducebat clientelam.

In summa dominandi rationem tẽporum vicissitudo peruertit, cui subij-

ciuntur,

ciuntur tributa, quæ quamuis arctissimis legibus, ad certos limites addicta sint, varijs tamen motibus intenduntur, quod sæuienti fortunæ adscribendum est, nec imperitis vocibus arguenda ministeria necessitatis ductum comitantia. Domus regiæ vestibulum, & atria prodiga dimersione comprehensa, liberaliq; splendore micantia omnium oculis impunè cõtrectantur; ad internas verò ędes densę tenebrę occupant accessum, inibi arcto spatio summa imperij claudũtur, non nisi ambigua, & auara luce erumpentia. In dominantiũ arcana valido robori impenetrabilia liberalis sese inserit manus effusa opportunè pecunia exhantlat ardua, quæ nulla vi expugnantur: ijs accedunt, quæ in aperto committuntur. ducta vxor auget impensas, propagatio liberorum poscit seruitia, filiæ dotem, si bellum ingruat; habendus, delectus, muniendæ vrbes, construenda fortalitia, quæ momenta vectigalibus hærent. Attamen modus omnibus adijciendus est, nam secreta Principum execrabuntur populi, quæ ad calamitatem impin-
 gent,

gent, neq; trophea celebrabunt bellica res suas euertentia.

Non munerat terra cęlos vrentibus solis radijs consumpta, qui sub canis exortu cupidissimos radios, prædæq; ieiunos expandens nunquam tenuuiora exigit; ingluuies quippè sua pauperiem iam fecerat. Experimento comparatum est tributa aliquot annorum processu tributa conficere, ità vt exactionis summa decrescat, cum plura intexuntur portoria. Calx arborum radicibus applicita fructuum quidem copiam præcipitat, senium verò maturat, & plantam præcoci sterilitate ad marcorem condemnat. Quod solicitè cauendum Principibus est, nam paupertas subditi obedientiam corrũpit, vectigaliumq; immunitatem elargitur. Diuitiæ auctoramentum obsequij sunt, quæ Principem in dominij apicem tollunt, subditum fascibus pręstant obnoxium, & quodammodo humiliori veneratione obstingũt. egestas verò se absoluit, & pulcherrimũ libertatis pignus inter ærumnas nanciscitur; aduersus hanc suas vires consumpsit imperium; terribilis queq; potestas

testas languet. Fregit ista Dionysij Siracusani animum obstinatum tyrannide, qui, vt in suos subditos inopiam grassari ex eo deprehenderet, quod apertò sperneretur, prohibuit præfectos exactionibus insistere, verens eos vrgere, qui dominij retinacula penè soluerant, & ex profundo miseriarum ad libertatem emergebant.

Quod si paupertas noluerit obsequiũ exuere, & ergà suum supremum incōcussam obedientiam durauerit, id illi debebit Princeps, quod reuereatur, dum contemnere possit; deinde subsidia illinc non nisi tenuiora speranda sunt. Artaxersem Persarum Regem regnum suum peragrantem obuiam habuit Sineta vltimæ humilitatis homo, qui improuiso Regis accessu inopiæ conscientia motus, ac molestè ferens, dum cæteri Regis gratiam demerendo pares essent, sibi inuidiosam paupertatem officium tam gratum eripere, nouum munerandi excogitauit commentum, patefecitq; prodigo animo, quamuis egentissimo, aliquod semper superesse, quod det. In proximum itaq; fluuium solicitè pro-

perans vtraque manu diligenter commiſſa, & ad cauę modum inflexa, quantum potuit aquæ collegit, prætereuntiq; Regi nullo artificio pollutum munus obtulit. Purgatiſſima fides, & non fucata conſpicui animi reuerentia in dono reſplenduit; correctiſſimum enim obtulerat, nullaq; miſcella temeratum, aut labis alicuius obtegens. Illicò Rex puriſſimę mentis radios conſpiciens ingenuitate illa multum delectatus, oblati vilitatem pretioſiſſimam habuit, & infimo homini maximum in nihilo danti regijs largitionibus gratificatus eſt, quas profectò exercere in amantiſſimum virum non potuiſſet, ſi omnes ſubditi pari veneratione eũ proſecuti eſſent.

Populorum theſauri maieſtatẽ Principis, auctoritatemq; fulciunt, quę tenui ſubditorum lare fatiſcit. Potuit Artaxerſes pauperis iſtius ſyncerã beneuolentiam ampliſſimè recognoſcere, quia ditiſſimis hominibus imperabat. Quod ſi imperium ſuum non vltra illius ſortis viros propagatum eſſet, aquam pro aqua reddere coactus

fuiſſet

fuiſſet: vt intelligant Principes, quanto ſtudio fouere debeant ſubditorum opes, quarum auctu gliſcit maieſtas, decretione marceſcit; quantumq; cauendum ſit, ne ità ſuos populos emũgant, vt in beneuolentiæ pignus, & amoris pretium aquam elargiri cogantur.

VLTRA SIMPLICIS Elementi conditionem, maris naturam omnium principiorum viribus instructam esse.

Caput III.

MAre simplex ne dixerim, an contextum, aquam, an corpus fluidum, elementum vel mixtū, hęreo. Quatitur vētis, alliditur in saxa, ligno finditur, spumat in litore, verberibus cedit, irrequiescit in motu. Mox eductum in terras salinos in montes concrescit, scopulorum præsumit duritiem, metallorum vestit soliditatem. Nulli cōcessit natura ità longę à pristino statu desciscere, & insolentiori conuersione formas induere. Datum quidē aquis exire in aerem, ventis in pluuiam lentescere; sed consuetum est fluida calore fatiscere, tenuuia constringi frigore. Subit terra rerum imagi-

nes

nes, sed generatrices potentiæ satis euulgata facultas, quæ semen fistulat in venis, in musculis solidat, cauat in osse, in membranis protendit. mare verò non glaciatur frigore, non feruore discutitur, non generatricis auxilio soliditatem nanciscitur; omnibus animæ facinoribus exutum præstantiores mutationes consequitur.

Scilicet egressum alueo, in vicini litoris scrobe demersum, ac sole diuerberatum in superficie densatur; fuscū, luridumq; colorem sensim in album deponit, fixum, stabileq; corpus assumens. Nec id putes procreatricis eductum viribus, quæ antesignanam pręmittit mortem, funditus delet, antequam construat, nouas formas nequit inurere, quin veteres deleat. Nihil in substructione salis patratū simile, vbi nulla præcurrit occidio, nec quidquā debuit corrūpi, vt quod latebat emergeret, & conclusus vtero fætus ad lucem erumperet. Sale prægnans marinus humor, nec ponit onus, nec coire viscera finit, sed cogit densa fluere, & ponderosa natare, donec feruore solis tenui parte discussa, quod libere

 meat

meat exhaustum, non amplius prohibeat spissum coalescere, soluatq; salinum spiritum humido carcere, qui continuò lapidescit, & riget.

Sola aqua non constare maria cõuincit sensus, qui ad oculum explorat opaca, ad gustum salsa, ad tactũ densa, ad stateram ponderosa: nec experimentum detrectat ostendens illud in salinam consistentiam decedere, & quidquid liquescit in Hellesponto, in terris stare. nec opponas aliquod recens editum, quod anteà nõ esset, diuersum examinari concretum à mobili, calorisq; ministerio salinam formam nouissimè inustam, quæ antiquitùs Oceano non conderetur. Nã sapor gustus, & pondus comprobauerunt, vel aquis non constare maria, vel in aquis solida mergi, confundiq; cum fluido, quod aliquando consisteret, & humescere in humido, quod arescere posset in sicco.

Aqua, quam ab excellenti opere regiam dicunt, aurum, argentumq; exesa sorbet, quæ humore confusa tandiù fluxa vagantur, quoad exhalauerit liquor, Caseus per lactis serum distributus

ſtributus pererrat, donec caloris auxilio ſubſidit, non tamen, & renatum eſſe aurum,& exortum caſeum iudicaueris, ſed detectum quod alieno tegmine operiebatur, atq; xterna forma, quaſi vinculis preſſum, libertati redēptum. In caſeum, butyrum, & ſerum lactis compago diducitur; parent vni tria diuerſarum rerum ſimulacra: ſic corpora coagmentantur corporibus, mixta congeruntur mixtis: vt ſtatim ac nouam faciem aſpicimus, non demiremur ignotum, vel ex abſtruſioribus naturæ theſauris nuper arbitremur depromptum, quod iam diù fabricatum, & extructum ante omnium ora exotico peragrabat in ceſſu.

Liquet mare, fugit impulſum, vaſtos campos excurrit, tranſmittit naues, aliaq; aquarum geſtat inſignia. Sed hæc teſtantur eſſe maria nō aquā, quæ aſpectui meabilis, palato dulcis, tactui mollis, ſoluitur igne, totaq; in fumum, & cognatum aerem tranſfunditur. Ex aduerſo pelagi liquor imperuius viſui, mordet linguam, vlcerat fauces, calore denſatur, & pertinaci ſoliditate vehementiſſimis flammis

obsistit. Quod si hūc duxeris aquam, quia fluit, quantò satiùs vinum; & lac propriora aquæ, nuncupaueris aquā: Plura certè in vtroq; deprehendes, quæ fontem sapiant, quam in mari. Nimis absurdè cecutiret humana mēs nisi ratio sensuum iudicia castigaret, & res coloribus confusas, odore gēminas, gustu equales, per suam temperiem aptè non disiungeret. tantùm abest, vt abludamus à vero in ijs, quæ sensum non fallunt. Sacchari albedinem mentitur arsenicum, quam grauitas, & acrimonia improbant: mortiferæ herbæ, vti salubres amiciuntur viridi, quas mordacitas notat, & graueolentia.

Peripatetici, vt speciosius aliquid de marina salsedine arbitrarentur, ad radios solis cōfugere. autumant enim in mundi exortu Oceanum aquarum aboriginem constituisse Deum, quæ etsi simplex elementum non saperent, defecatiori tamen naturæ accederent emendatiores ijs, quæ nunc ex limpidissimo fonte prosiliunt; mox interuentu solis afflatum pelagus, & exhalationibus eiusdem vi contractis à terra

conspi-

onſpurcatum in fuliginoſam abyſſe aturam: nã ſicut ſicci, humidiq; ſo- ietas diſtringuit ſapores, qui diſparẽ, c inchoatam mixtionem praui aperi- int, integram verò, & exactam grati omitantur; ſic confuſionem exhala- ionum, & aquarum malè cohæren- tem inæqualiter à calore digeſtã, qui terrenas partes acrius inflãmat, ama- roſalſum exciuiſſe ſaporem. Luculen- ter rem probat experimentum; nam dulcis aqua cineribus affuſa marina impregnatur tẽperie liquato ſale, qui in aduſto puluere latitabat. Fluuijs ve rò, & paludibus, quæ cum ſalſedinem non ſentiant, hanc opinionem dice- re videntur, indefeſſos motus, & im- portunas obijciunt quietes. Illi enim terram aſſiduè radentes, tandem con- ceptas ei reddunt fuligines; iſtæ im- mutabili ſtatione exhalationes ſibi nõ iungunt, quas mare frequenti æſtu in viſcera trahit: præterquamquod ſta- gnantes aquæ inter terræ anguſtias obſeſſæ ſolis robur experiri nequeunt, cuius radij totis viribus in apertum mare procumbunt.

Hoc eſt Philoſophorum in hanc vſ-

que diem receptissimū axioma, quod vt luculentius appareat, solem ipsum maculare non erubescunt. Nam iubari, quod non tantùm defæcata ab impuritatibus tuetur, sed & fæda depurat, inquinatum mare, & defloratas aquas obiectant. Ego etiam si ad viuum prima illa tempora resecare non intendam, percunctarer tamen libenter ab ijs, an primo, vel altero seculo, tot infundi potuerint exhalationes, quæ maris saporem peruerterint; nam cum mediam Oceani partem exhalationibus infectam esse ea declaret portio, quæ duratur in salem, eò adduci non possum, vt credam tantam molē breui congestam esse, quam nonnulli, vel in ipso orbis cunabulo productam astruunt: quibus, ne contentiosus videar, astipulabor, vt quæram, num sol vegetiori calore instructus tunc esset, quod profectò asserere non audebunt. Cum igitur æquè præstanti nūc virtute polleat, nihilq; exhalationum generationem interpellauerit, iam totum mare in exhalationes versum, vel exhalationibus stipatum consisteret, aut saltem salsedo in dies adolesceret;

quæ ab hominum natu, nec excessisse constat, nec consenuisse, sed maria inditam naturam ad hoc vsque tempus incolumē seruauisse: Quod si proferas hæc salsiora æstate degustari, id dicam fieri non exhalationum auctu, sed vel à calore ipsarum acrimoniā intendente, aut exucta insipidiori parte sapidam potentiùs se exercere, qua per hyemem, dein reddita, in antiquā perstringuntur moderationē.

Fugax insectari tēpus laboriosum, in stabilioribus tātisper immoremur, Marinus liquor à sole incensus non sorbetur, sed potior pars ad salem diuertit. Aqua igni nō refragatur, multo minus exhalationes, quæ volatui assuetæ mansionem difficillimè seruant. Quid nam igitur ijs volandi demit potestatem, & grauissimo pondere obruit leuissima? forsan sistantur ab aquis, quæ tactæ calore satiscunt? totum dissolueretur mare, si istis exhalationibus prægnanti aqua conformaretur, cum nec illæ, nec ista excussa calore stare possit; sed vtræq; funditùs dissoluantur. Non inficior duplicem salem nouisse chimicos, fi-

xum

xum, & volatile, huius non paruam partem coercere maria; sed vberior quantitas irresolubilis est; poscente natura, sicut in terris, ita in mari fluxa cum stabili confundi: quare cōspicuum iàm fit salem, quem indurat sol, vti ab ipso rapi non potest, ità datum nō esse. nulla apparente causa, quæ meabile sistat.

Furantur solares radij fuligines, vel à sulphure, vel à terra, quæ ægrè euolat, trahentibus reluctatur, & nisi humido viscata non ducitur: hinc exigua eius portio in aerem suspenditur. Sulphureæ exhalationes à salis natura longè diuertunt. exusta quidem terra salem exhibet, non vi caloris productum, sed natiuum; voratis enim terræ impuritatibus se manifestat sal calcaloris impetu detectus, non illatus. At illæ terrneæ exhallationes, quæ eliciuntur à sole, salem nunquam sapiunt, nam vel vstio vsque ad salinos recessus non extenditur, vel in exigua materia sal adeò minimus est, vt vires suas non promat, imò friget venti, harum exhalationum soboles quæ si salsæ essent, incalescere debe-

rent

rent, eorumq; afflatu siderari fruges, quæ multoties perflatæ splendidius virent, aut quando pluuijs confusè decidunt, eas salcedine coinquinarent, quod nunquam animaduersum est.

Profectò quæ nam causa transuersum egit moderatorem syderum, vt torridam terram in maria deduceret, & euaporatum mare terris inferret? cum poscat rerum ordo, ni à fortuitis procellis interpelletur, quod Ponto fugitur, remittatur Ponto, quod terris abripitur, reddatur terris, quæ alioqui emunctæ à fęcunditate caderent, vel maris vitio imbutæ marcesserent. præterquam quod tantùm salis complectitur pelagus, vt si illud salire terræ debuissent, tota superficies ad altitudinem viginti, vel triginta milliarium in maria transmittenda fuisset: vt percipiant exhalationum tutores, Quot mouere saxa, quot montes subruere conentur.

Ad quid ministeria naturæ infringere, mundi de honestare nitorē, Dei placita abolere, referre in sydera, quę creator seruauerat sibi, criminari solem marinæ salsuginis, qua Deus mū-

do mirè consuluit? illustre suspicis syderibus cœlum, vomentem flammas solem, remotiorem à luce lunam splēdidius lucescere, fixas in motu stellas, errantes certo cursu planetas, fugaces orbes in stabili sede, impastos ignes, solidas flammas, inexhaustam lucem, terræ globum defixum aeri, immane pondus fluxo impositum, grauissimū elementorum leuissimo regi, ostentare montes càpita, profundis faucibus hiare valles, lato dorso planitiem sterni, denso capillitio pubescere syluas: hæc omnia obuersantia oculis supremi conditoris dexteram ventitant. Mare duntaxat architectura omnium superbissima, & maximè contemplabilis in diuinum opificem mentem nō erigit? salsedinis causam scrutatur in sydere, casuiq; malè refert, quod diuino consilio proceserat. Salinos halitus soli non debet pelagus, sed creatori, qui salem solidarum rerū basim posuit; voluitq; hoc orbis adminiculum æternum, & incorruptibile à sua omnipotente manu, non ab agente naturali proficisci; quod naturæ arcanum, vt introspicias, rem altiùs accipe.

Homo

Homo, & natura per aduersa procedunt facinora, discordes eunt, initia finibus miscent, insectantur se inuicem, metaq; vnius alteri initiū agēdi suppeditat. componit, vnit, glutinat natura; distrahit, lacerat, & euiscerat humana solertia, cum enim ex se nequeat per causas ad res pergere, per distractionem rerum deuenit ad principia. Vetustissimi Philosophi in dissolutione mixtorum, ignem, aerē, terram, & aquā deprehendentes, quatuor elementorum doctrinam diffusè vulgauerunt. Sed cum ista, vna excepta terra, ad examen se non sistant, igne enim tacta diffugiunt, nec sensibus dilucidari patiuntur, chimici nouato distillandi vsu ad exactissimum iudicem reuocant, oculis, gustuiq; subijcientes. Primò insulsum excludunt phlegma, mox aquam eliciunt, dein vrgentiori igne oleum exprimunt, cui arescens, & torridus cinis superest; hunc artis periti in viuentem, mortuumq; partiuntur; sale prægnantem animatum ferunt; exutum sale omninò perijsse tradunt. iste enim cinis, qui subsidet, & ignis feruore non amplius

plius distrahitur, multo sale turget, qui tepida irroratus aqua, cognato humore pellectus secum effluit, & vetusta deserit spolia. tunc verè, quæ vltimo stant cadauer sunt, effætum corpus, qualitatis expers, nulli rei conducens.

Si ceruicosus in hac perstabit hęresi, vt ignem salem peperisse opinetur, cōcretam agitet materiam, prunas subda, flammas cumulet, omni vstione impetat, & ne micam quidem salis hac sua inani educet generatione. Neque semper, vt salem eruamus ad cinerem redigenda res est, nam colūbarum fimus absque ignis tormento salem eructat, & expertus artifex e plantis sine incendio salem trahit, quo Deus terram ditauit, & velut thesaurum in rerum profundo, & penitiori sepeliuit aqua, oleo, phlegmate, & inutili pondere conditum. Ex hoc coctiones, generationes, augmenta, & sapores ducuntur, nam quæ acrius palatum vellicant, pluri turgent sale, quam quæ mitius, & igne examinata copiosiorem edunt: referat enim ignis salem, materia dat.

Phlegma, & exanimem molem à prin-

incipiorum claſſe chimici reijciunt,
ibus ea tantū adſcribunt,quæ actio-
præſtant, aquam ſcilicet, quam
rcurij nomine ſignant, oleū,quod
phur nominant, & ſalem. Hiſce tri-
vniuerſalibus rerū cauſis coaluiſſe
ria Philoſophi norunt, nā & Ari-
teles ſalem olioſā materia confer-
n eſſe vulgauit,placidoq; mari oleū
indare prodidit, Plinio, & Strabo-
teſtibus, ſociali bello, Hiera cum
is inſulis eolijs plures dies cum ipſo
ri arſere igne nimirum in marinū
uor delapſo vndarum vnctuoſita-
n elambenti.
Mare ſua pingui oleoſitate veſtes,
lineas maculat, quæ ablueret, &
ſæcaret, ſi ſolo ſale turgidum eſſet;
aſperſum in flammas, eas potius vt-
ur incēdere, quam extinguere; nec
ſunt qui ſuſtineant perpetuam ignis
moniam à mari Æthnæ ſuffici, cum
rini fluctus ſuam illam pinguedi-
m à circumfluo mari per ſubterra-
os amphractus in Æthne montis ca-
nas diuerberent, iugiq; materia ſa-
oſa illa iuuent incendia. Re benè
itilata, hanc præcipuam cauſam
exiſti-

existimo, maris coagulationem in caueis prohibentem; donec enim pluuialis aqua non ingreditur, & marino permiscetur humori, à sole non exsiccatur; nam synceræ aquæ miscella adeps ille, qui plurimùm induratione vetabat ita rarescit, vt à solis calore disijci possit, ne amplius inhibeat salem formari.

Ex quibus satis apertum est, cũ Deus creare maria decreuerat, non aquam tantùm elaborauisse, sed corpus fluidum, mauis humorem dicere tribus illis coagmentatum principijs sale, sulphure, & idrargirio, perfectissimum mixtum, in quod ea omnia concurrant, quæ immensi populi foueant nutritionem.

Marini accolæ terrestres turbas forsan frequentia, sed quod certissimum est, magnitudine excedunt, nam Orchæ, balæne, phyleteres, & alia ignota monstra, quæ in dies vsus nauigantibus aperit, rhinocerota, elephantes, corpulentia, & pondere longè superant: cuiusq; circumuolantis aera, & quatientis terram species simillima stabulatur mari, quod ne terris aliqua

in

in parte inuideret, humanis insuper simulacris nobilitauit Deus, quæ cum nec pestis heluatur, nec bella conficiant, in immensum propagabuntur, vt credibile sit cauernas maris non secus, ac populosas Ciuitates frequentari, ad cuius populi vsum inibi non leguntur fructus, non seges metitur, aut herbæ pullulant, sed nudum solum scopulos, & arenas exhibet, quæ nec à ventriculo euinci, nec in ossa deduci, nec in carnes mollescere queant. Quare fatendum est harum bestiarum turmas suo nutriri mari, maximè ad alendum opportuno, cũ ex illis principijs conflatum sit, quæ in solidas, mollesq; corporum partes facessunt.

Inquies marina monstra rapto viuere, sed respondeo, non ne, quæ rapiuntur, ex aliquo vixisse debuerunt? adde pisces prædæ obnoxios sæuitiã fugere, & litoribus appropinquare, ac si malint homines alere, quam feras, quod si aliqui rapiuntur, paruuli sunt, inseruiuntq; grandioribus pro obsonijs, & scitamentis: cæterum cõsuetum alimentum mare est: hoc salsiori parte, alij rostra, maxillas dẽ-

tes, coria, ossa, cartilagines, pinguedine verò carnes, adipemq; fouet, qui tantus est, vt olei non mediocris copia è colossis illis ingentioribus exprimatur. Sūma cura disposuit Deus, vt flumina se in maria euoluerent, quorum crassitudo tenui elemēto liquata diffluerat, & dulcis aquæ contactu amaritudo mitesceret, grataq; sedes, & esca piscibus fieret.

Ne putes tantùm ad piscium domicilium, & alimentum facta maria. natura vno itinere ad plures pergente meras, repositas regiones mare iungit, ad ignotas terras iter pandit, vasta onera in lubrico regit, quæ oleoso, & salso stabilius hærent: tanto vsui erat pinguescere pelagus, & sale conspergi, vt transmitterentur classes, & passerentur turmæ, ni vltra hæc tertium accederet commodum, coire scilicet humorem, & condimentum animalibus elargiri prorogande vitę opportunum. Raro tellus in salinos montes eleuata necessitatibus impar erat, è mari tantùm subsidium spectatur, è quo sal elicitur multus, terreno purior, magis temperatus, & humano corpori

pori conducibilior. Ne quæso in tanti operis contemplatione ad solis ardorem te conuertas, sed contemplare Deum, qui ex eadem materia terram stabilem, & Oceanum mobilem posuit; ne rerum omninò te credas soliditati, cum immotum, & mobile ijsdem iungãtur principijs, possintq; leui momento liquari montes, & librari maria, fluxumque, & stabile suas vices ad inuicem rependere.

Borum

EORVM QVESTVS reiiciuntur, qui conditionem suam vectigallibus obnoxiam lamentantur; ostenditurq; tributa, quãuis ampla, iustitiæ commodum pensare.

Caput IV.

Iracula ista, quò ampliora sunt, eò acriùs in naturã me prouocant. Attingit etiam querela Deum qui piscibus elemẽtum suum alimentum fecit; homines verò inter elementa destituti vruntur, algent, tabescunt, & putrent. Feræ in pabulo natant, quod toto corpore adbibunt, nec ore assumunt, sed vltro infertur, etiam atterendi, & deglutiendi molestia carentes. Humanam conterit industriam aruorum cultus, & dum induratur corpus in euertenda terra, vt emolliat cęlos, desudat mens implorum

rans imbrem, gelu, æstum. Labores precibus condiendi sunt, ne irriti cadant: tales promittit humus, nisi illā fæcundent astra: sterilitatem minantur sydera, nisi indefelsè sit perarata tellus. Inter diuersas curas plerumq; fallimur, & deiectos labores in casium dolemus, atq; alimenti inopes, nutriendi necessitate compellimur. Fames verò piscium satietas est, distentus vēter, oblinita viscera, stipatum corpus. Sua quoq; habent capitolia aduersus procellas, quas maturè sentientes, se recipiunt in cautes, vbi tutò diuersantur.

Expediebat admoneri belluas, vt nsultus præcauerent, qui ex aduerso nopinati viros opprimerent instan iumi, donec ruerunt, ignaros; ijs, enim luntaxat post casum spectare licet brupta. Placuerat quippè Deo, vt atione vigentes, sensibus infirmius terentur; sic in salientes delphinos, feles scalpentes aures, acuratè oculis, animumq; intendimus tēpestates uinandi auidum, proprijq; corpo motus non intelligentes, belluarum mus obseruatores, in quas ità domi-

namur, vt plerumq; illarum pretium simus.

Pisces liberi, solutiq; vagantur, nos seruitutem seruimus, Principes recognoscimus, mãdatis parere cogimur. Salem ipsum, quem belluæ contemnunt, & mare tam copiosum eructat, magno mercamur. Fructus, quos tellus post tot curas, etiam malignè profert, ijs impendimus, qui in laboris partem non veniunt. Emolumenta vndarũ transfretatione quęsita, ijs impartimur, quos periculorum socios non habuimus. Crumena emungitur, bona vorantur, diuitiæ rapiuntur, ipsa met paupertas exprimitur. Non ne nostræ sorti, belluarum deteriori iurè ingemisco?

Fateor nostris temporibus nequitiã conualuisse: attamen gemitus hominum sine mollitie audiendi sunt, ne in quam lancem propendet animus, re malè pensiculata, iniquam promulget sententiam. Damnare naturã ingrati animi crimen est, Principes maiestatis, quos altitudo dignitatis extra inuidiosi iudicij aleam collocauit.

Aquam, & fructus viris obuios curauerat nasci Deus, ne illos sitis, & fames helluarentur, satis mortalitati consuluisse existimans, si humanum genus necessitatibus adactum non interiret. scitamenta verò, cupedia, & alias gulę illecebras posuit in mundo, quibus nonnisi post laboriosas contentiones, vitæq; attritionem potiremur. Creauerat pisces, sed aquis demersos, feras syluis reconditas, aues aera tenentes, ignem scilicibus tectū; his præposuerat hominem, quem non sustinerent aquæ, non admitteret aer, exterrerēt syluæ, obruerent lapides. instrumenta delitiarum nobis nō occurrebant, sed refugiebant, sed appropinquare vetabant: angustias tamen omnes eluctati, ijs tandem fruimur, & ignem accendimus, & pisces assamus, & volueres torremus, & elixamus, & nutrimur. Necessitates nostras paucis extinguimus, voluptates magno colimus. Apparauerat nobis natura, etiam in syluis cibum, & in mōtibus domicilium, ne ipsam malignitatis insimulare possemus. Ipsi igitur debemus otium, oblectamenta impro

bi criminantur labores.

Delationibus purgata natura, dicteria, quæ iaciuntur in Principes, pro viribus refellamus, postquam improperantis querelis aures præbuerimus. Ait enim quis: ingentem syluam in mare contuli, refixas arbores aquis ſerui, vberiores ſperans fructus ex lubrico hærentibus, quàm altè radicatis; patrimonium meum in ſolido locatum fluxo credidi, vitam, & fortunam ventis, fluctibuſq; mancipaui; ornaui nauem, intendi vela, conduxi milites; identidem cum piratis manus conſerui, vidi vndas ſpumantes ignē, ligna inter flammas, ęstuſq; luctantia; aquilones ex abyſis, aquarum montes in nauigium voluentes, denſis nubibus ex alto gurgite diluuiantem auſtrum, inſanientem pelagum, & furentem notum naui, vitæq; miniſtrātes, ſpes deſperatas, arrepta pericula, ingerentia naufragia, ſubintrantem mortem, recedentem vitam. Tandē, nec viuus, nec naufragus tenui barbaras terras, in hoc vincētes mare, quod ſæpius fædera frangant, & in ſtabili ſolo lubricam fidem oſtentent. Dei

mune-

munere pipere, cinnamomo, & aromatibus onustam nauim priori tyrannidi, malis induratus commisi, pugnaui cum morte, quàm discrimina vita dulciorem exscribebant. Volutatus vndis, circumuentus ærumnis Italiæ litora fortunatissima legi. Stationem ingressus gratulabar mihi calamitatibus defuncto, vectas merces, & opulentiā lucri. Cum me armata manus accersit, conscendit nauim, angulos lustrat, iubet profiteri secreta, & in propatulum, quidquid latet, explicari; diligenti indagine in omnia animaduertit, & cum singula reatu careant, rigorosè punit; mandatum Principis promulgat, decimam, vigessimamq; deberi. Me miserū aquis ereptus, terris naufragor? pepercerūt venti, vos damnatis? vectigalem nō fecerunt procellæ, vos portoria iniūgitis? seueriores sunt ciuitatis leges barbaris moribus, inconditam gentem, quæ me liberum passa est, humaniorē experior; mare, quod me transmisit, tributum non imperat, vos qui recipitis, vestrum otium tam carè nundinamini, sudores meos exprimitis, sangui-

nem in venis metu rigentem emungitis, reliquias tempestatum, quas non iuuistis, prædamini.

Tace, & lõga peregrinatione fessus, quem tenes, aduerte mecum magnificentiam portus; falleris, si putas sic ordinauisse naturam, quæ inchoauerat quidem, sed ars inenarrabili consumauit impendio. Aspice dispositos vigiles, tormenta ænea, horrescens fortalitium; quæsò, ne hæsites, an lapides, & metalla ista quotidiè comedant; maximo constat hæc moles, quę in tui subsidium parata est, te circumsistit, procellas arcet, prædones excludit. Vrbem mecum ingredere, & oculos deflecte in excubias ostia curantes, ingentem hominum vim trãquillè sedentem, distinctos ordines, adoratos magistratus, coercitam nobilitatem, frænatam plebem, mulctata flagitia, vitia depressa, eminentes virtutes. Longo interuallo tractasti maria, quid illa agit piscium multitudo? in prædam ruit, insidias molitur, internecionibus viuit: vel ipsa horretur magnitudo corporum, quæ corrumpit, & obligurit minora. Truculen-

tior immanitas, crede mihi, incesseret homines, ni legibus comprimerẽtur. Animalia enim naturali impetu insultant, malè adhibita ratio nouas feritates in dies hominibus suggerit: antiquis artibus depugnant feræ, crudelitatis instrumenta per tempora cõmentatur homo, ingeniosus ad complendum furorem suum, tùm præcipuè, cum rapiendi libidine conctatur. Si ad ciuitatem applicuisses, in qua cuiq; liceret te lacessere, bona subripere, vel professa vi tua expilare, quid tibi, quid rebus tuis esset? detrimenta non experiris, te iudices, te senatus protegit, arma, quæ cernis pro te collocata sunt. Vim non obtundis,& vim non pateris,insultibus non obsistis, nullus insultat. Offensiones non reprimis, nemo offendit. otium tibi summũ est, nõ interpellatur quies ad corpus curandum, rebusq; consulendum. Cur Principem arguis? an quia vectigalia exigit, quibus iustitiã ministrat? Hominum congregatio, sine iustitia dissoluitur, sine tributis iustitia labitur. Ad apicem euexit Principem concordia populorum in iusti-

tiam conſpirantium, & tùm primū imperata ſunt tributa, cum ſurrexit iuſtitia, & promulgati ſunt Principes.

Profectò inficiari hæc tua dicta nequeo, ſed mihi videtur iuſtitia ſub hæc tempora regia nudata chlamyde, anni tempeſtatibus ſubijci, rigeſcere hyeme, & vri æſtate. Quantùm friget, ſi offendat ad diuites? quantùm horret ſceleſtorum aſpectum? quantum tremit coram potentibus? in hos adhibita claudicat inceſſu, caligat viſis vltrò, maledicta non audit, verberata non ſentit, ſugillata fingit, non detur pati. Aduerſus verò pauperes excandeſcit, incenditur, & quaſi altera canicula, ſolis radios, videlicet Principis potentiam in miſeras fortunas inflammat: arcana penetrat, latebras videt, ſecreta audit, pernicitatē ipſam vincit in curſu, crepera pro tutis accipit, & veritatem inflat mendacio. Ne tamen te fugiat, aut imprudente Principe, hæc patrari, aut illum, Principem amplius non eſſe, qui obtinet principatum. Reciprocantur enim iuſtitiæ, & Principis nomina,

itaque

itaque ſine ſpeciei mutatione vnum faceſſit in alterum, vt oriatur iuſtitia cum Principe, & cum interitu iuſtitię Princeps occumbat: fuit hoc in antiquitatis gremio altiſſimè ſequeſtrum, vt iuſtitiæ cuſtodem dicerent Principem; violatorem verò, quamuis principatu non deiectum, huius nominis ornamento ſpoliarint. Dominatur enim aliquando vis, licet dominij iura à iuſtitia ſint, quo vno titulo, pluſquam immenſis deuaſtationibus nobiliſſimi claruerunt Imperatores.

Rollo Normandiæ Dux adeò à ſua ditione graſſatores expūxerat, vt ipſa furti, & latrocinij nomina exoleuerint. Iubebat agricolas aratra, raſtros, plauſtra, in aperto Regij patrimonij periculo, noctu deſerere; nam ſpondebat pro plagiarijs, & furtorum vades extabat. Si hodie expilationes regia pecunia penſaret, accuratius certò in fures anquireretur, qui tota penè Europa impunè ne ſuffurantur quidē, ſed graſſantur, & pinguioribus rapinis gloriantur; nam eò noſtrorum temporum recidit conditio, vt flagitiosè ditati, non modo non plectantur, ſed

in pretio habiti laudibus etiam exornentur, si multum compilauerint. Peculij enim modus non perpenditur, vel vindicatur, sed celebrantur familiares res augendi, qualicuuque arte studiosi. nunquam tanto otio torpuerunt lictores, & carnifices, & eò plus feriantur, quò magis vrgent prædationes, quæ illos perquam maximè solicitarent, si integritas, legesq; valerēt. Quas interturbant quidem bella, cum tamen bella sine scelerum, non dicam vindicta, sed seuera mulctatione geri nequeant, ferociores enim hominum naturæ rigidioribus sunt decretis, & exemplis cicurandæ, vt regibiles, & ad manus habeantur.

Postquam latrones è furcis diutiùs pependerunt, gēmatos annulos Rollo suffecit; qui per plures dies, nullo custodiente, ad iustitiæ trophæum intemerati, inuiolatiq; ante omnium conspectum suspensi steterunt; qui triumphus proculdubio mihi gloriosior illis videtur, quos olim Roma tāto armorū strepitu, & tā luculento apparatu exornabat; in ijs enim instruendis triumphales currus maiestas cō-

plebat

plebat Imperatoris, ornabant subactarũ vrbiũ simulacra, mœsta captiuorum facies, fastosa prædarum supellex, lęti cingebãt tribuni, & ordinũ dignationes, acclamabatq; populus. Normanorum verò plaustra solemni prosequebatur pompa inoffensum silentium, tutæ solitudines, nullorum luna flagitiorum conscia, non sceleratæ noctes, non formidatæ vmbræ; innocentium sanguine non maculata tellus, non lamentantium ploratibus laceratus aer; pręibat iudicum probata fides, exacta nequitiarum pæna, deletæ vitiorum imagines; assidebat iustitia, proborum clamores, & præconia totius orbis personabant. Vos qui lituos occinitis, milites contrahitis, exercitus ductatis, & sæpè post victorias, conuicijs, & exprobrationibus stipatos triumphos exigitis, intelligite gemmas è patibulis indẽnè cadentes omnibus gestis, & facinoribus præstare; nam vestras ouationes exprimunt arma, Rollonem verò iura, leges, hominum, cælorum, Deiq; met ipsius consensus immarcescibili laurea redimiuerunt.

Quam deplorabilis est Principum conditio, qui cum suo non fidant cõsilio, sed vniuersæ ditionis sapientiores adhibeant, quorum iudicijs permittunt politicem, frequentissimè, tot prudentiæ lumina, tã malè super momenta deliberent. Nam, cum eos, qui de alijs consultant, omni animi labe vacuos esse deceat, ex consiliarijs verò perpauci propria studia deponant, hinc fit, vt turbida sit illorũ ratio, & quosdam metus, assentatio alios, cõmodum quam plures, & compendiũ in eam impingat sententiam, quæ minimùm rebus publicis, plurimum sibi expediat. Id potissimũ affectant Principes, vt se se à sepulchris afferant, & posteros in rerum gestarum admirationem concitent: hoc fine bella, vt plurimùm nõ necessaria inferunt; bõbardarum fragorem famam longius laturum existimantes, & regionum deuastationem nomen victoris ad sæcula inusturam victis putant. At nemo exclamat bella affricare hominibus scelera, animum ad proteruiam detorquere, fidem, & legum obseruantiam pessundare; tunc potissimùm bonos

subdi-

ſubditorum mores in prauitates curuari, homicidia, & furta pubeſcere, efferari naturas, iuſtitiam infringi, nam Principes exteris adijcientes animum rebus, ſuis minus geſtant idoneum, in multis conniuere coguntur, alia licet honeſta temporum ratio non dictat, potentes arguere non audent, infimos tolerant, vt militiæ habeant obnoxios; impuniti criminis dulcedo alios in nefas allicit, gliſcit perfidia, conſeneſcunt iura, dum nouum ambiunt dominium, vetus incipiunt abolere, certam iacturam incerto lucro metiuntur, itàq; ſe terribiles cæteris præſtant, vt ludibrio ſuis ſint, Principiſq; perſonam exuunt, vt alienam induant. Nã egregius bellator non ſemper Principem ſonat, quem populorum moderatorem leges inſtituunt. Cupis adoreas? ambis imperium? mancipa te nemini, ius ſerua, dominare in tuos, nefarios homines extermina, & tuę famæ terminos immenſum prolatabis.

Non ne inter celebriores eminebit Gulielmus Anglorum Rex? ad quem hæc gloria perueniebat, quod puella, vel auro onuſta, incolumis ejus regnũ per-

perſuaderet. duo ſcilicet humanarum cupiditatum illices, aurum, & virginitas, in ſyluis, cupiente nullo, illibatæ diuerſabantur. An ne tunc temporis Angli ſentiebant ſtupidi, vel torpeſcebant in ſenſibus; qui acutius, quàm nunc ad rectum, & honeſtum vigebāt? longo vſu perſtringente iuſtitia, exoleuerant vitia, & ſenſus bonis artibus enutriti prauitates libare, non ſecus, ac virus præſentaneam mortem præſeferens, horreſcebant. Conſuetudo hominum naturam ad bonum, malumq; traducit: veneno diutius paſti nouiſſimè aluntur, quo ſaginatos noſtræ ętatis homines, quis in legum obſeruantiam detorquere poterit. erit mihi magnus Achiles. Morboſa ſtirpe ſati cū ſua labe conſeneſcunt, & infirma ętas fortiùs impetitur. Vitia, quibus iuuenilis animus maduit, in ipſo ſenio roborantur, immortalis quippè mortalium animus, ità humorum motibus, & calori inſertus eſt, vt quodammodo augeri cum corpore, & defloreſcere videatur. Affectus enim, quos imprimit diſciplina, vltra conſuetum gliſcunt, & ſemel adulti, non reuelluntur,

Parentes necibus, & grassationibus infames, tam quam diadematos athletas suspiciunt filij, & ad imitationem se accigunt. Accolæ ciuitatis cędibus frequenter pollutæ deseuiunt, & vel ciuilia ingenia humano sanguine semel inebriata, ad vlteriora facinora furũt, & lymphantur. In mouendo intellectu nihil æquat exemplum, quod vel obfirmatas mentes in assensum suum thahit. Videant Principes, quantùm peccent, cum rigoris laxant habenas, & clementiam impunitatibus obtendunt. nam non inclementia modò, sed summa crudelitas est, illudere iustitiam, suæ tutelæ obstrictos non asserere, ac malo exemplo cæteros ad scelera inuitare, in quæ prona est hominũ natura, & facilius bonis moribus seuerè custoditis retinetur, quã semel lapsa à legibus reuocari queat. Istę prauã educationem reddunt timidam, non meliorem: cicuratę belluæ etiamsi mitius agere videantur, ad pristinam feritatem inopinatò recurrunt. Tantum est in teneris consueuisse naturam.

Non demutant temperiem maria, licet infinita flumina se in illa exone-

rent

rent. Idem salis, olei, & aquæ pondus custodiunt, quo ea fabricator nobilitauit; si salem iam adulta hausissent, decretionibus, & auctario subijcerentur. Non igitur minimũ perdunt, quia omnia bona habuerunt à natura. Monopotapa, ex priuilegio, & honoris nomine, nobilibus ianuas claudendi potestatem facit, plebi verò ostia non permittit, hoc potissimùm argumento, quod arcere latrones sibi, & iustitiæ sit, non portis: adeò in eo regno deleta est latrocinij nomenclatura, vt præsidia ad excludendos fures superuacua ducantur. Bone Deus! quis infidelibus tantam indidit fidem? iustitia: cur ista in tanta gentis perfidia non frangitur? quia adulta, & inueterata, ideò inconcussa, & solida inest ijs, qui per constituta procedunt, & à patrio more desciscendi nullo cogitationum aculeo stimulantur. Antiqua consuetudo, non peccatum dumtaxat, sed peccati remouet incitabula, nec latrocinandi desiderio conscientia quatitur per ętates stabilita. Vltra ausum patris intendet filius? auorum conti-

continentiam transiliet nepos? & in tantam legum obseruantiam impudẽtia irrepet? & aliquis inter tot hominum miriades solus dicetur deliquisse? aut de Principis facilitate sibi spondebit; qui nemini vnquam pepercit? Hoc præceptum penitùs demittant Principes: ibi iustitiam illæsam coli, vbi sub tutore non vacillat; sed adepta est tenorem suum.

Non titubat integris viris innixa, & potissimùm Summis Pontificibus; inter quos Pius V. capitali supplicio aurum substitui passus non est, addẽs vocem illam immortalem, & diuinam; si homicidiorum mulctæ auro redimerentur, soli pauperes afficerentur. Circumcidenda est omnibus ansa malè operandi. æqueq; diuitum, ac pauperum furor comprimendus. Humanum sanguinem auro mercari, iniquum est, & iniquiùs iustitiam imminui, quam tamdiù reueremur, quãdiu mutila non est, semel polluta, non secus ac Princeps temerans, vulgo temnitur.

Mare magnitudinem ne minuat, non plus aquarum in terram impingit

git, quàm accipiat. Non vult altitudinem deprimere, nec attollere, sed continuò cum superfluitatibus luctatur. Regnum suum æternari putat, si nec aliena bona retineat, nec gentilia pessundet. Ideò Carolus V. Mercurino Gatinariæ Magno Cancellario condonationem importunam exprobrāti respondit, quod iustitiæ erat, se largiturum nunquàm; si aliquid contra hanc se imprudente, elapsum esset, repararet. Iustitiam dare Principi est auctoritatem suam abijcere, quam subleuat, non qui indulget, sed qui punit.

Ergò misericordiam, ergò lenitatem, ergò mansuetudinem è Principum pectoribus amoliri contendis? imò intrudere conor. Cuperem Principes imitari salem, qui humido tactus extemplò liquescit, igne exustus impensiùs duratur. precibus, & lachrymis tenerescant Principum corda, indulgeant, & effundant ea, quæ ex inuiolato iustitiæ gremio excidere possunt; ad cuius præsentiam non secus, ac ad conspectum ignis incalescant, accendant furorem suum, mollitiem coar-

coarctent, viros se cordatos probent. Argumentum prosequere, & vrge mare in sua sede liquidum, molle, tenerumq; est, in terras effusum stat, & r. get. Princeps in re propria flexibilem se, tractabilemq; præbeat, peculatu absoluat, delinquentium misereatur, patrimonium incessentibus ignoscat. in alieno verò damno vindicem se ostentet seuerum, regidumq; nam alienum dare, vel vendere virtuti non est, sed, aut prodigalitati, aut auaritiæ dãdum. Iustitia nemini suum tollit, vel sibi diripit, quæ non prodigenda, non nundinanda, verum reuerenda, colẽda, omniq; conatu protegenda; cuius tanta potentia est, vt reges solio inserat & deturbet.

Ludouicus XI. Galliarum Rex istius veritatis assertor, quotiescunq; in furcas incidebat, nudato capite, humili salutatione, eas venerabatur. Insolentiam verò facti demirantibus aiebat, illis gratias debeo, & reddo, illarum beneficio manus admoueo sceptro, & corona verticem cingo, illarũ ope salutor Rex, quod ad gubernaculum amplissimi regni sedeam, illarum

muae-

muneris habeo. Prudentissimus Rex ita iustitiam adorabat, vt eius instrumenta quamuis vilia, & sordida summa obsequij ostentatione prosequeretur. Cum intestinis seditionibus, & externis bellis diutiùs colluctatus, diuini numinis prouidentia conualuit, & ad fortunæ inuidiam suas opes stabiliuit. Senserat se persæpè nutare, senserat dominij retinacula solui, viderat aliquādo spes suas funestatas, dein lætas, aduersus omnes insultus vicem suam rependisse. Portentum sibi videbatur regnum tam pacatè administrare, Hoc miraculum (aiebat) à Deo est: ipse me Regem delegit, & tenuit, quia leges non peruerti, quia principale facinus inculpata conscientia exercui, quia iustitia apud ipsum me criminata non est. Lustrabat suos milites, peditatum, cataphractos, prætorianos, & secum sic loquebatur. Isti custodes mei regni sunt, à quibus tamen non habeo, quod imperem: arma dominationem meam nō sanxerunt: impetus ratum mihi non fecit imperium: vis immensitatem hominum audire mihi non coegit, quod discri-
mina

mina euaserim, quod hostes fuderim, quod prælia ad votum acta sint, fortuna non dedit: me iura, me legum obseruantia, me iustitiæ propugnatio, me Deus solio stabiliuit.

Poterat ne Deus dulcia creasse maria? non, si naturę necessitates respicimus: quis infinitæ obstitit potentiæ? iustitia; cui obtemperat omnipotens. Multa enim ex creatis computruissent, aut saltem, tam profunda temporis altitudo super creaturas non venisset. Attamen non adeò salsa debuerat fecisse? multo minus. Reclamabat rerum proportio aliter temperari; mitia acrioribus condienda erant. venena ipsa mundi ordinem disponunt. Si Deus placidis tantùm, & benignioribus operam dedisset, statutum non composuisset orbem, sed corrupisset. Principem honestat clementia, & sordidat, auctoritatem nectit rigor, & dissoluit. Vna iustitia decorat, illustrat, confirmat, cordatum, sapientem, & amantissimum mundo, cæloq; ventitat.

EX NATVRAE PRAESCRIpto varijs motibus agi maria, ne putredine difluant, eosdemq; vsus præstare inibi fluxum, & refluxum; sicut in corporibus viuentium transpiratio.

Caput V.

Atura in primis visa est odisse quietem, & sua opera ità instituisse, vt si torpescant, statim à suis limitibus extrudi debeāt. dedignatr aliquod naturale esse, quod desedeat: periodum vitę posuit otiū, quam labori ęternè mandauit custodiendam. Vis dignoscere naturę alūnos? aspice quos inertia fatigat, & lassat, quos reficit motus, & instaurat. Homines, quos solutos procreasse gloriatur, à negotio non exemit: exercere musculos ità ijs liberum passa est, vt si frequenter ambularent, longęuā

 spopon-

spoponderit adolescentiam, si inertirent maturam interminata sit senectutem: assiduis motibus viscera impegit, quibus nullū permisit arbitrium. Cor ardore deflagrans, & fuliginibus pressum, has, sinus coarctando, exprimit, quos è vestigio aduentanti aeri recludit, frigidumq; trahendo, molestias demulcet. intra necessitates positum, dum graue cogitur excutere cōtrarijs motibus, ductum, spiritum ingerit, & excludit, vitamq; inspirat exspirādo. Primum vitæ instrumentum motui fecerat, ne reliqua ab opere desiscerent, vel aliquando quieti vacare possent. Accedunt arteriæ, mox regrediuntur, quibus cognatæ astipulantur venæ, feruidus sanguis vitam pulsibus regit, cerebrum cum suis menyngibus semetipsum quatit, totus ambitus vaporibus inflatur, & euaporatione detumet. amplectitur ventriculus cibum, & digesto laxat angustias: coquit iecur humores, torquet se in sono lingua, partes denique omnes sibi, & alijs perenni agitatione deseruiunt. Tantum inualuit apud Philosophos cūcta reuolui, vt nonnulli

li terræ otium improbauerint, quam licet in centro stantem agnoscam, nunquam tamen feriari frugum demonstrat exortus. Spectatur quotidie cœlorum pernicitas, quam vix metitur oculus: grandioribus enim maius instat præcipitium, ni ocius præcipitentur, Nec tantus raptus faciebat naturæ satis, nisi sydera, quasi occidere perhorrescerent, opposito cursu in orientem niterentur, & planetæ super exoticam, & insitam rotationē, modo apogei altissima scāderent, modo perigei infima peragrarent. Edocent cœli cunctas creaturas, quam sit naturæ infensum pigrescere, vastasque moles, quantùm deceat vno non tueri se motu, sed multiplici cursu moderari. Vt non demiremur amplissimum oceanum obsitum terris, septum aere, impetitum aquis, pulsibus cedens, & orbiculatum trepidare, fluctuare, deuolui, fluere, retrocedere, inflari, remitti.

Hic primi mobilis motui obtemperans, quo cuncta inferiora solicitantur se lentè in occidentem conuertit; sed terrarum inæqualis dispositio obuiam

uiam facta nonnunquā intercipit iter, vel alio cogit deflectere; septentrionalis quippè eminentior plaga in depressiorem Australem vndas præcipitat, quas obiectæ retorquent insulæ, vel scopulorum occursus euerberat, sinus voragines angustiæ, breuia, syrtes, euripi, plana, montuosa, pro diuersa situs figura, altitudine, qualitate, aspectu regionis, & impetu pelagi, sistunt, impellunt, tumorem exhauriūt, augent, inter se fluctus committunt, pacatiores reddunt, præcipites agunt, demulcent, excurrere cogunt, & malatia premunt.

Nequè casus tam varias mutationes dispensat, aut fortuita positio tot gubernat volumina. Si opticè cęlos speculari altitudo pateretur, vel per illos, tanquam per pelagus, euagari liceret, vberior fortasse rerum concursio fatigaret hominum mentes, aut, quod certius est, fuscaret in tanto lumine; nam præter discretos orbium circumactus noua syderum emersio, & cometarum ad tempus illustratio negant supremam illam plagam mutationibus peruiam, tam altè, vt nos

putamus tranquillari. In mundi con-ditione, aut quod immensitas vsui hominum conduceret, aut diuinam deceret omnipotentiam, sic Deus per innumeras partes cuncta cōposuit, vt vna alteri addicta certum finem, quęq; sortiretur; Scylla, charybdes, vortices, cautes non fuerunt ad horrorem, aut polituram, sed ad operis complemētum egregiè digesta; quæq; nobis minus conducere, vel potius dedecere videntur, in alto conditoris arcano potiora sunt.

Verum ad mare reuertamur, quod præter dicta turbant venti, qui non tātùm in diuersa iactant, sed in interiora detrusi ima miscent supremis, tollunt abyssos, & summa aquarum in penitiora demergunt. Hæc tamen cōcussio horarum, vel dierum curriculo tandem concluditur: ex aduerso flumina, quæ se in mare sepeliunt, quietem aliquando viuere, & motū emori prohibent. Iugi allapsu, nec intermissa alluuione æquora concitant, in altius trudunt, & tumores peruadere cogunt; agmina quippè fluuiorum, qui depressam mæotydem subeunt, in Pon-

tum

tū mouēt, Pontū in ęgeum, ægeū in Siculū, Siculū in Sardooū, atq; Thyrrhenum omnium eleuatissimum propellunt. In labili maris vastitate flumina nullis distenta repagulis, ingentes sibi alueos efformant, & secum lubricam molem cōuoluūt; in immenso enim sinu tumulata non pereunt, & licet per consortem humorem dispergantur, impetus non exoluitur, nec in vastissimo corpore diuulsus frangitur, sed ad longissimos tractus durat integer, incolumisq; persistit, neq; tantùm ijs alluūtur maria fluuijs; qui terras circuiuerunt, sed à marinis scopulis exultantibus, qui cum vicina, & vberi alantur vena; maximi, & concitatissimi per instabilem planitiem diramantur, vt iam stupor supercilium non erigat, maria ventis, & fluminibus concussa in aduersum fluere, sublimia irrepere, oppositis insectari motibus, & reciprocis fluctibus torqueri.

Magno expediti miraculo maius incurrimus. Qui naturæ ambages euoluunt, nouis semper irretiti portentis nunquam inuolubris cogitationes redimunt, quæ, quò magis feruidæ, eò

plus eleuant vaporum, quàm disgregent, tantùmq; sibi nubium offundũt, vt ægrè scintillent. Multa maris abstrusa reteximus, secretiora restant; decantati fluxus, & refluxus causæ inquisitio quot macerauit ingenia? quę mari, & terra infructuosè peragratis, & in sublunaribus inaniter desudãtia, ipsa tandem appellarunt sydera. Proximior luna preces exaudita in subsidiũ fessæ mentis suis accurrit influxibus, qui humiditatum præsides, fluidarum rerum commotiones ministrant. Et verè Oceanus lunæ cõsentit, suosq; æstus ad lunaris luminis incrementum metitur; nam in nouilunijs minus turget, in plenilunijs maximè feruet, dimidiata luna, tàm auctus, quàm decrementa temperat. Quotidie, qua hora luna superat Horizontem vsq; ad meridiei punctum, æstuat, cum à meridie deuergit, incipit feruor consenescere; mox aliam scandentem cæli medietatem, pari accessu, & recessu, comitatur. Veritati hærere recusat, qui tam euidentia non audit argumenta, quæ licet leuigent ad veritatem iter, ità tamen asperitates castigatæ non sunt, quin mẽs

obuios

obuios adhuc ſcopulos explanare nitatur; nam ambigitur, an aſtrum extollat fluctus, vel mare ex ſe ad præſentiam cæleſtis luminis exurgat; an vtrumq; in æſtum conſpirent? qui lunæ ſcopus ſit tanta moliendi? quod maria emolumentum recipiant in ſui motus perpeſſione? num luna nouas aquas in acceſſu ſuperfundat, mox ſorbeat in receſſu? an lucis calore denſæ partes rareſcant, quæ ſedem dilatantes pelagus grandeſcere cogant? quæ omnia, vt ſeriatim ventilemus, per ſua primordia referabimus.

Animantia, quorum vita ob quæſitiſſimas operationes aſſidua flamma deflagrat, quæ ſine exhalationum effumatione, & aeris appulſu protinus extingueretur, geminis ſpiraculis, natura muniuit, quibus circumſitus aer in interiora demiſſus moderaretur incendio, flammęq; papulum ſufficeret, & exploſæ exhalationes in ambientem erumperent, quæ alioqui retentæ putridum inurerent; idcircò pulmonibus circumſepit cor, qui tamquàm flabellum, vtrumq; vſum ęgregiè pręſtarēt? corporis verò ambitum mea-

perusderet. duo scilicet humanarum cupiditatum illices, aurum, & virginitas, in syluis, cupiente nullo, illibatæ diuersabantur. An ne tunc temporis Angli sentiebant stupidi, vel torpescebant in sensibus; qui acutius, quàm nunc ad rectum, & honestum vigebãt? longo vsu perstringente iustitia, exoleuerant vitia, & sensus bonis artibus enutriti prauitates libare, non secus, ac virus præsentaneam mortem præsefe- rens, horrescebant. Consuetudo hominum naturam ad bonum, malumq; traducit: veneno diutius pasti nouissimè aluntur, quo saginatos nostræ ętatis homines, quis in legum obseruantiam detorquere poterit. erit mihi magnus Achiles. Morbosa stirpe sati cũ sua labe consenescunt, & infirma ętas fortiùs impetitur. Vitia, quibus iuuenilis animus maduit, in ipso senio roborantur. immortalis quippè mortalium animus,ità humorum motibus, & calori insertus est, vt quodammodo augeri cum corpore, & deflorescere videatur. Affectus enim, quos imprimit disciplina, vltra consuetum glis- scunt, & semel adulti, non reuelluntur,

Paren-

Parentes necibus, & grassationibus infames, tam quam diadematos athletas suspiciunt filij, & ad imitationem se accigunt. Accolæ ciuitatis cędibus frequenter pollutæ deseuiunt, & vel ciuilia ingenia humano sanguine semel inebriata, ad vlteriora facinora furūt, & lymphantur. In mouendo intellectu nihil æquat exemplum, quod vel obfirmatas mentes in assensum suum thahit. Videant Principes, quantùm peccent, cum rigoris laxant habenas, & clementiam impunitatibus obtendunt. nam non inclementia modò, sed summa crudelitas est, illudere iustitiam, suæ tutelæ obstrictos non asserere, ac malo exemplo cæteros ad scelera inuitare, in quæ prona est hominū natura, & facilius bonis moribus seuerè custoditis retinetur, quā semel lapsa à legibus reuocari queat. Istę prauā educationem reddunt timidam, non meliorem: cicuratę belluæ etiamsi mitius agere videantur, ad pristinam feritatem inopinatò recurrunt. Tantum est in teneris consueuisse naturam.

Non demutant temperiem maria, licet infinita flumina se in illa exonerent

rent. Idem salis, olei, & aquæ pondus custodiunt, quo ea fabricator nobilitauit; si salem iam adulta hausissent, decretionibus, & auctario subijcerentur. Non igitur minimũ perdunt, quia omnia bona habuerunt à natura. Monopotapa, ex priuilegio, & honoris nomine, nobilibus ianuas claudendi potestatem facit, plebi verò ostia non permittit, hoc potissimùm argumento, quod arcere latrones sibi, & iustitiæ sit, non portis: adeò in eo regno deleta est latrocinij nomenclatura, vt præsidia ad excludendos fures superuacua ducantur. Bone Deus! quis infidelibus tantam indidit fidem? iustitia: cur ista in tanta gentis perfidia non frangitur? quia adulta, & inueterata, ideò inconcussa, & solida inest ijs, qui per constituta procedunt, & à patrio more desciscendi nullo cogitationum aculeo stimulantur. Antiqua consuetudo, non peccatum dumtaxat, sed peccati remouet incitabula, nec latrocinandi desiderio conscientia quatitur per ętates stabilita. Vltra ausum patris intendet filius? auorum conti-

continentiam transiliet nepos? & in tantam legum obseruantiam impudētia irrepet? & aliquis inter tot hominum miriades solus dicetur deliquisse? aut de Principis facilitate sibi spondebit; qui nemini vnquam pepercit? Hoc præceptum penitùs demittant Principes: ibi iustitiam illæsam coli, vbi sub tutore non vacillat; sed adepta est tenorem suum.

Non titubat integris viris innixa, & potissimùm Summis Pontificibus; inter quos Pius V. capitali supplicio aurum substitui passus non est, addēs vocem illam immortalem, & diuinam; si homicidiorum mulctæ auro redimerentur, soli pauperes afficerentur. Circumcidenda est omnibus ansa malè operandi. æqueq; diuitum, ac pauperum furor comprimendus. Humanum sanguinem auro mercari, iniquum est, & iniquiùs iustitiam imminui, quam tamdiù reueremur, quādiu mutila non est, semel polluta, non secus ac Princeps temerans, vulgo temnitur.

Mare magnitudinem ne minuat, non plus aquarum in terram impin-

git, quàm accipiat. Non vult altitudinem deprimere, nec attollere, sed continuò cum superfluitatibus luctatur. Regnum suum æternari putat, si nec aliena bona retineat, nec gentilia pessundet. Ideò Carolus V. Mercurino Gatinariæ Magno Cancellario condonationem importunam exprobrāti respondit, quod iustitiæ erat, se largiturum nunquàm, si aliquid contra hanc se imprudente, elapsum esset, repararet. Iustitiam dare Principi est auctoritatem suam abijcere, quam sublevat, non qui indulget, sed qui punit.

Ergò misericordiam, ergò lenitatem, ergò mansuetudinem è Principum pectoribus amoliri contendis? imò intrudere conor. Cuperem Principes imitari salem, qui humido tactus extemplò liquescit, igne exustus impensiùs duratur. precibus, & lachrymis tenerescant Principum corda, indulgeant, & effundant ea, quæ ex inuiolato iustitiæ gremio excidere possunt; ad cuius præsentiam non secus, ac ad conspectum ignis incalescant, accendant furorem suum, mollitiem

coar-

coarctent, viros se cordatos probent. Argumentum prosequere, & vrge mare in sua sede liquidum, molle, tenerumq; est, in terras effusum stat, & riget. Princeps in re propria flexibilem se, tractabilemq; præbeat, peculatu absoluat, delinquentium misereatur, patrimonium incessentibus ignoscat. in alieno verò damno vindicem se ostentet seuerum, regidumq; nam alienum dare, vel vendere virtuti non est, sed, aut prodigalitati, aut auaritiæ dãdum. Iustitia nemini suum tollit, vel sibi diripit, quæ non prodigenda, non nundinanda, verum reuerenda, colẽda, omniq; conatu protegenda; cuius tanta potentia est, vt reges solio inserat & deturbet.

Ludouicus XI. Galliarum Rex istius veritatis assertor, quotiescunq; in furcas incidebat, nudato capite, humili salutatione, eas venerabatur. Insolentiam verò facti demirantibus aiebat, illis gratias debeo, & reddo, illarum beneficio manus admoueo sceptro, & corona verticem cingo, illarũ ope salutor Rex, quod ad gubernaculum amplissimi regni sedeam, illarum

muneris habeo. Prudentissimus Rex ita iustitiam adorabat, vt eius instrumenta quamuis vilia, & sordida summa obseqnij ostentatione prosequeretur. Cum intestinis seditionibus,& externis bellis diutiùs collnctatus, diuini numinis prouidentia conualuit, & ad fortunæ inuidiam suas opes stabiliuit. Senserat se persæpè nutare, senserat dominij retinacula solui, viderat aliquãdo spes suas funestatas, dein lætas, aduersus omnes insultus vicem suam rependisse. Portentum sibi videbatur regnum tam pacatè administrare, Hoc miraculum (aiebat) à Deo est: ipse me Regem delegit, & tenuit, quia leges non peruerti, quia principale facinus inculpata conscientia exercui, quia iustitia apud ipsum me criminata non est. Lustrabat suos milites, peditatum, cataphractos, prætorianos, & secum sic loquebatur. Isti custodes mei regni sunt, à quibus tamen non habeo, quod imperem: arma dominationem meam nõ sanxerunt: impetus ratum mihi non fecit imperium: vis immensitatem hominum audire mihi non coegit, quod discri-
mina

mina euaserim, quod hostes fuderim, quod prælia ad votum acta sint, fortuna non dedit: me iura, me legum obseruantia, me iustitiæ propugnatio, me Deus solio stabiliuit.

Poterat ne Deus dulcia creasse maria? non, si naturę necessitates respicimus: quis infinitæ obstitit potentiæ? iustitia; cui obtemperat omnipotens. Multa enim ex creatis computruissent, aut saltem, tam profunda temporis altitudo super creaturas non venisset. Attamen non adeò salsa debuerat fecisse? multo minus. Reclamabat rerum proportio aliter temperari; mitia acrioribus condienda erant. venena ipsa mundi ordinem disponunt. Si Deus placidis tantùm, & benignioribus operam dedisset, statutum non composuisset orbem, sed corrupisset. Principem honestat clementia, & sordidat, auctoritatem nectit rigor, & dissoluit. Vna iustitia decorat, illustrat, confirmat, cordatum, sapientem, & amantissimum mundo, cæloq; ventitat.

ſpoponderit adoleſcentiam, ſi inertirent maturam interminata ſit ſenectutem: aſſiduis motibus viſcera impegit, quibus nullũ permiſit arbitrium. Cor ardore deflagrans, & fuliginibus preſſum, has, ſinus coarctando, exprimit, quos è veſtigio aduentanti aeri recludit, frigidumq; trahendo, moleſtias demulcet. intra neceſſitates poſitum, dum graue cogitur excutere cõtrarijs motibus, ductum, ſpiritum ingerit, & excludit, vitamq; inſpirat exſpirãdo. Primum vitæ inſtrumentum motui fecerat, ne reliqua ab opere deſiſcerent, vel aliquando quieti vacare poſſent. Accedunt arteriæ, mox regrediuntur, quibus cognatæ aſtipulantur venæ, feruidus ſanguis vitam pulſibus regit, cerebrum cum ſuis meyngibus ſemetipſum quatit, totus ambitus vaporibus inflatur, & euaporatione detumet. amplectitur ventriculus cibum, & digeſto laxat anguſtias: coquit iecur humores, torquet e in ſono lingua, partes denique omnes ſibi, & alijs perenni agitatione deſeruiunt. Tantum inualuit apud Philoſophos cuncta reuolui, vt nonnulli

li terræ otium improbauerint, quam licet in centro stantem agnoscam, nunquam tamen feriari frugum demonstrat exortus. Spectatur quotidie cœlorum pernicitas, quam vix metitur oculus: grandioribus enim maius instat præcipitium, ni ocius præcipitentur, Nec tantus raptus faciebat naturæ satis, nisi sydera, quasi occidere perhorrescerent, opposito cursu in orientem niterentur, & planetæ super exoricam, & insitam rotationẽ, modo apogei altissima scãderent, modo perigei infima peragrarent. Edocent cœli cunctas creaturas, quam sit naturæ infensum pigrescere, vastasque moles, quantùm deceat vno non tueri se motu, sed multiplici cursu moderari. Vt non demiremur amplissimum oceanum obsitum terris, septum aere, impetitum aquis, pulsibus cedens, & orbiculatum trepidare, fluctuare, deuolui, fluere, retrocedere, inflari, remitti.

Hic primi mobilis motui obtemperans, quo cuncta inferiora solicitantur se lentè in occidentem conuertit; sed terrarum inæqualis dispositio obuiam

uiam facta nonnunquā intercipit iter, vel alio cogit deflectere; septentrionalis quippè eminentior plaga in depressiorem Australem vndas præcipitat, quas obiectæ retorquent insulæ, vel scopulorum occursus euerberat, sinus voragines angustiæ, breuia, syrtes, euripi, plana, montuosa, pro diuersa situs figura, altitudine, qualitate, aspectu regionis, & impetu pelagi, sistunt, impellunt, tumorem exhauriūt, augent, inter se fluctus committunt, pacatiores reddunt, præcipites agunt, demulcent, excurrere cogunt, & malatia premunt.

Nequè casus tam varias mutationes dispensat, aut fortuita positio tot gubernat volumina. Si opticè cęlos speculari altitudo pateretur, vel per illos, tanquam per pelagus, euagari liceret, vberior fortassè rerum concursio fatigaret hominum mentes, aut, quod certius est, fuscaret in tanto lumine; nam præter discretos orbium circumactus noua syderum emersio, & cometarum ad tempus illustratio negant supremam illam plagam mutationibus perulam, tam altè, vt nos

putamus tranquillari. In mundi conditione, aut quod immensitas vsui hominum conduceret, aut diuinam deceret omnipotentiam, sic Deus per innumeras partes cuncta cōposuit, vt vna alteri addicta certum finem, quęq; sortiretur; Scylla, charybdes, vortices, cautes non fuerunt ad horrorem, aut polituram, sed ad operis complemētum egregiè digesta; quæq; nobis minus conducere, vel potius dedecere videntur, in alto conditoris arcano potiora sunt.

Verum ad mare reuertamur, quod præter dicta turbant venti, qui non tātùm in diuersa iactant, sed in interiora detrusi ima miscent supremis, tollunt abyssos, & summa aquarum in penitiora demergunt. Hæc tamen cōcussio horarum, vel dierum curriculo tandem concluditur: ex aduerso flumina, quæ se in mare sepeliunt, quietem aliquando viuere, & motū emori prohibent. Iugi allapsu, nec intermissa alluuione æquora concitant, in altius trudunt, & tumores peruadere cogunt; agmina quippè fluuiorum, qui depressam mæotydem subeunt, in Pon-

tũ mouẽt, Pontũ in ęgeum, ægeũ in Siculũ, Siculũ in Sardooũ, atq; Thyrrhenum omnium eleuatissimum propellunt. In labili maris vastitate flumina nullis distenta repagulis, ingentes sibi alueos efformant, & secum lubricam molem cõuoluũt; in immenso enim sinu tumulata non pereunt, & licet per consortem humorem dispergantur, impetus non exoluitur, nec in vastissimo corpore diuulsus frangitur, sed ad longissimos tractus durat integer, incolumisq; persistit, neq; tantùm ijs alluũtur maria fluuijs; qui terras circuiuerunt, sed à marinis scopulis exultantibus, qui cum vicina, & vberi alantur vena, maximi, & concitatissimi per instabilem planitiem diramantur, vt iam stupor supercilium non erigat, maria ventis, & fluminibus concussa in aduersum fluere, sublimia irrepere, oppositis insectari motibus, & reciprocis fluctibus torqueri.

Magno expediti miraculo maius incurrimus. Qui naturæ ambages euoluunt, nouis semper irretiti portentis nunquam inuolubris cogitationes redimunt, quæ, quò magis feruidæ, eò

plus eleuant vaporum, quàm disgregent, tantùmq; sibi nubium offundūt, vt ægrè scintillent. Multa maris abstrusa reteximus, secretiora restant; decantati fluxus, & refluxus causæ inquisitio quot macerauit ingenia? quę mari, & terra infructuosè peragratis, & in sublunaribus inaniter desudātia, ipsa tandem appellarunt sydera. Proximior luna preces exaudita in subsidiū fessæ mentis suis accurrit influxibus, qui humiditatum præsides, fluidarum rerum commotiones ministrant. Et verè Oceanus lunæ cōsentit, suosq; æstus ad lunaris luminis incrementum metitur; nam in nouilunijs minus turget. in plenilunijs maximè feruet, dimidiata luna, tàm auctus, quàm decrementa temperat. Quotidie, qua hora luna superat Horizontem vsq; ad meridiei punctum, æstuat, cùm à meridie deuergit, incipit feruor consenescere; mox aliam scandentem cæli medietatem, pari accessu, & recessu, comitatur. Veritati hærere recusat, qui tam euidentia non audit argumenta, quæ licet leuigent ad veritatem iter, ità tamen asperitates castigatæ non sunt, quin mēs

obuios

obuios adhuc scopulos explanare nitatur; nam ambigitur, an astrum extollat fluctus, vel mare ex se ad præsentiam cælestis luminis exurgat; an vtrumq; in æstum conspirent? qui lunæ scopus sit tanta moliendi? quod maria emolumentum recipiant in sui motus perpessione? num luna nouas aquas in accessu superfundat, mox sorbeat in recessu? an lucis calore densæ partes rarescant, quæ sedem dilatantes pelagus grandescere cogant? quæ omnia, vt seriatim ventilemus, per sua primordia referabimus.

Animantia, quorum vita ob quæsitissimas operationes assidua flamma deflagrat, quæ sine exhalationum effumatione, & aeris appulsu protinus extingueretur, geminis spiraculis, natura muniuit, quibus circumsitus aer in interiora demissus moderaretur incendio, flammęq; papulum sufficeret, & explosæ exhalationes in ambientem erumperent, quæ alioqui retentæ putridum inurerent; idcircò pulmonibus circumsepit cor, qui tamquàm flabellum, vtrumq; vsum egregiè prę staret? corporis verò ambitum mea-

bili cute protexit, quæ appellentes vapores inceſſanter tranſmitteret. veruntamen ſicut cæteris creaturis reſpirationis organum tamquam ſuperuacuū denegauit, ità pororum beneficio vti conceſſit: ſic arbores, plantæ, ſolidiſſimiq; lapides, præuijs ſpiramentis, alimentum ſuggerunt, iiſdemq; fumos, & vapores excludunt nam ſublunaria in hoc incumbunt, vt nutritionis ope vitam diutiſſimè trahant, quæ ſine ignis actione tueri nequit. Exigente natura cuncta tandem corrumpi, cum inter elementa, ad deſtruendum magis idoneum, vitæ, & temperamentorum adminiſtrationi præfecerit; calor enim conſeruationem rerū ab euerſionibus auſpicatur, tamquam ille, qui non ad aliorum commodum, ſed in ſui ipſius vſum ſuos vertit conatus, vt viuat, vt ſe diffundat, & cuncta vorando in ſe transferat. Hinc fit, vt licet ad tempus multa ad rerum incrementa præclarè moliatur, nihil tamen ſine vaporum, & fuliginum præſtet exortu; quæ quia ſi perſtarent, temperiem ſubruerent, & mixtorum viſcera moleſto incendio corrumperent, natura foramina rebus

inſer-

inseruit; per quæ continuò exploderẽtur. hinc tota orbis moles meatibus consita, qui in dies generantur vapores ocyssimè transpirant; vna aqua excepta, quæ cũ frigeat modicos fumos progignit, quorum dilapsum frequens iactatio, tenuitas, & liquiditas solicitant.

Aduersa omnia pro mari stãt, quòd, nec tenuè, nec frigidum, nec perspirabile: sed crassum, oleaginosa, salsaq; materia coalitum, igne plurimo graui, & fuliginum generationi opportuna, quæ nisi per tumidum illum æstum egererentur, ipsam maris, temperiem putrida tabe conficerent. Laxatur enim humor, dum extuberat, & hinc indè se pandens impetentibus non interdicit effugio; nam præter gentiles maris halitus, subdita quoq; tellus exhalationum agmina in sublime concitat, quæ, cum superficẽ excesserint, meatibus destitutæ vernaculis fumis associantur, & feruent, mutuisq; viribus se se inuicem iuuantes, dẽsum maris corpus exagitant, in sublime eleuant, hiscere cogunt, nec residere patiuntur, donec diffiare desierint

rint. Sic luna afferit à putredine maria fuligines, & vapores exhauriens; non tamen vndas ad se pellectat, & suspēdit, sed anhelituum motricem se præstat, istos scilicet ad egressum concitat, marini verò liquoris rigorem mitigat, sua luce, & influxu contumaciam imminuens, vt vrgentibus mollius resistēs promptius cedat. Quem motū, si quis solerter specularetur in nostris corporibus, cùm fluctus geminum inueniret. Nam certum est, cum alimenti coctio vrget, carnes, extimamq; cutim attolli, vaporum turmis eò maturantibus, & per poros præcipitantibus fugam: exacta verò coctione ad suam naturalem sedem emota remitti. Sed nos, aut præterimus minima, aut egrè cōprehendimus, & à naturali moderatione, præter crassos, cæteros tumores non distinguimus. Cæterùm, statis, & definitis horis, corporis summa intumescunt, & identidem per diem coctione, motu, calidorum haustu, aut eorum exhibitione, quæ vapores deturbant luculentissimè in flatio proditur. Sed multo minori strepitu, id in nobis, & cæteris animantibus fit, in

quibus

quibus per poros halitus se furtim penetrant, & effugiunt: mare verò imperuium quatitur, & quodammodo dilaceratur, ante quàm obductū carcerem exhalationes fregerint. Hanc maris fluxui causam statuo. In refluxionis vero causa explicanda vlterius non laborabo, cum nihil magis proprium sit naturalibus, quam in suas sedes remeare. Violentus fluxus externo concitatur impulsu, naturalis recessus nullius indiget auxilio.

Porrò plagæ, in quas æstus vergunt, naturalium sectatores magnoperè delassarunt, cum modo ad orientē, modo ad occidentem maris tumor conuertatur, contra vsitatum ipsius motū, ad exemplum primi mobilis ordinatum; à qua cura haud magno te eximes negotio, si in nostra perstabis sententia. Exhalationes enim ad dissimilem pelagi, & terrarum habitum in quibusdam locis magis, alicubi verò minùs vberant. Quarè æstus eò vergāt necessè est, quò ab affluentibus halitibus propelluntur.

Naturæ præceptis insistens portentosa mihi videor hydræ capita resecare

ſe, niſi monſtrum hoc adhuc vno latrans obſtreperet ab Indi fluminis oſtio; ad huius quippè litus in nouilunijs, quo tēpore cætera maria ferè pacatè agūt, pelagus exundat. Difficultatem rei cumulat diuerſitas æſtuum, in quos maria in nonnullis locis exeunt: non enim vbiq; eadem eſt ebullitionis facies; ſed alibi plurimū ebulliunt, al bi modicam, alibi penè nullam exerunt efferueſcentiam. Aduerſus hanc, præter quam quod in ſuperioribus exaratum de terrarum ſitu recurrit argumentum, teneas oportet regiam poteſtatem nō adhibere ſydera, ſed inferiorum propenſiones ſectari; ea mouere, quæ ad motum inſita vi feruntur, nihilq; obire, quod cuiuſq; naturæ fines tranſcendat; ac pro diſparitate recipientis influxus, non eaſdem conferre affectiones: maria ex eadem prodijſſe dextra, quæ diſpariles terras cōtexuit, frigentes, feruidas, emunctas, humentes, eiaculantes flāmas, ructantes aquas, arenoſas, lapidificas; vndè mirum non eſt, ſi maria diſſonam, & ipſa inter ſe naturam nacta ſint, raram, denſam, ſpiſſam, tenuem.

em. Iis accedit nihil magis mutationibus subijci, quàm mare, quod flumina hospitatur, aquisq; suffunditur e subiecto solo exilientibus: inde fit, vt pelagus multa aqua dilutum ad procreādos halitus minus efficax sit; syncerum verò, suæq; naturæ relictū assiduis fumis sua viscera farciat; rursus, aut crassum, aut in profundioribus cunabilis altissimè sedens minus pateat halitibus vias omnes, & abitus densitate sua, vel humoris multitudine obstruens. vnde repercussæ exhalationes, aut oppressæ, si modicæ sint, silent, cum multę, vires suas colligunt, insolescunt, ferociter grassantur, obiectamq; molem exturbantes aperiunt sibi, per discerpta viscera, effugium. ex his comprehende, non eodem modo tumultuari maria, cum materiæ procreatio tumultus causa tam diuersimodè procedat.

Varietati causarum accedit luna dominium suum ad subditi patientiam dispensans. hæc enim actiuis qualitatibus simplices aquas, & iniurijs obuias efficaciùs signat, quàm mare, quod salis, & olei consortio poten-

tiùs reluctatur. hinc fit, vt pro varia maris cōditione, quā init, variè fetet; luminosa quippe luna, tùm calore, cùm occulta vi, abditoque imperio laxat aquas, suaq; iussa, & robur ad maria transmittit; ex quibus tamen illa magis obnoxia, & audientia iussibus ostendit, quæ aut à fluminibus, aut à demisso solo aquarum plurimū consciuerunt. Aquarum enim mixtura, si cōsuetam superet mensurā, mare ad summissiorem obedientiā parat. nam pelagus suæ naturæ relictum, & duntaxat destinata sibi aquarum copia instructum segniùs lunæ obtemperat, & propterea multo minus diducitur, ac laxatur. hinc fit, vt relaxationes marium sibi non conueniant, cum alibi minores, alibi maiores promantur ad humoris conditionem. Intensa relaxatio sine euidenti contentione halitus, quamuis copiosos demittit, moderata verò si paucæ sint fuligines has exspirat sine tumultu, si in mediocri copia mediocrem edit tumorem, si multæ se se inuicem ad egressum vrgentes insignem parit inflationem. Eo aliqua maria, quæ pau-

cos

cos halitus concipiunt, & multum relaxantur minimos quos ferunt æstus, nobis malè parua explorantibus abscondunt; alia maiores, & patentiores obijciunt; ita vt hanc ausim ponere sententiam, multos halitus, & relaxationem moderatam magnos inducere ęstus, nam cum primum illustrioris lunę beneficio mare relaxatur, fuligines sub obscura, vel corniculata luna, mare, suo frigore constringente diù oppressæ, ideò insultandi auidæ, laxum corpus nactæ præcipites scandunt, & ea facilitate quodammodo abutentes, dum egressum insolenter festinant: illud eleuant, ęstumq; prouocant, ità vt mediocri relaxationi plures halitus ęgrè demittēti pręcipua inflationis causa leganda sit, sicuti admodum solutum, laxumque mare vix conspicuo incremento fuligines egerit.

Verum lumine vacua luna, aut minimum irradiata, purum, & inuiolatū mare suo frigore imbecilliter stringit; adeò vt per ipsum adhuc ferri, & diffundi halitus quoquomodo possint, vel saltem non adeò arctè obruātur

tur, vt in mari multa aqua prægnanti quod validiùs vi frigeſcentis ſyderis arctatum, & obſtructum fuligines, ſeueriſſimè cōpeſcit, & obligat; quibus nedum minimus patet egreſſus, nec minima ineſt laxitas, per quam ſe dilatare poſſint. quare, cū ſūmè coactæ, compreſſęq; ſunt paucæ exhalationes à tam rigida præſſura penitùs retunduntur; multæ verò ſic denſatæ incaleſcunt, feruorem acuunt, & æſtum mouent.

Indum illud mare duabus inſignitur proprietatibus, quæ licet in vnum raro conueniant, conuenire tamen poſſunt, ſcilicet propter hoſpitium ingentis fluminis dulcibus aquis exuberat; nec non aut propter fumoſam ſoli conditionem, aut propter maris altitudinem, aut propter inſitam pelago naturam, multas progignit exhalationes, quas aquoſum hoc pelagus plenæ, & pernocti lunæ ſubmiſſiùs obtemperans, ideò ſub hoc tempore maximè explicatum, ſolutum, & laxum, ſine magno æſtu tranſmittit. Sub vacua verò luna frigore intenſiſſimè concretum copioſas ſuas

exha-

exhalationes ita perstringit, ac opprimit, vt inflammentur, & ebuliant, magnosq; ciant æstus.

Vt non magno negotio hæc percipias, ad corpus humanum redeamus. Hoc vlceribus, & tuberculis fædum, humorum verò colluuie nõ adeò scatens, sub hyemem densata cute, integratur; quod è contra humoribus affluens, exhalatione prohibita, impensiori morbo tumescit.

Ne litem potius legasse posteris videar, quàm diremisse, promam breuiter, quid hoc in loco relaxationis nomen prætendat. Relaxantur marinæ vndæ, cum minus lentescunt, relegato frigore, quo vinciebantur; tunc fractis quodammodo claustris, non amplius coguntur spiritus, sed per solutum corpus minus prohibiti, aliqualiter meāt. Velut si igne tepescat aqua, non ampliatur mole, sed laxa, & tenuior, vel saltem non concreta, aut constructa frigore, corpusculorum retinacula laxat. Nec dicas id faciliùs exequi feruentem solem, quàm lunam, nam sol maris subtilia exorbens, summa assat, infima non attingit; luna

verò

verò luce, & influxu remotiſſimos adit humores, qui vel in abyſſis ſtagnantes dominæ non reluctantur: eſt enim quædam rerum proportio, ſympathia, obedientia, & imperium, quò mundus ex occulto gubernatur.

Nollem in re tanta a naturæ inſtituto deflectere, ideò microcoſmum tibi frequenter ad exemplar exhibebo pruritus, & ſcabies, quam tenuis, & aduſtus humor, vel retorridus inuehit halitus, ad incrementum lunæ infeſtiores corpori reddũtur; in decremẽto verò pacantur: è contra, non paucos vidi, qui oppoſita nocumenta experiebantur. Nam cum corporis humani actiones frigus, & calor diſponant, nonnunquam calor in vno corpore frigoris munus occupat, in alio verò frigiditas caloris vices implet. Quidquid recipitur, proclamat Ariſtoteles, ad modum recipientis recipitur. Eadẽ ſcabies in aliquibus æſtate ſopitur, euigilat hyeme, & vigiles reddit; aliorum patientiam ſub cane vrget, brumalibus verò diebus non fatigat; humor enim ſubtilis, vel halitus in laxo corporis habitu æſtiuo

calore

calore diſperditur, in coacto ad cutē delatus, cum diſſipari nequeat, tollit in abſceſſum, & vlcera, quæ hyems oppoſita ratione extinguit, vel exuperat. Sic eodem inſultante vapore, vel humore, pingue, perſpirabile, robuſtum, vel debile corpus inflatur, aut detumet, eidemq; cauſæ diſtantiſſimi adijciuntur effectus. bilis ſimplex tertianas præſtat, aduſtam quartanarij motus nanciſcuntur. Sanguis manè, bilis meridie, pituita veſperi, ſub tenebris expergiſcitur melancholia. ſed in quantis hic ordo peruertitur, & pituita frequenter manè, bilis nocturno tempore infeſtat.

Dies criticos per quartas conſtituit luna, vnde ſeptimus, qui primā quartam terminat, Princeps nuncupatur; ſextum nullo lunæ aſpectu irradiatū tyrannum dicunt: at quot tyrannides cum læthali criſi princeps excreuit? ex aduerſo, quantos tyrannus ab orco reuocauit, principis munere perfunctus? Iidem ſunt humores, eadem naturæ, lunæq; & ſyderum conſpiratio, ſed in diuerſa corpora cadunt. Ne amplius æſtuas in maris æſtu: probabi-

babilioribus acquiesce rationibus, cū videas, quam arduum sit, suas rebus adiudicare causas. Sublunaria mobilia sunt: rerum temperies cum tempore decoquuntur, & in diuersa transeunt.

OSTENDITVR QVANTVM dissentiant operationes humanæ à naturalibus, cùm luxuriant maria, vt incolumitatem defendant, luxus verò hominum, opes, vitamq; perdat.

Caput VI.

PRofunditatē sui lecti abominantur maria, semper in cunis esse non sustinentia. Ad purissimas auras impellente cælo, abiectissimam mansionem pouocant. Præsētia lunaris splendoris inuitata gliscunt, & luminis incrementa sequuntur, gloriantia pro sede abyssos non indidisse sibi naturam, quibus luminare procuratorem dederat: licere ad despectum terræ supercilium tollere, quibus sydera opem suam vltrò præstarent, & vel pulchritudine capta, vel cognatione naturę, ad se suspenderent: in se elatas

non

non fuisse ripas, quas ad arbitrium superuaderent: crepidines, & litora imperium suum ornare, non sistere, quod nulli infimi orbis fines clauderent, cũ ad cælos eniti fas esset. Hominum natalia circumsistit paupertas, tristisq; miseriarum aspectus cunabulis obuersatur, è quibus tamen se erigit infans, vagitibus imperium, non seruitutem clamitans. Inopiam apertè repudiat, & primas nascendi angustias eluctans, indignatur nobilissimam creaturam, tam artis spatijs obsideri: negat ortibus suis vllos terminos datos esse, quos sibi vastissimos fingit: lac eo ore sugit, quod nullis obstupescet obsonijs: illos oculos obruunt lacrymæ, quorum aciem non terminabit terrarum vastitas: illa desideria exigua stringũt crepundia, quæ totius orbis delitiæ non morabuntur. Soluet se fascijs, quibus regnorum limites ambiet: nulla serica satis decorè corpusculum vestient: nulli adamantes satis lucidè in articulis splendebunt: nulli torques satis pōposè pectus redimient.

Consueti limitis oblita extuberant maria, bis in die repagulum altè demersum

mersum tegentia: luxuriat homo, sed insolentiùs, ambit grandia, affectat splendida, non pro ratione quidem originis suæ, quæ syderibus profecta congruo lumine irradiari non expetit. Pelagus suos conatus ad cęlos dirigit, homo se demergit in pelagus, quærēs inibi sui ambitus ornamenta. Vbi spissiores sunt tenebræ, sui splendoris alimēta prouocat: vbi duriores sunt cautes, mollissimi luxus aucupatur insignia.

Iuga montium suspice, quæ oculus statim ascendit, & pedes adeunt vix fatigati; ambitiosissimi hominis non vltra tendunt cogitationes. Hę momento dilatari possunt ad cælos, attamen breuioribus limitibus gaudent, & dum cupiunt amplissimas metas, sibi ponunt angustas. neminē igitur mortalium sua capit fortuna, quæ omnibus iniqua est, cum vel benignissima non expleat, omnibus auara est, quia hanc nemo, nisi terræ bonis æstimat, quæ cum pauca sint, multa in aliquem cadere nequeunt. Purgamenta terræ, & abiectæ quisquiliæ maris humani animi effusissimam libidinem

far-

farcirent, & voluptates porsus extinguerent, si merciscopia, vti elegantia satisfaceret. Sed adeò ferax pelagus non est, nec ità tellus fæcunda, vt luxuriantem animum penitùs stipent. pulchritudine rei, & pretio delectamur, multitudo verò, & numerus possidentis desiderio disconuenit. Ideò luxuria nostra lasciuit in dies, & nulla copia, quamuis immensa obruitur.

Sidit mare, postquam tumuit, non ità tumoris amãs, quin subindè omittat, quem homo nunquam premit, sed aliquãdo luxus fastu pellectus producit in dies, & iubet per momenta grandescere. Diuersitas in hoc sita est motum maris iniungit natura, ideò sua ducitur periodo, luxus verò impetum concitat ambitio, nullarum legũ satis patiens. Affectionibus autem animi nulla cum affectionibus corporis necessitudo intercedit; nam istæ si à natura non proficiscuntur, dolores ciendo ad expulsionem sui nos solicitant, illæ verò, quamuis noxiæ blandiuntur, eaq; afficiunt delectatione, cui vel cum animi iactura sensus libentissime indulgeant, ęgrè ferant decretionem,

neni, augumentum verò totis viribus promoueant. Quantùm dilcedunt à violentis, quæ naturæ sunt? maris inflatio in sanitatem tendit, humana verò luxuria priuatam, & communem inquinat valetudinem: augetur mare, vt exhalationes viscera mordẽtes purget, tumet homo, vt malitiã in intima trahat, & sanum corpus corrumpat. In hoc consentiunt, quòd ambo exundant, sed maris fluxus suis adhuc paret limitibus, verùm luxuria nullibi sistitur. Vt igitur tàm effręni vitio demus habenas, in incunabulis mitẽ adhuc, & leuiter ferocientem deprehendamus necessè est.

Postquam coalitæ leges, circumcisa peccandi ansa, sensim diluentes vitia, animos ad virtutes depurarunt, cæperunt ingenia indolem suam excutere, & dotes, in quas nascendi sors propensionem fecerat, ad commune commodum proferre. Hinc artes, & scientiæ passim surrexerunt, quæ homines ab ijs, leuarent necessitatibus, quibus ciuiles viuendi lex propemodũ innumeris onerauerat. At quatenus in Republica disciplinas vnas alijs nobi-

liores,

liores, vel vsus, vel excellentia notauit; prout aliquæ defæcatas tantùm mentes decerent, aliæ etiam crassis ingenijs subactæ; sua facilitate vilescerent indè illa ordinum discrimina, in quibus vrbanus nitor, & elegantia recumbit, orta sunt. Plebs, & nobilitas ità secernebat ciues, vt opum, aut virtutis occasus nobilem ad vulgus adigerent, diuitiæ verò, aut artis præstantia, vel plebeium in orchæstra collocarent. Sic virtutibus crescebat opulẽtia, & vtręq; cliẽtes suos à multitudinis grege in clariorem locum segregabãt, ità tamen, vt quisq; ordo, vel humilis, vel eleuatus, vel medius pręfixam, & limitatam degendi normã excoleret.

Emicabant quippè gentilium domus structuræ, & supellectilis cultu, à vulgaribus nõ vsurpato. Seruitia quoque, habitus, ipsiusq; met incessus grauitas, aut leuitas bellissimè distinguebant. Sed erant ista ornamenta ciuitatum non luxus; nam pecunia temporum intercapedine, & sudoribus parta, vt plurimùm non nisi modestè cõtingens, quemque in suæ sortis confinio stare suadebat. Quod si casus cumul-

mulatam deuiſſet, induſtria, & ſedulitate conquiſita aliquo exceſſu diſſolui non tolerabat. Ità rebus æquo fato fluentibus, dum inæquales hominum ſtatus exæquabat proportio; quiſque mortalium ſuo cenſu, & laboribus vtens, vitamque trahens propria, aut maiorum ſolertia felicem, vel miſerã eam poſcebat viuendi menſuram, qua ad bonorum cuſtodiam magiſtra cõſuetudine, & diſciplinæ cultu inſtitutus fuerat; conuerſo rerum ordine, ciuitatumque corporibus partium ſymmetriam exuentibus, iniuſtitia fortunæ quaſdam domos immenſum tollentis, aut ſæuitia temporum ſparſam pecuniam ad paucorum manus cogente, ſurrexit inæqualitas nullo temperamento coercita, quam excepit luxuries, tùm primùm nata in exuperantia bonorum, mùltos dein torquẽs fortuna modicos, æmulatione vecordes. ſic ingens malum læto principio ſerpit in vrbes pernicioſo exitu.

Hincfactum, vt in ſuſpicioſos auctus promulgarentur leges, quos tandem protereret Rempublicam vſus docuerat. Nam ſicut adſpirauit ſemper

uitijs cura mortalium, ita, ijs ad excessum conquisitis, deficit tùm primum locus inter pares superbienti. repudiat domus vicinarum contactũ, antiquas sordes spissa marmora sepeliunt: fastiditas maiorum humilitates aurata dissimulant peristromata, laxitatem aularum arctant obsequia, sylnas aerem, maria depopulatur culina explorans animas de cadaueribus, & è subtiliori materia condiens obsonia, in quæ ambarum muschum, & ea farcit, quæ quãuis nutritioni inepta sint, vel cum dispendio natiui humidi, & caloris pascant sensus, quibus blandiuntur, aut ipsa bellariorum operositas sumptuosa mentis alat deliria, quæ nulli vitio magis plaudit, nullum alacriùs excipit, nullum impensiùs incurrit hostili. cætera impotentes absoluunt. luxuriè verò ità obstringimur, vt vltimus miseriarum gradus inuitissimè missionem faciat. hostem sentimus, hostem odimus, hostem amplectimur, paupertatem fugimus, paupertatis nuncium videmus, & comitamur. tam stupida æmulatione lymphati, vt de me-
dica-

dicamentis soliciti exclamemus magnitudinem morbi,& notum venenũ auidè exhauriamus, cupitumque respuamus remedium. inuitè rebus nostris suprema soluentes ferali eruciatu tractamus splendida, incusamusque mores, & tempora, quę non cogunt, & summa in libertate durissimam subimus seruitutem.

Sentit mare pacatiores dies, nunquam luxuria non tumultuatur: mare interquiescit malacià, luxurię nec breuissimum spatium vacat, quę morum nouationes in dies fingens, aut exoticos ad delitias eliciens, propria disijcit commoda,perfringit ęraria, euertit domos, perdit vrbes, subruit leges, & imperia.

Paupertas Romanos penates tutelans, aut tenues procerum lares, auctum imperij moderãtes formidabilẽ exteris, tutam ciuibus fundarunt Rẽpublicam, fidam prouinciarũ administrationem, integra iudicià, illibatas leges, obseruatos magistratus. at post quàm adoleuere priuatę opes, & pauci cęterorum fortunas longè euaserunt, intendi cęperunt familię, super-

bire ędes, lasciuire menię, ornari corpora; tunc auaritia legatorum vexauit prouincias, tentauit magistratus, conuulsit leges, & dominandi cupiditas Rempublicam distraxit. sic Iulius Cęsar perditis ęre alieno, egentibusq; in amicitiam receptis, imperium occupauit: nihil intactum, nihil inausũ omittente luxuriosa, & indiga nobilitate.

Recrudescit pestis ista, & latissimè afflat, quia, vt plurimùm ex eo cęlo demittitur, vnde salubrioris auræ spiritus attẽdi deberet. Principes in quorum perniciem lues grassatur, prima mali germina, vt adolescant apud se, student, cuius citissima contagione populi siderantur, qui bonis supremi sui moribus ægrè tanguntur, prauitates verò toto haurientes ingenio, in regij vitij ęmulatione putant inuenisse virtutem, & gloriantur malo, ideò ostentantes, quia cum principale sit, videtur inuidiam trãscendisse, vel turpitudinem non referre, cum in aula degat splẽdidissimè. aulę quippè splẽdores, quamuis sæpè mẽtitò luceant, & fædissimè illuminent, mirè tamen

capiunt

capiunt. tanti est regium esse, vt solū nomen labes censeatur implere, nec solùm peccant Principes pessimo exēplo, quasi fulminis ictu subditos attonantes, qui corruscatione stupentes, altissimum vulnus non sentiunt, nec sanguinis effluuium, antequam extrema tabe violentur, intelligunt. Sed quod grauissimum est, largitionibus, & beneficiorum cumulis aliquos genio suo factos, gratiamq; promeritos, ità inconsultè munificant, vt ciuilem ordinum temperiem corrumpant, cui videbatur fortuna prudentissimè indulsisse.

Fortunæ acta, qui æquissimè expenderunt, iniustissimam vocarunt, à quo titulo ipsa non abhorret, cum huic potissimùm assideat, vt adsit immeritis, dignos, honestosq; destituat: attamen, qui in membra priùs, dein in ciuitatum corpus non lippientes oculos ducet, compaginem offendet ex iniustitijs illis ad summam pulchritudinem, & æquitatem coalitam, ità vt videatur rerum series hanc fortunæ rusticitatem appetijsse, quæ iniustior esset, si æquè ab omnibus exora-

retur. Huius preces frigidè audit, hunc insectatur, aliũ incogitantem euehit, & mundum cõsultissimè regit. vt plurimùm fauores suos contribuit, etiam ijs, quibus studiosior est, inter quædam spatia coercitos, qui non deformãt ciuitates, sed supremos, infimosq; ordines miro artificio connectunt. rarissimè diuitias subitò congregat, hac potissimùm ratione, ne breui profligentur, cum serò contigerint Principes siquidem aliquando iniustiores fortuna visi sunt, cum eorũ gratia inconsideratè effusa publica bona in paucos temerè coniecit, fortunam ipsam in hoc affligentes, vt iniustissimum nomen illi conciliarent, quod ipsis debebatur, qui fortuitam quidẽ, sed elegantissimam graduum dispositionem immaturis, & iniquè partitis disturbarunt prodigentijs. Obscuros vides illicò micantes, pauperes continuò opulentos, opulẽtias inęquales, diuitias impares, à quibus dum locupletissimus gradus pręter cęteros ostẽtare se cupit, luxuries orditur ab æmulatione in populum elapsa.

Æstus suos alicubi vix promunt

maria

maria, alicubi affluunt, & nuſquam exorbitant. tuberis illius inæqualitas nemini grauis, molem regit; gratiæ quippè, & pondera, ſi non ad equilibrium, tamen ad patientiam rerum, vt tantæ machinæ moderatio ferebat partita ſunt. Si enim fauor cœleſtis, & exhalationum phalanges vni maris parti incumberent, dum cæteræ marceſcerent, iſta immoderatiſſimè elata terram occupando peruerteret. Grandia multa facit natura, ſed talia, quæ ipſam ſtabiliant non obruant. ex oppoſito vidētur Principes nihil magnū moliri, quod vitium non faciat, quos ne lateat, quantum negotium agant, audiant quæſo, quid ſim dicturus. magna aſtruam, & vera loquar: Monarchias omnes obliſit luxuria; qui omnium primi in alios exexercuerūt imperia, primum præbeāt documenta.

Sardanapalum, cui igniculos in virtutem ſcintillantes luxus extinxerat, in hoc prudentia non omninò deſeruit, quod vitia ſua in gynęceo illatebraret, ne peſſimum exemplum plures moueret. Potuit etiam verecū-

deà subditorum abstinere conspectu, ne se postremum subditum proderet: Sed quàm imprudenter informat consilia Rex, qui acta sua tenebrarum mandat protectioni? ideò magis conspicua, quia in serenissimo illo cœlo nubeculæ, si quæ apparent, curiosiùs illustrantur. enituit cum tota sua mollitie Sardanapallus à subdito contẽptus, & euersus.

Perijt in conclaui Assyriorum Monarchia, inter epulas medorum corruit sub Astiage. habuit mixtam crudelitatem conuiuium; decuerat tamẽ hanc in obsonijs parari, ne non omnis Imperij euersio in luxus potestate esset, qui & Persicam huius hęredem consumpsit.

Arcto supercilio suspexerunt omnes Macedonis attentatum in Persidem, maior ne fuerit audacia, an fęlicior fortuna ambigentes: ego nihilo secius quam ingenium speculor. imò licet cætera respondeant ipsum omnibus anteuenisse reor. luxuria circũuentos aggredi, est potius insidiari, quàm bellare, victos opprimere, quã pro victoria certare, sine discrimine

trium-

triumphos nobilitare. victoriam bello præmisit Alexander, cum Darium oppugnandum suscepit, qui in castris suis, luxum, non martem instituebat. ipse verò inter dubios belli exitus sobrius, pudicus, modestus, ideò victor; inter victorias, Deorum filius, fastu comessationibus, & mulierositate debellatus vitam, & Graicum finiuit imperium, illorum inuidia, qui hominem coluerant, & Deum oderant.

Decumanus fluctus affluentissima erat Asia, nullas finiens tempestates, verum naues illuc appellentes immaniter vorans. nationes omnes beatissimæ illius regionis alliciebant diuitiæ, quæ illic in rigidos luxuriæ scopulos allisę, miserè naufragabantur. Romani qui armorum iure Alexandri hæreditatem adierunt, irrisere Antiochi Syriæ Regis socordiam, qui luxurioso apparatu in arenam descendens, sine pugna cessit. imprudenter tamen ex Syriaca victoria fatalem sibi compararunt luxum, qui Rempublicam totius orbis dominatricem, sine hoste hostiliter direptum iret. vt res lucidior euadat, in Catilinæ, Marij, Scyl-

læ, Lepidi, & Cæsaris coniurationibus tantisper immoremur.

Parens luxus peperit prodigalitatē, ista inconsultè semetipsam dissoluēs, in paupertatē impegit, cui⁹ turpē aspectū summè reformidās, vt se ab hac expediret, ad auaritiā cōfugit, non ad eā quę parta retinet, sed quę aliena voracissimo sorbet hiatu. Quippè cū intromissis immodestus pateat exitus, crescit fames helluationib⁹; per hoc vitę genus summates pauperie, & alieno ære pressi, vt vim iudiciorū declinarēt, & latiùs pecularētur, celsas Reip. dignitates immani ambitu ereptū properabāt, factiones cōstituebant, scelestorum lacertos officijs, & præmijs obligabant. amicitias ex adulterijs, stupris, & flagitijs auspicabātur: ęquè impudicas fœminas luxu corruptas, ac facinorosos homines sibi legentes; in istis enim brachia, in illis artem spectabant. cum nihil magis pestiferum sit in Republica luxu mulierum, vt potè quæ pecuniæ defectum reparare laborent apud maritos, amicos, exteros, & hostes: ruat domus, abeat patria, vertat Reipublicæ regimen. nā

ipsas

ipsas ad omne dirum, & impium nefas hortatur luxus: qui postquam eò discurrit, vt pudorem profanet; eas impellit, vt vnis pudicitiam certo pretio nundinentur, alijs, vt arcanum eruant, multis, vt in partes trahant; nihil non honestum reputantes, quod ad pomposas ducit vestes. nec debile præsidium quietis turbatores in versabili, & luxurioso sexu collocarunt.

Tot clades inferebat luxus, qui & vltimam, ac grauiorem contexuit, nempè interpellatam generationem. Viri enim cum non mulieri, sed seruituti, & inopiæ nuberent, matrimonium tot ærumnis implexum execrabantur; filiorumq; numerum, qui antè luxus accessum, plenior felicitati dabatur, tunc onerosum, & grauem, vel robusti humeri exhorrescebant. Sic veras delicias in vanos fucos sepelimus, & naturæ morimur, dum vltra documēta naturæ viuere intendimus. Indicas res carius ipsa sobole licitamur: artes nostræ nobis præcipiunt merias: inopem vitam ducimus quā indiuitiarum potestate esse voluimus. Augustus, qui primus ciuiles tempe-

ſtates compoſuit, veritus, ne domi-nij vaſtitatem cuſtodum penuria cor-riperet, in cęlibes ſeueris legibus ani-maduertit, eximièq; laudauit Quin-tum Metellū, qui diſerta oratione ciues ad matrimonium inflammare contenderat, ſcitis tamen, & exhorta tionibus irritè cadentibus. antehabe-batur peculiare commodum commu ni vtilitati, & validior erat pauperta-tis metus edicto Principis: aſperiorq; coniugij æſtimabatur conditio, quàm rethorica ſuauitate leniri poſſet.

Æquè antiquarum rerum inſimulabor famelicus, ſi faſtuoſis Ægypti menſis accumbens, gemmeas epulas libabo, cum quibus Cleopatra regiū nomen degulauit, aut græcanicas ad-ducam mollities, quæ in durum tra-xere iugum Byzantium: nam recen-tia tempora vetuſtam refricant luxu-riam. inſanus graſſatur in ciuitates fa-ſtus, qui murorum miſereſcens nudi-tatis incruſtat marmore, imbracteat auro, veſtit ſerico, leuia, vel grauia accommodans indumenta tempeſta-tibus, quæ frigoris, & caloris ex parie-tibus arceant iniurias, quas velaria

ſuper-

ſuperbiſſimè fingit. Flammei Phaetõtis currus, quos quondam per cœlos poetarum vexerunt figmenta, nunc per ciuitates manifeſto ſtultitiæ rotantur argumento, in hoc diuerſi, quod illi meridionalem plagam cremãtes, rubedinem inuſſerint, iſti opima vrẽtes patrimonia, atram vbique paupertatis caliginem inuehant. in deformi amictus vaſtitate affectant grauitatem mulieres, quæ corporis amplificantes ſtructuram, domeſticas opes coercent, voluntarioq; implicitæ carcere maritorum fortunas impediunt: lapidum, domui graues, grauantur ponderibus, qui aures diuellunt, nec admonent, pectus premunt, & appetitus non obruunt, diuitias oſtentare nituntur, & peruuanus ſplẽdor, quam velare ſtudent, plerunque paupertati prælucet. veſtes non diſſolutio nitoris, ſed mos breuibus horis conſeneſcens antiquiſſimas facit. in ipſo ortu iàm perierunt, & vix ad lucem euolutæ in ſuo flore non temeratæ violãtur. propudioſum eſt, poſtridiè explicare, quas pridiè videras, maculatæ cenſentur, cum plures oculos ſuſtinuerũt.

insana voluptas pulcherrima damnat, & maximi sumptus, vel fęda nobilitant, quod summè placeant. satis est pauxillum duratura carò emisse; ineptas hominum culturas vitrò omitto, & gulæ irritamenta, quę indicos vapores fumantia barbarā temperiem stomachis inserunt, sua, & aliena obligurientibus, & tamen res Principum est, excessus, & defectus, custodita moderatione, corrigere, in quorum detrimentum peregrini tandem mores relabuntur; in vasto Italiarum ciuitatum gurgite, quam rari nantes apparent? quantis, vestes, currus, & gemmæ auertunt vxores? eò recidimus, vt mors, non tot à luce abducat, quot luxus luci subtrahit. viuit mare, quia tumet, & humanum genus viuere desinit, eo quod nesciat detumescere.

Mare curatricem lunam nactum est, quæ gressus suos ad subditi vtilitatem metitur, & quantùm erudit ad ascensum, tantùm instruit ad occasū. Præcipit tumescere, mox remissionē imperat. quietem prohibet; sed vult motus incrementis, & decrementis

exæqua-

exæquari. Progreditur ipsa, sed postquam ab Horizonte se extulit, in Horizontem declinat. Hac moderatione insanientes flūctus ad sanitatē deducit. Ad obtruncandam hanc luē, quæ depopulatur prouincias, remotissimis non sunt indaganda locis antidota, in aula Regum sospitalis elaboratur theriaca, quę veneni vires circūcidit; non sanciendæ leges, non irroganda decreta, non ennncianda scita, non capite, non bonis delinquentes mulctandi. Exempla Principum ad rectum subditos adigunt. Sunt illa popularium morū prothetypon: sunt Polycleti statuæ, quæ sine verborum complexu, sine interminatione pænarum, sine auctoritatis dispendio, obseruatam perscribunt normam, & excultam viuendi formam objiciunt.

Vespasianus egregio principalium morum temperamento, Romanæ ciuitati ità moderatus est, vt excessus consumeret. In sui castigatione vniuersas comprehendit. indignum putauit ea in alijs corrigere, quorum ipse redargui posset. Sibi vni legem indixit, vt sanctio neminem falleret. Antiquo

tiquo ipse victu, cultuq; libidines, & luxum antiquauit, inanes pompas, & fastum sustulit, qui statuerat vera virtute animum sepere, non corpus pigmentis polluere. Allium odorare in ministro exoptauit, vt liliatas administrationes perciperet: balsama fragrantem exclusit, ne corruptam, & fætentem procurationem sentiret. Lenocinia corporis expertissimo videbantur Principi, ad mentis labes fucãdas, vsurpari.

Familiariter induebatur Carolus V. & imperatoriè incedebat, parabili epulabatur obsonio, & regijs mensis discumbebat: potentem, & clarum aula habuit moderata: victorijs tumidum miratus est orbis sine tumore: fastum ex his comparabat, quæ tempus non delimat: ea auersabatur, quæ vix adhibita sapiunt vetustatem. Caroli venatus decoquebat centum nũmos totidem prouinciarũ monarchę. Et hodie tanti falco, aut canis emitur, quorum grex capiendas superat feras; venationisq; apparatus adeò copiosus est, vt vix tot ordines militia distinxer. ithuius mensas non cupedia, nec

atta-

attalicę corpus attingebant, cui ſub hoc temporis auri, gemmarumq; vſus euiluit. Si dum fibulabat ſe, ruptio ligulæ accidiſſet, proprijs digitis implicatam ad vſum reponebat. Quis inuenitur, non dicam ex Principibus, ſed neq; ex nobilibus, qui tandiù idem veſtiant indumentum, donec aſtrigmenta longa attritione rumpantur? quinimò apparentibus rugulis, quas non minus verecundè intuentur, quã frontis ſeneſcentis, confectam veſtem abijciunt. Clariſſimus Imperator illo nodulo illaqueauit cupiditates: luxurioſos ſtrinxit inſultus. Animum copulauit virtutibus, ſuiq; obſequio deuinxit imperia.

Si Principes Veſpaſiani, & Caroli imagines ſibi proponent, hoc immane luxuriæ monſtrum de mundo propulſabunt: promouebunt matrimonia, quæ copioſam tribuent ſubditorum meſſem: dominium, & vectigalia intendent, quorum vtrumq; in dies tabeſcit. è directo hoc telum vos appetit dominantes, ſi aciem retundere non adnitimini, læthalius infliget vulnus, quod toties refricare non piget.

ſcio

ſcio has voces per auras vaneſcere, tamen argui non poſſum, cum ipſa veritas loquatur. Populorum opes abſtrahit luxus, pauperiem inducit, mortalitatem ſucceſſione fraudat, gazas regias depeculatur, tributa exedit, principatus vigorem reſcindit. aduerſus tantum hoſtem victoria in manu eſt: ſufficit non fouere. Arma inimico porrigere ſecum ad ſui perditionem conſpirare, non ne vecordiæ impulſus eſt?

Malignæ febres, vt omnem curationem anteuertant, nulla doloris moleſtia ſe penetrant. peſſimus morbus luxus eſt; ſuos ſectatores blandè ſtupefaciens, ne iacturarum ſuarũ morſibus expergiſcantur. Imò iſtius prima facies omnes ob ſui nitorem ſequi iubet, & vrbes ad nouum ſplendorem renatæ videntur, quæ ſub florenti ſpecie tabeſcunt, & viuido curſu feſtinant ad interitum. Oculatiſſimis tamẽ medicis hæc ſubdola non impoſuit ęgritudo.

Henricus IV. magnus Gallicæ Reipublicæ archiater, qui ingenij vires, p̲ longam vtriuſq; fortunę verſationem,

praxi muniuerat, profligato ciuili bello, rebus in quietem spectantibus, nobiles, qui operam suam ad debellandas seditiones impigrè nauauerant, ad se arcelcens, solutis stipendijs, sic alloquitur. Meliora vobis paro, quæ pacatiora tempora suggerent, nam præsentia in regno bellis exeso mihi potestatem non faciunt vberioribus donis vos prosequendi. Intereà salubri consilio res vestras iuuare statui: improbos aulæ sumptus fugite, absistite impensis, quas ciuitatis exigit magnificentia, lares suos quisq; repetat; bellici fastus obliuiscimini, frugalitatē consulite, quæ in secessu ingrata esse non potest. Seruorum numerum amputate, in domestico cultu, & veteri familiæ ornamento hilariter degite. Macte prudentia rex; non subditos tributis vexauit, vt clientū suorum operam rependeret, hos largiter muneratus est, illos non afflixit: regnum verò pristinæ fidei, & flori stitit. Amicos suos indonatos non dimisit, & dimissos quotidie donabat, cum sumptibus subtraheret. multū dedit in pauco, cum eos ad profligandum datum
non

non cogeret. vera igitur hæc largitio fuit, quæ liberum munus obtulit.

E contra multi Principes auarissima prodigalitate munerantur; quod largiuntur auarè reposcentes. Dona grandia ingerunt, sed graui vectigali pressa. Tale pondus suis muneribus adijciunt, vt ratione habita datum fœnerentur. Laborum merces illa non est, quæ benemeritos grauat: seruitutẽ non leuant ea dona, quæ strictius mãcipant. multa accipit aulicus, quæ cum vsura eructat: luxuriosa enim aula onerosis fauoribus obruit, & impẽdiosis dignitatibus discruciat. Inter multas iacturas has duas subit mortiferas: populos tributis sibi inconciliat: paucorum verò amicitiã vix cohærentem, prolixo emit dispendio. natura Gallorũ dilapidationibus obnoxia sategit Henricus, vt luxum dedisceret, quem monarchiæ sciebat infestum.

Qui elapsis annis Parisios lustrauerant, cumulatissimam luxuriam renũtiabant, quæ videbatur mihi insignẽ quandam mutationem portendere. Principes ad ministerium adhibiti, victu,

victu, vestitu, & cæteris affluentijs, regij cultus æmuli dominationem suspirabant, dignationibus modici sub insumptuum pondere gementes, in conuulsionibus meliorem sibi eligebant fortunam. diuites opulentia, pauperes inuidia ad disturbanda composita stimulabat: & tantùm non occubuit regnum! indoles profusa à luxu arcenda est, nam post erogationes ad corrogandam pecuniam sus deq; nihil non euoluit. Perdiscant reges subditorum luxuriem in se corripere, & feliciter sinè infelici luxus comitatu viuant.

§§§
§
§§§

SICUT

SICUT SANGUIS, naturali motus ab inferioribus corporis partibus ad superiores fertur, itá aquas ex abyssis, suo impetu, ascendere in montes, vbi sitá sunt fluminum capita.

Caput VII.

VAstum pelagi æquor emēsi, tantum dubiæ velificationis iter confecimus, vt breuia, & euripos egressi, naufragij pericula euasisse videamur; ni insigniora discrimina impenderent á fluminibus, quorum vectionem non supparum, non vela, non dispositum remigium, nec prosperi ventorum flatus moderantur. Nam torrentibus obsequi cogimur, per deuexa, & plana prærapida celeritate distracti inter terræ brachia fugimus improtecti, tutas crepidines salutis spectamus ancipites,

pites, eò magis à securitate diuulsi, quò viciniorem prospicimus. Cælum ne, terram, aut aquam exorabimus, omnibus inexoratis? aquis obruimur, tellus stat, non influunt sydera. In tanta destitutione causarum, ex loci situ boni aliquid forsan expiscari licebit. Hic enim tumultuosum aquarũ incessum terrarum excusat decliuitate, quæ pōderosa ad lapsum solicitat, nullamq; moram indulget lubrico. fluxa quippe grauitas, in præcipitijs leuissima, vires casu instaurat, superbit in depressis, insolentiam, & furorem in submissis, & humilibus auget, instrabili sese comprimens dorso, quietis nesciam faciem exscribit. Quę tamen in tanta mobilitate examen sustinens, rationi se sistit, mensq; graue ponderans, fluidum insequens, inclinata despiciens, sup velocissimi motus causas inquirit.

Hucusq; sensuum ductu vagabimur, si non tuti, nec desperantes. Sed non ne certam iacturam sperabimus, si in altis terræ sepulchris condità mens, latentium aquarum haurire secreta; vel potius, ipsius densæ noctis lumen intendat speculari? hæc, vel delirus, intel-

intelliget dementare eum, qui mentē nititur ducere; quò se ius reformidāt. videt oculus in visis hęsitans: audiũt aures, & in perceptis ambigunt: olfaciunt nares olidorum incertę: gustat palatum amara pro dulcibus: tangit tactus in læuibus aspera: nutant persæpè sensus, & imaginibus delusa mēs errores in cautè sectatur, & turpiter desipimus in ijs, quæ ante nos stant, seseq; visui, tactuiq; obtrudunt. Quin imò eorum, quæ facimus, ignaros facinora nos nostra prætereunt: generat hominem, vel stolidissimus, & seminis potestas, vel sapientissimis absconditur: grauat matrem nouē mēsium gestatio, alimentum nescia præbet, acutissimi ad partum dolores imprudentem stimulant; chylum coquimus, sanguine nutrimur, adolescimus. ista omnia, quæ intra nos sunt, nosq; molestant, aut delectánt, vel omninò ignoramus, vel ad miraculum cōtemplamur, aut vacillat cognitio nostrarum rerũ ignari, indagamus alienas, & in luce lippientes, lynceos in tenebris euasuros, nobis stultè suademus.

Inse.

Insequere, oppugna, fortius vrge; & humanis cogitationibus indicere metam, extremum habeas fatuitatis, quæ cœlos rescindere, diuinamq; vel mortales, tentant explorare regiam, vel caducæ capere æternitatem. Nec putes recens vitium, vel nuperam virtutem hominum esse, in aquarum tumulis humare desideria; nam feruentem antiquorum sitim, exultantes è saxis aquæ, non extinxerunt, nisi ex ipsa sorberentur scaturigine, in qua & si limpidiores, & elemento propiores, nidulantur, ad nostram tamen cognitionem, cæno, lutoq; obsitæ peruenientes potiùs maculant, quam detergant, & afficiunt rubigine, quàm illustrent.

Nam illud in primis humanum deterit ingenium, altissima iuga vibrare aquas, & saxa fluminum parentes reputari. an in ipsa altitudine inseruerit natura matrices, quæ humidos fætus excipiant, mox excludãt? an ex abyssis elementum irrepat, & quasi occulto belli stratagemate, per abrupta planitiem impetat, oppugnetq; priùs altissima, ne reluctentur humilia?

Perſpicaciſſimus Ariſtotelis genius latebras, nubium ductu, luſtrare cõtendit, & inter denſos vapores fluminum inſpicere exordia, quos non tantùm ex aere in pluuias decidere voluit, ſed ipſos terræ ſpecus lato imbre reſpergere commentus eſt. vacui inquit, impatiens natura cauos receſſus aere curat impleri, perpetuum ibi frigus diuerſorem cogit: quare ſpatiũ ſemper vacat ſuccedenti, quem continuò rigida vmbra iubet pigreſcere. Sic inter numquam vergentem frigiditatem loci,& indefeſſum ſpirituũ appulſum, ſoboleſcunt nubes, perennant pluuiæ, fontes, & flumina æternantur. quod ſi ità eſt, cur ſupplex terra precariam aquam præſtolatur è cælis? cur eleuamus ad ſydera manus, aquas impetraturi? non ne inſanum eſt, optare, quod largè poſſidemus, & riuos fluentes, & turgidum flumen, & copioſum fontem expoſcere, ſi aquam fabricamus? non ne ſatiùs eſt, effodere terram, laxare ſpecus, aperire caueas, ruderibus expiare promptuaria, vt in amplioribus conceptibus grandeſcentes nubes vberiori humore pluãt;

quæ

quæ si exequeris, & recentes consurgent aquarum venæ, & antiquæ defluent opulẽtiores. Vide, quanta tibi suggerat ratio, quæ non comprobat experientia. Hæc nos cogit ægestates nostras testari, illa in ipsa paupertate thesauris affluere, & elementis dominari repræsentat. Testimonium dicāt cunicularij, qui nunquam has stillantes cellulas offenderunt; etsi ex proximo elucere non potest veritas, remotiores petamus Indos, & fossores argentariarum in Peruuana, qui terræ viscera discerpserunt, luciq; renunciarunt, antequam perderent, quadringentis, aut quingentis gradibus excauatas profunditates superantes, in cauernas quidem multas, in nullas verò nubes inciderunt.

In subterraneis stagnare paludes, & dilabi flumina, quæ nunquam ad auras emerserunt, vetus est, & exemplis recens; generari aquas, aut nullas, aut exiguas vsu comparatum est. Austri, ait Hippocrates, capita implent: madidus ventus, humori proximus, adhæret promptè, & infarcit: è contra siccus Aquilo nequit ī nubem colligi:

 ergò

ergò flante Austro, antra enubilabuntur, & copiosiùs stillabunt, & sub illud tempus vberabunt flumina, quæ è contra, spirante Borea, arescent, imparata ad aquas materia; sed detrectat experimentum. Hyems occludit terras, & vaporum trãsitum inhibet; ergò per illam anni tempestatem, aer, vel nullus, vel parcior terram subibit, & incalescẽtes caui, vel saltem remissiùs frigentes, segniùs stringent; & sic aquæ modicæ prouenient; contrariũ verò experiemur æstate; quę omnia, quantum laborent à veritate, vel ipsa tellure quis pinguior capiet, & bruma rigidior sentiet.

Stillatoriorum exemplo, fontium originem per oculos in mentem instillarunt alij: reconditos videlicet ignes succutere aquas, fumosq; ad montiũ opercula impingentes frigore compræhensos, veterem formam resumere, & per datos abitus elabi. non inficior aliquado thermales aquas suos ortus huic referre molimini, non tamen omnibus assentiri possum, nec intimarum paludum, aut humatorum fluminum repertores, ea calentia attigisse

giſſe memorarunt; nec in omnibus terris tantus ignis exuberat, vt aquas ad ebullitionem cogere poſſit. imò, quò profundiores putei, eò impenſiùs frigent, & per hyemem compulſus in viſcera calor; fluuiornm cauſam intenderet, quos tamen patet humiliores fluere, ni imbribus, aut niuibus tollantur. recognoſce montiū aquas, & ęquę frigidas deguſtabis, quæ in iugum emicant, quàm, quæ è radicibus faceſſunt, cum iſtę ab igne minùs remotæ calidiores fluere deberent.

Si mundi penetralia poſſemus eruere, arcanoſq; theſauros, ſecto velo, ad lucem euocare, quæſtionibus locus non eſſet, aſpectus ipſe lites dirimeret, & hominum animus tam luculento quieſceret teſtimonio. An ſolam noctem litigioſam putas? & diſceptationibus vacare diem? lux ipſa contentioſiſſima eſt; nobis tenebroſior, quò lucidior, minùſq; cognita, quo magis ſe met ipſam ingerit,& pręſentat reliqua. fruſtra dolemus multa nos fugere, cum comitantia tàm è longinquo reſpiciamus, & in dies æquè à ſequentibus, quàm declinantibus

bus recedamus. contemplare mecum venas, quæ figunt in iecore radices, erigunt troncum, & per totam corporis molem in ramos diuaricantur. Hoſpitantur iſtæ ſanguinem, qui per fiſtulorum cauum meat, remeatque hunc circulari nonnullis placuit, non ineptè capientibus, quàm malè per quietem agatur cum natura, niſi iugi circumactu, nequiret putredinem declinare ſanguis, excutiens à ſe vaporum illuuiem, & diſgregans peregrinum ignem, ne longa contagione domeſticum iugulet. profectus è iecore, non pondere, aut grauitate labitur, ſed inſito motu, pariq; acceſſu in infima fertur, & ſuprema, non citiùs ad pedes tendit, ac caput petat; neq; in crus declinat, vel iugulum ſcandit, pariter humilia, & eleuata conſcendit, æquè ſtante homine, & iacente diffunditur. per occaſionem à pedibus in caput irruens, & à vertice capitis ad pedes tranſiens, non deſcendit, ſed graditur. Nam craſſus humor plurimos alit ſpiritus, quibus, tamquam alis, ſuffultus euolat, ſe ſeq; tranſfert, quò vocat vſus, nec onere tardatur,

ſed per datam viam ſtatim meat; ſic ſecta vena exilit. eodem planè modo aqua in terrarum ſublimia conuolat, & ſine alis indefeſſas explicat alas, quas pandemus, poſtquam è voraginibus pennas aliquas eduxerimus.

Qui diceret, aquam coactum ventum, & denſum aerem eſſe ab experientiæ documentis non abluderet. ſpirant quippè flumina, flatibuſq; littora, & vicinas terras perfundunt, & nuſquam ſtagnant, vel diffluunt, quin ambiens aer algeat; nam vapores, cũ primum vincentis humoris abrumpunt laqueos, ſua leuitate tolluntur. iſti ex uero ad aſcēsũ ſolicitant aquas, non motum tamen illis, ſed celeritatem impertiunt, motui neruos addunt, & vt motori citiùs obtemperent, efficiunt. motorem, inquies, exhibe: ſi primum quæris, Deum ſuſpice; ſi ſequentem, pelagi quaſſus ad mentem reuoca; tertium loci diſpoſitio complectitur, & ab ipſa aqua non diſcedit.

Diximus mare aquam non eſſe, ſacras tamen paginas reueremur, quibus fidem libentiſſimè aſtringimus. Con-

gregationem aquarum maria esse, ità interpretamur, vt mare non elementum sit, sed in maris cauedijs aquæ colligantur, quæ marinum humorem ad benigniorem temperiem disponāt, crassitiem, & feruorē castigent, graueolentiamq; obliniāt, deinde ad terras, quasi postliminio reuertantur, idemq; curent, quod serum in humano corpore: hoc enim, postquā comes hæsit sanguini, per omnes angustias distributum deserit, in vrinas sudorem, & insensibilem halitum desiliens. sed, vt ad lineam scopo collimemus, paulisper recedamus.

Ineptissimam aquam valentissimū elementorū duxerūt plurimi, cūctaq; ex hac surrexisse opinati sunt. ad tantum dignitatis fastigium copia, & fluxibilitas euexerant. nam cum in omni naturæ cultu, aqua potissimùm eniteat, in hanc vniuersam rerum fabricam contulerunt. talis enim est, vt nutritioni inepta nutritionem præster, solida efficiat, cum emolliat, siccum humectando construat, coloret viridia, & dealbet, fissilia componat, & fissiones eludat, diuersissimas rerum

edat imagines, cum dubium ſit, an aliquam repræſentet. Ad ſummum omnia nos aquæ debere videmur, nã ignis ſine aqua res corrumperet, areſcens iaceret terra, ità apta ad fabricanda omnia, vt nihil ſtrueret. aqua ignis efferueſcentiam mitigat, pulueꝛulentam terram in maſſam vnit, in omnia figurat, & per denſa corpora trahit. telluris auidæ inſinuant ſe ſe in ſolum radices, & intra alimenti copiam fame marceſſerent, ni aqua craſſum incideret, & pigrum ad arborum cacumina veheret, ac per omnes ramos diſtribueret.

Tantę frugis erat, humore terram identidem ſaturari, identidem eſurire, nonnunquam peſſundari, & collidi, nonnunquam emungi, & hiſcere, aliquando in maris ſpeciem, ſtagnãte liquore, ſuffundi, aliquando puluere tegi, & humido vacuam hiatibus impleri. Per diuerſa plurimum alimẽti ſorbent plantæ, & plurimum decoquunt. Ludunt primò in floribus promentes futile, dein fructus operantur ſeriò non vna ſtructuræ facie, erumpunt, creſcunt, mox in maturitatem

vergunt; sæpè in ortu deficiunt, fallūt incrementa, ad maturitatem properantes putrescunt. E contra copiosa propagantur origine, nobili auctu luxuriant, & absoluuntur, quæ omnia in maiorem, vel minorem aquæ recidunt vbertatem.

Contraria est hominibus terra, qui parciùs bibentes, liberaliùs instituunt opera sua; nam ipsa, cum haustu se superat splendidiùs germinat. in hoc tamen felicitas sita est, vt multū combibat, & multum egerat, nam indissolubilis humiditas corrumpit, & permanens siccitas non producit. Ità sicco humiditate perfuso, & humido ad siccitatem vergente emergunt fruges, adolescunt, & consumātur. Huic igitur necessitati, vt anteiret Deus, aerem, & aquam promiscua fecerat, imposuitq; aeri, vt ex occasione aquę faciem indueret, & aquæ, vt imaginem poneret, & sine aspectu vagaretur. Plantę enim, & omnia viuentia quādo alimentum concoquunt solidum terræ sibi aglutinant, fluidum verò aquę in halitus dissipāt, qui rursus adducuntur in pluuiam, & quam dereli-

querunt, repetentes tellurem, vetus obeunt officium. Ità humiditas per caloris vim naturę facinora ministrā-tis, continuò absumitur, & siccitatis incommoda, per interualla, humidi interuentu, reparantur.

Pluuiæ tamen integrare cuncta nō poterant, nam nec tàm altè descen-dunt, vt illatebratos ignes compescāt, & mundi obuient vastationi. Nec tā frequentes procellæ exciri poterant, quibus omnis imbiberetur ariditas, suus enim permittendus erat Aquiloni locus, qui siccis flatibus nubes excutit, & ratio habenda æstiuo soli halitus voranti, ac vaporosos cætus inhiben-ti. nec hominum, & animalium vale-tudo tam crebras aeris turbulentias sustinere poterat: ipsa etiam reclama-bat tellus, quam sæpè pluuiæ, & si ali-cubi prosint, alibi premūt. hinc emer-sit necessitas, flumina, fontesq; & pe-rennes aquas instituendi, quæ animā-tium inprimis expugnarent sitim, dum soli desiderium non ingratijs, sed ad hominum arbitrium expungerent.

Supercilium continere nequeo, dum placita Philosophorum pensito, di-

sceptrantium, an ignis ab initio post ordinatum vniuersum terras obtineret, vel dominarentur vndiq; aquæ, quibus sensim in maris spatia dilapsis, cataclismo purgatam tellurem, tùm primùm lutuosam, accessu lubricam, aspectu fædam, ad lucem emersisse. nonne hoc est diuinæ prouidentiæ cõuitium facere? si confusionem illi ingeras, & elementa sedibus suis non distinxisse astruas, vel ità miscuisse, vt elegantem mundi formam turbarent. dum effræni igni orbem mancipasset, vel insanis vndis rerum permisisset gubernacula. Et quàm iniustè cum terra actum erat, si nullis præuijs hominũ sceleribus, diluuio mulctabatur. Condidit itaq; terram Deus, quam, & à mari discriminauit, in quod humidũ fluxit, & sua assignauit fluminibus capita, è quibus reuersura discederent, ijsq; suum iter distinxerat, quà scilicet graderentur, quà deflecterent, qua resurgerent, quam telluris partem adire singulis permitteretur, mox per quod ostium se in maria exonerarent, quorum æquor emensa in suam venam regrederentur.

Planum igitur eſt, mare eumdem ſemper humoris cumulum complexũ eſſe,& flumina terræ coorta, ità illi infundi, vt priſtinam, quantum fieri poteſt, cuſtodiant temperiem, & impetum, qui, ſi tandem exoluatur, ità cõmiſcentur, vt haud magno negotio ſeiungantur, confuſionem potius, quã mixtionem diceres. Nam, vel per lõgum contuberniũ craſſius humor ęgrè tenuem admittit, qui ſi tandem peregrinum excipiat, data occaſione, à ſe excutit, in fundum cogit, & terris impingit. cerei vaſis experimento ſepoſito, ſalinas adeamus, quarum foueas intrat priùs mare, dein pluuiæ, quæ iungi recuſant, niſi per plures dies cõcuſſæ, & verberatæ ad peneratio-nem ictibus cogantur. Nimis inter ſe diſſident, quàm, vt integrè ſe complecti, aſſociariuè poſſint. Debuerant tamen flumina in maria immigrare, vt ſibi inuicem mutuas præſtarent operas; temperaretur videlicet mare, & aquæ maris appulſu in obſcuros canales diuerberatæ terris reſtituerentur.

Hæc igitur omnia in fluuiorum circulationem conſentiunt, diuina ſcili-

cet

cet impreſſio, qua Deus iuſſit creaturas omnes per ſphęricum mũdum circumuolui, deinde vapores, & ſpiritus qui fluido inhærent elemẽto, ipſumq; compellunt, & incitant. Sed præcipua cauſa mari adſcribitur, quod dulces aquas à ſe eijciens, in terras exprimit, & ſua craſſitie, ac pondere vrget, atq; præcipites in montium agit faſtigia.

Adde anguſtias viarum vires iungere, & impeditos, ac carceratos ſpiritus, vt ſe ſoluant, animoſiùs inſtare. accedunt etiam tubi, & canales montium flatibus inſeſſi, qui ſurgentẽ aquã impellunt, violentoq; geſtant conatu. Non ſecus, ac genita in pulmonibus pituita, cũ primùm ad bronchia, & aſperam arteriam confertur, aer qui illa ſpatia inſedit, appellentem humorem non repellit, ſed ſurſum tollit, & extuſſit. Vis aquarum non promanat è ſaxis, ſed erumpit, ſed emicat, priuſq; videtur in cælum tendere, quã ad terras delabi. Nec minori conſcedit impetu, quam cadat, nam motus iſte non excluditur à natura, ſed genuinus eſt. Naturale enim præceptum

erat

erat aquas circum agi.

Quot mentes suspenderunt montiũ apices? imò quot in saxa elisæ, & in ipsis emergentibus aquis demersę sunt? videbatur enim arduum emunctos scopulos humidum effutire, attamen in rupibus illis Altissimi consilium eminet, qui fluuijs originem dedit excelsam, vt quamuis decumberent, sui ortus memores denuò in sublime niterẽtur. Insuper hoc circulo sphęrica mũdi seruatur proportio, nam inæqualis terra, aquis è sublimi descendentibus, secundum omnes partes ablui commodiùs poterat.

Si quæras, an mare per creationem aquas adeptum sit, nulli dubium est, saltem tertiam maris partem aquis constare, quarum copia, non minuitur, nam quantum ad terras demãdatur, fluuiorum occursus supplet. Si enim terra mari non redderet acceptum, neq; prodigeret mare, quod sibi ingeneratum est, sed vtile, & proportionatum retineret. Ità disposita inferiora sunt, vt à prima conformatione non desciscãt, & quam absolutionem nacta sunt, ex toto tueantur.

POSSII

POSSE HOMINES *æternare se, non secus, ac flumina, dummodo, sicut ista ad montes, ità illi in excelsam virtutis viam enitantur.*

Caput VIII.

Ppropinquantem margini statim effigiem nostram flumina contrahunt, & nobis fidissimè exponũt, in qua tamen vltra figmentum defixos illudens, nihil oculi capiunt. A nobis profecta, recedit nobiscum imago; nec mens aliud circa vanitatem cognoscit, quam in diaphano meare colores. ex aduerso, quãto vtilior est ipsorum fluminum contemplatio? præterlabentem aquam cursui suffecisse per sæcula; nullos dierum lapsus alueum exsiccasse; continuatos raptus nunquam venam exhausisse; prouectiorem ætatem non

verge-

vergere; nulla decoloramenta senij introſpici; ſemper viuidam, ſemper florentem vndam, poſt tot gemitus lętam, & per tot abrupta faſtoſam decurrere. Hic motus vitæ noſtræ delinearet proceſſum, ni iſta conſeneſceret; viuentes enim properamus: ſed flumina in indeficiētem vitam ſe voluunt, nos ad mortem ruimus; prærupta offendimus, quæ licet multoties declinemus, vel procidentes reſurgamus, meta tamen, vel nunquam labētibus aſſignata eſt, quæ prohibet vlterius pergere, irretitq; greſſus noſtros æterna quiete.

Æternùm morimur, quibus breuiſſimè viuere contigit; mors, & vita de nobis luſerunt, ſed mors in iactu felicior, pleniſſimam partem lucrata eſt, cui obuenit æternitas, cum vita pauciſſimos dies obtinuerit. hæc dierum anguſtia, quæ humanas cogitationes latiſſimè ſpatiantes ſtringit, mortales acutiſſimè pungit, itaq; vellicat, vt ſe ſtudeant fato ſubripere; nam homo immortalitatis compos in hanc nititur, huic collimat, hac ſocia, ſi mortem non eluctatur, ſaltem ab ipſa recuſat

cusat integrè sepeliri. Miratur pulchritudinem solis, nitorem lunæ, suauitatem auræ, dulcissimam sentit amicorum societatem, deliciosam experitur terram; gnarus tamen recedendum ab ijs esse, cum retinere nequeat corpus, ità nomen affectat exornare, vt non discedat. Moriar, inquit, sed non peribo, subibunt ossa tumulos, & non tumulabor; licet terrestre pondus terrę reddam, adhuc vagabor per auras, me muto clamores excipiet aer me vocantium, mihi in tenebris iacenti sol, mihi splendebit lux: busta enim celebrium virorum monumēta sunt. Proferunt, quos premunt, vulgant, quos abscōdunt, extinctos claudunt, quos memorant egregiè vixisse.

Omnium fluminum mare sepulchrum, & parens est, quæ ità in ipsum morientia merguntur, vt inde vitam trahant, vbi videntur interijsse. Non intereunt igitur flumina, quia se in parentem sepeliunt, & viuificant fontem suum, in ipsum occūbentia. Sic illis non deficiunt ortus, quos integrant occasus, & perennat principium, cui nectitur finis. Ambis homo non deleri

leri de mundo? in originem tuam te conuerte. Huic obtutus fige, in hanc te retorque, opus tuum illi confer. Corporis facinora cum corpore cadunt; grauia enim ista penitus corruunt, & crassitie sua, mortis falcem incurrunt: animi verò opera cum ipso euolant. Obruere hæc terra nequit, quæ cum leuissima sint, mansionem suam festinant ad cælum. Optat hæc in diutissimum æuum retinere mortalitas, ista humanis mentibus inciduntur, ista libenter memoriæ referunt homines. Apud ignaros promulgant, peritis verò, vel notissima gaudent celebrare.

Ergo nemini se immortalem præstandi facultas denegata est: asserere se quisq; potest, fatum suum decipere, nominisq; amplitudine mortis fauces oblidere; cum nostri animi opera nos reddant æternitati coæuos. pauemus ex nostro cadauere nihil preter fetidũ expirare? ægrè concoquimus inter mortales hospitatos ex ijs totos abscedere? abnuimus ab orbis conspectu penitus demigrare? ea struamus, quæ affinitatis lege in nascentium animos

Sub irrami-

immigrant, qui adeò sponte sua in excelsa feruntur, vt vel abiecti alta suspiciant, vel conspurcati demirētur purissima, & in suis sordibus volutati, aliorum nitores contemplentur. sciamus tamen ad contemplationem omnia facta non stimulare, sed ea tantū, quæ erecta, quæ altissima sunt. Nam, sicut circulantur per orbem flumina, quæ in excelsos montes enixa caput suum fecerunt spectabile, ità nos hominum apices speculamur, & illorū dumtaxat adoramus opera, qui verticem suum remotissimis gentibus mōstrabilem sustulerunt.

In profundissima terræ parte collecta aqua se stimulat, lacessit spiritus suos, tentat aditus, vt humili se loco eximat. tandem post tot impulsus, & labores in iuga montium euadit, & ex tenebris prorumpit ad lucem. Illis abiecta non officiunt natalia, qui viā sibi ad virtutes parāt. omnes depressi, omnes sordidi, omnes ignari nascimur: sed cum ea indole, quæ viles ortus ad claritudinem sublimare potest, si illam torpescere non sinimus. patentes non sunt, sed nec in totum ob-

ducti ad gloriam calles: enitendum igitur nobis eſt, & deſudandum in hoc, vt ex obſcuris pergamus in ſplẽdida, & ſummis conatibus è cæno, lutoq; ad ſicca, & nitida pedem referamus. facinora impenſiùs gliſcunt laboribus, & rei difficultate, quam ſua magnitudine; hanc enim ſæpiſſimè conſequendi facilitas imminuit.

Ea in altitudine Principes conſtituit fortuna, vt ex ſe ipſa clareſcat, & ſe in diſtantiſſimas regiones nullibi impedita ingerat. attamen ſi illuc vna cum dignitate virtutes non irrepant, celſitas loci ſordes oſtentat, & amplitudo qualibet abiectione depreſſior eſt. poſſunt quippè humilitates labes ſuas tutò proripere, in illo verò culmine non fucantur nęui, nec aliquod fœdum pro nitido lucere poteſt. Cæterum, cum tanto maior exiſtimetur gloria, quantò latiùs extenſa, nominis celebritatem illi quidem faciliùs committunt poſteritati, qui rumores ſuos longiùs vehunt. ſed iſtos, ni exerat virtus, obruit ſilentium, & eblanditæ obmuteſcunt acclamationes cum morte. Procurandum ergò illis

eſt

eſt, vt celſitudini par indoles creſcat, & boni mores illic extuberent, ſi cupiunt gloriæ flumina diutiùs inflata currere, alioqui in medio curſu areſcente vena deſtituuntur.

Vidimus ſæpe in nimboſis procellis delapſas è montibus aquas, inter vallium anguſta impeditas, ad celebriū fluminum inuidiam intumuiſſe: extinctas vrbes, euerſas regiones, ipſorum montium exeſa latera. verticeſq; concuſſos. attamen hanc molem ex fragmentis coalitam, poſt tot ruinas ad mare detuliſſe ſuum nomen, abſque nomine. horrores illi aliquandiù quidem hominū fatigarunt memoriam; ſed alueus ſiccus eſt; vaſtationes reparauit ætas, & lætiora tempora præteritorum mæſtitiam conſumpſerunt. inundarūt orbē, vaſtiſſimi exercitus, pfundas plagas inuſſerūt mortalitati, quas breues anni cicatrice obduxerunt, & ab hominum mentibus triſtitiam abegerunt meliora. ſunt iſtæ aquæ è ſuperficie montium lapſæ, quę ex intimis non pullulant, nec ab vberi radice progerminant. Facile eſt grauioribus vndis ex alto in humile deuol-

ui, hunc igitur casum potius asper-namur, quàm suspicimus. Sed se ex imis erigere,& onus,grauitatemq; suā tollere adeò magni facit natura, vt non patiatur hos aboleri nisus, & aliquando tàm honestos emori insultus: ideò perennant in cursu flumina, torrentes marcescunt.

Exercituum pondera compressere populos,qui tandem onus suum excusserunt, vel armorum vis temporum interuallo elanguit. maximi imperatores breuia contabularunt, quę iugū suum illicò diripuerunt. fluminum ripas iunxerunt pontibus, quos fluctus helluati sūt. edomuerūt classibus mare, quod domitorum suorum se tumulum fecit: cędibus, & sanguine arua strauerunt, quę ipsismet ossibus supercrescentia in lucis conspectu diutiùs esse nō tolerarunt: defossę sunt valles, & æquatæ:elati montes, quos tēporū interualla decusserunt altitudine deleta. Aqua sanguine cōspurcata sordes detersit, machinę collapsę sunt, excessit barbaries, ingentes clades sarsit mortalitas. vna viget virtus, si in tot facinoribus emicuit; cętera perierunt,

runt. hęc clarissimorum imperatorũ nomina in hanc diem traxit, bellicis rumoribus olim suppressis. quod si quassiuum, & euersionum aliqua vestigia commemoratio seruauit, aluei illi exhausti sunt, per quos nulla glorię vnda promanat.

Duo hęreditate germani, non animo gemini duxarunt exercitus, imperatoria auctoritate ex opposito persũcti. Titus oppugnauit validè, debellauit strenuè, sine odio vicit, clarissimas vrbes consumpsit, & à iure belli non discessit, oppressit hostes, arma verò absoluit inuidia, itàut, nec ipsum victorię pęniteret, nec victi vicem suã iustè dolerent. reuersus in patriam, inter hostes imperij, imperauit sine hostibus, hostiles animos dominij temperie mulcens, clara fronte, blando supercilio, vrbanitate, beneficijs triumphum de ciuibus egit, & tutissimè regnauit inermis inter eos, quos benignitas exarmauerat, ingestosq; refutauit honores, mortalitatis fastigium excedentes. è contra totum penè orbem profligauit Domitianus, & nusquam vicit, beneficia pacis sine bello corrupit,

pit, & ab exteris non lacessitum imperium hostili administratione turbauit. bellici ducis famā apud suos quæsiuit, in quos non bellauit: petijt triūphos, quos nō meruit: honores, quos nemo ex iusto dabat, ipse sibi iniquissimè asciuit. ex vitę mensura perierūt ambo. humaniter vixit ille, & plusquàm homo mortuus est. immaniter regnauit iste, & non secus, ac bellua confossus est; ille non ementitas, & perennes meruit laudes, falsos iste, & breues coegit honores. cęleste, quod viuens Titus refutauit nomen, mortuo decretum est: diuinis titulis, quibus imperans insigniebatur Domitianus, execrationes ciuium spoliarunt extinctum. quinimò, nec mortalibus pepercit insignibus Ciuitas, ne in oculis staret, quē omnium animi exhorrebant. inter exultātem populum obscurè tumulatus est, cuius fratris funera mærores palàm, & lachrymæ prosequutæ erant. inquies, ambos memorant historiæ, ità: sed excitantes vnum, & enecantes alium. Domitiani imperium torrens fuit, cuius designantur ruinæ: hanc partem abrasit,

alteram lacerauit: horrida baccatione huc allapsus est. Verum post tantum fluxum, quæque arida sunt: mutescunt linguæ, & libenter memoria infaustam impressionem, vel non admisit, vel expunxit. Titi verò dominatio vberrimo flumini proxima fuit, cuius brachia arua irrigant, corpus merces transuehit, ex cuius beneficio beantur Prouinciæ, felicitantur vrbes, viuunt homines; nemo tempestates, & procellas recenset, cuncti gratias referunt, & quod maximum est, semper decurrit. eam enim famæ emanationem quæsiuit, quam nulla ætas retardabit, decebitq; semper Titum in viuis haberi, Domitianum verò inter mortuos æternè recenseri.

Quot Principes huius famę desiderium ad sulcandū mare perpulit? quot vltra flumina transmisit? quantis mōtiū asperitates aperuit? quot ignotæ solicitarunt regiones? non æstui, non gelu, non morbo, non sanitati parcentes, vt se notissimos facerent. qui labores, nisi virtute fulti sint, cum morte ad horrorem, inter feralia ad tristitiam accedunt. vt nonnunquam

obstu-

obſtupeam illorum inſaniã, qui quoquo modo nituntur clareſcere, neque ſibi curę eſt agendarum rerum finis, illud vnum ſpectantibus, vt vulgetur probus, ſceleſtuſuè ſit. profectò, niſi furens, & lymphatus, vt omnium in ſe conuerteret oculos, faciẽ in æthiopem deformaret, aut pluribus vulneribus genas affligeret, vt illa mõſtroſitas ora hominum raperet. elephantiaſis, & lepra virorum poſtremum corripientes toti publicant ciuitati: ſed tantum prȩconium ab hominum prohibet conſortio, vrbe exigit, in ſyluas proſcribit. voces furibundum ducem renunciãtes ſunt hoſtium claſſica. illi bellum indicentia, extrà mortaliũ ſeriem ſegregantia, intra belluarum feritatem conſcribentia.

Veſaniam non tradiderunt annales opulentiorem ea, quæ Caligulam detinebat. execrabatur miſer felicitatẽ ſuorum temporum ſe inglorium deſerentem, ac ſi ipſius ortus non fuiſſet ſatis memoranda humani generis calamitas: dolebat alium non reſurgere ſidenam, qui quinquaginta hominum millia malè connexa obrueret com-

gina. peculiarem exoptabat cladem, quem sequebantur vniuersæ: ac si pestibus non vexaretur orbis, cui tam pestifer præerat Imperator. ærumnæ omnes concomitatæ sunt te, Caligula, perniciosum Romani imperij ducem: si per istas exoptas commendari, copiosissimam eructasti messem, quę te fastis eliminauit, cælo prohibuit, inferis deuouit. per ora hominū ais licet detestatus vagor; quod tibi cum leonibus, & tygribus commune est.

Nero gloriæ auidus, & bonæ semper ieiunus, pulcherrimū mensis Aprilis nomen in Neroneum deformauit, in hoc tantùm pullulantes sub eo tēpore flores imitatū, quod citò emarcuerit. nominibus auulsis veteribus, suum magnificis ædificijs, famosisq; locis inscripsit, extemplo deletum. ad summum in animo gloria flagranti, laudabilibus extinctis facinoribus, vna superfuit infamia, quæ tulerit ætatem. amas non mori? ne mendices æterna, sed age. nemini tēpora ignoscent, nisi illi, qui opus suum maturè præmiserit, non mutuatum, non pig-

mento resperſum, ſed candidũm, correctum, & emaculatum.

Sicut vindicant ſe è tenebris flumina, ſic virtus, & vitia diutiùs non latitant, cum in altos viros ſe inſeruerunt. montes aquis ſuperpoſiti, ipſarum aſcenſum non intercipiunt: ſic nullæ artes, quamuis callidiſſimæ, improbitates Principum valent occulere, vel egregiam indolem celare. quidquid in ea altitudine irradiat, neceſſe eſt longiſſimè porrigi: monſtrabilis ex ſe ipſa maieſtas eſt. populi verò in ea ſcrutanda ſẽſus omnes procudunt, in illos ſplẽdores quælibet acies intentat, in eos ſonos aures omnes arrectæ ſunt, nihil fallere, nihil excidere poteſt: vnde mihi præ cæteris illa videtur ſpecioſa fatuitas, quæ mentẽ prauis inſuccatam cogitationibus bonæ famæ deſiderio titillat: vellent iſti de improbis õperibus laudabilia promere, & flagitioſis honeſta mercari; ſed putrida merces non aurum mercatoris expectat, nec corruptum ſemen, vbertas ſoli ad germen prouocat. putant Herculem expugnaſſe, ſi emptis ſcriptoribus, atramento ſui nominis

maculas absterserunt, quæ intensiùs denigrantur; & ideò exeruntur, quia velaminibus eguerunt.

Mollioris terrę fluxu confusa flumina angustum tempus declarat; nam crasso illo decumbēti intra breues dies purior vnda decurrit. nescit personā veritas, quam, quæ nituntur turbare, puriorem reddunt. obsita quippè mēdacijs ab humano ingenio illusionū impatienti ad intensiorem claritatem excutitur; qui indigna obscurant caracteribus facta, istis excusationibus locum non relinquunt, & probis, si quæ sunt, fidem adimunt. falsa nonnunquam historia aperuit sceleſtiora, nam putabatur fucus fædiores næuos dissimulare. qui excelsi sedent, cunctis expositi in cunctos incidunt. emittūt lucem, spargitur lux, exerunt tenebras dilatantur tenebræ. vtræq; publicantur orbi, sed vnas notat splendor, alias horror.

Philistus scriptorum lenocinio tyranni Dionysij deformitates obliniuit, vt se exactum ad patriam redimeret. Cremutium Cordum, quia Brutū, & Cassium dicebatur laudauisse, Ti-

berius

berius ad mortem compulit. quam vindicauit posteritas, quę Cordi scripta probauit, Bruti, Cassijq; labefactatas laudes asseruit. è contra insolens Philist. mendacium, inuisos cunctis annales ad perpetuam obliuionē relegauit, meritoq; illum orbis exegit, qui communem humani generis hostem à mortis exilio reuocabat. viuit tamen etiam nunc Dionysius, sed inter malos Principes, qui improperijs reseruati moriuntur ad laudes. vox hominis ventus est, qui cohibitus vehementiùs obstrepit. quam improuidè famæ suæ consuluit Tiberij calliditas prauè agendo, & maiestatis lege sermonibus obuiam eundo; verba per aliquod temporis compressit, quæ libertatem nacta impetuosiùs detonarunt.

Videtur animus curas suas partiri, quas promit, & absoluere se doloris parte, cum morsus suos manifestat. nihil seuiùs excarnificat, mali Principis regimine. hunc carpere vexata mens ad solatium sui ducit. vltionis impotens manus est, feriat lingua, quę minori discrimine, vel grauiùs exul-

cerare poteſt. vetat lex iſtam ſolui, rarò id obtinuit, quamuis ſeueriſſima; immanitas Tiberij aliquo modo eam vinxit; ſed ipſius interitu liberata, tamquam fracto carcere, debacchabatur, & fulminabat.

Sanctiſſima lex, imprecationes obſtruens, obſeruantia legum eſt. harum cultorem, & vindicem Principem nullus maledicentiæ timor poteſt inceſſere; contēptor verò nullis artibus diras effugiet. Domitiano, Caligulę, Neroni, Tiberio vna mors nihil reliquum fecit. Titi, Adrani, & Traiani funera in glorioſos vertebant triumphos. tunc elata ſimulacra, erectęque viſebantur imagines, ſed altiùs bonitas, & iuſtitia ſpectabantur, & Dijs ſacra colebantur ſepulchra. eos enim mortuos veneratur terra Deos, quorū conſilijs diuinitati ſimillimis adminiſtrata fuit.

Id oraculum teneamus: momētaneas eſſe glorias à vitę rectitudine nō auſpicatas. non impudentes defuere calami Caij, & Neronis imperantium ignauiam celebribus coronantes adoreis, quę cum ipſis, nunquam redimi-

tis

tis frontibus, perierunt. nescit hominum memoria vitia, virtutesq; fraudare; vndè meritò Carolus V. Cornelium Masseum suorum temporum historicum ad mortuorum gesta conscribenda hortatus est, ne viuentium adulatio suos labores temerè decoqueret.

Alexandrum in cuius manibus orientis palma floruit, hęreo, an Magnū appellem ex orbe domito, aut quod animi sui vastitatibus posuerit obicē; vt mirabile sit, qui nullos victoriarū terminos inuenit, eos rerum gestarum magnitudini dedisse. hunc imperatorem hijdaspide subuectum aggreditur Aristobulus assentator historicus, libro immodicis laudibus exarato. vir immensę dominationis capax, falsis encomijs non constitit; de repentè iniuriosas vlciscitur laudes, futiliumq; triunphorum promptuarium in praeterlabentem proiecit. in hoc aquas imitatus, quę alienigenam rerum mixturam abrorrentes, sola elementi gaudent puritate. hic fluuius, aiebat Alexander, claritatem suam per secula tuetur, & ego facta mea ad posteritatem

turbida patiar descendere? purget igitur hos caracteres, aut sepeliat, qui vanis mendacijs corrumpentes veritatem, splendorem gloriarum mearum, herentibus posteris, enubilabũt. quàm prudenter egit Alexander, qui submersum Aristobulum aspidibus, crocodillis, alijsq; venenosis animantibus, eo tractu frequentibus, non exposuerit. quippè si ferarum immanitati adulationis virus accessisset, de hnmano genere actum esset.

Hoc in loco stupiditatem aliquorũ Principum licet demirari, cum aut praua facinora putant adulantium laudibus expiari, aut mala non esse, quia commendantur: monstrosum vtrumq; deliramentum! nam altissima facta cuncti nouere. nec verborum apparatu corrigi, aut maculari queunt. meretricie sunt laudes in faciẽ insultantes, pure verò, & integre sequuntur absentes. an tanta Neronem possidebat vecordia, vt matris cedem sibi gratulantes vera sentire excogitaret? qui in tali lenocinio formositatẽ quesiuere, quàm fedè deturpati sunt. vera preconia magnos viros non an-

teue-

teueniunt, sed comitantur. Antiocho regi rusticus pulcherrimam veritatis effigiem denudauit, cum putabat non adesse. ora enim regum, nisi ignorata, tāto censentur indigna nitore. alia omnia pumicata, delibuta, & exornata regali obijciuntur aspectui, quem vna veritas, nisi informis, & velata reformidat, posteriora verò nullis fucis adumbrata apertissimè insectatur, grauiusq; vulnus in imprudentes infligit. ignoras, quę circunferantur de te? vulgatos sermones cupis intelligere? internuntijs nō eges; temetipse explora, an hominē agas; tua circumspice facta, an diuinis, humanisq; respondeant legibus, & acta famam coequare pro certo habeas.

Non fucata historia est vera virtus, quę inserit semetipsa in mortaliū mētes, non euellendas figit radices, & fruticatur ęternitati. Emmanuel Philibertus Sabaudię Dux gloriosis auebat operibus, neglectis historicis; in alios munificentissimus, Paulum Iouium stipem rogantem aspernatus est. iniquum sibi videbatur ex alijs mercari, quod sui iuris esset, erutamq; ex se glo-

riam, non suis commeare gestis, sed alienis opibus euehi. certaminibus clarus, triumphis spectatus, erubuit ad mercenarios respicere historicos, & alieno calamo eum poliri gladium, qui in patentissimo campo refulserat.

Torentes citò perituri multo strepitu properant, flumina, quo magis regia sunt, eò grauiùs, & cum silentio incedunt; eo quod necesse non sit, vt suum transitum remotis incolis nuncient, qui ęternus futurus est. Cuius indoles summa duntaxat virtutum libauit, cum exilem sonum proferat, lituis eget, qui debile factum, emanandi impotens, vulgent; alioqui parum firma posset tempus exedere. qui verò animum vitijs omnino defęcatum administrationibus adhibent, nullas debent tubas prouocare, cũ nesciat raucescere vox nominis illius commendatrix, quod virtutes ęternitate dignatę sunt. Romanorum facundia Grecos Duces applicuit, nostrorum temporum ingenia in Romanorum laudes soluuntur.

Depurant se flumina, cum surgunt ad auras; in abdito obscurę, crasse, fœculentè, cænoq; confusæ resident

aquę; cum verò tēdunt ad lucem, maculas tùm primùm eluunt,& expolitę, emendatęque resultant è saxis. criminosum hominem excusat æqualium turba sępè peccantium. nota multis inusta minus fędat. multitudini interiectus errores suos inter pares abscondit, vel minus deliquisse videtur, si in eo ordine multi delinquant. disparitas status culpas profert insigniores, & notabilius erratum est, quod in conspicuum hominem cadit. vnicus Prīceps sine pari peccat: quod vitiosum ex eo promanat, singulare est. vti vulgaria illic non eduntur argumenta virtutum. anteit omnibus, & omniū morib⁹ pręcellere debet, ideò si se fama commendare cupit, cum solium ascendit, eruderet animū suū, veneni radices conuellat, & det operam, ne aliqui hinc,præter balsaminos, venti expirent.

Ludouicus XII. Aurelianensis Ducatus stemmata in Gallici Regni insignia, successionis iure, mūtauerat. Ducem multi contempserant, quem Regem timebant. Aurasiensis Dux vrgentioribus iniurijs affecerat, quarū

vindi-

vindictam anxiè expectabat. attamē hanc communibus amicis deprecantibus fatur Rex. exoratus sum, cùm primùm regiam dignitatem inij me huius solij celsitudo prohibet in Aurelianensis Ducis vltionem descendere. iustè puniuisset offensas Dux, iniquè Rex, cui minus licuit, quàm priuato, quia nimis ascenderat; auctæ vires vlciscendi potestatem dempserunt, & dignitas licentiam minuit: exarmauit animum suum, cū se summa auctoritate armatum vidit, ne in crudelitatem incurreret, si in inimicorum punitione ad supremā euectus auctoritatem, perstaret: alere odium non inficiebat Ducem, fędabat Regē; ideò ità sceptrum amplexus est, vt regiam potentiam ijs perstringeret, quæ maiestatem non dehonestarent: suam auctoritatē in se ipsum adhibuit: Rex compescuit audaciam Ducis, vetauitq; iniurias exequi, pęnasq; repetere. inquiebat sibi, si Dux errassem, ad paucos emanasset delictum; in regium facinus totus orbis aduertit: non multi succensuissent Duci; infinitas populorum arguet Regem adnactus

sum

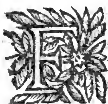
ſum, vt impunè agam, & grauiori ſupplicio ſubijciar: attamen regia licentia, ſicut mihi libertatem eripit, ità in eo me loco ponit, in quo, ſi vitia exuero, virtutum pretia ampliſſima expectem, æternas laudes, non calura encomia.

PRODIT

PRODIT VRINA CORporis morbos, vel salubritatem, aqua etiam illius terræ conditionem renunciat, quam elambit: vnde diuersas aquarum naturas, & penè mirabiles in dies experimur.

Caput IX.

ONTES sunt pusilla flumina, mauis dicere appendices fluminum, vel sobolem à parentibus fluminibus emancipatam. nam deforme erat terræ ingentibus alueis passim dilacerari; onerosum hominibus omnem aquarum vsum à fluminibus petere: exquisita ideò fuit summi Creatoris solertia, ne elementi tàm vtilis, nos premeret ieiunium, qui necessitates nostras pauperie remediorum vrgere noluit, sed ditare, tantaq; opulentia afficere, vt eas sentiremus priùs extinctas, quam ortas, si

si sola extinctione contenti essemus, quod si oblectamentis respergere, & suauiori dulcedine abigere intenderemus, tunc delitias laboriosè instrui operæ pretium esse duxit. Conformauit idcircò terram fontibus, & riuulis consitam, obuijs vndiq; etiam non quærenti se se, grato aspectu, & murmure, offerentibus.

Aristotelis opinio à fluminibus eiecta, iacturam suam aquarũ attribuẽs multitudini, saltem in exilibus fontibus sedem figere contendit; scilicet suspensuras rupium, aere paulatim coalescente vdas, tamdiù lachrymare, donec in copioso rideant fonte. naturales etiam montium fornaculæ stillatoriæ, cum in magno non audeanr, saltem in paruo, suam nauare operã persuadere nituntur. quam sententiã licet absolutè reiecerim, non tamen inficior posse istas exiguas, & inchoatas naturæ molitiones antrorum parietibus allinere humorem, nec non etiam debilem fluxum, vel aliqualem fonticulorum afferre durationem.

Meritò pluuiæ in cònstruendis fontibus maiorem operis partem sibi arrogi-

rogarent, si tantisper immorarentur, vel penitiùs terram adirent; sed liquet istas vagas, & palantes in fluminū alueos præcipitare; mox cum inflatis excurrere, & quamuis illa portio, quę à locis editioribus imbibitur, ad decliuiores decumbens cōgrediatur in fontes, non tamen istos construit duraturos, vel perennes, sed subitarios, & qui æstiuali aritudine siderentur.

Vtili digressione terrarum intestina peruademus, postquam corporis humani arcana enucleauerimus. venæ prodeunt primò ab hepate ingentes, varia mox brachia hinc inde iaciunt, quæ in minora finduntur, & prima illa magnitudo in tot partes distributa paruescit, nec mediocris paruitas naturæ satisfacit, quæ eas in imperceptibiles ramulos diducit, capillares nuncupantur, qui vlteriorem sectionem refugiunt. Ijs tota moles, & carnium, & parenchimatum, & pellicularum stipata adeò est, vt nusquam sanguis non erumpat. eadem planè forma tellus ingentibus priùs cauernis mare adsciscit; dein arctiores canales aperit, in quos flumina corriuātur. quid

quid

quid vero telluris circumstat, sua habet segmenta, per quæ paruulæ vires diffluunt. hinc flumina, hinc amnes hinc riuuli, hinc putei, hinc demùm omnes aquarum propagationes, quas imbres in tumorem quidem attollunt, nullam verò capiti faciũt accessionẽ, imperturbata in suis principijs natura.

Assertionem nostrã valenter stabiliunt mobiliores illi fontes, qui in maris æstum coincidunt, aucto, & submisso consentientes. isti nulli dubium est, quin ob maris proximitatem in fluuium adolescerent, si tantùm vena exugere posset ab Oceano; sed arctæ fauces duntaxat ingerunt quantum fontis exortus compatitur. Gades fontem istum cum freto reciprocantem, contemplandum nobis obijciunt; qui cum prope mare sedeat, minus elucet miraculum; quod ratio promptè diluit. Ista enim examinat aquam, vel adhuc mari continuatam, vt illius nutibus obtemperet, aut saltem origini suæ tam proximam, vt nondum paternæ naturæ exuta rudimentis, insitos impetus seruet, & præfinito tempore exerat.

Si craſſitudinē noſtrorum ſenſuum minima non illuderent, ſimilem motum in omnibus aquis deprehenderemus, ſed patua noſtrorum ſenſuum craſſities nobis abſcondit, quos vix grandia implent, & iſta multoties vbertate ſplendoris perſtringunt, aut attonant mentes. nam ſenſibus incōperta, cum nullum ſui ſpecimen edāt, cogitationem non fatigant; adepta verò deſiderium ſciendi proritant; quod ſibi multùm deſuiſſe videtur, ni cauſam reddiderit. in hoc enim ſenſus, & ratio conſpirant, vt ſcilicet illi rerū idola ſubminiſtrent, iſta reſeret clauſtra, ſuperficiem ducat in intima, & patefaciat rerum fontes; qui iterum in Gadibus ſpectaculum promunt, multo priori inſignius, & omninò diuerſum. fons enim alter in hac inſula ſcatet, qui ab Oceani motu penitus diſſidet, vel potius á parente rebellat. nam gliſcente mare remittit, ſedato tumet. neceſſe eſt, vt credas omnem aquarum impulſum ab ipſis ſe ſe vrgentibus, & ſpiritu concitante ordiri. ſic fieri poteſt, vt intumeſcentia maris in ſe conuerſa aquam, & ſpiritus in fontem

prope

properantes resorbeat, ex cuius retrō-cessione consueto alimento destitutus extenuetur fons, qui è contra, remissione maris in consuetum iter recurrentē humorem cogente, infletur.

Plinianus fons, qui ter in die consurgit, & subtrahitur, vaporibus suum debet portentum, qui aquam tamdiù agitant, quo ad fatiscant, quibus vanescentibus humor regreditur, donec nouus halitus generetur, qui eum concitet. cur fontes omnes his reciprocationibus non succumbant, percunctare cuniculos, positiones, sinus, canales distortos, curuos, flexuosos, cōtinuatos, incisos, terrarum situs, & aquarum temperiem quę vna facie innumeras excribit naturas.

Cum satisfactum iàm sit decurrentium aquarum inchoamentis, & ad naturam deuentum, ista me stupidū habet, dum reuoluo hoc vnum elemētum cęterorum obire procurationem; vrit enim, gelat, siccat, humectat, videtur vniuersam naturam complexum, vel cętera elementa hoc destituta, non agere, aut hac prerogatiua honestatum à Deo, vt sodalitatem cū

non

nō conciliatis hoſtibus iungeret; quinimò ex aduerſariorum miſcella ſibi ornamentum conciliaret; nam ignis calidus, & ſiccus in hoc frigido, & humido naufragatur, ſinè facultatis naufragio. quippè aquę multę ſine nominis, vel imaginis mutatione, ignis functiones exercent, ſiccant videlicet, calefaciunt, & torrent, præſentique frigiditate imponunt tactui, Hauſtę verò horridum exerunt incendium; è contra verò alię conceptum calorem ebullitione, fumo, & tangentium vſtione, manifeſtant.

Vrina illa eſt, quę per viſcera euagata conquerentium partium, & pathematum notis inſignitur: nam iſta patiens cerebrum, afflictum cor, violatum iecur, attritum ſtomachū, labe, vel intemperie mēbra languentia extra corpus eiecta ob oculos ponit; quę cruda, cocta, ſpiſſa, ſubtilis, turbida, perſpicua, arenulis, lapidibus, ſanguine ſugillata, caloris natiui vim, aut langorem, humorum iactationes, putredines, corruptioneſq; deſignat, & lenis, vel atrocis valetudinis inuſta caracteribus, vitalis ſpiritus delineat

ęconomiam . non diſſimile munus mihi videtur aquis iniunctum, in quarum examine non elementum ſolum, ſed multę ſimul res veniunt ad trutinam. duo enim ab illis remoueri nequeunt, inquies, videlicet, & furtum. nullis enim circumſcribũtur limitibus, & quocumque applicant, aliquod ex ſuo deponunt, vel alienum ſuffurantur, frequentiſſimè vtrumq; prętant. quas regiones non adeunt, ſi totum orbem circumueniunt: quas terras nõ illiniunt, ſi non dilutum ſolum ſterilitate damnatur? hinc fit, vt vna tegat facies, quidquid venenati, & ſalubris natura fabricauerat, & aeris, ignis, terrę, maris temperies hoc vno ſinu, gremioq; complexa ſit. vt videatur natura poſt elementorum cõſtructionem aquarum pulchritudine capta illuc ſe demerſiſſe. nam iſtę diuerſa loca elingentes, varijs virtutibus inſtructę, venereos ſtimulos retundunt, & acuunt, dentes exertant, & ſtabiliunt. neruorum robur infringunt, & conſolidant, viſum confirmant, & cęcitate ſepeliunt, tenaces vteros reddunt, & concipientes ad abortum ſolicitant,

inge-

ingenium hebetant, & emendant, cutem fędant, & emaculant, inferunt rugas, & erugant, ad sanitatem reuocant, & exanimant. proiecta indurãt, emolliunt, conseruant diripiunt; in ferrum lapides, & animalia conformant, oleaginosæ, sanguineæ, picem, bitumenq; spumant, metalla, semina, rerum animas deuehẽtes, totius naturę coercent simulacra.

Varius in desiderijs homo hęc omnia in suas causas reducendi cupidus est. non tamen pari affectu ducitur, nam partim ob leuitatem suam, non curat, abstrusis desperat, multa auersatur; pręcęteris verò rerũ temperieb⁹, & actiuis qualitatibus expergiscitur, ac illis maximè pungitur, quæ auerruncant morbos, & incolumitati conducere videntur. itàq; calor vitę custos, quẽ sibi tam arctè copulant thermales aquę, sciendi anxias vssit mentes. nam reconditi fomites, & occlusa latibula scrutari vetant, an aquam, & ignem eędem cauedię egurgitent. cur aqua ignem non supprimat, & extinguat? vel ignis humores non exiccet & circumflua sibi loca aquis non iubeat,

beat sterilescere. constat quippè terras arida exhalatione feraces paucis, aut nullis aquis irrigati; cur tandem non omnia balnea parem contrahant calorem, cum tepida, calida, & vrentia exploremus? vt aliquod explicationis rudimentum ex humano corpore cõtemplemur, rursus introspiciamus vrinas, quæ per ardentes febres bulliunt, feruent, & corruptis vaporibus contaminatæ insignia putredinis exprimunt, nec tamen semper ad putridã mineram deuoluuntur, aut per putridum humorem transmissæ sunt, cum seiugatos canales elambãt: sed calor, &. fuligines, quas corrupta materies inhalat quaque pertingunt, & obuiũ humorem, quamuis remotum, adipiscuntur, & fædant. quare vrinæ ad mensuram caloris, qui ex foco putredinis suboritur, intensam, vel remissiorem percipiunt efferuescẽtiam. tellus vltra primam crustam segmentata est, & multiformiter dissecta, ijs maximè locis, in quæ grassatur ignis, qui obducta aperit, & angustos producit hiatus.

Tanta laxitas, & tuborum frequen-

tia suas ambobus elemētis vias distinguunt. hinc aquarum repunt venæ, illinc serpit ignis, qui calore, fumoq; in cæcos ductus se penetrat, aquamq; impetit, prout situs communicatio viarum, sors, vel naturæ tulerit iussio. neque tātùm qualitas aquis inseritur; sed exhalationes, & vrigo ipsa per spiracula in obuium humoris corpus ingruunt, altèq; descendunt; sicut foris in nascente aqua apparet impressio, quæ non duntaxat calorem expirat, sed saporem ab elementari discretum præsefert. maiori vero, vel minori caliditate inuritur, prout igneū penu arctum, & extensum, vacuum, vel grauidum est, & aquarum canales illi appropinquant, vel elongantur. Cum gitur ista duo elementa per distinctas sedes ad longum spatium se comitentur, sensim aqua in itineris longitudine calorem concipit, peregrinisque fumis, & halitibus grauidatur.

Intellectus in secretiora impingens, quasi colliditur, & in disparatas sententias temerè labitur. calorem aquis concreatum fuisse, permulti crediderunt, duasque oppositas qualitates à

prima

prima origine ijs insitas esse. nec tamē diluunt, cur extrà mineram calentes aquæ frigeant? cum satis liqueat innatum cum ipsa creatura interire, ascititiū illud esse, quod deponitur. multo minùs illorū arridet positio, aquas ab exhalationibus generari asserentiū, quæ ignem quidem frequenter componunt, nunquam verò humorē, cuius generationem vaporibus natura mandauit. Non ibo tamen inficias, igneos halitus, qui fortuitò aquis permiscentur, varium inflammationis gradum illis contribuere. Sic hyeme tepescunt putei, & in thermis multiplici excessu feruor exuperat, qui longiùs durat, & actuosior est, eo quod aquis perfusæ sunt exhalationes.

Accendat ne sol telluris viscera, an inibi, quasi in sphæra, sedeat, ignis, an aliqua pullulet materia, quæ prunis flammisq; papulum sufficiat, non mediocres sustinet censuras. nam sol cum accessu, & recessu, ac mutatione situū roboretur, & langueat, nequit permanētem caloris tonum aquis impertiri, quæ vlterius, si tam vniuersalem causam adeptæ essent, omnes inflam-

marentur. quòd verò ad ignem spectat ipsius leuitas superiorem partem nacta, recusat in infima circumscribi, præterquam quod à nemine controuertitur, ignem alimonia destitutũ illicò marcescere. Ideò huius alimenti naturam inuestigabimus, & in spississimis tenebris subeundis, lucem mutuabimur, ab humani corporis speculo reflexam.

Animalium natiuus calor humidũ primigenium, in quo viuit, pabulatur, cuius absumptionem totis viribus integrat natura, ne intercidat; ideò nutritione populationibus occurrit, exhaustoq; suppetiatur. Id tamen intercedit discriminis, quòd regeneratum ad pristinam excellentiam non accedit; hac de causa insitum pabulum nõ integrè reparatum, quotidiè hominẽ deficit, & demùm arescit, vitaq; dimittitur. Mundus, quem altissima deliberatio longæuum statuerat, generationes suas non mutilas, aut acerbas molitur, sed exactas, & ad æquilibriũ prioribus respondentes consummat. Poma, pyra, vua, antiquam sapiunt dulcedinem, aurum, & argentum nu-

per

per producta veterem referũt fixationem. Sic subterraneo igni, cũ semper eiusdem integritatis suggeratur alimẽtum, focum, prunas, eamdemq; promit deflagrationem, & aquæ huic obnoxiæ, similem caloris stylum consequuntur.

Arduum profectò est, hoc ignis alimentum determinare, cuius duplicem materiam naturalium scriptores indagauerunt, sulphur nempe, & bitumen. Istud in lacu Babylonis deflagrans, ignem simul, & aquam compatitur: flammamq; in humido elemento viuidam seruat, & intemeratam; ideò multis seligendum visum est calentiũ aquarum minister; quod tamen multa, & satis euidentia argumenta reijciunt. nam flammigeræ aquæ ex bitumine tres tantùm in vniuerso memorantur, nec incensio perennis est, sed conspecta inter admirãda adducitur, nec mergitur in intima, sed elambit, & per aquarum superficiem adeò suspensa, leuisq; meat flamma, vt stipulis, paleisque obuijs iuguletur. adde hoc miraculũ nullis in balneis visum vnquam fuisse, &c. quod caput impro-

bationis est, ex feruentibus aquis nulla bituminis nidorem redolet: sulphuris verò putore omnes euidentissimè scatent. quare reiecto Babilonem vsq; bitumine sulphur veram calidarum aquarum causam demonstrare aggrediar.

Calentes aquæ viscera reserant, obstructos meatus aperiunt; perspiratũ restituunt, crassam illuuiem absumunt, debilia instaurant, frigidas corrigunt intemperies, & deprauatam coquendi reuocant facultatem. quæ omnia in sulphur referenda sunt, quòd peculiari dispositione corporis humani marcescentia confirmat viscera, calorem natiuum ab erroribus auertit, facultatum menda castigat, & membra mollit renitentia. Dein sulphur instituisse naturam, tertium mixtorum principium iàm satis, superq; exaratum est, ex quo signaturæ magisteria, & quintæ depromuntur essentiæ. Quapropter operæ pretium fuit, vt in terra thesauri, & promptuaria sulphurea instituerentur, quæ continuatis generationibus satis esse possent. & tandem visus, olfactus, necnon etiam gustus, & ta-

ctus,

ctus sulphur in fragrantibus naturaliter aquis comperierunt. nam quod inhalat ex ijs, olet sulphur, quod libatur, gustatur sulphur, & quod post aquarum consumptionem solidum, siccumq; permanet, videtur, tangiturq; sulphur.

Sicut planum fecimus, ad calefacienda balnea accensum sulphur destinauisse naturam, ità incertum est, vndè primò accersitus sit ignis, qui materiam incenderit, & ex qua plaga tanta confluat pastio, quæ deflagrationis voracitati par esse queat: quid prohibeat totam mineram simul deflagrare, cùm materia ad ignem paratissima compleatur. Accendendi subterraneum sulphur, officium delegatum fuisse soli, non dubitarem, si terræ penetralia irradiarentur. Sed liquet nullo lumine turbatam vmbram inibi stabulari: sulphur verò semetipsum ad inflammationem non prouocat, cum multæ inueniantur sulphuris fodinæ igni intactæ, & nonnullæ memorētur, quæ fortuitam flammam, adhibitis imprudenter luminarijs, lato incēdio contraxerunt. duæ igitur super-

sunt causæ, vniuersalis vna, propior altera. Deum in mundi inchoamento fodinas ardentes procreasse credibile est, cùm terra sine intrinseco caloris fomite germinibus attemperari non possit: ignē verò in sulphureis statio-nibus, iā inde subortum esse, & in dies excitari liquidò constat. Quare ex causis naturalibus, istæ potissimum mihi videntur sulphuris combustio-nem promouere, aer scilicet, & fuligines, quæ vento afflatę, con-gregatæ, & emotæ, tandem accen-duntur, flammamque edunt. ista ab amica sylua rapta grassatur incendio, quod alicubi immensum propagatū, paucis horis, vel diebus ingentes con-sumpsit regiones, alicubi per sæcula vix limites summouit, & quod omnē superat admirationem, tàm vagum elementum termini impatiens, statis circulis, & inuariabili meta definitur. quod profectò profugo igni adscribē-dum nō est, sed materię, ad cuius mo-dum frendet, lymphatur, furit, vel mi-tiùs agit, vel quodam modo coerce-tur. nam materię hęrens illius condi-tionem, & naturam sectari cogitur, &
combu-

combuſtibilia ità inuadit, vt ſibi obtemperantia ſtatim obligurìat, renitentia verò lente perſequatur. omnibus numeris abſolutum ſulphur, ſi flãmam concipiat, breui ſpatio vertit in cinerem, & copia, vel vbertas fodinę nihil magis, quam latiorem populationem conſequitur: in opulentiorem meſſem, & maturiorem flammę inſolentiùs debacchãtur, aduersùs inchoatam verò, & acerbam ſerotinæ decedunt.

Qua combuſtionis lenitate adeò nonnulli intepuerunt, vt ſulphur in thermis deflagrare inficiati ſint. tamẽ quod huic rapuerunt, telluri largiti ſunt, quam in prunas conuerti poſſe, & auara nutritione ignem æternum alere opinantur. ſed nimis diſtat, prorſus non paſci, ab illiberali nutritione: flamma non nutrita ſubitò concidit: nihil poſſidet terra, quod igni commodare poſſit. auidus fęnerator inopem, & mendicam fugit, opulenta tantummodo, & pinguia accerſens.

Qui diceret ea in parte, qua inflammata eſt, febricitare tellurem, impropriè loquutum non exprobrarem, cũ

immoderantia caloris febres consti-
tuat, quas vari⁹ humor diurnas facit,
menstruas, annuas; nam ardẽtes quar-
ta, aut septima dies conficit, quoti-
dianę verò, vel quartanę, etiam ad
lustra protrahuntur, alię ad quatuor-
decim, vel viginti annos prorogatæ
vlterius procederent, ni vitæ staminis
sectio earum cursum finiret. subtilem
humorem ocyssimè calor intrat, &
euertit, crassi verò, & viscidi intima
serò peruadit. hinc multoties fit, vt in
superficie, caloris distineatur impetus,
qui antequam ad ima peruenire possit,
regeneratus humor stipat vacua, & in-
staurat deperditum: vnde inexhaustæ
febres. intestina terrę perpetuis ignibus
damnata, complentur sulphure rudi,
& informi, mauis dicere sulphurea tel-
lure, vel sulphuris rudimento; sicuti in
fodinis aurũ, & argẽtũ fęce multa, &
illuuie circũueniuntur; attamen sordes
illę, & purgamenta sulphur inferioris
notę sunt, in quod circompofita ter-
ra, temporis tractu, se transfert, cum
in illis stationibus fixa sint, & depacta
sulphuris semina, & radices altè im-
plantatę. quinimo illarum regionum
tellus

tellus, sulphuris seminarium sit, iugiter augescentis, & pullulantis. hinc fit, vt impolita, & nondum exacta materia strigmentis etiam sordidata ęgrè igni morigeretur; cum pars alliciat, pars respuat; & in pabulum perfunctoriè cedens, flammę penetrationem inhibeat. sic, cũ sensim exhauriatur materia, & ad exhaustam reparandam, noua non intermissè elaboretur, ignis perennitas, & perpetuitas viget.

Ne videar non recipienda loqui, adeamus ęthnam, vbi serpit inextinguibilis flãma, quę nisi crassa, & vix penetrabili esca, ac de nouo in dies educta cibaretur, ne quidem mons, sed insula iàm bustum facta esset: quinimò tam ferax est solum illud, vt assidua combustio satis non sit ad prouentum materię vorandũ, quę per tempora ità cumulatur, vt erumpat cum circumstantium vrbium, & oppidorũ strage. vndè ego facile adducor, vt credam moderatum ignem, sicut sulphur absumit, ità suo calore ipsius generationem iuuare, vel saltèm festinare, ità vt flamma destruat, & instauret semetipsã, suũq; sibi fabricet alimentum.

SICVTI A NATVRA duplici fontium genere, frigidorum scilicet, & calentium, humanæ incolumitati consultum est, ità Principes seueritate, & clemētia opportunè administrata, prīcipatus vigorem tueri.

Caput X.

Ensebunt forsan nonnulli ex diuersis filis parum aptè fingi contextum, si caput hoc dissona clementiæ, & rigoris nomina exarata referat fronti. Videtur quippè excludere seueritatem clementia, & vbi se infudit seueritas, nulla clemētiæ superesse sedes, ad inuicem se lacessere, sibi fores certatim claudere: attamen, si in vtriusq; naturam consultò immigrabimus, amicitiam, potius, quàm simultatem offendemus. tolerant:

rant se, opitulātur sibi mutuò, idemq; humanum pectus ambę sine distractio ne nobilitant. Animus hominum affectionum capax, in multas eodem tempore torquere se nequit, si immoderatis possideatur, & à sanitate deerrantibus. vitia enim tàm seuerè tumultuantur, vt vno imperante, alteri non vacet; nam exagitant mentem, omnes eius vires exercent, totam operam postulant sibi, ita vt ab aliquo infessa, alijs nauare non possit. oppositè dominātur virtutes, quæ se vicissim fouent, vna alteram prouocat, quæq; potentior est, nec animum turbat, nec æstum concitat, qui licet acri studio nōnunquam incalescat, vsq; ad ebullitionem tamen non promouetur. sibi igitur relictus animus, eam iubet virtutem consurgere, quam opportunam censet, vsuiq; congruentem, ad cuius mensuram hanc, vel illam promit, vel in plures eodem tempore incumbit. Prudentia enim operationum arbitra illi dat motum, quam reputat ad occasionem factam, & hac cessante, quietem indicit, tantùmq; operis decernit, quantum decus virtutis ex-

poſcit, quod intra certos limites concluditur; nam multoties non exactè temperatæ virtutes in vitia abierunt. non eam ſeueritatem nos loquimur, quæ crudelitatis ſpeciem præſefert, ſed quæ in iuſtitiæ gremio recumbit, & quæ tantùm abeſt, quod imminuat clementiam, vt illi potius nitorẽ maieſtatem, & reuerentiam conciliet; ità vt vtraſq; ſimul amplecti ſplendidum, & decorũ Principibus ſit, & tunc magis emineant, cum ambabus hiſce ſtipantur virtutibus. eos tamẽ decet clementiam, tamquam dominam, proferre, cui ancilletur ſeueritas. cæterũ ambabus inhærendum eſt; nam iuſtitia harum duarum virtutum vallo firmiſſimè munitur. ſola quippè cuſtodita clementia contemptim expugnaretur, obuallatam ſeueritate odia infringerent. ſic par eſt amore, & metu ab hiſce proficiſcentibus munitionem conſolidari, vt nunquam euerti poſſit. nam à diligentibus protegetur, timentes reuerebuntur, ſummaq; cunctis hærebit obſeruantia; cum alij ità diligant, vt metuẽdum eſſe ſciant, noſcant multi ſe id horrere, quod ab omnibus

nibus non diligi nefas sit. durat amor, cui associatur metus, nec deponi potest timor, quem amor deuincit. inter vtrũq; moderantur Principes, in productione fontium æmulantes naturam.

Liquidum argentum produnt saxa, per exilem venam distillans in fontem. collectus humor suorum natalium puritatem ostentat, quam è cunis prorumpens, vagienti murmure promulgat. submisso sono lapillorũ pertinaciam exprobrat, sibi cursum tardantium, eosq; leuiter diuexat: cæterum non placidus nemini. dulcissimè irretiunt aures ipsius quærelæ, allicit oculos nitor, quos non perstringit, vt splendor, non dissipat, vt album, non molestat, vt lucidum, sed quidquid in ijs gratissimum est contribuit, per inquietos flexus oculorum aciem ducẽs, leui iactatione distrahit, & modesta illa dissipatione, quos rapit, recreat. receptus in viscera æstibus iactata placidè lenit: frigiditate sua feruoris exuberantiam retundens, illam mediocritatem restituit, quæ partium custodiæ demandata est. faciem cum impetu

deuer-

diuerberans morientem calorem ex-suscitat, tàm amabilis, vt licet qualitate sua caliditati aduersetur, ipsam tamē, cum cutim attingit, abeuntem reuocet, gratissimoq; frigore ad vnionem sui cogens, vires illius instauret. sic quod videtur ad caloris extinctionem ordinatum, vires suas, illum resumere iubet, vitamq; propagat, disponente natura, vt non semper displiceant aduersa, & aliquando plusquā amica opulentur. tantā præstant munditie fontes, vt non admittant maculas, nec ea, quæ applicant, fedari patiantur. sordes abstergunt, strigmenta radunt; illuuiem diluunt, natiuoq; rerum nitori diutius impuritates illudere prohibent. multis bonis scatent flumina; quæ & ad malum prona sunt, nam, præterquam quod frequēter asperantur, vel mitigata nocere possunt: alta quippè, & plerumq; falsa moles interminatur naufragium, dorsoq; suo cum trepidatione trāsuehentes sustinet. fontium verò delitium nulla mali species castigat; non profunditate deterrent, aut latentis vitij timore solicitant. quidquid tegitur,

synce-

ſyncerum eſt, nihilq; non exploratum, tuta vada, certi aditus iucundiſſimam naturam explicant, fraudis neſciam, omnes inuitantem, neminem non expletum, gratijsq; ſuis abundè ſaturatū dimittentem.

Benigniſſimam naturam ſpeculamur in fontibus, innocentis principatus argumenta à clemētia deducimus: cunctis illi arrident, populos iſta capit, proſternūt arma, ſæuities perſtringit, milites inducunt obſequium, vltra pergit clemētia, mētes ſibi ſubijciens: cum inuidia dominatur exercitus, odium proſeminant, turmę, amantiſſimum ſibi parat obſequium clementia: amorem principatus grauitate preſſum, aut veſtigalium incremento, vel alijs ex cauſis, quibus regnandi ratio ſubijcitur, è ſubditorum pectorib⁹ recedentē, labeſcentem, & languidū, vel vnicum clementiæ integrat exemplum: non ſecus ac guttæ in vultum proiectę, erroris ſui cerebrum monet, & linqueſcens arguunt cor, antiquum ſuſcitantes vigorem; populorum enim amor calor natiuus principatuū eſt: hunc; qui ſciuerit intendere, vegetem

vitam illi quęret, & longæuam; clementia hunc insitum dominij custodem vnit, illudq; consequitur, vt in subditis gliscat, talemq; feruorem cōcipiat, qui deindè perfunctoriè torpescat.

In illo grandi Romanę Reipublicę, imò orbis dissidio, Pompeio, & Cæsare imperium distrahentibus, firmare factionem suam, diuersis auspicijs, vterq; satagebat. sedit Pompeio sæuitiem antesignanam armis premittere. Cæsar ciuilis belli curam commisit clementię. ille enim non tantùm pro aduersario stantes, sed, & neutros, inermesq; ac si Reipublicæ defuissent, hostes denuntiatos ad cędem deposcebat: iste verò, nō modo medios, & quietos in suo otio pmisit, sed & suorū numero sibi futuros edixit, & quod vltra processit armatis parcebat. itàq; breui omnes suos fecit; ducem illum eligentibus vniuersis, qui neminem sibi hostem destinabat. sic Pompeius, quos nō habebat infensos, sibi statuit inimicos. hostibus Cęsar amicitiæ suę potestatem fecit, & beneuolentia exercitum hostili adornauit delectu, cu-

iusque

iuſque cauſa verè deterior videbatur, potiorem inſtituit.

Gaietam rebellem obſidione premebat Alfonſus Neapolitanorū Rex, in qua commeatibus prohibita, fames obſtinatis, & ad extrema reſpicientibꝰ conſuluit, vt ſenum, puerorum, & fęminarum inutili eiecta turba, annonæ reliquias reſeruarent fortibus viris, ciuitatem propugnantibus. miſerabilem populum conſiliarij Regis repudiabant, vltrò admiſit clementia, haud debile reputans initium victoriæ, media ciuium parte ſine cruore potiri. ſpectabant enim ad mænia conſilio adhibiti, Rex ad ciues; illi deditionē cupiebant extorquere; Rex ſpontaneā affectabat. ſedebat conſultoribus ciuium internetione conſummandum eſſe bellum; Rex incruentum triunphū glorioſiorem ducebat. parū eſt maximo Regi ſubruere mœnia, multùm deſciſcētes animos ad obſequium trahere. diutius aſſedit Gaietæ Alfonſus, ſed pleniſſimam victoriam obtinuit, cum reſcipiſcentes rebelles beneficio potius, quàm armis actos, ad ſui genua habuit prouolutos. Humanitate

ſuos

ſuos fecit murós, & quod maximum eſt, ſuos ciues. quare integer ille triumphus fuit, qui belli ſeminibus conſumptis, manſuram pacem ſpondebat; & ciues ciuitati, Regiq; ſeruauit; qui ſi ſubditos perdidiſſet, victoriam pretio ſuo vacuam, infauſtumq; triumphum conſequutus eſſet. bello ſubigere, eſt domeſticos hoſtes quęrere, perpetuumq; armorum pondus ſibi imponere. clementia illa ſola ęſt, quę non inuidos parit amicos, & ab armis pollicetur tutò diſcedere.

Purgamus ſqualorem in fontibus, & miſerias noſtras in clementi Principe deponimus. hic noſtergimus, hic ſitim iugulamus, hic ſenſus noſtros reficimus, hic infractam quietem, & nulla metus ſpecie imminutam lætitiā captamus, nullos vortices, nullos ſinus, nullos anfractus clementia protegit, plana omnia, ſyncera omnia, in hoc intuemur. meticuloſam vitam viuere, anxiam ducere, ſpirare precariò, impenſius ipſa morte degrauat; quam non pauci beatiſſimam ſalutabant, tardam exprobrabant, occupabant cunctantem, tanquam illam,

quę mẹstas tyrannici dominatus larųas diu, noctuq; se obtrudentes, eripiebat. non iactatum animum, nullisq; spectris confusam mentem, sed hilarem, contentam bonis suis, moderatum duntaxat regimen præstare potest. sub leni enim dominio nihil subditum concutit. fortuną ipsa, quãtùm aspera, quantùm crudelis, ægrè suas vices exercet; mordet, sed non ad magnitudinem furoris sui; vulnerat, sed notam adeò profundam non infligit, quantùm rabies intenderet. ipsius virus, si non extinguit, saltem mitigat lenitudo dominantis. ad hãc igitur cateruatin cõfugiunt populi, ad istius vmbram placidè recumbunt, ad tam suauè murmur omnes animi conquiescunt, huius innoxiæ potestati se committunt.

Niciensis Ciuitas in Italię radicibus sita, Galliæ contermina ab Andiensibus, qui proximam Prouinciam subegerant, armis petebatur, Ladislao Rege vrbis domino à Neapolitani regni tumultibus lõgè distracto; Niciẽses discrimine moti delectos Regi allegant, si non subsidia, saltem manumissio-

missionem impetraturos. annuit Rex, vt nouam tutelam præter hostilē quærerent. Exauctorati de conueniendo Principe diù agitarūt. debile fulchrū, si hærerent, spōdebat Respublica Genuensis diuturno cum Venetis bello exesa, & tributis penè accisa. à Mediolani Duce validiùs spectabatur adminiculum, sed ipsius auiditas continuò bellandi, & inexhausta Principis cupido Italiæ iugum imponendi, tantùm aberat ab alliciendis populis, vt potiùs veteres subditos assiduis vexationibus auerteret. Comitum Sabaudiæ regimen, quia incruentum, ideò æquiùs visum est. huius igitur subire dominium vniuersi censuerunt; nam in horum Principum clientelam alia Italię loca vltrò cōcesserant, nec acti pęnituerat. innatā humanitatem rumor deferebat, ius dicere hominibus, viris dignas pœnas dare, bona spoliū non facere, imbecillitati indulgere, labentis naturæ misereſcere: ità ad eos spectare expiare peccata, vt scirent à mortalibus omninò abesse non posse; ideò in subditis plectendis morem gererent clementiæ suæ.

Sicut

Sicut natura humana nihil magis execratur crudelitate, ità nihil propius respicit humanitate, ad quam decurrimus, non ratione moti, sed indole perciti, causamque mites viros amplectendi, & sęuos declinandi intrà nos condimus. Certa igitur clementia est trahendi ad se humanum genus, quod non potest ad ipsam nō conuolare, si alicubi refulgeat: latent intrà nos igniculi, qui similitudine splendoris euocati, illuc nos properare solicitant, & stimulis naturæ acti cognatam adire virtutem, non mouemur, sed irritamur, pungimur, & vehemētissimis stimulis cogimur. quid infensiùs armato hoste summouendi fines studioso? secum ruinas trahit, & per offensiones propagat imperium. attamen si clementiæ semina spargat, vel in ipso hostili solo liberaliter pullulabunt. clementiæ nomen hostilitatem emollit, placat vlceratos spe futuræ valetudinis, quæ integra à mansuetudinę resumenda est. Nam afflictio grauis esse non potest, quæ breuis & per necessitatem illata, diuturna gaudij materia sanare dolores promittit.

Turbant

Turbant nimbi fontes, quos eadem dies, vel subsequens declarat: ardent etiam mansueti; sed ira citò deferuescēti; ideò ea nos formido non concutit, è qua securitatis argumenta licet depromere.

Alexander Macedo sanguinis flumina pcurrere iussit in Perside. Caucasi montis verticem cumulauit cadaueribus, vt in omnium oculos ingererentur horrores; Ferociter depugnauit, crudeliter vicit; & humanè victoriam prosequutus est: aduersarij matrem captiuam, pro parente veneratus, filias non minus sanctè, quā sorores habuit, à Darij coniuge pulcherrima pertinacissimè continuit. deditę vrbes nihil hostile expertę sunt; bellum cum victoria finiuit. prouinciarum florem non fœdauit felicitas triumphi, quàm vincentis continuit clementia, regium duntaxat nomen demutauit Persis, nec non etiam subpræsenti moderatione expectabat meliora; ad summum ipsius mors plus Asiam turbauit quàm certamina. Sisigambes, quę patrem, & octoginta fratres ab Ocho regum sæuissimo cæ-

sos

ſos conſpiciens, par tanto dolori fuit, queq; Dario filio ampliſſimi regni faſtigio deiecto, mox extincto ſuperfuit, generi Alexandri funeribus ceſſit; innatum robur vincente eccellentia doloris. adeò arctè animos obligat clementia, vt morte non dirimantur. cōiunctiò ſanguinis nos obſtringit parentibus, quibus, & ortum, & longæ educationis pręſidia ætati teneræ excubantia, debemus. at ſuper hęc omnia clementiam Principis adoramus, quæ, quod laborioſæ vitæ reliquum eſt; iucundè protrahi curat. illi adultos nos deſerunt in ærumnas magis quàm ad felicitates procliues; iſta noſtrum impendit tutelā, cum miſerijs magis vrgemur, & aſſerit. Ideò meritiſſimè exquiſitius reputamus beneficium, quod proceſſum vitæ tuetur, quàm quod procurat exordia.

At quis crederet clementiam longo vſu defloreſcere, & meritas laudes ſępiſſimè peruertere, tùm potiſſimùm, cum longa affligitur conſuetudine, à qua in vitium deducitur. vni quidem bonitati, ità inſerta eſt, vt videatur huius ſurculus eſſe, & quædam veluti

appendix. attamē illam decet ab hac aliquando diuortium facere; nam, si illi semper hæreret, tandem futilis, & ridicula magnarum potestatum alūna euaderet, & inter despiciētias marcescens decus suum fædissimè corrūperet. non omnes capiunt fontium delitiæ, aliquas potius naturas discruciant, & quædam corpora inter illas amænitates diriguerunt. vnum hominum genus, sicut discordes induit imagines; ita genium diuersissimum nutrit, quem simplex alimentum non instaurat. neq; tantùm fastidiosa mens in diuersa rapitur, sed dissona corporis nostri compago hanc nobis necessitatem iniecit, vt modò recrearemur frigido, modò algentem intemperiē expugnare calido tentaremus. murmur dilabentium aquarum in nonnullas aures iniucundè detonuit; illustris puritas intuentium spiritus confudit, degrauauit stomachum potus, & viscera ad horrorem coegit. crudescentia tempora suauitatem asperant, & fędant oblectamenta rigoribus, mollitiem gelu indurauit hyems, & facilitatem pertinaci soliditate consumpsit.

pſit. quare non vnum ergà diuerſa mala concinnauit remedium natura, ſed hæc plurimis, & præſentibus ſtuduit leuare antidotis. accommodauit fontes temporibus, & varietati morborum compoſuit opportunos. non enim duntaxat frigidos, ſed feruentes edidit, comparauit illos ſanis, integriſq; corporibus, iſtos ad profligandas ægritudines inſtituit. Lenitas enim ſanitatem demulcet, & placiditas moderatis conducit temperiebus; inualetudines mordentia corrigunt, & morborum impetum medicamenti infringit acrimonia. quandiù conſeruationi noſtræ indulſit natura, in delicijs exſtruendis tota fuit, vt neceſſitates non ſine delectatione, & iucunditate expungerentur. cum morbos profligare conſtituit ſulphureo putore pulcherrimum elementum inquinauit, ignem miſcuit: ſubmiſit frigiditatem calori, acerbitati dulcedinem, obſcuritati ſplendorem: euocauit ſordes, & ſtrigmenta ex abyſſis, & ſpurciſſimo luto aquarum puritatem temerauit. vt intelligeremus vitia non tolli, niſi irata natura, cum placida aduerſus illa

non proficiat; eam enim imbuerunt malitiam, quæ indulgentia, & benignitate gliſcat, & inſolentiùs recrudeſcat.

Inter benignitatem, & ſæuitiam diſtributa mediat clementia, ex vtriuſq; conflata non eſt, cum peculiarem animi affectum ex ſe ſola conſtituat. attamen per ſe ſola conſiſtere nequit, nec tutò incedere, niſi ambabus innixa. hinc facinora ſua, modò vni, modò alteri aſſentiens, egregiè perpetrat; nam ſi ſola procederet, per diuerſos calles delaſſata claudicaret, ſi ab vni' bonitatis comitatu aliquando non diuelleretur mollis, & laxa flaceſſeret, & ſuæ maieſtatis pompam facilitate corrumperet. Verùm, ſi in ſeueritatis contubernio ſemper eſſe vellet, ad rigiditatem omninò deflexa, paucis accepta, multos terreret. faciem quidem geſtaret excultam, & decus ſeruaret inuiolatum, ſed vni timiditati cōtemplabile, amoris ornamēto omninò exutum.

Magna natura Princeps eſt, cui mādatur corrupto multitudinis appetitui obſonia parare, quæ non tantùm ad

guſtum

gustum cuiuscunque palati adornanda sunt, sed exactè pensitandum, quę nam stomachus regere possit, ne in eum ingerantur, cuius proteruiam,& contumaciam intendant. quosdam enim ventriculos temperauit frigida, alios algenti humore corruptos calida restituit, cunctos lædit excessus, & temperata defendunt. prauæ mentes beneuolentia Principis ad sceleſtiora abutuntur facinora, & nonnulli per per vetitos calles auidiùs progrediuntur, quos tritos, & inoffensos, nullisq; sensibus impeditos vidēt. quod si verbera, sectionesq; sentirent, illicò pedem retroferrent, in posterum punitū iter non tentaturi. si vna rerum facies obijceretur dominantibus, nulla virtus eos decentiùs bonitate imbueret; quæ humanitatem sapit, & in Principe cò magis excellit, quò parcere, imperium signat. quid enim præstantiùs, quàm nobile munus, ad quod perueneris, cū suis attributis dispensare? at homines non in vniuersum custodiendi sunt, sed peculiari solertia cuiusque curationi incumbendum est. discordant inter se capita, in diuersas sentē-

tias scissa multitudo plicatur in virtutes, vel in vitia. non eodē igitur vultu omnes excipiendi, sed nec diuersus componendus est; nimijs enim mutationibus laboraret principatus maiestas, si ad vitiorum, & virtutum numeros, & gradus diuersimodè se fingeret.

Natura duplici fontium genere toti mortalitati suffragata est; in frigidos, & calentes distinxit; quorum illi æstus mulcerent, isti attritum, & maceratum calorē exsuscitarēt. frigida aqua videtur quodammodo excolere naturæ opus iugulando sitim, cui viuentia obnoxia sunt. ità vt ex composito fabricata sit, vt occurrat curis, & laboribus assiduis, inter quos vita dispēsatur. Feruentem aquam infelicitas expectabat humana, ad quam noster ortus nos damnauerat. paucis enim incorrupta sanitas obtigit, quā à maiori hominum parte descilere fata vrgent. ideò hoc duplici remedio nostris malis consultum est. neque plura quærit in Principe humana Respublica, quem in primis clementia redimiat necesse est; hæreatq; continuò

ista magnatum potestatum comes; nec celsæ frontes hunc vnquam enubilent nitorem, quem turpè est, vel paruulo næuo infici. circūsistat Principis animum, vestiat vultum, afflet subditos, sed non semper eodem spiritu, respiciat errores, nunquam diuersa. intuitu tamen dissimili: hanc dissimilitudinem inducant, non Principis genius, sed mitia, vel grauiora peccata. tractabilia ingenia, & ad non mentitam pęnitentiā prona deliquisse verecundia abundè corrigit, & benignitas Principis figit erroribus metā. proteruas verò mentes animaduersio contundat necesse est: crimina nolentibus luat, conscientiam multis deputet, & ad nouas culpas recidat audaciam.

Principes, quos superiùs elargiendis pænis faciles memorauimus, seuerissimè etiam mulctauisse comperimus. Ludouicus xii. qui iniurias Aurelianēsis Ducis exequi noluit, & in se tàm seuerum ostentauit benignitatis exemplum, adeò acriter sub sui regimine nequitiam, & scelera vindicauit, & pænis facinorosos homines implacabilis

addixit, vt asper, & difficilis ad hominum recordationem transiuerit. an putas rarò condonare, caracterem esse, qui crudelitatem inscribat? prorsus non crudelis esse potest Princeps, qui remissiones non nouit. peccata enim sine librata estimatione danda non sunt; nam tempora (quibus potissimùm Principes seruire debent) sępè incongrua ijs largitionibus sunt, multoties exemplum, quod plures attingit, misereri vetat. semper poscit sibi iustitia amplitudinem reatus: innocentium iacturæ reparandæ sunt, & ad malum incuruata natura non potest, nisi seueriter retorqueri, vt flectatur in rectum. superstitiosa tēpora ad regnum euexerant Ludouicum, quare non omnibus se credere tutò poterat, nec mitigatus offensas respicere. obiecisset illum periculis indulgentia, afferebant supplicia, & teterrimarum recisione ceruicum caput suum præstabat incolume, subditisq; consulebat, quos non deferebat inultos. sic vltione, & pęnis sibi, regno, ciuibus turbidos dies dilucidauit.

Quis

Quis patrem erga filios clementem non reputauerit? hoc nomē vltro subditi Ludouico approbarunt: vt conijcias nunquam posuisse clementiam, cum de omnium consensu clementiæ innatum iniuerit nomen. Pater, quem natura facit, abdicare clementiam potest; quem electio instituit, certum est, nihil vnquam egisse iniustu clementię; alioqui irrogatum titulum electores deleuissent. Talem Neronem promulgarunt exordia dominationis, dein processus tyrannum sanxit. Ludouico Imperij duratio cumulauit encomia, quamuis inflexibilis puniuerit, quia nunquam clementiam exuit puniēdo, cuius munus non est iustitiam lædere, sed cauere, ne detrimentum capiat. seueritatem oderat Ludouicus, & ipsius vices implebat, ne iustitiæ nimis deberet, cuius exactissimus protector minuere se ipsum per rigorem non potest.

Bias mortis sententiam pronuntiaturus largissimis fletibus indulsit, humanæ naturæ condolens miserijs, cuius lachrymas quasi vesanas cuidam exprobranti (cum esset ipsi integrum

absoluere, vel plectere, posletq; pari vocis dispendio mortem, ac salutem renunciare) aït, hos gemitus facilis natura, & ad miserationem procliuis exigit, iustitia verò sibi poscit iudicium, cui non morigerari inhumanissimum est. Vide, quod nullas clementis Principis partes non egit. alienis pepercit calamitatibus, & iura nõ libauit; maluisset non mori reum, quem morti vouebat; pronunciauit in scelus, hominẽ absoluisset, si potuisset disiungere. sed sicut nefarijs viris confusa sunt crimina, ità clementiæ insinuata seueritas est. illa hominem iudicat, ista peccata condemnat. necessè est, vt in nequitiam clementia seuera sit, homini compatiatur, cui tamen veniam non det, nisi illam excludat. quod si hanc excernere nequit illo integro, ambos perdat, nam non conuellere malum, Principi inclementissimum est.

E Pisanensi agro scaturit thermalis aqua, quæ lento stillicidio apicem capitis verberans, surditati medetur, tãto ęstu deferuens, vt quælibet gutta supra cutem effusa, illum inferat morsũ, quo ignita lamina ferrea discruciaret.

atta-

attamen nulla vstione capiti illata, ità vt non cutim, non capillos exedat, sed nec apparenti nota signet, suas vires profundè demittens in causæ morbificæ absumptione, ità totas exhaurit, vt videatur ex composito eas in morbum destinasse. temperare nequitiæ Princeps non potest, subdito potest, scilicet aduersus nefarium ità se gerere, vt vitium ab eo seponat, & sic mutilando integrum reddat. cautiones, tunc omnes in peccatum adhibet, peccantē non afficit. leuis enim animaduersio emaculat persæpè animos, imò verborum sola detergit blandities, ipsaq; remissio culpæ multos castigauit, arctissimisq; habenis peccandi audaciam perstrinxit. At, sicut deploratas surditates illa aqua nō submouet, causamq; fixam non amolitur, ità remedia, quæ non exulcerāt, omnibus morbis præsentia non sunt: hoc tamen discrimen Principi cum natura intercedit: ista si morbum eradicare nequit, tolerat, nec tolerantia iniusta est, cum non vltra ægrotantem sæuiat, quem leuare non se obstrinxit, nec omnibus ægritudinibus suppetiari humano ge-

neri spopondit. indulgentiam verò Principum arguit Respublica, quæ se illis hoc pacto credidit, ne mēbra sua infirma remedio frustrarent. nā morbi vexant tantùm, quos possident, scelestorum facinora in alios cadunt, distorquent innocentes, & in vitij communionem malè moratos vocant, cōtagione sua, vel integros animos afflātia, pessimo exemplo ad malum solicitant.

Vindicādæ igitur vnius mulcta Respublicæ sunt, nec permittendum pesti, vt serpat, & si faciles admonitiones nō proficiunt, conniuendum non est, sed tentandæ asperæ. surditas animi, vt illa corporis remedijs defuncta, omitti non debet, sed pungenda, vellicanda, inurenda, & si occaluerit, penitus demenda, atq; illa scelerum soboles, ne latiùs propagetur, maturè suffocanda est. Apud Ludouicum XI. XII. flexibiliorem prædo homicidij mulctam deprecabatur, scilicet facultatem vlterius grassandi. bonus Rex inter iustitiam, & benignitatem destitutus de sicario conquerebatur, qui iàm ter simili postulatione ipsum tentare ausus,

libera.

liberalitatem suam nouis necibus in dies vrgeret; adstantes, vti mos est, simulatè questum regis non capiebant, qui non fefellit scurrę aures, multò minus animum nulla infirmum adulatione. homo, vel in ficta, vel vera stultitia, loquendi libertatem nactus, inquit, trium homicidiorum primum grassatorem postulat, reliqua duo te criminatur rex; nam si in tempore occurrisses facinoroso, duos nouissimè interfectos seruasses. vide, quantùm à se declinet clementia, quotiescumq; à iustitia deerrat. voluit vnum asserere, duos perdidit, & in plurium interfectionem conspirasset, ni scurra peccaminosam bonitatem regi obiecisset. quare nisi clementia seueritatem præmittat, crudelitas illam sequitur, & impotentiam suam accusat, quæ dū iniquis viris non intercedit, subditos suos nefariorum prædæ destituit. quanto clemētiùs illicò processisset Rex ad latronis perditionem? nam si seueritatē vsurpasset, immanitati locum non fecisset. sic incautè administratæ virtutes in vitia degenerant.

Nulla liberalitas minùs conspicua est, quam quæ in aliena re se ostentat: dare quod se non respicit, est suum alicui diripere. plus tollunt Principes subditis, quam de suo elargiantur, cum delicta prodigunt. vir virum peremit, sauciauit in Principe iustitiam: à populo hominem sustulit, vxorem, filios, affines, domum, ciuitatem violauit. spectat ad Principem omnes istos vindicta pensare. non vlciscitur? lædit. donat iniurias? de suo parũ, de alieno multùm. quare non enituit hic clemẽtia? quia plures affecit quam subleuauit. omnium querelæ hãc iustè petũt, delationes omnes prodigalitatem istã æquè deprehendunt. reum verò puniuit? clementiæ opus fuit, quæ dum in vnum seuerè declinat, in tot se benignè diffundit, ideo virtutem sapit pluribus gratificari. quod si afferas, seruare proprium esse excellentis fortunæ, iam audisti seruare multos, qui plectit. sed seruemus etiam reum, ità tamen, ne secundum veniam grauia, & recentia crimina nouam indulgentiã sibi promittere possint, & ille non tantùm venerabundus supremo procumbat, sed

etiam

etiam animum suum facinore suo afflictis frangat, illatamq; cladem, vel precibus, vel pecunia, si opus est, redimat; alioqui nunquam reiectæ, vel omninò impunè supplicationes acceptæ clementiam penitus destituunt; non secus ac multos fontes æstiua ariditas decoxit.

Collecta ex pluuijs aqua, & sensim in alueolum desudans, fontes constituit, qui cum multo interuallo ab imbribus non refocillantur, bona sua consumpserunt. quos verò perennis vis concitat, ij, vel auaro cælo, alacres decurrunt; nam illi mutuatū profligarunt, isti gentile bonum contribuunt, Princeps subditorum offensas temerè dilapidans, clementiam suam citò exhaurit, quę multoties larga profligatione contaminatur: è contra verò se inultum patiente, vberrimæ, & inexhaustæ benignitatis argumentum est, illinc prosilientis, quò iniuriæ decubuerunt, quæ cum prouocent clementiam, quam solent obruere, perēnem inibi latitare venam designant, quæ fontem non patietur arescere.

Dux Sandomiriensium depalmatus excu-

excusauit in cædente bilem, quam incalescentia ludi, & aduersæ fortunę indignatio concitauerant; non modò pœnas non irrogans, sed nec ab amicitia seponens eum, qui tam grandi facinore maiestatem suam polluerat. obruisset colaphus clementiam omnē in perculso vultu, ni illa ex iugi compositi animi fonte processisset, qui nō duntaxat venia percussionis purgauit maculam, sed in æternę gloriæ notam se mutauit. cæterùm seuerissimè in latrones, & homicidas animaduertebat, ad quam etiam laudem peruenerunt Philippus Macedo, Alexander filius, Iulius Cęsar, Henricus IV. & alij cordatissimi Principes, de suis iniurijs liberales, in alienis auarissimi; verborum insolentiam, regij thesauri expilationes, lacertorum robur in se adhibentes non frangebant, aut supplicijs prosequebantur debellatos) specioso benignitatis exemplo: priuatas verò causas pertinaciter protegebant, ne eam clementiam vulgarent, quæ ex alienis bonis conflata non se cōmendat, & sub ipso contrectantium iudicio consueuit dissilire.

Nihil

Nihil monstrosius elucet in fontibus, quàm eodem situ frigdos, & calentes emicare: cur semina tàm hostilia in angustijs deprehensa non se opprimant? quomodo ea vniuit natura, quibus nullum reconciliationis momentum esse voluit? Pijssima mater in hominum salutem erecta, nihil non tractabile facit, & in ijs, quæ nos tamquam miracula attonant, sui venerationem quærit. hanc apud populos aucupatur Principum clemētia, sed integra, & nullibi lacerata. talis viguit in Isabella Hispaniarum Regina.

Hispanus Eques tabellionis fidem præmijs afflxit, vt opus suum in scripturis adulterandis sibi nauaret. mox falsarium adhuc scelere calentem in propria domo peremit, vt turpe facinus cū auctoris morte sepeliretur. Diligentia optimæ Reginæ, latebræ detectæ sunt, inquisitum in reum, cum omnibus suis attributis emersit veritas, ad quam celandam nulla scrobs satis profunda est. statutum supplicium videbantur posse peruertere quadraginta millia nummorum aureorum, quos

rei

rei salus spondebat. stetit pro iustitia Regina aduersus hanc promissorum molem, & viriliter sustinuit non sibi, sed illi, vnde petebatur, cadendum esse. pęnam dedit malefico: aurum, & omnia bona ex iure attributa fisco, concedenda filijs censuit. in hoc facto tota enituit, & vndique clementia. seueritatem, & benignitatem sociam sibi adsciuit, quia in decernenda pęna, non odium, non iram, sed iustitiam respexit, & misericordiam etiam, cum illā iustè promere potuit. occiso, occisoris funere, parentauit: subditos expectatione non fefellit, affinibus satisfecit, exemplo malos deterruit, probos recreauit, ab vlterioribus grassationibus proditorem omninò prohibuit; filios verò nullo peccati contagio inquinatos, miseriam, & paupertatem, cum morte patris, dehonestare noluit. Muneratur clementia, absoluit, vindicat, punit; semper intaminata virtus, si illi prudentia debitum bonitatis, & rigoris pondus addiderit.

TER.

TERRAE MOTVM INTER naturæ morbos recenseri, quæ à suis affectionibus immunis non est, atque ex symptomatibus corporis humani, conuulsioni per quam similem esse.

Caput XI.

D penitiores recessus, si viā non strauimus, saltem scabrositates castigare contendimus, nec non ipsa rerum primordia, quantū loci caligo passa est, ad lucem reuocauimus. quod si nisus nostri omnia ob oculos non potuerunt, nec sic ambages expediuerunt, vt certam rerum fidem animis facerent, ità tamen strophas enuclearunt, vt quos non implerent, saltem suspenderent. nam, vel acria antiquorum ingenia dimouisse latebras, & vtcumq; excussisse, commendatissimum æternitatis duxerunt

mo.ii-

monimentum. est aliquid, noctis spissitudinē crepusculo diluere, & in nimbosa tempestate, si non disserenat toto cælo, saltem crassiores nubes pallenti sole rarescere. Quidquid tamē ad hoc temporis produximus, licet tot difficultatibus horrescens, hoc sanum integrum, & naturæ legibus obsequens est, nunc ad morbos diuertimus, & affectus, qui in naturam inuehuntur, scrutādos aggredimur. quod plenissimo consilio factum puto, nam cum morbus sit à sanitate recessus, exactè ille non poterat explorari, nisi priùs ista enunciaretur.

Consuetum est viuentia à naturæ legibus deflectere; inanima verò sanitatis iacturā facere arduum verbum dixeris; & tamen conspicuum fit tellurem ipsam valetudinariā esse, affectionibus succumbere, morbis cōflictari; itā tamen, vt tota moles ægritudinis incommoda simul non sentiat. per angulos insultat infirmitas, sensimq; dū in vno extinguitur, exultat in aliū. sic totum corpus malum perambulat, & partes duntaxat laborant, neque labor contemnendus est. tremit terra, stabili-

ſtabilitatem ab origine nacta; quam dubium non eſt, affectionem hanc aduerſari naturæ, dum naturæ labat fundamentum. quam ægritudinem nullæ præcautiones anteueniunt, nec emendant remedia, attamen, quia deſperata iuuat etiam indagauiſſe mala, concuſſæ terræ cauſas penitiùs adibimus, ad quarum extirpationem, ſi non ſuccurret præſidium, id ſolatij reportabimus: cauſas nouiſſe. lenit triſtitiam doloris originem ſcire, nam ignorare ſymptomata, corporis morbus, & animi eſt, qui ignauia vritur, perquiſitione rerum exhilaratur. tunc enim homo totus afficitur, dum ſuum neſcit affectum, cuius ſpeculatio vni parti medetur, & ex duabus ægritudibus vnius curatio, ſi non integrum, minus tamen fractum præſtat.

Adeò fallunt pondera, quiquis libramur, & tam incertis adminiculis conſiſtimus, vt ea, quæ corpus humanum ſuſtinent, frequenter deijciant. ſpiritus, & humores, qui vitam abſoluto miniſterio diſpenſant, per vices vitæ functiones atterunt, & conuellunt. humores, vt plurimum medijs vaporibus

quos

quos inhalant, corpori infesti redduntur; nam vapores, cum fixari in parte nequeant, sed natura vagi incessanter nouos aditus quærant, cum primū subleuantur, extra corpus fugam præcipitant, ductibusq; non interceptis, tacitè egressum suffurantur: in occlusam verò viam insolescunt, & obstrepunt, & tādiù mēbra quatiunt, donec exilientibus decesserint. verū, cum ex vaporibus alij solitarij sint, alij humorum fomitè hæreant, hinc fit, vt illorum impetus subsidijs destitutus, statī emoriatur; isti verò nouis viribus instaurati diutius furant. nam exhalationes: quæ humorum antesignanę sunt, & prodromę, intensius feriunt, lentè abeunt, & frequentius regrediuntur; & tandiū intermittit vexatio, quandiù regenitus halitus obiecta sibi viscera repetit. magnitudo affectus à tribus exquiritur, videlicet à conditione humorum vapores extrudentium, tenuium, crassorum, & efferuescentium; à vaporum globo denso, & furenti; dein à vulneratis partibus, prout obductæ, & constipatę exhalationes inter claustra coercent, & aditum moræ impatienti-

tientibus recusant, quæ viarum interceptio tanti momenti est, vt omnes penè morbos sibi adiudicet. nam sanguis, vel putridus, commeantibus exhalationibus, febrem non accendit, quam remoratæ, etiam in integritate humoris, sęuissimam inuehunt. tenuis aura à talo, vel digito euulsa superiora scandens, in cerebrum grassatur, totumq; corpus cogit rigescere, quam si in transitu cutis euaporaret, mortiferum malum pręuerteret.

Insensibilis tellus nunquam tota succutitur, vti corpus, cuius partes mutuo aguntur consortio; illius igitur ea duntaxat horrescit portio, quam morbifica causa corripuit. cęterùm terręmotus conuulsiuos corporis motus bellissimè ęmulatur, & planè mentitur. nã in hoc generantur halitus, terraq; stipatur; Hanc igitur peragremus, vt omnia adamussim expendamus.

Tellurem laxatis intus compagibus pertusam, scrinijs, & thecis excauatã, satis luculenter adduximus. quod verò solidum stat, ventis, halitibusq; v q; ad intima obuium, perpetua testatur euaporatio. non tamen omnes terræ

candem

eandem soliditatem inierunt; aliæ enī compressæ sunt, adductæ, & tenaces, aliæ patent maleque sibi cohærent, vermes, & mures, & huiuscemodi animalia in ipsis firmioribus visceribus excipientes. rursus per anni tempestates spiratus stringuntur, vel amplianrur; angustantur sicco, laxantur humiditatibus, ex quibus omnibus suam terremotus auspicantur originem. nam, vt sepè probatum est, terræ latebras ventus, aqua, aer, & ignis insedentes, mutuis rixantur cōcursibus: ignis quippè effusus in cetera, cunctis astans, & omnia complectens, sublimia, ac infima incessanter voluit, & indeficientibus procellis, priùs turbans, quàm componens, naturam egregiè curat. hinc prelij insignia, videlicet euaporationes emicant, quibus difficilè, & refractarium solum arietatū horrendè concrepit, & eos iudicamus crepitus à simplicibus, & destitutis processisse vaporibus, quos temporis finit angustia. nam manentibus, & diuturnis assistit humor, qui exhalationes reficiens, pugnas instaurat, & bellum protrahit.

Celerem

Celerem illum, & fatalem quasi um, impulsum fuisse ventorum personat aer, qui per multos dies antea silebat, & post tremorem, tùm primùm sibilat. fracto enim carcere, in terremotu, venti ruunt, & aera concitant, qui si in spatiosa aeris regione ità aguntur, & tanto murmure fremunt, vt superficiem radant, arbores reuellant, ædificia prosternant, & ipsa montium capita decutiant, quantò acrius frendēt in loculis, & claustris inclusi? non ne latera, & summa, & ima scindent, horribiliq; fragore largos sibi iubebūt hiatus, summouebunt terminos, & trepidare, & cadere circunstantia cogent? quare non multùm hærebimus in terræmotus causa exerenda, quæ proculdubio spiritus est, ab aqua, igne, vel vtroque traductus; vel in ipsa terra, ex impedito effluuio temporis tractu congestus.

Exordiamur igitur ab ijs terræmotibus, quos inconcomitatæ inferunt exhalationes, qui nullis ferè parcunt terris, & interuallati tardè recurrunt. hos longæ siccitates, & squalores, & ventorum portendunt silentia. non egò

tamen ventos se in terras abdidisse credo, paulatim scilicet subingressos, mox totos erumpere. ascendunt quippè venti non cadunt, nec terræ spiramenta occupata, & insessa, ijs fores, ingressumq; permittent; nō è sublimi, sed è profundissimo, mali tanti origo procedit.

Diximus, cum de terris loquuti sumus, ipsarum extra fumosa esse, continuatisq; spiritibus aera lacessere; qui per tenuuia densi corporis spiracula euadunt; hos in vapores, & fuligines partimur, quæ calentes, feruidæ, & impetuosæ, terremotuum potissima causa reputandæ sunt: spirant istæ ex subterraneis ignibus, fornaculis, & vrentibus locis, quæ quomodo aliquandiù cunctentur otiosæ, & intercipiantur, subdam.

Quatuor facultatibus corpus humanum in suis operationibus defungitur, attractrice, retentrice, concoctrice, & expultrice, quæ quomodolibet violatæ peculiaribus detrimentis afficiunt. infirmata expultrice totũ corpus prauis humoribus scatet, ijs retentis, quæ vsui non sunt. Verum aliquando

expul-

expultrice integra excrementa non ex- plodantur, meatibus, spiramentisque obstructis, vijsq; septis: terræ functiones nonnunquam inquinari non inficiabitur, qui, & cælorum incolumitatem eclypsibus, & cometis labefactari conspiciet.

Vereor inter hæc, ne plurimi meam damnent sedulitatem, quę terrę cum corpore nimis scrupulosum inuestiget assensum, & quærant si ijsdem facultatibus ambo instrui velim, cur eadē instrumenta non profera m: exhibe, inquient, fibras rectas, transuersas, obliquas, quæ attrahant, retineant, & exprimant; alueos, & cuniculos profitemur discontinuare terras, nullis sanè lineamentis conspicuos. at quàm malè naturę cessisset, si illis, vti ventriculum, ità telluris cauos, & tubos adumbrasset? nam harum ope, modo se se adducit stomachus, modo in suprema torquetur, modò in infima cōuertitur, inquinatū à se, graueq; trudit, opportunum, amicumq; prolectat; quos motus certè non audebis terræ subscribere. licet has omnes rationes libenter recipiam; hæ tamen

nihil stupido terrarum corpori detrahunt, quod licet in hos motus se non torqueat, certum tamen est materiam ad se trahere, & transmittere. carnes etiam hisce lineis, aut fibris non interstinctæ alimentum sibi diripiunt, & excrementa eiectant. quidquid coquendi facultate præstat, etiamsi idoneis careat instrumentis, vtile sibi adsciscit, superfluum exterminat. sic è terræ centro humor, & vapores ad extima eleuantur, sic flumina ad altissimos apices tolluntur. experimento comparatum est seculorum cursu firmatum, quo anno fontes, & flumina vberant, sterilescere solum, quod sibi non rapit, & dispensat humorem, quē per consuetos alueos intactum excurrere sinit: exhalationes in remotissimam sedem tendētes nisi valido igne pellantur, modò in itinere deficiunt, aut debilibus sistuntur repagulis, & cōsuetis vincuntur impedimentis, quæ lōgitudo, & flexibilitas viarum obiectant. Terræ calor subordinatus cælesti has impellens, non semper idem est cum per annos debilis, validiorq; consistat, prout à syderibus varia ro-

tione

ratione se circumagentibus, & influxum mutantibus, non semper eodem modo iuuatur; vel in ipsa terra alimēto destitutus ipsius non implentur ieiunæ vires. sic in tanto causarum fluxu virtus illa terrarum ministra, non secùs, ac humani corporis calor effæta, & emasculata languet, virilibus neruis non exequens mandata, nec voto respondens. non igitur eiaculātur extra terram fuligines, aut vi explodente proiecta, & eneruata, vel telluris superficie compressa. hinc fit, vt diù obmutescat aer, & reticescant venti, qui diuturno flatu vanescentes, non suffectis fuliginibus, gentili ipsorum materia, tandem marcent, & conficiuntur.

Hac materia tunc temporis grauidatur terra, quæ adulterini fœtus breui pœnas luet. sui enim morbi causam tandiù in se alit; donec expultrice lacessita à se molestum, & superuacuum excutere tentet, vel fuliginum aucta copia, animum, viresq; assumat pulsandi cancellos. nam harum multitudo semetipsam acuit, irritat, compellit, accendit, agmen cogit, raptoq;

motu, hincinde excursans fanatico tumultu vincula quatit, in custodias desæuit, subruit, lacerat, pertinaciq; pulsu obstantia euertens, nexibus se eximit, remissisq; habenis licentiam iactat; qua materia exinanita terra, turgescit aer, resumunt spiritum venti, qui post terræmotum pleniùs spirant, & horrendo persæpè strepitu terras inundant, & maria.

In hanc tanquam causam communem benigniores, minusq; molesti terræmotus referuntur; nam qui focum, & mineram propiùs habent, læthales, & mortiferi sunt. in proximo enim stabulans ignis, superficiem telluris non tantùm fumo, & fuliginibus, sed quasi eadem flamma appetit, non secùs ac fulmen, impedimentum omne remoliēs, largo tumulo obsistētē crustam obligurit. aqua etiam subteruacantia loca obtinens, potissimùm si ex ijs sit, quæ exhalationum vbertate pollet, densioribus copijs, & conferta phalange conscendens summum omne verberat, vrbes sua voragine sorbens, & abscodens. isti ex ijs morbis sunt, quorum causa ad ægrum vis-

cus ſedens nunquam omnimodè expu-gnata recrudeſcit perplexas conualeſcentias, & deploratas inferens valetudines.

Horum ſapiunt naturam, qui Neapolitanum regnum multis in locis crudeliter dilaniant, cuius vrbes ſemper nutant, & tecta domorum muris perſæpè vacillãtibus innixa hæſitant. ſed quia ad has amœniſſimas regiones applicuimus, quarum delicias Deus hoc malo penſauit, ne quid extaret in hoc mundo vndequaque beatum, tam citò aeris, ſoliq; blanditijs, & illecebris, vel in periculoſa mora, non renunciemus.

Tantam iſtius prouinciæ felicitatē deterit ſalubris aquæ defectus; quam multa loca, ſed inprimis Coſentiæ ciuitas potui ingratā, & viſceribus probauit inſenſam. vndè accolæ ciſternis nimboſam colligunt, & in ſecundum annum depuratam, vtilemq; ſeruant. ſic deſuper cadentem bibunt; nã, quæ ſolo emergit, ſalmaſtra, malè palato reſpondet, & ægriùs ſtomacho obtemperat. Circumflua mari plaga eſt, & litoribus penè cincta in abdito pa-

tens vastis hiatibus pelagus allicit, quo spatiosè subterfunditur, & secretò tota alluitur. velim ea repeteres, quę de maris æstu dicta sunt, videlicet exhalationibus ferax has cōtinuò inhalare. qua de causa inania spatia fuliginibus stipantur, quæ cum supercreuerint, duro solo coercitæ lacessiuntur, & quodammodo in ostium insultantes dimouēt, ac remolitis postibus effugiunt, quæ omnia rationi consona hoc sancit experimentum.

Cossentiæ vrbs crebrò excussa ciues persæpè somno, & quietè excutit. animi suspensio quosdam ad pulcherrimū erexit inuentum, vt scilicet in cælla vinaria frequentes puteos ad eam defoderent profunditatem, quam aquarū emersus pateretur. accidit intra paucos dies vapulare ciuitatem, domos alias dirui, rimari alias, vti exterrita multitudo in profugium intenta profitebatur. Timor omnes inuasit, præter refossæ domus habitatores, quos non quidem iactura aliqua tetigit, sed nec fragor, aut murorum disturbatio commouit, qui tamen ciuili tumultu exciti ad ænothecam contenderunt,

vt cauos securitatis instrumenta specu-
larentur, vbi immotis omnibus, ma-
xima aquarum ebullitione; & sonitu
profundissimi scrobes perstrepebant.

Ad summum etiam inanima laque-
os refugiunt, sedes exhalationum su-
pera est, quæ in cognato aere se auidè
diffundunt, in terris verò nonnisi de-
uinctæ, & subactę diuersantur, è qui-
bus cum primum ansam nactę sunt, to-
to robore nituntur abscedere, & se in
apertum vindicare; vbi tellus propè
superficiem excauata est, læthali vul-
nere infligitur. tenuior enim crusta
facilius conuellitur, & dehiscit, spissa
expugnationi diutiùs resistit; sed tan-
dem post sæuiores tumultus, & ipsa
frangitur: quod si post concussionem
persistat, manente causa in morbum
relabitur. hippochondria, atra bile,
vstoq; humore refertta superas partes
interpolatè propulsant; nam identidē
consurgentes halitus cor palpitatione
molestant, & cerebri menynges ad
spasmum terræmotui simillimum soli-
citant: sanitas verò ad tempus dunta-
xat vindicatur, cum repullulare con-
sueuerit egritudo, donec ventriculus

 prauis

prauis humoribus pollutus est. Feralibus minis, & tremoribus Calabria numquam eripitur, quia hostem viscera condunt, & duritia soli reluctatur exilienti, quę demum frequentibus ictibus oppugnatur, & infringitur.

Batauia, quæ maritimis fluctibus ità vacat, vt quod in ipsius terræ foramina proruat, in mare præcipitet; rarissimè tamen ingemiscit, & detonat, vel quia erumpentibus vaporibus non obsistit, quos laxior, & facilior humus demittit, vel quia halitus per freti superficiem remeantes ab obscuro se asserunt, & in patentia euadunt, quibus è contra degrauatur Calabriæ solum, quod pressum, intractabile, & ceruicosum vias obsepiens, & circumsistens exhalationum pondus omne in se trahit, & impetum concitat.

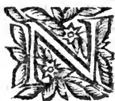
Vltimum addamus Colophonem tenacitas soli, & exhalationum copia in primis ad terræ motum conueniūt, quas vel vniuersalis congerit dispositio intimi caloris irrequieta opera molientis, vel proximum mare, aut vici-

nus

nus ignis contribuunt; aut omnia, vel singula conspirant, prout vehemens, vel facile ineluctabile malum, vel medicabile præstant.

A TERRAE MOTIBVS immunis tellus non est, nec homines à bello, quod non iniquè administrabunt, si bellandi causas à natura mutuabuntur.

Caput XII.

Vnquam satis mentē nostram rerum implet origo, quæ quo magis in illa primordia nititur, eò longiùs ad naturę sinus recedunt, subtilitatem aciei altissima caligine illudentia. hinc fit, vt circa mundi exordia perplexiores in dies nos cogitationes incessant; vti me nūc acre desiderium adoritur. an scilicet pax, & quies mundum ediderint, vel prælia orientibus rebus circunfremuerint. si rixæ hāc molem euersurę sunt, consonum est, & ipsam eruisse; non enim dissimili fulchro ortus, & interitus recumbunt, cum statutum sit vnūquodq;

quodq; dirimi in ea, quæ primò illud excuderunt. finient igitur bella orbē, quia ipsum incæperant, & quem quondam parentes struxerant sæua tyrannide conficient. Difficultatis explanatio abstrusiores elicit; tūc enim magis sollicitamur arcanis, cum proprius naturam tangimus: cur scilicet natura in simultatum dominium mundum dederit? & cum ipsam luctationibus nihil magis affligat, assiduis certaminibus se permiserit, & opera sua à contentiosis inchoamentis auspicetur?

Voluit Deus, quæ æternitati struebat, pacificè emergerent, caduca rixosè consurgerent, ità vt pax perennitatis symbolum esset, bella mortalitatem portenderent. sic Angeli, & hominum animæ à principio pugnæ incapaci deprompta, nullis temporibus collidunttur, cætera verò, quæ dimicationes prouexerant, rapit interitus. Hanc philosophiam homo intra se cōdit, qui hoc duplici principio coalitus, sentit putredines, & spectat duraturam. Attamen, cum hæc noscat, & semet ipse huius assertionis præbeat exemplar, spes suas sistit in bello, ex

quo affectat suarum rerum incrementa trahere, nec non ampliores felicitates colligere, & quod emotæ mentis luculentissimum argumentum est, quę mansura sperat, huic rerum euersori studiosissimè commendat.

Innumeri Principes immortalē prīcipatum in belli vastationibus quęsiuere;& cum ipsi met illud tractent, per quod omnia labant, censeantq; suum non produci imperium,nisi plura corripiantur, nec posse in prospera, nisi per aliorum miserias, euadere, cumq; obseruent, quæ breui manu corrumpenda sunt, ad illa perducere, quę sperant non discessura; attamen in tot fracturis solidum fundare credūt,& ex mortibus sibi ominantur non peritura.

Diù immotæ steterunt orbis dominationes, antequàm Martialis furor mentes lympharet. at post quam Ninus gentium otium corrupit, & impunitatem dedit rapinis,legem;sanciens, quæ iubebat Principum latrocinia, quo ampliora essent, intensiùs cōmendari, latioresq; populationes ad encomia, & gloriam adolescere; tunc ca-

perant

perunt imperia comminui, ipsaq; magis opulentia, & solidioribus stabilita adminiculis citius corruerunt. tunc vastissimæ monarchiæ fragilitatis suæ ediderunt exempla, & immensæ moles sub suo met pondere gemuerunt. nã quæ adeò integrè imperarunt, vt nullum sibi hostem in orbe reliquum fecerint, vt gentium omnium ceruicibus insultauerint, quibus scilicet hostium defectus triumphorum materiam sustulit, ipsis victorijs, suisq; met tropheis obrutę sunt. videlicet quia bellum molem conflauerat; inferuntur enim discordiarum semina in compagine illa ex dissidijs coagmentata, quæ tandem vberrimè progerminantia vastũ corpus in partes distrahunt; nec hominum consilia aduersus ruinas prouida sunt, non cautio, non librata mentis deliberatio ad tuẽdum potis est. dissident principia, machina nutat, seditiosæ basi innixa semper ad exitium inflexa sunt: vnicuiquè mortali magnitudini illa durationem perscribũt, quæ produxerunt. si bella cunabulis astiterunt, in suum finem citò exibunt, pax stabiliora condit.

Ideo

Ideò hominē à rixis sepofuerat natura, ipsi humanitatem indens adeò fixam, & inhærentem, vt ad arbitrium exui non posset. exarmauerat præterea corpus, ne hinc aliquod feritatis rudimentum traheret animus. nā dentes, & vngues ad vsum struxerat, qui debilitates nostras nos potiùs edocerent, quàm ad aliorum iniurias robustos facerent. eam insuper mentē iniecerat, quæ mutuæ societatis desiderio flagraret; nam iucunditas consuetudinis tædia mulcet. sic homo vtitur homine, sine quo, nec decenter viuere, nec honestè mori potest. infirmitates multæ nos circunsistunt, nec mēs ipsa aliena timoribus est, à quibus hominis auxilia, vel nos defendunt, vel infessos liberant; consolatur mentem amicorum præsentia, in quos curas conferēdo partimur. onera nostra viuentes in alterutrum deponimus, mortui non leue pondus remanentibus sumus. nos funera, nos sepulchrum expectant: nescimus, an peregrina, vel domestica tellus exceptura sit. an barbari, vel parentes vitæ suffragari, vel morti parentare debeant, innata igitur

tur nobis mansuetudo suadet, necessitas cogit, non duntaxat affines, aut notos, vel peculiarem hominem, sed barbaros quoq; & in vniuersum omnes humana effigie signatos non secus, ac beneficos summo studio prosequi. licet enim nunquam benefecerint, ij tamen sunt, quos vniuersa mater nobis fratres constituit, quibus egemus, qui iuuare possunt.

Omnes igitur vias intercluserat hostilitati natura, cum homini, vel ad defensionem sui, detrectauerat arma, quibus cętera animantia muniuerat, ne defensionem in oppugnationem verteret. malueratq; à nudo exprobrari, quàm ab instructo in se ipso lædi. iustumq; sibi visum est aduersus discrimina non confirmare eum, qui tutelare telum in sui perniciem torsurus esset. animis verò lupatum, vt ita loquar, iniecerat, cum ita obstrinxerat, vt bella in hominem nisi ingrati pararent. Attamen optimè matris solertia sine profectu corruit, eiusq; solicitudinem superauit nullis habenis regibile ingenium, perniciosiora fabricãs arma, quàm ipsa vnquã excogitasset,

&

& ijs fortiora eligens munimenta, quæ natura quæsitiori struxerat industria.

Non igitur leuiter excitata sunt bella, sed iàm ipsa natura potentiora surrexerunt. quare cum hanc procellam ampliùs cohibere non possimus, saltē consonum est, vt à natura præliandi argumenta mutuemur, ne penitùs iniquè agere videamur, si naturæ legibus omninò neglectis, adoriendi impetum duntaxat à nobis inconsultò capiamus.

Elementa licet vires suas validè cōferant, dimicandi formam dissimulāt potius quam pandant. nam conflictū à naturæ preceptis nihil penitùs diffidentem, non tumultuario, non rumor denunciat, abditam luctam sensus prętereuntem mens quidem speculatur, sed non reuelat caligines, nec concurrendi modum, aut pugnę seriem obseruat. contrectamus mixta, miscuisse verò in abdito est.

In terræmotibus cōfligendi ars palàm elucet, quos si non ordinauerit natura, naturalis tamen exciuit impetus. inibi accuratissimo delectu ador-

natur

naturæ acies, diriguntur turmæ, prælu-
dunt ad bellum velociores, mox pro-
currit explicata frons, dein globus,
totaque moles ingruit; repulsos exci-
piunt subsidia, & integri fractos ad
bellum prouoluunt: repressis nulla
quies est, cum non valuit aperta vis,
in obscuro moliuntur, cuniculos suf-
fodiunt, hostilem terram atterunt, ad-
uersarij munimenta debilitant, ma-
turis dein rebus in nouos impetus se
præcipitant, scandunt, arietant, pro-
pulsant, rimas confluxu dilatant, quas-
sus quassibus complent; foramina so-
licitant, atque longitudine belli inca-
lescentes ad bellum in recentem oppu-
gnationem fortiores recurrũt, semper
ex integro aggressionem instaurantes;
donec dehiscente solo, sibi cœlum ape-
riant: tunc quà liberior procursus est,
tota phalanx prorumpens, expugna-
tis munitionibus, arcem superat, &
tumultum victoria componit.

Horridam belli faciem in terræmo-
tibus contemplamur, & fugimus præ-
liandi verò artificium perdiscere ni-
mis nobis hærens infelicitas superua-
cuum fecit; satis furores nostri huma-

num genus ad pleniſſimam eruditionem agitarunt: nunquàm magis verſuti, & callidi, & exercitati ſumus, quàm ad noſtra mala. ſcientias omnes antiquorum præcepta in fururum ſtabiliuerunt; maius quidem lumen dies inſpirauit, at diſciplinarum fundamenta non tetigit, quæ adhuc ſapiunt vetuſtatem, licet ex his ad vlteriorem lucem deducti ſimus: addita quidem ſpecioſa multa ſunt, de veterum verò axiomate nihil immutatũ, in recenti verò bellorum imagine nulla antiquitatis lineamenta ſuperſunt; Romanos duces, ſi reſurgerent tyrocinium diſtineret, fundas, haſtas, pila, baliſtas, puerorum ludus nunc ſibi depoſcit. iàm noſtrum eſt iaculari fulmina: elementorum fugaciſſimo carcerem dedimus, & impetuoſa manumiſſione immanitati noſtræ ſeruire cogimus. noſtræ ætatis vulnera ferrũ, flammaſq; vomunt, non ferimus, ſed troncamus: ictus noſtri non cadauera, ſed buſta faciunt. bellorum igitur miniſteria fruſtra nobis obijcit natura, in quæ crudelitas abſolutiſſimos perduxit. cuperem ſiquidem *Princi-*

pes

pes ex naturalibus, inferēdi belli causas depromerent, & naturam ad pugnas se comparantem imitarentur. vt saltem æquitas causæ excusaret immanitatem artis, & clades, & populationes quędam iustitiæ facies protegeret.

Rabiem suam exhalationes in terrā acuunt, & tanto fremitu indignantur, quia terræ pondus eas suffocat, & quasi iniecto fræno, volatui assueta corpuscula ingratissimo carcere premit. hinc fit, vt illata iniuria belli sæuitiem defendat. aliquam sensuum particulā recusauit natura vaporibus, verum ad libertatem tuendam visa est eos, & sensu, & cognitione, & viribus nobilitasse; iussitq; indefatigatis pulsibus custodiæ arcem effringere. nonne etiam impensissimo præcipientis labore cicurantur belluæ? grandiorem ætatē frustra verbera, frustra terrores fatigant. patulas ignorantia libertatis regibiliores facit. Hominum erectæ ceruices iugo malè respondent. iustitiæ amor eos in aliqualem seruitutem flexit, indigenæ tamen dominationis, nam externis incuruari, nonnisi ab inuitis, & resultan-

tibus

tibus potuit obtineri; ideò immoderatas imperandi libidines,& ditionis suæ euadentes confinia, vt leges mortalibus scribant, æquissimo bello refutamus.

Vexores ægyptiorum Rex pacem primus temerauit, quam mortalitas ab origine sanctissimè custodiuerat: transgressisque Nili limitibus regnum suum ex naturæ præscripto designantibus, vicinos armis, mox remotos lacessens, latissima victoria propagauit imperium, & cum hoc possidēdi cupiditatem dominationis amplitudini excrescentem. victorijs onustus perrexit in scythas,præmissis tamen legatis, qui gentis otium, vel indictis legibus stabilirent, vel belli denunciatione turbarent. scythæ externi Regis aspernantes mandata, ferro decernere seligunt, & fatentur vltrò hostem beneficio demerituros, obuiam videlicet prodeuntes, ne itineris longitudo nimis delassaret, omnemq; mortalitatem erudituros,quantum vigorem armis iustitia conferat. Vxores tot gentium, & terrarum ad eam diem victor, vbi primum scythæ appropinquare

dicti

dicti sunt, eorum destinatione territus, aspectum, ne dum aciem regere, non potuit, sed florentissimum exercitum cum belli apparatu ad prædam desertans, pro victo cum paucis in ægyptū profugit.

Indulgentem fortunam ad id temporis expertus Vexores huius repentinam mutationem vereri non debuit; nec militum fidem, aut probatam virtutem habere suspectam, vt fugam expediret: multò minus ignotos timere scythas, nulla belli fama vulgatos, tūc inconditam multitudinem ad tumultuarium potius bellum procedentem, discinctam, rudem, sarcinis, & commeatibus destitutam. Quænam igitur improuisa terroris facies inuictum Regem consternauit, si species omnes aduersarijs tristes, pro se lætas præsentiū rerum status explicabat? sceleris conscientia insanum animum aliena expilandi cupidum afflixit. cæterarum nationum audaciam minacissima Regis verba deposuerunt, pertinaciores verò solus armorum splēdor perstrinxit: nullæ æquitatem appellauerant, aut eum animum cæperant, vt fortunam

sæpissi-

sæpissimè auidos, & iniquos auersantē periclitarentur. ideò Rex armorū casus, quibus nunquam obiectus fuerat, nunquam expenderat, potius ad certos triumphos, quam ad agonem pergens. at cum intellexit aduentare scythas, iustitiam suæ causæ ad pugnam præmittentes, hanc antesignanam, nō bellatores expauit. tūc cępit secū voluere, à quonam mundi arbitrium obtinuisset: vndè in alienas terras potestatem nactus esset. an Deus hominibus imperandi ius sibi detulisset: vel potius tot expilationum vltor in sui exitium scythis esset adfuturus. venire hostes ad arenam prouocatos, non à dominij cupiditate in aciem produci non gloriæ auidos, non latrocinandi cupidos, in procinctu stataros, capessituros pugnam pro laribus, pro terra, quam sui maiores ab hominum ortu adhuc nemini mancipatam coluerāt; se verò ab æquitate iàm ante multos annos excidisse, conuulsos limites regionibus datos, vrbium direptiones, innocentium cædem, santissimam pacem terris expulsam ad cælos prouocasse, è cuius tribunali vindicta iàm immineret.

Tot

Tot igitur flagitiorũ memoria iratorum Deorum conscia, horum fauor ad scythas pronus bellacis Regis emasculauit animum, scythis verò lacertos adiunxit, & audaciam, qui Regem insequuti, haùd dubiè regno spoliassēt, ni paludibus; & difficili aditu fines transcendere prohibiti, aliò impetum auertissent.

Non solùm aduersus raptores, res suas defendere, atq; ad alterius fortunas anhelos à suis confinijs arcere, dat lacertis fortitudinem; & armorũ aciē quodammodo procudit, sed etiã gloriam contribuit, & immortalem famam ab hominibus frequenter repetitam: nostram enim memoriam, quę placent, & iusta videntur sæpissimè recentant. si in aduersa pugna cecideris, virtutem sibi non deficientem vulgaueris; magna, & æqua ausum te victoria celebrabit: morieris igitur commēdatus; vel vinces gloriosus: è contra lacessentem eblanditæ, vel coactæ laudes sequentur victorem, infamia manebit eiectum.

Quæ fœdior turpitudo magnum virum sugillare potest; quam, cum se,

auidum,& helluonem ostentauerit,famescentem recedere. ieiunas fauces nemo non ludificans suspiciet, vel loquetur maledicus.

Quot cõuitia Xersem è Græcia paruo lembo fugientem insequuta sunt? quanta exprobatione, & contemptu eum recepit Persis, quem tanto fastu dimiserat? numerosissima expeditione ad Græcos eã detulit palmam, quę illũ aliena non ambientem, & pacatum nunquam exuisset. vna Parma Federici II. Imperatoris triumphos extinxit. erat in Pontificis partibus ciuitas, quam Imperator validissimis copijs premebat. pauca terræ iugera aduersus tot spatia, quę Federici exercitui suffragabantur, illibata steterunt, tantosq; iustitiæ protectio dat animos, vt obsessis potentissimus hostis euiluerit. quippe qui in apertum erumpentes vrbem victoriam tanto impendio, & solertia ab imperatore erutam, improuiso facinore superatam funditùs deleuerunt. vt intelligamus armorum iustitiam, vel munitas, deformare victorias.

Nullam terram seuerior tremor so-

licitat,

licitat, quam, quæ durior, & clausa subditam exhalationē obstinatissimè circunsistit, leuioribus pulsibus nō decedit, & aduersus vehementiores nititur: aut aliàs iactata rursus se collegit, & ad nouum bellum obductis vulneribus vires suas integrauit. Asserere ex verò possumus, hanc auidam pugnæ esse, cum vel grauiter saucia rursus ad illam se comparet. duritiem suam sarcit, & laxitates coercet; ergo perire vult, non armis renunciare. at scias perituram tandem, nam sæpissimè pe.
:ita, mox conuellitur, & cum obstina.
:ione sua profundissimè tumulatur.

Vulgatum est adagium, qui durant, lifficiliora omnia superare, verum à oello vinci. capitones si non emollit oellum, nouissimè frangit. armorum 'ortuna, quos triumphis non expleuit, andem ærumnis, & morte saturauit; juibus victoria consuluit, prælijs temperare, fidam magistram habuerunt, eternè reuerendam; sed quędam ingenia humano sanguine semel depasta uidius obliguriunt, bella ex bellis se. unt, & ex pugna prosperè depugnata d feliciorem properant, nec magis

M 2 recre-

recreantur, quàm cum in hostili cruore natant, in suo breui suffocādi. quid contulit Alexandro tot homines discerpsisse, nisi vt ipse à stirpe interiret? Pompeius Orientē profligauit, & meridiei victima cecidit. Imperatores penè omnes euexerunt militum voces, & manus trucidarunt. cæterę ætates placent marti, à senio summoperè abhorret. in adolescentiam grassatur, iuuentutem impatienter rapit, suam ducit virilitatem, quam prohibet ad senium excrescere, ne aut nimis facilis videatur, aut labores excusent ætatem, & prædam subducant.

Carolus audax Burgundiæ Dux nō minus administrandi belli, quàm sementem faciendi peritissimus, ad votū segetem messuit. Ducem Lotharingię, & Heluetios eò lubentius hostes desumebat, quo humiliùs bellum deprecabantur. leuissimę offensioni inexorabilis, ne in pacem, tanquam hostem sibi formidatum incurreret. inimicos igitur, qui nō erant, esse iussit, voluitq; armis dessuetos consuescere, & in Ducis desiderium liberalissimus euents fuit, nam experimentum rudes, &

agreſtes viros ad impigram militiam erudiuit, qui dein Carolum ad Nanſicum ſedentem cum toto exercitu ſeueriſſima occiſione occiderũt. Hic Dux bellaciſſimus, palmis onuſtus, fortunę noluit condonare, quæ ipſi tanta charitate pepercerat. nimis igitur in ſe pronam, & impotentem prouocauit, ac non minus ad nocendum, quàm ad iuuandum potentiſſimam inuenit.

Guſtauus Rex Suetiæ, qui Germaniã ſuis triumphis funeſtauerat, vix huius prouinciæ tertia parte ſubacta, iã Italiam ſuſpirabat, nec non ipſius Europæ triumphos ſibi ominabatur: malè diem obſeruans, qui tot bellorum ſeriem præſtolari non potuit. ſunt iſti, fateor, cordatiſſimi, & neruoſiſſimi Duces laboribus nati, & omnia capiẽtes, præter mortis horrorem.

Sed terra durior, niſi ſuos laxet rigores, & facilem ſe præbeat, aſcendentibus exhalationibus demùm cõteritur. nullum euaſit periculum, qui ſe aſſiduis obijcit. vna pax aliquam ſecuritatem patrati feliciter belli promittit. perſtare in armis obſcurat dein triumphos, illuſtrat qui bellatricem naturã

 domuit,

domuit, & ità necessitate belli consultrice vsus est, vt cum primùm opportunitas eluxit, pacis necessariam esse voluerit. paucorum oppidorum acquisitio potentem Regem potentiorē non faciunt, bellorum verò perseuerantia potest regno deijcere. dementatur igitur, qui perdurat in illo, quod largiter rapit, & donat angusta. Carolus audax in sua cæde genus suum, ditionemq; finiuit; eius hæreditas in manubias, & spolium vicinis Principibus diripienda cessit. etiam sine virili prole Gustauus è viuis abijt. sic nimis flagrans palmarum desiderium, & ad nouas pugnas inuitantes adoreæ vnum penitùs, alium verò penè consumpserunt.

Breuissima momenta absoluunt terræmotus; qui diutiùs durarunt, amplis hiatibus laceram sanauerunt terram, quasi ruinis suis fultā. sæpissimè malo mali semina cōficiente. Principes à bello nunquam resipiscentes ità vicinos infirmant, vt tandem roborent. indurant quippè diuturni belli incommoda, inertiam decutiunt vexationes; & assiduis pauorum imaginibus perculsa

culſa mens, poſtremò interrita euadit. illius metalli refert naturam homo, cuius bonitas in igne probatur. humidæ noctes, ſicci dies, nudum cælum, corporis temperiē primo laxant, dein firmant, quod identidem bruma, & cane tentatum nulla amplius hyeme, aut æſtibus vritur. ſic Carolus totus conuerſus ad expugnandos Heluetios continuato eos bello ſollicitans ad inuincibilem coegit militiam. Turcæ ampliſſimo delectu ſuas moliiūtur expeditiones, ſed breues, nam ſi ilicò hoſtiles neruos præſcindere nequeunt, armorum vſu verentur, ne inualeſcant.

Oſtrogothi poſt multa bellorū volumina, ad affectatum Italiæ Imperiū emicarunt, cuius perennitatem in belligera gente deſperans Theodoricus Rex edicto cauit, ne Romanus quiſpiam, & Italus militaret, vel arma cuiuſpiam generis domi haberet. vt videlicet horū diſſuetudine quidquid diſciplinæ militaris reliquum erat, id ipſum extingueretur. Qua ſeueriſſima pace ſupra aduerſiſſimum bellum Romani debellati ſunt. Si in Europæ populos mentem defigimus, eos cogno-

ſcemus bello præſtantiores, qui à finitimis frequentibus excurſionibus,exercentur, nam per iteratū metum irrepit animis cōſtātia, qui alioquin in lōga ſecuritate nullis verſati periculis debiles motus, necnon laruas ipſas formidant. in hoc menti, & corpori optimè conuenit, iſtud enim ex laboribus ad robur coaleſcit. & ſolidam ſtructuram, non niſi ſæpius fractum nanciſcitur: illam diuturnę pauorum ſpecies aduerſus pauores egregiè confirmant; & tunc incipit non horreſcere, cum diutiùs exhorruit, vnde in neminem belli peritia niſi in periclitantem deſcendit. Quæ diſcuntur in ſcholis, ſicut vmbræ bellorū ſunt, ità in aciei feruore multoties vmbrant ſapientiores.

Secunda cauſa exhalationes ad pugnam irritans dulcedo patriæ eſt, & ſuarum regionum deſiderium; nam illæ in antris terræ exulant, ideò manſionis ſuæ eas exercet cupido, & aduerſus prohibentem iter accēdit. Craſſitiem exutæ cęlis quodammodo propiores antrorum fęditatem aſpernantur, reſilientes ad ſydera interpellat

terra;

terra: hinc quassuum origo, & terribilis motus exordia. si qua iniuria altè descendit in animum, & acerrima flamma nos agitat, illa est, quæ paternæ domus possessionem turbat, vel eijciat, vel intercludat accessum. aut enim nulla bona nascẽtes offendimus, aut si aliqua, ad hunc orbem emergẽtes, sortimur, lares nostri sunt, in quibus quietem speramus. qui aduersus externos insultus nos protegunt. ortus nostri arctissimum fędus cum illa cęli parte percutiunt, quam primò suspexerunt. ius etiam in eam terrã dat diuturnus maiorũ incolatus, vbi monumemta, vbi imagines, vbi nomen familiæ inscriptum est. ideò quis insolentiùs vrgere nos potuit, quàm qui illinc arcet, quò inueteratum fortunæ beneficium deduxerat, & iniquissimo pulsu non modò à pręsentibus bonis, sed à maiorum nostrorum memoria nos propulsat? vltra quæ aliud firmissimum argumentum ad inferenda arma Principem irritare debet; ne scilicet subditos alterius libidinis ludibriũ esse patiatur.

His omnibus stimulis actus Emmanuel

nuel Philibertus Sabaudiæ Dux ad exigendos Gallos è Sabaudia, & Pedemonte antiquissima maiorum suorum hæreditate animũ impensissimè adiecit, ipse ad tantam molem euoluendã inualidus, Caroli V. impetrato patrocinio, copioso exercitu, in Picardiã mouit, fusisq; ad Samarobrinam Gallis, multarum Ciuitatum expugnatione, victoriam continuatis palmis precinxit: & quod impensiùs excellit firmissima pace (quæ paternum ius illi ratum fecit) corrumpi aliquando posse prohibuit. Vide quam nulla conditio ab hoc bello abfuerit. A patrimonio explosus ensem strinxit, triumpho potitus, iusto furori, & recenti gloriæ, ideò acriùs inflammanti, temperauit, & ridentem fortunam in stationem blandè deduxit, ne in alto diutiùs retenta ad morem suum ingemisceret.

Tertia terræmotuum ratio, & cæteris excellentior, & æquior illa est, quæ exhalationes à luce, à cælo, & ab officij administratione excludit: nam sine iugi harum peregrinatione mundus interiret, ideo transitus summo rerum discrimine interceptus omnibus neruis

pro-

propugnandus est. nunquam in immarcescentem gloriam preclariori facinore immigrat Rex, quàm cum alieni iuris turbatoribus intercedit. Magni aliquando Principes debiles suæ dominationi nituntur adſciſcere, & inuidioſis armis aliorum libertatem contundere. Poteſt ne in laudabiliorem campum monarcha deſcendere, quàm vbi ſibi fas ſit inuocanti ſuffragari; & firmiſſima manu nutantem complecti?

Celebrarunt ſe hac charitate Romani, qui gloriabantur, niſi pro fæderatis, & propria ſalute, nunquam procurriſſe.

Aſiæ prouinciā Malabar in plures partitam Principes hæc eadem ſtudioſa propenſio à ſæculis inuiolatam ſuſtentat. nemo alterius ditionem patitur imminui. odijs perciti ſe quidem prouocant, & more barbaro æſtuantē animum profluente ſanguine placant. ſed circumpoſiti Principes lucidiſſimis ſpecillis belli exitum luſtrant, & quam partem grauat illic adminicula ponūt, ne labatur. quę cura diſtracta prouinciæ membra ità componit, vt videantur

tur in vnum corpus coaluisse quod rara bella, & simultates in interitum nõ exeuntes, etsi vulnerent, nunquam tamen discerpunt. Ludouicus XIII. bis ad Italiam applicuit, Casale ab Hispanicis, & Imperatoris armis asserturus Caroli V. clientelæ multùm Genua debet, cuius auspicijs Gallicum iugũ excussit. Aliæ ciuitates, ac Principes Italiæ, & Germaniæ libertatem suam ad potentiores Reges deferunt, quorum radijs illustrati nocturnos horrores sibi insidiantes eludunt. sed nostris tẽporibus consilia Principum inquinauit Politia, ità vt non syncerè luceãt. multos iuuant, vt premant, alios, vt alliciant; & sæpè plus offectura est illis accepta gratia, quàm pericula, quæ sanauit.

Nos liberalitates nostras feneramus, vetusta tempora beneficientias suas nullis vsuris onerabant. decet Principem ità dare, vt illicò obliuiscatur se dedisse, iubeatq; accipientem dati nõ meminisse. Carolus Magnus tãtum benefacti in Pontificem contulit, vt appareret de mutuo non cogitasse, cuius tãta cumuli amplitudo penitùs obrue-

rat. Desiderium Longobardorũ Regem Ecclesiæ insultantem à stirpe submouit, laudauit ciuitates Pōtificis imperium optantes, cui suis armis obtentas adiunxit, imminentem Pontificis ceruicibus hostẽ extrusit, ditionem dilatauit, auctoritatem obsequio muniuit, ità bellauit, vt libenter bellum paci prælegisset, sed sicut exhalationes impetant necesse est, vt ascensu suo peccuntem mundum reficiant, sibiq; lucem, & cælum, vindicent, ità alpes Carolus conscendit, & Italiam bellico furore inundauit, ne Orbis in Ecclesię lapsu occumberet, & ne pulcherrima illa Pontificum renouatio, in qua viuit mortalium salus, iàm consenescens omninò vergeret. sibi verò gloriosissimos famæ fulgores panderet, & meritissimam lucem detegeret.

Numeris etiam absolutum Amedeus VII. Sabaudiæ Dux monumentũ bellicum prompsit, magnitudine superiori impar, re coæquale. Seduni Episcopus secceſsione Valesiorum ecclesia, & ditione exturbatus causam suam ad Amedei VII. fauorem, & arma prouocauit, quem penè exorauit ante-

quam

quam rogaret, adeò cum ortu gentilē familiæ benignitatem hauserat in Ecclesiam, & afflictos pronam! Contracto exercitu Amedeus Valesios petijt. Primos impetus rebellantium disiectio insequuta est. vrbis porrò, & castellorum oppugnationem soluit deditio. Dux gloriæ pignus penès se charissimum habuit, solidos victoriæ fructus cessit Episcopo. Quassauit terræmotus iste vrbis mænia: rebelles trepidarunt, vallis concussa est, Valesiorum tellus contremuit, sed opportuit duritiem comminui, ne vlterius in Deum, & Principem obstinaret.

Quid-

QVIDQVID A TERRA recipiunt Cæli per nubes, & pluuias reddere.

Caput XIII.

NIHIL in toto diuinæ omnipotētię penu, vel pulchriùs, vel amabilius delitiosā serenitate concluditur. Hæc nitidissimis aspectibus totos implet oculos, temperatissimo spiratu cordis flammā mulcet, assentatur visceribus, nobis quidem arcana, ipsis verò salutatione gratissima, corporis partibus suum refundit vigorē, viresq; in ęquilibrio ponit, & æquali moderatione robustissimè firmat. verùm ingratissimè loquor, si corporis limitibus serenitatis beneficia coerceo. exhilaratur animus, & ad aspectum cognatæ lucis gestiens effusissimo gaudio circumfunditur. attamen tot bonorum voluptates nos aliquando suffodiunt, & tā

flagran-

flagrantes desiderata mæstissimè perstringunt, & continua sanitas semetipsam eluctatur. nimiæ serenitates, tristissima miseriarum nube orbem circunuoluũt. lassat terras fulgentissimus cælorum obtutus, sol frequentioribus osculis pudicitiam deflorat, nitoremque vultus consumens fædissima sugillatione perurit.

Violat omnia diuturna prosperitas, & fortiùs lumina in cadauer, mundũ vertere, quam tenebrę possunt; ità vt delitijs confecti, & longa debellati pace in infinita quiete concussi, & tot malis in salubritatis conspectu adacti, minacissimam tranquillitatem à syderibus deprecemur, & iratam beneuolentiam, & ferocem mansuetudinem precibus leniamus, atq; durissimam ridentis cæli seueritatem aliquãdo frãgi totis votis exposcamus, asperari cęlum, & nubium velum extendi, vt suos thesauros abscondat, nostros nobis in pluuijs restituat.

Turbulenta naturam ornant, confusio perfectum ordinem explicat: est eadem semper facies sibi inconsulta, nec futuris prouida. æquè beant terram

ram nubes, ac radij, nec speciosiores sunt dies noctibus: non stamus, sed mouemur, & motu multa deperdimus, & motu iacturas reparamus.

Sic à summo conditore rebus omnibus sua munera partita sunt: otiari nemini datum est: præmium laboris durationem, & æternitatem astruxit: pœnam induciarum, putredinem sanxit, eamq; vim iniecit naturalibus, inseruitq; virtutem quæ quiete fatisceret, incorrupta motu, vegetiorq; duraret. rotundauit cælos, ne stadent impulsi, in orbibus locauit planetas, vt agilius rotarentur, lubricam dedit syderibus sedem, ne sederent: trepidant firmiori vinculo nexa, interminata otiosis mala pauentia: creauit ignem semper furentem, produxit aerem nunquã feriantibus obnoxium ventis, dedidit aquam æstibus; ideoq; firmauit terrã, ne refugeret opus; æquè certo, ac coctionibus, alterationibus, similibusq; perpetuis defixam motibus. hãc iussit ad alienas sphæras excurrere, quod quietaret in sua, ac si voluisset longiori peregrinatione domesticam moram rependi.

Terram

Terram in minima versam conuolare, mox cogi, & ad vetus hospitium diuertere, licet arduum captu sit, verũ antiquitati explanauit Democritus, corpora ex athomis congeri, & in pusilla disijci autumans; quas athomos, vapores, vel exhalationes nominabimus, ne in exuperanti indiuisibilium tenuitate laboremus. His videtur litare terra cælis, vel vt cælestes auerruncet iras, vel vt propitiet, vel vt beneuolentiam tali munere demereatur, & beneficia, aliqua donarij specie recognoscat. etiam maxima rependens, qui de meliori re sua, quamuis vilissima, liberaliter refundit. tanquam immensum datum sit, quod dantis vires exhauserit.

Syderum aras fumis adolent terræ, quæ ex quatuor elementis coalitæ, vel mauis ex tribus illis primordijs sale, sulphure, & hydrargirio, tripartito veluti agmine, de vniuscuiusq; penu offerunt. igni affinibus, & agili remigio conscendentibus halitibus, sulphur veneratur, siccissimis adorat tellus, humidis colunt aquæ. hinc enata est illa fumorum sectio à Philosophis excogitata

gitata, vaporum videlicet,& geminarum exhalationum. istæ quatenus strigosiores sunt, ideò ad itineris immensitatem indefessę, viæ socias se modico tempore vaporibus præbent; nam ad secundam aeris regionem vna meantes, hic inertes suos contubernales vlteriori impares ascensui, expeditiores deserunt, & ad tertiam excedentes, cū purissimo illo æthere se se miscent. vapores, qui minùs soluti ad terram de redditu citiùs cogitant, ab hac paucis milliaribus abscedunt, primam, secundamq; regionem occupantes, cū non parua exhalationum turba confusi, quæ amicitiæ vinculo magis nexæ, & sociali humiditate viscatæ, nec contubernium detrectare, nec cum sua gente ad superiores sedes emicare potuerunt.

Tertiam aeris regionem longè sequestram, nunc adire prouincię altitudo deterret, spatiumq; itineris, & pręcipitia, in aliud tempus differre statuimus. vapores verò per nubem, vel aquam ab oculis adeptos, diligenter scrutabimur; quod si aliqua portio cum ventis secessionem fecerit,

fugaces

fugaces non insequemur, sed erimus in presenti otio indulgentiores; minùs inerrantium speculatione contenti.

Gloriabimur in primis contemplationem nubium naturę astus prodidisse; quæ eleganti artificio imponeba nobis pluuias ostentans, vapores verò sensibus subripiens: idq; consultò pręstabat prudētissima parens, vt scilicet nos cęlis magis obstringeret, si illorū tantùm munera cognosceremus, & immensum accipere fateremur, cum nihil dedisse sciuerimus; ne ingratus homo dati, & accepti rationem ponens, malè æstimatis calculis se debito solueret, reputans sydera nihil vltra, quàm à terris concreditum reddidisse. sed eluxit per caligines, quod enubilauerat lux, & nubes quantùm elargirentur terræ, ità professæ sunt, vt tamen intelligeremus debitum nō expungi, sed grauari, & gratiarum additione concrescere, dum vectigales terræ tributum ex inuariabili lege supremo pendunt, à quo ità exigitur, vt cum fænore refundatur.

Proximiores nebulæ tractationem nostram

nostram incipient, tanquam illæ, quæ terrestrem redolentes naturam celsioribus locis despectis, humilibus gaudent, & delitiolę parenti semper incubant. vapores ex vliginosis, & palustribus locis eruti, sorde, & illuuie malè repurgati, sentinam suam adhuc olentes, vicinas terras crassis tenebris, & halituosa humiditate confundunt, donec solares radij contumacem, & caliginosam turbam fuderint. quod si soli in meridiem conscendēti non decesserint, tunc densa illa phalanx sursum tollitur, in pluuiā citò relapsura.

Huic penitùs obuersam gestat originem aliud nebulæ genus, quod ex purgamentis nubium fit: nam sub pluuiarum exitu exhaustis nubibus superest fæx, materia videlicet arida, emuncta, pluuijs inepta, atq; humiditatibus defuncta, & verè terrea in serenitatis confinio (cuius est argumentum) declinans, & terræ faciem velans.

His duabus subnecterem ego tertiā nebulæ speciem, quæ æstiuo tempore magna frugum strage grassatur. sub exitu Iunij, & Iulij exordio, nostris in regionibus suboriuntur nebulæ adeò

peruicaces, vt neq; à meridiano ſole expugnentur. iſtæ obliguriunt ariſtas tanta voracitate, vt triticeũ lac emũgant ſolis ſpicis inanibus, & falſis reſiduis. Puto harum materiam multis igneis exhalationibus compactam eſſe, ab vrente, ſub illos dies, ſole extractis, vel potius ab auſtro in has plagas à mari ſecum delatis. nam cum illę exundant, cælum noſtrum ſpiſſo auſtrorum velamine occluditur.

A futilibus, vel peſtilentibus ad innocua, & frugifera tranſeamus. ros eò potiſſimũ tẽpore, quo meſſis extuberat longioribus diebus torrefactã tellurẽ noctu recreat, frugeſquè penè ad interitum redactas viuificat. Pituita, quę à cerebro quotidiè in os procumbit, humectãdo fauces, ſitis expugnat moleſtiam, & cibis, qui manduntur, longa dentium attritione, & iactatione linguæ, tandem infuſa, eos ornat mollitie, & illam ſubdit iucunditatem, quã ſtomachus arctius complectitur, & quæ natiuo calori citius obtemperat. huius ſymbolum ros eſt, qui, licet extra terram concreſcat, attamen in primo aere adeò germinat, vt ab illa eru-

piſſe

pisse videatur. & verè asserere possumus recentissimè euaporatum; nam quod de die exploditur, solis calore ad altissima euehitur. vapores verò, qui irruente nocte emergunt, quasi serò venerint, ab aere sub crepera luce iàm adducto, pressoquè illiberaliter excepti, vix intra vestibuli spatia admittuntur, qui sub dio frigido diuersantes inhorrescunt, guttatim postliminio se recipientes.

Maiores nostri humidissimum aerem, & calentem dixerunt, quam temperiem forsitan simplicissima illius natura ferebat, quæ vaporibus, ventisquè polluta obriguit, altumq; frigus concepit. nam prima, secundaq; regio nobis scrutabilior, monstrabili experimento gelida est, licet quidquid huius elementi terras ambit, medijs tempestatibus, solis reflexib⁹, tepore leniatur, æstate incendatur, hyemis verò debiliores radios contemnens, insitum algorem non deperdat. insuper erga solem innata quædam aeris reuerentia est, nam accedentibus radijs, nubibus non præpeditus, ex templo rarescit, se se pandit, solutiorq; fit, ac si crassitiem

tiem cum obſcuritate dimitteret. an moliatur id calor, vel aliqua occulta vis, incompertum eſt. nam hyeme, quo tempore caloris impetus languet, aduentāte ſole, non ſecus; ac æſtate aer tenuiſſimè declaratur, & nocte, vrgente frigore, intenſioribus tenebris non craſſeſcit. quapropter, aut non inuitante ſole, aut aeris ſpiſſitudine, & frigore prohibente, prouectis iàm tenebris, vel cum impetu exploſi halitùs, & exhalationes non meant, ſed ab aſcenſu repelluntur, quæ vix extremitatem aeris libantes, externo tactæ frigore torpeſcunt, & in rorem decidunt.

Qui in roris viſcera accuratiùs inquiſiuere ſalis nitri, & ammoniaci plurimum, humori inhęrere compererūt, ſcilicet exhalationibus impinguatum eſſe, quæ per noctem à ſubterraneis ignibus eructantur, ideò copioſiores vaporibus proferuntur, ad quorum generationem neceſſe eſt, vt ſolares radij opus ſuum impendant. aduertêrūt etiam fumoſæ chymicorum mentes, quidquid fumi in vaporario aſcendit, per alembici roſtrum, in humorem recidere, vel exhalatio, vel vapor ſit.

vapo-

vapores in aquas dulces concedunt, exhalationes in oleum colliguntur; tià vt quis quis humor compactus fumus sit, & fumus nihil vltrà explicatū, solutumq; humorem ad æthera deferat, sic te non præteribit, cur ros ex leuissimis, & acutioribus rebus coalitus oui cortice inclusus, sole tactus suspendatur: exhalationes enim vnionē ægrè ferunt, quam calore solutæ eiurantes ad celsiora nituntur.

Serenitas illa est, quæ cogit rorem, qui sudò sub cœlo, spectaculum sui promit, è contra nubilo non apparet. ad quæ asseuerant nonnulli halitum sic à ventis discuti, vt in rorem non coaceruetur adderem ego (si vēti ferientur, vt sæpè obuenit, cælum nubilum obmutire) à cognatis nubib⁹ omnem halitum combibi, & sorberi. Prohibet quoque roris generationem repellens bruma, vel vrens æstas, & ego non reclamabo dicenti, æstate noctu inealescentem aerem: (ideò minùs arctum, & spissum) transitum halitibus mollius contendere, sic eos ad roris informationem non sistere. Qui pruinam sub hyeme germinantem, ro-

rorem glaciatum dixerit, ad æquilibrium suum, rem ęstimabit, & pręter verba nihil in essentia demutabit.

Inchoamentum pluuiarum ros est, velut si natura ad nubē se erudiens, in huius artificio tyroniciū posuisset. nā etsi, nec torqueatur aer, nec claudātur cęli, nec lucis obsignentur spiracula, attamen minimum illud aquarum rudimentum nimborum figurat molimen. sic adumbrātur paruis ingentia, & magnis rebus exilia præmittūtur incremēta. Quidquid in terrā concidit, exspirauit è terris. vastitati nubiū, quę immensitatē aeris videtur complecti, quantācunq; sufficit tellus materiam: à qua duorū, criminū auaritiæ, & prodigalitatis, postulantur sydera, rarò ad iustam mēsurā necessitates implētia. siccitas illiberalitatē criminatur, cum tantùm receperit, nec datum dignetur remittere. imbribus pessundatum solum, oppressionem deplorat; à cælis molestissimo pondere se, exonerantibus grauari clamitans: ingratum censeri beneficium, quod premit, licere quidem in sinu amici deflere, sed nō exundantibus lachrymis, & æternis gemi-

gemitibus illum obruere, ad quid totũ orbem exhaurire, vt vnam partẽ inundent? velint ne terras perdere, cum ab vnis raptũ effundant in alias? sua singulis bona iustitiam restituere. at cæli tam perniciosum scitum, tot capitum excusant deliberationibus, quæ licet singula luceant, alia tamen teterrimo lumine irradiant, alia mitissimo splẽdore fulgent, tota die de dominatu cõtrouertitur, quam plurima siccitates iubent, multa imbres imperant, non pauca me ioribus aspirant decretis. atque ijs litibus, contumacibus prælijs, atrocioribus consilijs, non secus, ac mitioribus orbis cura instituitur. incrementa ex ruinis inaugurantur, nec tutiùs serenitatibus, quàm diluuijs mortalitatis census innititur.

Hominis cerebrum tantis animæ fulgoribus illustre natura nubibus non exemerat, quę subli miores apices æquè luci, ac fumis destinat, ne aliquid tã superbiret nitoribus, vt obscuritates non extimesceret. Ebullit in ventriculo cibus, ex quo fumi, vaporesq; caterua tim in cerebrum protendunt, qui à feruenti regione digressi minus cali-

lidã applicantes, in nebuculas primũ; mox in catarrhum versantur, & ità in subiectas partes ponderosum reuoluitur, quod ex ijs leuissimum discesserat. quare caput, eminentissimum corporis viscus, cæleftes operationes bellissimè exscribit. vndè ego ab illorum sententia discedo, qui secundam tantũ aeris plagam nubium astruunt matricem, ac si quæ in prima coeunt nothi, & illigitimi fetus ducendi essent, cum manifestum sit, montium vertices frequentissimè nubibus supereminere, illisquè siccentibus, infima humore diffluere. totus aer aptissima ad nubes officina est, ad quas informandas nõ est opus intensiori frigore. quippè halitus aliqua minori caliditate, quam à sua contraxerint origine, excepti extemplo vniuntur, & coalescunt; ad quos colligendos humiditas est quidẽ oppidò opportunius instrumentum, ad coitionem citiùs, quam frigus, sollicitans. insanit qui putat, viuente homine, cerebrum frigiditatem inuadere. minus quidem hoc cæteris calet visceribus, & magis humet. sic nõ dũtaxat à frigore, sed à multo humido

pristi-

priſtinæ naturæ admonente congregantur vapores. aeris tepor rorē vnit, & venti à meridie repentes profunda, & indeficienti caligine cęlum obducunt; ſed iam rem à ſuis primordijs auſpicemur.

Partim ardore inſito, partim mutuato deflagrant terræ, humidumque tranſpirant: ſpiritus ad aera irrepentes partim leuitate ſua, partim inuitante calore ad frigidam regionem commigrant; ideò impotentem ad feruorem ijs impreſſum diutiùs conſeruandum, ſpiritus inibi feruente cauſa deſtituti, ſtatim exotico calore ſpoliantur, & ad indigenam humiditatem ab humido ambiente reuocati, incipiunt ſenſim lenteſcere, dein mutuo humiditatis glutine necti, tandem vniri, & in pluuiam deſudare. ſed huius explanationis pręliminare ingens inſedit difficultas, cur ſcilicet ſingulis diebus non pluat, & cęli quotidianæ terrarum tranſpirationi, quotidianis pluuijs, nō reſpondeant, quā ijs rationibus amoliemur.

Syderum calor, & præcipuè Solis adeò vapores extenuat, vt ij omnem

perdidisse humiditatem videantur; nimioq; feruore torrētes ad exsiccandū aptiores, quam humectandum sint, qui etiā sicco aquilone pflati, exuct:q; disperguntur, atque omni societate & contubernio prohibiti per aeris vacua vagantur extorres. At si contingat virtutem syderis infirmari, vel Boream mitescere, tunc à frigiditate, & humiditate aeris inuitati, propriaq; exciti natura inter feueriores cōbustiones humidi radicē semper alente, pristiniq; coniugij memores, ad oscula, & amplexus turmatim redeunt, & se per nubes, & pluuias ad copiosam, fœcundamq; sobolem disponunt.

Ex ijs apparet vapores non exhauriri à sole, & consumi, ac si horum interitus, & extinctio pluuias arceret. quod si consumptio ista tenuitatem prę se fert, & ideò vapores absorpti dicantur, quia excussi, & edomiti ad celebritates consuetas conuenire non possūnt, quadrat sententia, quæ alioqui multum obliquatur, si breuissimā partem istius mundi aliquando extingui, & deperdi fanciat. nam in tanta vastitate ità ordinati sunt vigiles, solertes

lettes excubiæ, fida promptuaria, vt minutum non pereat. sol ex alta specula omnia lustrans, nullū insidijs patitur locū, tributum vaporū exigit opportuno tēpore, in ea, quæ subditum respiciunt, erogaturus. sed instat argumentum, in prolixis siccitatibus, si quid quid transmittit tellus, per aerem volitat: cur iste adeò grauis, & tanto fætu turgidus non vmbratur, sed æquali semper diaphano pullucet? dicam primò aerem vaporibus vberem colorem mutare, & sensim pallido, croceo, rubroq; indui. sed crassum nostrorum sensuum iudicium nō benè aperta prætereunt. cur verò nubilum non sit Cœlum. hoc dignum exacta animaduersione est, quod nubium causas contexit.

Vinum bonæ notæ annosum, & plenum visus aciem nullibi tardatā transmittit. crassities nitori non officit, & quod lucidum est, quamuis densum, ab oculis pari facilitate, ac tenuè trāsuerberatur. quod si vinum corrumpatur, & pereat, pullamq; vestem assumat, & mors splendorem iugulet, tūc feralis, & turbida imago non amplius

ſuſtinet intimè luſtrari. eadem planè vrinæ facies eſt, quæ à calore natiuo ſubacta, quamuis ſpiſſa, nitida ſit, & oculis patet, ac vndique ab intuitu circumuenitur. cruda verò, & indomita, licet moderatæ ſpiſſitudinis ſit, vel etiam tenuis, adeò confuſa redditur, vt ſubtiliſſimis aciebus deneget meatum. inſitus calor, cum potens eſt, & res ſuo temperat arbitrio, tam aptè diuerſa miſcet, & appoſitè vnāquamque partem collocat, ac adeò exactè pondera librat, tantaq; ſolertia, & induſtria tenuuia craſſis attemperat, vt vel pinguem, craſſamq; faciem decoret, eaq; illuſtret nitella, & fulgore irradiet, vt viſum intimè alliciat. naturalis fucus nitor eſt, denſitatem obtegens, aut potius declarans, quo ſpiſſa conſpicientibus videntur tenuiſſima. ità profectò de aere cenſendum eſt, radij ſolares non impediti. terreſtres fumos ad vltimum attenuāt, & librata proportione per aera diſtribuunt, nouoſq; accolas ità ad lancem veteribus vniunt, & miſcent, & tam penſiculata æqualitate vaſtiſſima digerunt, & ſpatia implent; vt tot cor-

porum

porum accessio non nisi ad maiorem luminis intensionem facere videatur. quod si potestas solis retundatur, perfectissimus conuertetur ordo: coerciti spiritus successionem facient, seditiosoq; confluxu aera miscebunt. confusio diem adimet, & lucem alta voragine condet. sic in conspicuo mergũtur tenebræ, & nubes è serenissimo edu cuntur, principisq; debilitas in seipsum mundum committit, potentia vero tranquillissima pace componit.

Huice omnibus causis, tanquam prę cipui nubium ministri vẽti insulciendi sunt, qui à meridionali plaga acti, mare verrentes humida colluuie conspurcati, cęlum nostrum appellunt madidi; tunc exulantes inibi vapores alliciunt, profugãuè turbã humoris amicam sibi iungentes tumultuosis secessibus confusum aerem nubibus, & pluuijs opacant; luculenter enucleatur ex his, ad cogendos vapores efficacius humidum, quàm frigus pollere, cũ meridionales venti calidi, & humidi cæteri frigidioribus ad inferendas nubes præstantiores sint.

Tandem concludamus materiam

terra dat, sydera disponūt, & ventos, tanquam mediastinos ad nubes conuocandas adhibent. nubes verò non statim totæ in aquā diffluunt, sed gradatim cumulus vaporū in guttas abit, quæ illicò ruunt. nam vapores à leuitate auctorati apud aerem stipendia merent, in aquam verò conuersi, terrę conditioni propiores facti, statim ad hanc deficiunt. citiùs verò in aquam vertuntur, qui proximè ad aqueam formam induendam dispositi sunt, aut qui primi fuerunt collecti primò aqueam naturam vestiunt, non secùs, ac nix, quæ in guttas paulatim moritur, sic nubis vastitas in stillas conficitur; quod si vniuersa nubes affatim resolueretur, magno terræ laboré integra fragmenta deciderent.

Eadem via, quæ pergit ad pluuiam, ad niuem ducit, si calles horrentiori frigore custodiantur; quod madidos halitus, & in pluuiam vergentes, solidiori forma constringit. hæc rara, foraminibus interstincta, diuulsa, non benè sibi constat, flacidum textile, vsusq;confectum referens. cruda compactio vaporibus assignanda est, qui

non-

nondum in pluuiam conuersi, sed dūtaxat semihumentes ineptè cohęrent, siccitate enim nō omnimodè excussa, nec adhuc in vnionem omnibus consentientibus partibus, frigore correpti in porosū, & dehiscens niuium corpus cogūtur. adde exhalationes vaporibus confusas coalescentibus interponi, & sua siccitate quodāmodo distrahere.

Firmiorē structuram nanciscuntur grandines, iā efformatas guttas adoriente frigore, ꝙ mihi videtur leuiùs eos stringere, qui gelidos illos lapides a calore ꝑ antiperistasim durari potuisse frigidè pronūciarūt. illa enim tēpestate, quæ verna, vt plurimū est, tantū nō inualuit calor, vt frigus omne exilio mulctauerit; quinimò vētorū ferax aer frigescētibus salutatur auris, & celsiora loca planè algificis afflātur; ꝙ si cūcta deflagarent, quis nam induceret congregationē nubium? forsan vapores ab vrenti aere extenuati, & disiuncti se coaceruabunt? qui egent frigore, vt congregentur; etiā sub cane igneis faucibus in frigus allatrante, iuga montium, primæ, & secundæ regionis frigidiusculum confinium delectat delitiosa reddit N 6 Paten-

Patentissimis auribus eos audirem, qui vapores à valido sole altissimè rapi sentiunt, & inibi à congregato frigore pro tribunali crudelissimè sedente, ad lapides damnati. sed robustissimum prosternunt consilium exiles stipulæ, & paleæ in ipsa globorum duritie interceptæ, quæ à vētis euectæ ad tam sublimia prouehi non possunt: præter quam quod frigiditas regionis de consueto non decederet apta tantùm, vt molliusculam niuem fingeret, non durissima saxa efformaret.

Multis alijs opinionibus posthabitis meam paucis aperiam. Res à suis causis æstimandæ sunt, si lucidari debent; neque tantùm efficiens iucunda; sed materia subtilissimè introspicienda, quæ multoties se subducit, suāq; naturam caligantibus aciebus obscurat. Procellosas aquas ab hominum stomacho abdicauit Hip. & vernas æstiuis cēsuit noxiores, quia niuosam cruditatem saperent, nec tantùm aqua, quæ promanauit à niuibus, illarum custodit cruditatem, sed etiam vapores à gelu profecti gelu penitùs non exuunt, ni exactissimè excussi, & edomiti à

fole-

sole sint. cũ ver se aperuit nostrarũ regionum iam potens sol insultat cerasicibus, rectos, fortissimosq; vibrans radios, prægressi ieiunij impatiens prædarum auidissimus diuitem tunc, & humiditatibus opulentum orbem fœdissimè depopulatur; nam arua non dum hyemales consumpserunt nim bos, & niues montibus prominent; quare hiãtes voracissimi helluonis fau ces vbera pascua, & immatura obligu riunt: & vaporum cateruas ex acerbis, algẽtiq; materia carpũt, quos, cũ omninò vincere nequeant, in nubes per mittũt abire, quæ cum gelidam, & niuosam stirpẽ adhuc redoleant: insuper frigidissimis, & excursantibus ventis eadem materia prægnantibus verberentur suo genio iàm ad gelu propẽsæ glaciantur, & lapidescunt.

Illa anni tempestas ventis, plus cæteris, facta, eos nõ simplicissimis anhelitibus nutrit, sed, quales ex soluta niue promanant halitus, abundè suppeditat, vndè nunquam copiosiori, algẽtioriq; spiritu inflati tumidantur, creberrimis procellis aera, mareque voluentes.

Calidum hepar ad idonei sanguinis generationem instituit natura, sed istud, dum suas vires inconsultè exercet, nimiaq; fretum potentia indigestum chylum à ventriculo intempestiuè rapit, munus suum nimis maturans prauum, semicoctumquè sanguinem elaborat. ità longioribus diebus sibi nimis de sua spondens virtute sol, & appetitui indulgens, dum inter eduliorum copiam intemperantissimè heluatur, ingesta prauè digerens molestissima lapidatione terram contundit, quæ sui principis mulctatur erroribus, ac si natura hanc irrogasset legem mundo; innocentes subditos regijs criminibus plecti. sol intereà iniectam criminationem diluit, & mendum in fata reijcit. mundandam esse terram gelida colluuiè, camposq; appellentibus frugibus expediendos; sic dum vrget officium aruis, & animantibus opportunum, nullius posse erroris coargui, si in tam præcipiti, longoq; cursu rotæ per tantas inæqualitates reuolutæ, æquam vndiquè non premant orbitam: cumulatissimi beneficij laudem minutissimi detri-

menti

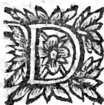
menti nota non maculari: ad altissima iuga fatigare illud iter, quod rectitudinem seruat: obliquitatem commodiorem conscendentibus esse. ità mundum digessisse naturam, vt maxima opera, omnibus castigata asperitatibus, non producerentur. nostri homines Maij, Iunij, Iulijque mensibus niue albicantes suspicientes montes, certissimò ominantur præsagio, multa planitiei loca lapidatum iri; potens sol, cruditatibus referta tellus, & venti ex secunda, necnon ex infima aeris regione hoc lapidificum bellum terræ inferunt, ad miserias, & calamitates humanum genus erudiens.

Tunc

TENENTVR PRINCIPES, ad imitationem cælorum, à ſubditis acceptum, in ſubditorum beneficium, erogare.

Caput XIV.

IV me tenuit non exigui momenti conſultatio, quę non niſi per varios æſtus in deliberationem flexit. queribūda mortalitas duritiem cœlis improperat, & ſolis pertinaciam carpit, cum ſe ad longas ſiccitates obſtinat, & collatos halitus per immenſam vaſtitatem diſperdens, coibilem naturam à cœtibus arcet, vetatque in pluuiam aliquando concreſcere. iuſtiſſimam criminationem eueſtigiò probant tribunalia, & nulla exactiori inquiſitione ad primos queſtus ſuperos damnant. nonne priùs ſubeunda eſſent loculamenta telluris, & ſolertiſſimè rimandum, an opportuna cali-

caligo tegeret fraudem? debuit terra anteà pependisse, quàm repeteret. nã comparatum erat natura nullum emicare opus, nisi copiosa vaporatione emptum. quare forsan potuit locum fecisse furto structurarũ varietas, & cęlorum expectationem decipere tenacitas contribuentis. vnde gratiarum fontes perierint, & liberaliter dare recusent sydera, quod malignè acceperint. sed tanto crimini suspicionem penitùs adimit inueteratum terrarũ obsequium, quæ ità sua opera expediũt vt laxior effumatio illa perficiat, acerbitatẽ verò sobria exhalatio nõ mitiget. parui fętus pusillè dederũt grandiores liberalior solutio laxauit, cuiusq; pensio taxata est, vt interuerti sine fraudantis damno non possit. placet pulchritudo floris, & degustatur suauitas fructus, cum ex merito pretium, debitã scilicet vaporum effusionẽ, dinumerauerunt. ære alieno immatura premũtur, cuius dissolutio auctoramentum perfectionis est.

Tellus solertissima mater intendens suos partus integrare, tantum profundit, quantum maturitas computatur.

tur. ideò de rerum complemento ſemper ſolicita, nunquam à ſolutione ſe retrahit, & tunc duntaxat cælorum auaritiam incuſat, quando exhauſto pabulo vlterius dare non poteſt, nec ſuos efferre prouentus. puluerem inquit, qui meos vultus deformat, & incerto volatu ſoliditatem meam, vel leuiſſimæ auræ facit ludibrium, quaſi meæ calamitatis nuncium vehunt ad altiſſima venti, fidiſſimam profitentẽ obſeruantiam, obijcientemq; ſyderibus profuſo ſanguine corpus litari, ſi condignum, ipſiſq; acceptum munus eſſe poſſet. quare nihil me arguit pręter prodigentiam, quæ ergà ſupremum laudabilis eſt. ne me peruicacem proderem meos theſauros exinaniui, & vos alieni tam parci eſtis, vt eam lætificare recuſetis, quæ obſequij perſeuerantia contabuit. quid indigniùs, quã excelſum ab humili magnanimitate vinci, marcore ſubditi Principem ſaginari, & de eleuatiſſima ſcena, vel incuria, vel ſuperbo faſtù eorum neceſſitates deſpicere, qui procurationem, & tutelam ſuorum bonorum profuſione redemerunt.

Arbi-

Arbitrium quoquè solem insimulat, qui quanto liberius Principem agit in terras, tanto impensiùs omnē remouet cōiecturam, eas plenissimè nō exoluisse, cū in rimas se inserēs, valeat omne furtum, si quod latet, extēplò punire. ideò tantùm abest posse aliquando potentissimum dominum terram fallere, vt potiùs in sua ad ornanda fide, seque obsequente, submissaq; præstanda, tota consistat, nec vnquam lætior sit, quàm cum radij vespere turgidi, exuberantesquè recedunt, plus dato recreata, quàm accepto; nec alia ratione accipit, quàm ne à dando desistat. nequè in viriditatem, quā per copiosum tributum potest erumpere. hæc parendi, & tribuendi pertinacia, sine obedientis, & dantis emolumento, non est; ideò enim immolat suos fumos syderibus tellus, vt illorum diligentia in aquam aptati exuctam irrigent, vigoremq; consenescenti refundant. sanciente natura, vt illa subditum agens adoratione perpetua, & iugi exhalatione cælos recognoscat, isti verò ità Principis munere defungātur, vt ad illius conseruationem dispēsent

sent tributa, omnem dilapidationem inhibeant, exactissimè custodiant, & cautissima diligentia erogēt, qui quotiescunq; ab hoc officio deflectūt, creditori suo decoquunt, & æquissimis criminationibus liberum campū aperiunt.

Non condidit natura Principes, verum leges, quæ propugnatore Principe egerent, ne incomposita, & confusa multitudine abigerentur. ista suis malis erudita, quantùm vacillaret populare corpus, vagum, solutum, & nulla compagine vinctum, communi voto Principem exciuit è plebe tanquam caput è quo auctoritatis, & potentiæ nerui diramantes disiectas partes connecterent. huic tributum pacta est, quo & ingestam dignitatem tueretur, & fulciret potentiam, & quæ Reipublicę exigeret administratio, compararet. dānatus tributi subditus haud perfunctoriè se soluit, probè tenens, sine hoc, principatus vires intercidere, viscerū concordiam disiungi, structuram labefactari; quare in hāc partem, quæ, vel amore, vel metu pleniùs confert, declinare nequit peccatum, quod idē-

tidem

tidem in Principes cadit, vt potè in multos ex Romanis Imperatoribus, qui tutelæ ponderibus grauati, curas, laboresq; refugiebant: horrebant negotiorum summam: tantùm dignitatem expetentes, quantùm molem sustinere recusabant, non dominationis nodos, sed cupiditates soluebant, non moderationis consilia emebant tributis, sed instrumenta voluptatum, non subditorum præsidia parabant data pecunia, quam in vacuos vsus prodigebant.

Nero, & Caius per parentis, auique cædem ad Imperium grassati sunt, nō ingenio temperandi regimē instincti, nec ea solicitudine perciti, quàm à circumactis dominationibus pessundati orbis leuamen, & medela adsciscebat, sed vt ipsi voluptatum ministri in amplissimo Imperio libidinis materiam propagarent, veterem scilicet intenderent, nouam specularentur. Ideò dominatione potitis penitùs Reipublicæ cura decessit, aures obstructæ prouinciarum querelis, nullus legatus cōspectus omissus, nobiles inuisi, Senatus inspectus, populi neglecti, ludicra præcepta

cepta, dilapidationes affectatæ. fastus in proluuijs quæsitus, lænonibus, cinędis, & ganeonibus comitas data.

Tunc laxatę administrationi subditi sic iustissimè obstrepebant: non totam vaporum molem effutiunt sydera in vētos, cuius maiorē partē in aquas destinant, minor portio in coruscationes disperditur, inutilior fulgoribus datur, melior reseruatur telluri; & vos potiori parte ventosas cogitationes pascitis, pinguiori enutritis splendores; nos nebulis consumitis, nos horrenti, & nunquam parturienti nube terrgitis, nos sola grādine percutitis. mouent ventos cæli, sed coituros in pluuiam: velāt se nube emissuri pluuiam, quatiūt fulmina viam pluuijs datura; omnia molimina agitant pluuiam: vos è contra omnia luci, omnia voluptatibus prodigitis; . accurāt illi pensum suum, vos aliena tractatis, & ad ea, ad quæ facti estis omninò non respicitis. ad pauperiē vos venenamur, nos metipsos prodimus. vt fidem, & beneuolentiam ostentemus, commoda nostra subducimus vobis elargientes, insudamus, profundimus,

nega-

negamus nobis, quod impartimur, & tot labores cassi euolant, nullius frugis obsequia, damnosæ largitates.

Philippo Macedoni negotioso, & alio intendenti importuna se obiecit mulier de re sua ipsum appellans; Rex legitimè excusauit; eam horam illi nō vacare; cui illicò mulier, regnare desine. apud me nullum punctum temporis sine te labitur, & tu dies habes mihi non vacantes? omni momento discrucior, & res familiares meas attero, vt tibi subueniam, & te aliquādo piget de me cogitare? opes meas in te exinaniui, & tu ærumnis delimatam auersaris? fæcunda gratijs tuis, quæ illas demeruit, in re mea mihi parcus esse noli, redde aliquid, vt te Principem vendites, non tyrannum. fregerunt hæc verba Regem, qui beneficijs inferior esse erubuit, mulierem admisit, atquè exhaustam, & arescentem vberauit.

Nunquam tam longa pluuiarum interpollatio squalentem terram emunxit, ac rerum publicarum incuria populi florem extinguit. viget in principatibus nitor qui, non nisi per seduli-

tatem

tatē Principis emicat, in quem, cum primum negligentia irrepsit, ipsa virtus, è qua principatus germinat splendor elanguet. Galliæ regnum tot nominibus vulgatū sub Morouei posteris obscuros annos euoluebat. quippè qui in palatinis delitijs torpētes maiorum famam, & valentissimi principatus gloriam in gynæceo iugulabant: inter cæteros Chylpericus Morouei posteritati inglorius, & regno sedebat inutilis, cuius ocùlos vnius aulæ satiabat spectaculum, desideria atrium finiebat, animi attentata angustissimis muris circunscribebantur: nullus in publicum egressus, nulla vox in multitudinem effusa, nulla acies in plebem demissa, præsidebat inaccessus, imperabat ignotus, regnabat cunctis offensus, omnes voces lamentabantur, omnia suspiria lacessebant, omnes oculi communem celamitatem deflebant in Rege. quæsò, quò tendebant amplissimi regni vota? quænam erat spes vectigalia pendentibus? pro quo iubebātur portoria? dabatur ne pecunia regi, tyranno, exotico? plurimum elargiebatur? cui? recondito, nunquam benefa-

nefacienti, nescienti, immemori, neminem gratijs, neminem beneficijs allicienti. ex aduerso Pippinus magnus Palatij magister diligentia, alacritate, consilio, & manu in tanta moderantis ariditate vetabat regnum tabescere: adnitebatur in prouētus vtiles tributa distribui, prolixa gratiarum siccitate consumptos Gallorum animos gratissimis officijs irrigabat. stillabat ex isto fæcundus ille administrationis imber, qui felici irroratione, tantūm ad pullulandum promouebat regnum, quātùm Regis secretum, & inertia ad sterilitatem deponebant. regnandi, & viuendi vtriusque ratione Zachariæ Pontifici delineata, sedulò quęsitum, quis meritò Rex consalutaretur. cum Regem censendum rescripsit Pontifex, qui regni semina fæcundis irrigationibus sollicitaret ad segetem, non qui desidia emori pateretur.

Ni sol nubes cogeret, iàm terra renunciasset obsequio. tam longis interuallis ab optima administratione nōnunquam Principes distant, vt regnēt sine imperio, imperent sine regno, quod vel socordia, vel pessimis consi-

lij decoquunt.

Nihil tam graue molita est natura, quod auri pondus exæquet, vt intelligamus, non ad res ventosas hoc metallum exortum esse, sed ideò ponderosum fabricatum, vt magna pondera euolueret. hominum existimatio maximam sibi huius necessitatē imposuit, sed præsertim Principes, quorum dominatio eò excellentior est, quò maiorem auri vim cogit. qua de causa ad hoc extrahendum nullum vaframentum non excogitatum, nulla vis non intentata, nullus impetus omissus, nulla expilatio non probata, & dein futilibus datur; aereis spargitur, minima portio subditorum vtilitatibus addicitur: itá vt penè nihil colligant, qui maximum seuerunt. sine tributis, inquiunt, principatus non stat, ergò in principatum sunt fundenda tributa, ne corruat; cuius tamen decus, non scenæ, non choreæ, non comessationes, sed catholica procuratio aptissimè instituit.

Assentator qui nihil pro Republica dignum patrauerat aureum vas ab Archelao Macedone dono petijt. conuersus

uersus Rex ad Promeritum in proximo stantem, diues illud, & pulcherrimum contextum illi porrigens, addidit; regat hoc pondus, qui lacertorum soliditatem inclytis facinoribus mihi, & Reipublicæ approbauit. pretium laborum non ferat inertia, nec insignia virtutum ornent socordiam. quot in huius operis informatione desudarũt? congesserunt materiam nonnulli, figurarunt alij limarunt, & poliuerunt. tot manuum opus vni detur, sed qui manibus suis sæpissimè non temperauit.

Si cogitarent Principes se vno dono multorum subditorum nonnunquã vitam dare, quam diligenter exitura munera pensarent. quot sorbuit mare? quot deuorarũt flumina? quot oppresserunt montes? ante quàm opes concederent, vel ad cõquirendas præclusa lustrari viscera paterentur. in ijs penetralibus abdidit diuitias natura, ad quæ nonnisi madida frons, attriti pedes, delassata brachia succederent. aspice cælos, & sydera, cuncta inibi se præcipiti motu rotant, itàque nituntur ad cursum, vt semper terras am-

 biant,

biant, in quarum conſpectu continuò ſtantia, nunquam coram ipſis conſiſtunt, nec in tanta mutatione viarum lumen auertunt, ſed quocumque pergunt, luce ſua præſto ſunt. nolunt enim illa ab iſtis tributum legere, niſi curæ, ſolicitudini, & condignis laboribus reſpondens.

Reum conſtituit ſolem non modo, præpoſtera diſtributio, ſed immodicà prædatio. aliquas enim terras ità depeculatur, vt penitùs defruget, quod exortum eſt interficit, & naſcentibus pabulum, vitamq; ſubducit, ſed tunc niſi pluuias eroget, aut interpoſitione nubium ſuos ardores intercipiat, abit à Principe, & à tributo. nã durũ ſolũ iuſſa nõ sẽtit, & palã obediẽtię reluctatur. multi Principes multiplicata tributa in anno legẽtes, tributorũ prouẽtus perdiderunt. nam ſicut, qui arborem eradicat, fruſtra præſtolatur fructuum exortũ, ità opes ſubditorũ profligatæ veſtigalium ſpem cupientibus adimũt: has cuſtodire, quantùm eſſet à Principe. Henricus IV. Galliarum Rex abũdè percepit.

Ingentem bellorum molem Rex iſte ſtre-

strenuissimè reuoluens contractas co-
pias in hybernis ea cautione dispensa-
uerat, quæ contentum militem hilari
populo haberet. militaris audacia
moderationis impatiens, in rapinas
euasit, & perscriptam viuendi legem
armorum licentiam nimis perstringē-
tem detestata, arbitrariam insolenter
exigebat; atquè immoderatiùs protet-
uiebat, quò absentia quorundam Du-
cum, quos solemnis festiuitas coronā-
dę Reginæ Parisios euocauerat, quasi
laxatis habenis, in omnem petulantiā,
& procacitatem cursum permittebat.
afflicti populi nuncio Henricus con-
fossus exulceratum animum in præsen-
tes capitaneos effudit, eos acerbè in-
crepans, quod dum curiositatem in lę-
tis spectaculis pascerent, effrænati mi-
lites eorum præsentia non castigati, in
facinora exirent sibi, & subditis impē-
sè calamitosa. hinc ad comitem sta-
buli deflectens inquit. meo populo cō-
sumpto, quis me nutriet? ò verbū ve-
rè regium; quis me nutriet? mendica-
bo ego ab exteris victum, postquam
meos exhausero, vel tanta ingratitu-
dine me vestiam, vt eos non protegā,

qui mihi alimenta suppeditant, vel fastus iste regius adeò me hallucinabitur, vt vndè vitam sustentem, non respiciam? aut rerum mearum improuidus, stolidus, insulsus alimenta mea diripi patiar? quod Rex potentissimus sim me admonet, à subditis me nutriri. vastissimi regni ità moderator sedeo, vt ab hoc pascar, validissimos exercitus conscribo, & infirmitatem meã alimenta petendi agnosco, quantum debeam populo meo, quantum teneat ipsum custodire: ne vos lateat: me alit. quantùm solerter excubandũ mihi sit, ne illius opes exedantur, satis intellexistis, omnia præfatus sum, cum dixi me illinc victum ducere. oritur ex illis splẽdor imperij: robur in illis stat, monarchia in illis nititur, vita mea in illis viuit.

Bella Pannoniæ. Rex monarchias temperandi peritissimus suam, & regni vitã emorientem opportunè reuocauit. conscenderat Rex iste solium, è quo tanquam è specula regni sui conditionem meditans, offendit rerum faciem adeò emaciatam, vt iam vltima tabes in principatum grassaretur, procuidu-

culdubio breui Principem inuasura. vt igitur ab imminenti periculo se eriperet, principisq; maiestatem iàm penè confectam instauraret, regni vires admodum collapsas refocillandas esse decreuit, nec excellentiùs remedium ad mitigandam tabem excogitare potuit, quàm placidè trahere, modestè colligere, tributorum æstum placare, in spem salutis subditos erigere. ità vt vetus rediret industria, negotia, & cultus reflorescerent, in antiquos prouentus non neglecta arua pullularent, & consuetam opulentiam reuiuiscentes commeatus reducerent. sic moderatè educendo, ac si alimentum contribuisset, creuerunt vires, infractus fuit morbus, reuersa sanitas, species salubris emicuit, & Bella ex pessimo loco, in quem sui maiores compulerant, in optimum euasit.

Malorum omnium mater egestas; vti iugulat subditum, ità Principem interimit, facitq; vtrosquè sui muneris impotentes, obedientiam vni detrahit, alteri mutilat imperium, quod cuique Principi quamuis finibus vastum, potentia angustissimum sit,

cuius ſubditos hæc miſeriarum parens obtinuit, hinc depromant dominãtes, quantùm ſibi expediat fouere ſubditorum opes, quorum auctu gliſcit maieſtas, & decretione marceſcit. fatiſcebat Belię dominatio ſub tenui ſubditorum lare, mox cum ſaginato adoleuit. ſi exiguum pecuniæ, quod apud ſubditos reliquum erat extorſiſſet, lapſas vires aboleuiſſet. reliquit, non expreſſit, paſſus eſt apud ſubditos eſſe, auxit, & exile illud germen moderato putamine in altiſſimum extuberauit, quod imprudentia Principis euulſum, vel immodicè reciſum contabuiſſet.

Non tantùm tenentur ſydera vapores cuſtodire, diſponere, cogere, informare, ſed remittere, & imbribus telluris iacturam vindicare; nam ſine hoc circulo iamdudum mortalia finiuiſſent. verùm quidem, antequam hos reddant, multifariam ordinant, vel in ventos, vel in ſteriles nubes, vel in grauidas. eget enim aer modo ſuccuti; modò agitari, modò impelli, nonnunquam torpeſcere. poſtquam verò iſti vapores variam perſonam egerunt, à longa peregrinatione ad

veterem

veterem mansionem reduces, exustorum camporum labes implent. non minùs per homines vagatur pecunia, ac vapores circulentur in mundo, nec minus humani generis conseruationi illius discursus salutaris est, ac istorum circumactus. ideò Principes non tantùm peccant, si pecuniæ impendia ad leuanda principatus onera non dirigant, quantùm, si rursus in populum, è quo extracta fuerat, vt relabatur nō curēt. ità dat terra, vt elargitum rursus expectet; & Principi contribuunt pecuniam subditi; vt postquam regiminis vicem impleuerit, opus sit denuò ad ipsos recurrere, alioquì pecuniam per tributa coactam paucissimi anni sensim in Principem conferrent, aut extrà regionē dissipata vacuum; inanem, futilem, nulliusq; nerui principatum deficeret, quod, vt omnes speculentur ab apice meditabimur.

Pulcherrimum pecuniæ inuentum, licèt aliqui execrari sint; humanæ Reipublicæ societas, & communio eximiè commendat. iungit ista Occidentem Orienti, Meridiem vnit Septentrioni: nam in se inferit mundi spa-

tia cōmercium, quod in hac viuit. ità vt diuersitatem morum possit homo non abhorrere, quos aliquando delibauit, & ignotas peragrare terras ad nullam victus mendicitatem compulsus. quoscunq; aditus laxat sibi pecunia; nationes, quas non inuenit facit amicas. hospitis contemptum demutat in reuerentiam. sed & alia in pecunia se exerunt arcana, multiplicat semetipsam, & quodammodo sobolescit, sparsa in populum exagerat se, nouamq; congerit, & magis pullulat, quò vulgarior est, & in pluribus distributa. non secùs, ac germinant semina aruis dispersa; cumulata verò se degrauant, & marcent: ità pecunia passim effūsa, etiamsi apud quosdam otietur, maior tamen hominum pars nullas ferias illi permittit, industria solicitudine vbi magis opportunum, & fæcundum solum est, ad exuberantem propagationē, eā inserēs. in merces soluta, rursus ex mercibus aucta legitur, effusa, mox coacta felici nundinatione, sensim vegetat, peculiariq; lucro crescit in publicum, Ciuitates, & Prouincias ad humanæ felicitatis fastigium

tollens

tollens, quę in ærumnas præcipitant, quotiescunq; hic pinguis succus emungitur, tristisq; inuehitur paupertas, quę dein perquam difficile abigitur. nam ex inopia ad diuitias laboriosus est trāsitus, diuitiæ verò facilè adolescunt, & se cumulant. nihil possidenti difficilius est paruum peculium contrahere, quam ex minimo maximum extendere: sic ardua sunt rerum initia, quibus euictis ad incrementa decurrimus.

Hunc genium aurum, & argentum sortita sunt, vt illuc liberiùs confluant, vbi ipsorum copia est, egentibus verò inuito hæreant, & eos quodammodo declinent. si Principes, dū acceptam à subditis pecuniam ità dissipant, vt in eorum thecas reuerti non possit, non modo depauperant, sed omnem ditandi occasionem præscindunt; nam ex pecuniæ defectu pereūt mercimonia, iisque subductis, quodammodo nouis lucris esca subtrahitur. agri qui non intermissis annis coguntur ad messem, ni stercorentur, penitùs non proueniunt; nam semina amica pinguedine defecta moriūtur.

eodem planè modo auarus Princeps omne excussum metallum, breui annorum interiectione, in ærarium cōderet, vel prodigus stulta largitate apud paucos deponeret, aut luxuriosus ad externas gentes transmitteret; subditis verò tributa in posterum exoluendi facultatem aboleret. ex regionibus enim, vel auro magis tumentibus, si singulis annis ità exhauries, vt nihil amplius recidat, nouissimè exsiccabis, & splendidum illud nomen planè deleueris circumscripta subditis ansa è paupertate emergēdi, quam vbi pecunia abolita est, non nisi ad miraculum, & tardò sæculorum lapsu exuunt.

Hæc omnia in Ottomanica dominatione contemplamur, quæ per regiones totius mundi ditissimas extensa, dominatur pauperrimis. Assyriā, quæ toti mundo suppeditabat luxum, nunc exercet inopia. pretiosus Asiæ cultus in vilissimum deuergit: fabulosa videntur scripsisse, qui Antiochi, & Darij thesauros tāta vbertate delinearunt, vbi nunc fæda pauperiei facies inhorret. Illas Prouincias insano rap-

tu,auro, argentoq; exanimatunt Turcæ: sic anima diuitiarum penitùs extincta, diuitiæ ampliùs non reuixerunt. seuerissimè enim sibi diripit Turca, & non reddit, aliò transuehens. In mancipia, eunuchos, milites, ex his regionibus longè degētes tributa profligat, quæ vnde discesserunt, reuerti nequeunt, vel ærarium ad enormem suæ ditionis macritiem impinguat.

Semel sol hanc tyrannidem vsurpauit, Hispanicam tellurem adeò rigidus deuorans, vt vigintiquatuor annorum spatio in pluuias non molliretur; magno tamen suorum vectigaliū dispendio, nam tàm immanitèr pressum solum palàm rebellauit, quod tūc sui iuris fuit, cùm date non potuit, & stipendarium vt esse desineret, infelicitas fecit: inter tot mala pulcherrimum libertatis bonum, vindicāte pauperie; donec tandem sydera diminuto indolentia imperio tribus annis asperum solum assiduis pluuijs leniuere, & nouum fædus cum desiscente percusserunt.

At in solis potestate est, impræguare sterilitatem, eò quod licet datum illibe-

illiberalitèr retinuerit, non tamē prodegit. at Principes, postquam, vel in acceptos sibi, vel ad inania commune bonum abegerunt, & Prouinciarū fæcunditatem vltrà leges discerptam, nec debito regimine instaurarunt, nec opportuna dispensatione emendauerunt, post fædas inquam dilapidationes, sicut ob inopiam, subditi, nouas coactiones non sustinent, ità ipsi non minùs exhausti sarciēdo impares sunt. mala administratio populorum vires decoquens, cogit principatus vigorē consenescere, vti ęqua, & ad leges ordinata ad portentum angustas eleuauit dominationes, quarum facinora cum supercilio respicimus, extensos neruos in arcto demirantes.

Duodecim abhinc annis dimidiata Orientis luna splendori Venetę Reipublicæ intentat eclypsim, & quod fortius est, nullibi distracta ambobus cornibus vrget, & tamen indigenum vix seruat fulgorem. tanta regnorum moles vnam Cretam nequit obruere, Asiæ, Africæ, & Europæ insultibus, vnæ immobiles stant Venetiæ. ingentes illæ Ottomanorum gloriæ tā paucis

cis scopulis colliduntur: ruinas producit, non extendit imperium Turca: vectigales sibi facit prouincias, & obligurit vectigalia: superat, & victorię fructus pessundat. nobiles illi Asiæ portus, non ad nauium stationem, sed piscium securitati fabricasse natura visa est, exule commercio. tantùm distat à Principe tyrannus, vt ille integra administratione cunctis felicitatibus suum cumulet principatum, iste exinaniat expilationibus, & tantùm solicitet ad saturam, vt sterilescat.

Veneta Respublica cum suis subditis ex æquo viuit, quisq; pro se impendit, quod publico dat. sacrum est, quod publici est, & ad securiorem tutelam multis manibus subijcitur, non ad faciliorem rapinam. vna subditorũ vtilitas ærarium reserat, quod nullæ voluptates depeculantur, nullæ libidines interuertunt, nulli luxus infringunt, qui quanuis in priuatorum mores immigrent, publica tamen scita non tãgunt, quorum vetustatem nullũ nouũ violat figmentum. sola necessitas insumptuum rationem peruertit, nihilquè inibi necessarium reputatur, nisi

quod

quod Reipublicæ malum sanat. tanta custodia gubernatum ærarium canet auri, & argenti extrà ditionem excessum: nam præter stipendia, quæ faciunt indigenę, reliqui sumptus ità ordinati deuoluuntur ad subditos. egēt enim victu, & vestitu, qui merent, vendunt vtrunquè ciues, taliq; esca suum aurum recolligūt, ità vt à subditis procedat pecunia in Principem, mox descendat in meritos, ab ijs recurrat ad populum; qui circuitus exhauriri subditum vetat, & ditissimum Principem præstat in opulentia subditorum.

Vulgauere nonnulli Ægypti Reges, non alia de causa miraculi plenas illas pyramides molitos esse, pręter quā ne cumulati metalli fama auidas auri potētias inuitaret ad raptū, & collectæ diuitiæ periculoso bello, longa pace, & otio sopitos inuoluerent; acsi omnes ætates experimento nō didicissent, repagula nulla auro firmiùs extrinsecas iniurias propulsare, nullasq; artes potentiùs thesauris reges muniuisse, qui & eadem hostilia arma sibi adiungentes in aduersarium prouocant, ipsamet pugnandi artificia nondum

emersa

emersa ab humanis mētibus auro æstuantibus euocant, & non vnas gentes, sed totum orbem ad sui propugnationem pelliciunt. crederem ego scientissimos illos Reges ad immanes erogationes respexisse, tùm vt posterorū memoriam in se iàm tumulatos illis miraculis retentarent, tùm, quod vtilissimā sapit politicem, vt aurum, & argentum tributorum indagine regijs promptuarijs irretitum, in egens, ieiunum, & esuriens vulgus, per gloriosa illa molimina reuolutum, pararet nouis tributis materiam. hinc factum putarem, quosdam populos suos Reges iureiurando adegisse, ne ipsorū ærarium vltrà definitum cumulum intumesceret, verentes, ne nimia sui cū extenuatione, præter illam metam, saginaretur.

Duplex enim à Principibus ærariū ad tutelam, & fortitudinem conditur, vnum, quod domi claudunt, aliud, quod apud subditos collocant. illud quāuis iners, & otiosum, strenuè operatur: summè arcanum diuulgat obsequia: maiestatem dominantis illatebratum ostentat. hoc secundum in

tanta dissipatione ad monarchiam se vnit, & in plures manus disiectum cōspirat in Principem, itàq; diuagatur, vt ad tuendam Rempublicam statim se sistat, & cum ipso dominantis auctoritas, & potentia eximiè intumescant. in vtroquè igitur euigilandum Principibus est, adijciendusq; animus, vt hæc duo æraria se inuicem compatiantur, & sine mutuo crescant detrimento.

Componit cælum vapores in pluuiam, sed nunquam totos, etiam cum liberalitatem suam magis promit, sēper reliquos habet; exinaniret nempè aerem, & terram obrueret, si totā materiam versaret. partim igitur in suis recessibus cessare iubet, partim mittit, vt reuocet. idcircò semper ditissimū, & quod habeat, & quod accipiat. multi ex Principibus ab hoc prudenti recedunt documento, cum, & sinant à se totum dilabi, & nihil pensi habeāt, an vndè exceptum fuerit, recumbat. quinimo, ac si molestia sitis reuersura non esset (quæ ab ipsis nunquā discedit) vel fontem illum semper æstuantes assiduè non delibarent, venam

alið

aliò diuertunt, & perennitatem omninò tollunt.

Ex Sabaudiæ Principibus, qui In tāti æui principatu non vno genio sederunt, in vtranquè partem argumenta aduocabimus. Odoardus Amedei IV. succeſſit in iura, ſed non in regiminis temperiem, cui nempè ſolicitudo belli impenſiùs hæſit, quam cura ditionis. at dum milites amantiùs, quàm ſubditos proſequitur, perijt, ſine exercitu, quia nec penès ſe, nec apud populum theſauros fundauerat. vir impiger, indefeſſis lacertis, corde interrito, pugnaſſet inuictus, ſi ad mutationem fortunæ theſauriza ſſet; ſed ſicut oderat pacem, ità profuſiones tācùm amauit; ſe, & ſubditos erogauit in bellum; ideò defecit ipſe bello, quod continuauit in poſteros. ſic multos Principes abundantia diuitiarum ad rixas hortatur, quæ mox inſectantur exhauſtos. Odoardi liberalitas ſuas vires malè recognoſcēs ex pingui auidum, & eſurientem fecit. intolerabili tributorum auctu populum mungens, dùm ſe validum reputabat, quod ſtrenuum aleret exercitum, langueſcebat

in

in dies, peritum quemque muneribus pelliciens, & vltra metam merita pensans. ventitabat vires suas in apice lætas, quas non respiciebat marcentes in basi, & cum subditorum pauperie properantes ad lapsum. famulata est illi per aliquid temporis fortuna, quæ cõtra Delphinum, Geneuæ, & Faucigni Comites victorem extulerat, cui aduersanti mox fusus cessit, disiectasque copias, sua, & subditorum inopia, sarcire prohibuit. hostilibus armis laceratam Sabaudiam externis auxilijs vindicare tentans, dum Burgundiam, Britanniam, Galliam peragrat, consanguineos, & amicos in sui subsidiũ aduocans, vitiosæ, & ineptæ dispensationis conscientia, quæ sibi malum intulerat, magis excarnificatus, quam fortunæ vicibus, opportuno fato miserias exiuit. Post quem Amedeus V. ad dominationem processit, qui paci, modestis largitionibus, & tributorum remissioni studuit, ideò pristinas vires sibi, & posteris in restauratione subditorum recollegit.

Retrocedamus sæculum, & obuiã habebimus Bonifacium, quẽ ad Taurinum

rinum sedentem Mõsferratensis Marchio, & Astenses cum suo exercitu deleuerunt. milites enim ad vnum peremptí sunt, ipsum captiuum mors statione indigna Principe explicauit; à quo Petrus patruus Sabaudiæ, & Morianæ Comes inauguratur, qui illicò copias ex integro restituit, & nouo, ac copiosiori exercitu Taurinum circumstetit, & fame obstinatissimos ciues frangente, fortalitio potitus, nepotis iniurias ad satietatem persequutus est. quæso accuratè hæc duo exempla libremus. Amedeus V. Odoardum aduersus Delphinum vlcisci non potuit; quippè qui hæreditatem consumptã, ideò duntaxat tolerandi capacem, nõ reposcendæ vicis iniuerat. Nam Odoardus bello pressus rebus suis adhuc integris spopõdit libertatẽ Bernẽsibus, si impriga manu, & opera ipsũ iuuarẽt, & promissis perfunctus est; reliquos verò subditos portoriorum excessu confecit. sic inconsiderata prodigentia, ex subditis partim manumittẽdo, partim paupertate exhautorando, nullos sibi vendices reliquit, & suorum bonorum decoctor, cum ipsis perierat,
ni

ni Amedeus, vt instauraret potiùs quã vteretur, profligatæ hæreditatis dispẽsator accessisset. quam ex aduerso florentem, & splendidam Petrus à Bonifacio accepit Principe, etsi bellig ero, atque nimis acri, & præsenti animo, cui prouocata fortuna quondam aduersata est; attamen populos suos non pessumdederat, nec, vt voluptates impleret, exinaniuit, nec vt exteros saginaret, ad vltimam pauperiem detrusit: ideò vltorem sui meruit successorem habere, cui materiam ad vlciscendum idoneam reliquerat, subditos videlicet magnitudine tributorum non obrutos, nec expilationibus interemptos, sed tales, qui Principis necessitatibus occurrere, & ad nouas copias contrahendas stipendia suppeditare potuerunt. solidum adhuc latet argumentum, Odoardus ampliorẽ moderatus est principatum, qui sub Bonifacio arctioribus limitibus claudebatur. ne hæsites, an camporum vastitas, vel opes subditorum potentem Principem præstent. nec te diutiùs torqueat, cur paruæ monarchiæ maximum creuerint. coloni diligentia plus ex pau-
cis

eis terræ iugeribus legit, quam ex innumeris dissidia, & iners cultus.

Dupliciter Cælum ad tyrannidem vergens, terrarum, vel temnit obsequia, vel despicit humilitatem. videlicet, cum inordinatio ventorũ,aeris, mundique leges confundit, ac ab vna in aliam plagam vapores deportat. alibi agglomeratæ tumidantur nubes, alibi rarescunt,inundantur alicubi terræ, alicubi frustrà humiditatem exorant siticulosæ. conflatur enim ex cõtrarijs mundus; alia sedatè viuunt, alia per tumultus vegetant. quædam ad feriendum nata sunt, quædam, vt quatiantur. aeris regio ex pulsibus gubernatur, qui persæpè mites, aliquando immoderati, frequenter dimouēt seditiosè. nam sicut hominis vita per incompertos nobis euentus, sed à natura definitos, & sibi notissimos festinat ad exitum; febres vrunt, dolores lancinant, abrupta præcipitant, gaudia laxant, mæsta constringunt; ità mundus per varios casus in suum finē, quanuis remotiorem lentissimè pergit perfectam sanitatem, & manentem compositionem, non nisi æterna circun-

cunferunt; morbi vexant casura: suus interitus mundum expectat; ideo peruertuntur aliquando ipsius leges, & valetudo frangitur. turbatores venti meliorem mundi partem disponunt; quare mirum non est, quod aliquando disturbetur aer à seditiosis istis gubernatoribus, & partem telluris humorum copia strãgulet, partem torqueat inopia; non enim omnium plagarum tonus, & temperies ad vnguem excoli potest.

Validissimi Aquilones, & Austri afflant principatus, non omnibus sedet quies, multi ab impetu feliciã auspicãtur, & ex vehementi cõmotione gloriosa, & maxima satagunt eruere, quorum motus cæterorum rumpit otium, coguntur què multæ gentes eam pacẽ exuere, quam vna non probat. tunc inuadente morbo non duntaxat abrũpitur regiminis sanitas, quæ in definita proportione stat, sed & tributorum mensura distorquetur. bella enim, instrumenta, vel belligeros ex remotissimis partibus desiderant: apud exteros, vel hostes conciliandi sunt pensionibus amici, legationibus solicitandæ

clien-

clientelæ, continenda fœdera, incundæ societates. multum interest arcana prænoscere, synceras amicitias, vel oblitas distinguere, minaces animos præcauere, armatos; vel precibus lenire, vel tempestiuis armis frangere. ad sũmum hæreo, an bellorum secreta plus pecuniæ abscondant, quàm vorent exercitus. quare in vrgentissima dissipatione inueteratus disiliat ordo necesse est. sed in pace bonus dispensator, non malè erogabit in bello. suæ sunt Principi sibi præfigẽdę metę, collimare in necessaria, inutilia declinare. magis vrgent insumptus? accuratius distribuendum est. expedit exterorum dilatare pensiones? cogendę sunt domesticæ. conscribendi sunt milites: exhautora venatores, musicos, histriones, auium turbam, canum greges: ex delitijs partim supprime, partim differ, partim castiga, & cedent bella populis, si non grata saltem non intolerabilia, aut si prement, non iugulabunt.

Actum sæculum produxit Principes eiusdem sobolis, genio, & prudentia longè diuersos. Franciscus I. exortus ad regnum bellator cum bellorum

comitatu regnauit, & excessit, quæ ipsius administrationem laudabiliorē ediderunt. nam & sustinuit bellorum pondera, & sumptibus par fuit, & correxit aduersa, & reparauit exitiosa. æs alienum, si quod conflauerat dissoluit, externos, quos ad sua vexilla prouocauit, immuneratos non dimisit, promissis stetit, facta verbum concomitantia, & obseruatam fidem, apud omnes gentes euulgauit: hæreditas tamē ipsius inter tot processus, & diffidia rerum, opulentum regnum, congestamquè pecuniam Henrico filio detulit. sed quam iste, necnon Henricus III. à patre, & auo alieni imperarunt? qui paucioribus bellis adacti, & minoris molis, edictorum phiscalium promulgatione renascente in dies, nouos magistratus, noua officia, noua portoria meditabantur. oneribus incuruata fremebat plebs, stipendiorum ieiuni querebantur milites, accommodatā pecuniam supplicationibus fessi reposcebant creditores, patrimonium regium oppignoratum, rex vacuus, populi inopes, cuncti eneruati, & opus nullū laudabile contextum: peribat certò

regnum

regnum, nisi reges maturè petijssent? vnde nam labefactatio regij fastigij? à luxu; ab insanis sumptibus. prouehebantur ad honores minùs cõspicui, immeritis conferebantur officia; in prauos vsus disperdebatur pecunia. placidum mare gubernatoris obtendit incuriam, æstuans imprudentiam arguit, vel plectit. grassantur bella; & eo tempore vesanas moliris erogationes, quas nec pax toleraret? caue tibi, impendet naufragium.

Vapores, qui ad alias regiones ventorum pulsu transmigrant, in pluuias decidentes multoties per flumina in suas sedes, quanuis distractas relabuntur; nonnunquam diminuti, aliquando aucti. sic quod suum cælum rapit ægypto, si non refundit in imbres per Nilum reddit. quot populos bella ditarunt, quot gloriam, quot decus addiderunt? multis regibus ipsum occubuisse, incrementum gloriæ fuit. Franciscus iratã fortunam periclitatus est, & peruicit; apparatus bellicos disiectos vidit, copias dissipatas, se obsessum, oppugnatum, captum, grandi pecunia è carcere se & filios eduxit,

copias instruxit, exercitus reparauit, opes stabiliuit, limites porrexit, prudẽtia, moderatione insumptuum, considerata administratione iniquam fortunam collisit, benignam sibi fabricauit, Gallicam potentiam extulit, ostẽtauit mundo immensas vires regnum illud comprehendere: ditionem extẽdit, nullos contudit, nouis, & veteribus populis salutaris vixit, quos diuites ex tot prælijs è viuis erumpẽs reliquit. verte hæc omnia cum de Henrico III. fandum est, ità vt magis ineptæ & luxuriosæ procurationi, quàm bellorum voracitati regna succumbant.

Secunda tyrannidis causa adscribẽda est rapacitati solis, cuius radij nullo frigidorum syderum influxu mitigati, petulanti haustu terram sorbent, degulatum obliguriunt, vapores dissipant, nullumquè cætum illis concedunt. attamen tunc tellus, licet deprauata diuitias suas frustra non expectat, quæ adhuc sibi imminent, vexationesquè temperat spes recuperandi thesauros, qui non abierunt, sed apud eum Principem custodiuntur, cuius auiditas in liberalitatem vergere consueuit,

auaritia

auaritia propudiosum Principi vitium est, minus tamen detestandum prodigalitate, nam quod rapuit, potest reddere illiberalitas, prodigentia vero vires suas destruit, & impotentem se facit, ac ad nocendum acutissimis stimulis incessanter se vellicat, quos aliquando in auaro Principe auri copia fregit. depauperauit populum auaritia Tiberij, sed potuit in magna difficultate nummaria afflictum erigere accommodato millies sextertio in triennî tempus gratuito; quod à Nerone & Caligula exhaustis, & imparibus ne quidem vanissimum erat cupere, sed impossibile exorare. sicut vitia, quę extrema tenent, fœdissimè dehonestant Principem, & in principatus euersionem conspirant, ità virtus, quæ in tēperamento sita est, non modò lucet in ipso, sed dirradiatur in subditos, & vtrosq; fæcundat.

Henrici IV. administratio ab illa optimi Principis semper indiscreta, malum regimen Henrico II. & III. prędecessoribus suis apertissimè exprobrauit. ad regnum euectus, bellicis excursionibus delimatum, & exesum

omnia abūdè patrauit, quę regis erāt, & opulentam gazam tum domi, struxit, cum apud instauratos subditos regijs vsibus indeficientes condidit opes; toti Europæ formidabilem se præstiterat, & vectigalia antiquum tenorem non demutauerant; cum alij in tanto excessu vix quiquam dignum operati sint. Vis maximis, vis potentissimis annumerari, computa res tuas, atque ad numerum, & mensuram age.

COME-

COMETEM TERTIAE areis regionis nubem esse, rariorem quidem, ideò illustrem, & quæ syderum fulgorem, & cursum æmuletur.

Caput XV.

NEqueunt maxima, proferre minima, adnitente natura, ne deprauaretè fœtaret. cum cæli venustatē suam explicant, igneos orbes producunt, & varietate luminis, & diuersitate globorum elegantissimè scenam ornant; cum horrescere meditantur, horrorum accessione formidolosum instruunt apparatum. in omnibus, vel placidè delectant, vel horrendè displicent. immensa laxitas nō creuit ad medioctia. non ne, cum procellas meditantur sydera, ad terrorem satis superquè facta erat nubium imago, ac intempestiuus vesper nullo sti-

patus crepusculo, & dubius depulsi solis euentus mortalitatem impensè turbabant, ni copiosos gemitus ferales ventorum sectarentur voces, & minacissimi mugitus vltima detonarent supplicia, superquè omnia monstra, quasi ad mundi pyram comburendam crebra micarent fulgetra, vel coruscationes reffugientibus aciebus caliginẽ obtruderent? sed tanto satellitio decreuerat natura, vel tenebras stipari, ne aliquod non maximum ex amplissimis ederetur.

De ignibus pluuijs insertis, & vt ità dicam, aquarum alumnis sermonem inibimus. ne tamen intolerabilia me fari putes, si ignem in aquis enutriri pronuncio, ad istius naturam in primis diuerto, quam emendatissimam, & omni sorde expolitam in hanc vsquè diem periclitatus est nemò. nihil intimius adigitur, & nihil in tota natura minùs adactum. cætera elementa, quanuis inuoluta, simulacrum sui ventitant, sensusquè nostri sic illa perambulant, vt hi qualitatum, & temperierum notitiã perdiscãt. licet, enim sint infecta, & inter se mutuo

sordi-

fordidata confluxu, attamen sui ità ex-scribunt naturam, vt possit mẽs nostra ex conspurcata arbitrari de castigatissima; quę prima creatione manauerat. sed vel inepte correctũ nunquã vidimus ignem; flamma aer incensus est carbones exusta tellus; ità vt in diluuijs maximum effluat aquarum; in incendijs minimum ignis eructetur; eo quod iste se ipsum non regens, rebus inseratur, & dum mendicat adminicula potius alia, quàm se ipsum declaret. cuius speculatio nos aduertit, quantum cæcutiamus in cognitione rerum, si per quod ferè cuncta elucent ignorissimum est, & cæteris lucidius sensibus nostris magis absconditur.

Dum ista pondero magnum naturę demiror artificium fugacissimi deuinciendi elementi, quod durissimis etiã lapidibus copiosum contexuit, adeòquè dispofuit, vt captiuitatem suam non sentiret, è qua nonnisi verberibus actum exilit, adeò arctis vinculis lubricissimum irretitur. molli primum, blandoquè captum aucupio laxis retijs inuoluitur; quæ mox tensa illud seuerè obligant, omnem conuolandi

aniam circuncidentia, & profectò venatrix natura solerti astu flammæ volatus aucupata est, hanc pabuli capiens dulcedine, & amicitiæ specie coercens. ignis enim laqueus aer est, qui similitudine substantiæ, & nutrimenti liberalitate profugum sistit, sibique coniungit, subinde aquis, & terræ cōciliat. huius rei seriem, vt adipiscantur, prius aeris temperamentum peruulgabimus.

Hunc indiscretum, sibiquè continuum, solis, terræque vicinia perpulit Philosophos, vt tergeminum facerent; vaporum quippè multitudo natiuam tēperiē ascititia corrūpit, & nobis verā synceri elemēti cognitionē obumbrat, quod naturalium scrutatores in sua sphæra nullius mixtura, & contagione inquinatum, calidum, humidūquè deprehenderunt, quæ humiditas aqueam cruditatem non sentit, nec ignem refugit, vel valido calore percussa crepitat, sed vlteriorē perfectionem adepta, curiosè preparata, excessuquè libera, iucundissima qualitatis moderatione insignitur, oleosa, pinguisquè est, ignique aptissima pa-

stio.

stio. hic enim cum tanto discrimine ab aqua, terrisquè distaret, ijs inseri non poterat, nisi aliqua natura media tanquam caduceatore intruderetur. nequè tantùm aer in terram, & aquam ignem introducit, sed retinet, & ad omnia opera sistit voracitati suę se ipsum in alimoniã suggerens; nam aliter summum otium, ęternasquè ferias terræ agerent.

Chymici sulphur tertiũ naturę principium definientes aerem, & ignem in hoc vno comprehenderunt, tanquã illa, quę dũ morantur apud nos ad inuicem discriminari non possunt: & verum exustio, aut deflagratio hæc duo inibi elementa, se inuicem complexa esse planè demonstrat. ità tamẽ, vt cum aerem exhauseris, ignem extinxeris. hanc viam viuentia omnia vsque ad interitum percurrunt; nam vitam, calor pingui hærens, instituit; qui ipsum atterens, & deuorans sibi ferè surripit pabulum, quo defectus iugulatur. hoc palam obseruamus in ijs, quæ naturaliter moriuntur. ex combustilibus enim alia per gradus vruntur, alia igne tacta fatiscunt. prout

alienis mixturis fædata sunt, fiunt alē-do igni opportuna, vel imparia. quod licet satis conspicuum sit, luculentius tamen apparet in quibusdam ad hoc nata, vt flammam non inuitò concipiant, quorum duo longè diuersa ad plenissimum documentum, & rei nostræ elucidationem recensebo, sulphur videlicet, & nitrum. in illud sensim ignis serpens diutius viuit, ità vt tota combustio pueritiam, adolescentiam, & senectutem describat: ex aduerso nitrum impotens flammæ, accensum ex templò disijcitur, constat enim sulphur defæcato aere, quo amica flammula delectatur, ideò fruitionem producit. nitrum aereā quidem humiditatem continet, sed aquea inquinatam, quæ ab introducto calore (quē tanquā hostē auersatur) rarefacta præcipitat fugam, totumquè mixtum discerpit in frustula, & nutrimentū flāmæ disgregans, ipsam conficit.

Sic statim dimittitur societas hostili semine polluta, fidentiorem, magisq; perennem syncera sanciunt natalia. sulphur, terræ oleum est, totum amicū flammæ, quam iugi nutrimento pascit:

scit: è contra nitrum promiscuo imbutum humore, aereo scilicet, & aqueo ignem ad se trahit, quem non patitur. nihilquè magis officit mortali generi, quam harum duarum humiditatum infensissima comitas., quæ oppositis factionibus conflata in mortaliū vastationem conspirat. nam ab amica introductus ignis, dum in hostilem offendit, tota moles illicò euertitur.

Combustiones omnes, quæ in prima, & secunda aeris regione cõfestim periruræ nascuntur, sulphur, nitrumq; fætent, quorum vnum arcescit ignem, aliud non regit, & citissima fuga deludit: de iis acturus superua cuum duxere petere, quo officio defungatur vires sulphur in terris cūcta vegetans, atquè ad ortum incrementum, & maturitatem excitans, disponens, & sollicitans. hoc licet tot dotibus prægnans, suas tamen operationes ex rerum interitu orditur, primosquè motus à sui consumptione deducit: nequè dumtaxat se ipsum, sed & aquam in halitus absumit. hinc iugis à terra in cælos exhalatio, de qua iam centies exaratum est. vndè fit vt vicini aeris inflamma-

tiones

tiones extemporaneę sint, & in certo cursu diuagantes in fauillas confestim occidant. nam in tanta vaporum turba exhalationes sine horum comitatu coire non consueſcunt, quæ sibi aduersantiū vnio insidiosa, cum primum illuminatur, in dissidium abeat necesse est.

Si mortalium animorum confœderationes illustrari possent, quàm paucæ consisterent! multæ profectò insolentiùs concreperent, & grauiùs putrerent. sic in mundo nullum fœdus certum, mansurumq; est, quod non probauerit ignis, qui solus simultates, & odia in simulatis compagibus reuelat. flammæ igitur longæuam ætatem sulphuri dabis, quod syncerami alimoniam suggerit; breuiorem verò adscribes nitro, quod ex oppositis coalitum incensum fulgurat.

Si quid oculorum curiositatem euocat, ignes cœlestes sunt, qui aures prius, dein visum, & supercilium erigunt. sed inter tot miracula, nihil curiosius ipsa figura spectatur, quæ etiam mentes in contemplationem sui aduertit; cum alioqui tam leuis existimationis

sit,

sit, vt penitus nullam speculationem demereatur. natura (ni aliquod ipsius desiderium peruertat) orbes affectat, centro scilicet, & æquali circumferentia vallata sua designat opera, eam præfigens figuram, quæ extrinsecus occurrentibus minus obnoxia magis resistat, cum plus vnionis, & viriũ naciscatur. sed venti, aerisquè hoc naturæ propositum interturbat impetus, aut suborientis ignis promptitudo persæpè nondum absolutum facinus occupat, vel ꝙ frequẽtissimè obuenit, nitrum sub inflammationis exordio impetuosè saliens, sphæram frangit, elungat, dilatat, & inæqualissimi metri fortuitum corpus nobis obijciens, naturæ studium abscondit. non igitur hæc insequemur spectra, quæ ignis deformat temeritas. sed horridos refutantes conspectus, ad causas minus formidolosas quo magis abditas descendemus, quas vt adipiscamur, ad terram conuersi, ignis naturam si fieri vlterius poterit, illustrabimus.

Lux ignẽ semper comitatur, sed nõ cõbustio, quã pingui, & aptæ materię deberi multa conuincunt, & in primis

aer

aer, de se hoc promit experimentum, qui humida non præstat, quæ afflat, nisi coiuerit; crassefactus enim quæcumq; attingit oleoso lentore maculat. sic ignis, quò densiori figitur materia, eò vehementius torrefacit, per tenuissimam distributus vstionis impotens est, quamuis è longinquò luminosus appareat. talis emicat in bitumine, quod stipulæ, & paleę impunè permeant. talis hominum vestimẽta lingit, talis è sepulchris, vel paludibus resultat, talis ex oculis licet raro diramatur, quem, cum ex consueto nõ cremet, & grassetur, fatuum appellant, vt pote, qui rationem sui perdidit. aer igitur opportunum ignis pabulum est, sed nisi densatus non alit, & ignis, nisi collectus, & spissus nõ pascitur, neuter in sua sphæra nutrire, & vrere potest, quia distractus, & carminatus est; vterquè verò apud nos in crassa materia pressus, & adductus intensè calefaciunt. hoc sydera, & humanum corpus declarant; cælestis enim ignis, ità innoxius est, vt vix caloris compos sit. idem verò in corporibus conditus, & coactus apertissimè deflagrat, ità vt nisi

nisi humidum reparetur intra paucos dies totum sibi dirripiat. eodem pacto aer stellis citimus, ob tenuitatem suam ignem non sustinet, qui in corporibus compactus hũc diutissimè regit. ad summum summa tenuitas futilis, & inanis est, mediocris verò crassities ad comburendũ vtilissima probatur.

Ab hac mediocri crassitie suas flammigeras machinas architectatur aer, vagis enim exhalationibus definiendo limites, in corporis speciem minutissima coniungit, quæ sicut diuulsa insitum ignem celant, ità pressa, & cõgesta potentissimum euomunt. quam opinionem ab omnibus receptã manifestãt fulmina, quę, dum sulphureas, & nitrosas exhalationes in nubes deprehensas insectatur frigus, easque obruere meditatur, arctat, & accendit; sic virtutem commendat oppressio, & angustiæ ex obscuro in apertum demittunt. exortus, & ascititius vigor facilè debellatur; insitus verò oppugnatione recreatur, & conualescit. non intendit calorem frigus, sed cogit soporatũ euigilare, longa quippè pace eneruatæ opes firmantur bello.

exha-

exhalationes ab amico calore disperduntur imbelles, hostilis frigoris iniuria lacessitæ vires farciunt, acuuntque furorem, qui eò fortior est, quò illæ duriori carcere cohibentur, nec vnquã audaciùs frendunt, quàm circunuentæ, & obuolutæ nubibus, quarum mugitus ad fulguris naturam rimandam me impellit.

Fulgur bellici tormenti, strepitũ ità planè æmulatur, vt hominum accuset inscitiam, qui horrendam machinam serò didicerint, & pugnatricem artem à cælo tanto rumore declamatam, totque luminibus illustrem, antea ac non intellexerint: de qua vtinã serius edocti, aut pessimùm nunquam eluxisset inuentum. non secus ac nitratus puluis per tormentorum ora terribili prosilipit sonitu, accensa exhalatio nube explodítur; modò vanescens, modò tenax, modò ad lapidis soliditatem durata, modò atroci veneno peruncta seueriùs putore, quàm quassu prosternit, & quod magis dolendum mortalibus est, in tot deuastationibus locus lamentationi non vacat. verberati iniustè querimur, & incendia iniquè

deplo-

deploramus; comburunt terram cęli, quos insimulare profanum est, neque illos reuerentia, aut altitudo protegit, sed iustitia, venenis affligunt, quæ expirauimus, ignibus puniunt, quos trāsmissimus, mala reddunt, quia non bona dedimus.

Terrę prouentus boni, maliquè cōtinuatis fumis litant syderibus, suaq; præsentant donaria; benigna, & noxia. detegit cælum, quod furtim euaporauit, rebellesque congerens in fulmen halitus puritatem illam infausto tributo vexantes, iniuriam vltură in terram præcipitat obuia ictu, flammisquè prosternēs, iisdemque fætibus subditi ausum retundit. potest tellus in suis cauernis prolifica virulentis impunè confundere; sed impura mistione superos non fædabit inulta; lux illa reuelat minima, & maculosa ab integris, & mundis seuerissimè disgregat.

Liquidissimum igitur est, antiperistasim aerem incendere, & exhalationes nonnisi impulsas coire, ac in vnā coactas subornari molem, coitionem verò calorem, & ignem expergiscere. non dissimili artificio vtuntur cæli in

eruenda flamma, ac in nubibus, & pluuijs cogendis; sed diuersum materiæ genium hic ad aquas, illic ad incēdia diuertit.

Superest, vt naturæ speculemur ministerium, quamuis enim feruescentia, frigoris metu iungantur, & vt istius repellant offensas, se se recipiant; attamen nihil à casu, nisi ad certam metam patratur. inexpectata nobis suo præfigũtur fine; & ad præsignatos scopos deuergunt, vltra quos nec vehementissimus Aquilo mobile folium de suo otio deturbat. qua de causa dignum putamus indagine quorsum algor fuligines congreget, & accendat. an intendant cæelestium rectores inutili spectaculo nobilitare theatrum: vel ad terrorem suam ventitare mortalibus potentiam; vel fabulam complere iocis, ac inter seuera, & placida oculos occupare spectantium. sed illi proculdubio suā longius destinãt molimina. iocantur ad seria, & vagis facibus solida redimunt. quare altissimam rem pyrarum cælestium fabricā complectentem, in compēdium lucidissimè deducam,

Homi-

Hominum vita in tremula flamma posita est ne mireris quod flatu viuat, & flatu iuguletur;humidum, quod in ignem resoluitur hanc regit, sensimq; exspirat affectando mansionem suam, quæ altissima est. sic pretiosa syderum pars sensim nos deserit, illuc proficiscens, vnde discesserat, cuius iactura terreo alimento, non tamen idoneo reparata efficit,vt tenuissimus spiritus crassescat,ac quotidiè terrę reddamur viciniores, & in mortem præcipitemus,quia materia primigeniç pinguedini congrua non suffragatur.

Pereundum igitur nobis est, cum ex opposito tellus, nec intereat, nec ad senium vergat, incorrupta virilitate, quinimò singulis annis suum florem resumat, & cum videtur marcescere, viuidissimè integratur,hyemisq; canis veris emat viriditatem. attamẽ preter aqueam humiditatem, quę in vapores soluitur,insitum etiam telluris humidum, ꝙ sulphur est, continuò cmungitur, calorq; in tanta rerũ parturitione irrequietè transpirat,nec terræ vigor consumitur, quia fideliorẽ nutricem sortita est, quæ tantùm refundit

fundit, quantùm surripit.

In admirationem rapior, dum penſito terram toti mundo æquiparatam punctum eſſe, & indimenſam mundi vaſtitatem ad hoc punctum referri! apud nos vnus procurator amplam miniſtrat Prouinciam, & in mundo infiniti procuratores ordinantur ad puſillum. nam ad terræ beneficium ſydera, & cœli curſus ſuos, & influentias impendunt. mirum igitur nõ eſt, ſi in copioſa, & ſolertiſſima tutela nõ modò labentibus temporibus non cõſeneſcat; ſed cũ toto ſuo robore æternetur.

Philoſophi fumorum volumina à terra ad cęlos iugiter fluentia acutiſſimis ſuſpexerunt aciebus, eoſdemque vſque ad ignis ſphæram perſpicaciſſima mente concomitati ſunt. Digniſſima profectò cura, & diligentia, ſi ſicut vapores in pluuiam redierunt, ità quod exhalationum à terris auferri cognouerunt, reſtituiſſent: aut ſicut viam indagarunt ad aſcenſum pari ſolicitudine in recurſu quæſiuiſſent. ſed boni viri de reditu non cogitarunt, & quantum ad ipſos iam tabefacta tellus

emar-

emarcuisset, ac vegetantibus spoliata spiritibus exanimè corpus iaceret. Potior solicitudo: cęlos incessit in rē nostram negotiosos, summeq; anxios, ne exucta tellus de consueta fertilitate decederet. grauissima videbantur impedimenta tantùm opus desi[illegible]ere; nā dum reficienda erat tellus, recusabant reuocari halitus, leuitate sua regressus iussa aspernantes. sed expertissimi opifices difficultates omnes summa peritia euaserunt, illis enim liquebat leuissimum surgere, ponderosum deprimi, multorumq; leuium congestione grauitatem induci. ideò in minimorum vnionem conspirarunt, exilibusq; sua sarcina degrauatis recursum ad terras perscripserunt. hinc eleuatissimarum nubium origo. nàm licet obueniat frequenter propè nos à ventis cogi exhalationes, & intendi calorem, vnde flamma concipiatur, ex qua fauillæ, & crassiora fragmenta decidant. quinimò copiosa origo ex ignitis aeris machinis frequenter labatur, & etiam stellæ, aliæq; ignoferæ figuræ interdiù, noctuq; igne non violatæ suo onere ad ima rapiantur. porrò exhalationes

multæ pluuijs insertæ harum ductu ad terras reuertantur. Attamen hi flammigeri loci non capiunt naturā seriò operātē, & potissimùm in longis siccitatibus grandiores, & vtiliores machinas adornātē, quibus prodigentibus terris suam opulentiam restituat arcano, nostrosq; sensus fallente commercio, cuius fortasse vestigium aliquod tertia aeris regio prodet, in quam terræ tanquam in fidissimum promptuarium exhalationes deponunt.

Est vastissima illa aeris pars sulphureis halitibus recipiendis meritò dicata, nam inibi stabulatur aer perfectissimus emaculatus, & pinguis cognatis exhalationibus libentissimè se miscens, & iungens; quas suo munere in terris defunctas diuturno opere fessas, & enerues fouet, recreat, pristinas vires insertat, & vegetiores telluri remittit; quę, vt primùm ad eam plagam pacatam, & temperatissimam aduentant, nō aliquo frigoris excessu actæ densātur, sed affini humido pellectæ, & viscatę vniuntur in globulos, pondusque adeptæ ad antiquam relabūtur mansionem; non secùs ac ros, licet solidiori

ri forma, pinguisq; humidi patiente; quod si prima, & secunda regio frigidiores, crassióresq; aliquam istius humidi relabentis partem morabuntur, aut venti iactabunt, tandem vel ex se ipsa, vel cum pluuijs remeabit.

Huic me addixit sententiæ conseruatrix mundi necessitas, & iustitia bonis suis neminem fraudans. patere quidē ad astra viam, terramque cælo liberè commeare, sed hac necessitate vt vnūquodq; prima semina virtutesq; diuina liberalitate concreditas mordicùs custodiat, nec quadrās de cœlesti largitione in terris aboleatur. si syderū decreto obūbratur nubibus aer, cōcretiq; vapores in matricem suam ex cōposito redeunt, ne inuehat sterilitatē siccitas; quantò magis cauendū erat ne humidum telluris vernaculum acciderctur, detrimentumque sentiret, quod insanabili tabe magisterium, & œconomiam mundi conficeret?

Mihi videntur in orbis destructionē conspirare, qui sentiunt exhalationes post longissimum cursum tandem in sphæra ignis, tanquam in præfinito alueo conquiescere; ac si nostris mise-

rijs ditaretur opulentia cæleſtis : vel Deus vnumquemq; orbem ad ſatietatem ſuis bonis non expleuiſſet : vel expilator terrarum incederet ſol. quod ſi è re noſtra expediebat illuc exhalationes pertingere, ità eam plagam muniuerat Deus, vt hoſpites humanè exciperet, reficeret, mulceret, ſed ex tēplò dimitteret. nam ſicut aduentus innoxius eſt, ità manſio diuerſorium turbaret. quare concludamus neceſſè eſt eleuatiſſimæ aeris parti, è qua nullus ventorum, aut qualitatis prorumpit exceſſus, cogentem vim inſeruiſſe Deum, quæ in tenuiſſimo illius aeris humido latitans non agitatione, vel ſtrepitu, ſed natiua, inſitaq; placiditate fumorum inſtabilitatem mitigaret, dulciter perſtringeret, inuitaret ad regreſſum. ita vt frequenter ea regio coerceatur nubibus, quæ & paruitate, & tenuitate, & altitudine oculorum non caſtigāt audaciam; quæ adinſtar ſubtiliſſimæ pluuiæ magis noctu, quam die decidentis, prolabantur. craſſum enim referunt vaporem, diſcretioni noſtrorum ſenſuum haud obnoxium, tacitè terras

reui-

reuiſentem, vel ab aquis abſorptum, vel in ſuperficiè iacentem, aut à rore, pluuijſquè exceptum vlteriora adeuntem.

Lucidiſſimo cælo tonuiſſe literis proditum eſt, & nos audiuimus. quod licet infrequens ſit, portentum non ſapit, nec ſupra naturæ leges erigitur. etiam ſine frigoris ope, inſito impetu exhalationes iungendi inſignitur aer. nam ſicut vnumquodquè naturale, quod ſibi moleſtum, oneroſumq; eſt, tentat excutere, ità aer, quia ſua natura eruditus intelligit non poſſe defęcari colluuiè, niſi eã coaceruando, illi pondus imprimat;in hoc incumbit, & impenſiùs vrget, cum vehementiùs degrauatur. quapropter in ſiccitatibus, quò tẽpore exhalationib⁹ aer inũdat̃ variæ igniũ imagines, & tonitrua frequẽtiùs turbido, aliquando ſereno lucent, & crepitant. in prima, & ſecunda regione (in quibus hoſtiliter, & cum impetu propulſatæ exhalationes à rigidiori preſſura incenduntur) has ſpectamus vſtiones; ſed in tertia amicè. pacatèq; collectæ ea cum placiditate ſe vniunt, quæ ignem non extorqueat.

 Pluit

Pluit igitur cælum palàm, vel occultò: exhalationum pluuia splendorem stellarum non occultat, obscura nobis, quia cum tenuuior sit,& modica, ideò in dēsas nubes colligi nequit. præterquam quod totū ad terras non defluit, sed aliqua pars á secunda aeris regione distenta inibi exulat. qua de causa in tempestatibus, & procellis crebræ discursant faculæ, nam à frigore extorres illæ fuligines, ità premuntur, vt reconditos exprimant ignes. dixeris exertare gladium, quo hostem repellant. in quo incendio ponderosum proruit, leue pluuia confusum ipsā sequitur: istæ tamen inflammationes in prima, vel secunda aeris regione productæ, fortuitæ sunt, quas non mādauerat natura in tertia aeris plaga vtiliores machinas meditans, sed non veretur casus se incendijs miscere, & naturæ mandata temerè corrumpere. ne discrutieris, si deliberationes tuæ, quibus correcta mens votum dederat, in finem suum collidantur, cū naturæ cæpta abortiri vides. errorib⁹ plena sunt omnia, in quos sæpissimè incurrunt, qui meliùs præuident. hæc

igitur

igitur consideratio offensam soletur mortalitatem; errores non refugere naturam.

Sed iàm stylus vsitatiora miracula despicit, dum insolentia prouocant. inobseruata antea lux illustrauit nonnunquam cælos, quæ se terræ partum ostentās aperuit, quantùm splendoris opacum tegat, & quid humile in altissimo possit. aperuit etiam tellurem semet ipsam ambitu vincere, cum vltra sui magnitudinē sobolem edat; adeoquè despectam, syderibus mortalitatē non esse, dum consortium non aspernantur nostrorum luminum. tantùm nos in bonis habere, vt nouos orbes ad erubescentiam planetarum, quos luce, & magnitudine æmulantur, vel vincunt, condamus in cælis. sed non est, cur supercilium tollamus, dum fucatę res nostrę sunt, citòq; flacescūt. futilis comętarum vastitas suum incipit interitum, cum ortu, & in partes periens, gradatim vanescit, quā inanem, & tenebrosam sol despiciens illuminat. verùm formidolosos mortales plus terret lumen, quàm tenebræ, & marcentis oraculi vanitatem ad

futura mala consulimus, nobisq; solidas calamitates ex caducissimis ominamur.

Ad comætem nulla præsagij infelicitate territus accedens, leuissimam maiestatem eò magis impauidus adibo, quo ex despicatissimo loco profecta non proteruit in altissima sede, nec tantùm induit contumaciæ, vt ad humilimos non respiciat natales, imò proximior occasui est, quò fulget intensiùs.

Eleuatissimam aeris regionem terrã fuliginibus adoriri inculcatum iàm est, itá tamen, vt, quod fæculentum, & viscidum est, in vicino aere commodiorem prestoletur regressum, defæcatissimum verò beatioribus regionibus non exclusum, in correctissima plaga latè fundatur; vbi non ventis, vel aliqua inclementia actum, ipsius duntaxat placidi aeris benignitate, & quadam affini mollitie sine tumultu cogitur, & tunc suo pondere ad regressum solicitatur. verùm, cum in longis siccitatibus impensiùs exprimente terras sole, exhalationum phalanges incessanter appellunt, tantaq;
auda-

audacia ingruunt, vt nec statim deferuescant, nec impetus stabularij placiditate retundatur; hospitalia iura quodammodo violant, & in alienos lares petulanti licentia grassantur; tūc, non secus, ac natura humana, quæ nō nisi vellicata ad causæ morbificæ extirpationem proritatur, clementissimus illius regionis accola hospitis importunitate prouocatus, vires suas cōtrahit, & ad depulsionem accingitur. verùm cum dispersa turba impulsus eludat, in illud præcipuè incumbit, vt in vnum cogat, & sub ea forma iussibus suis morigerantē, & obnoxiam reddat: ex omnibus itaque partibus exoticos, molestosq; fumos compellens in vnum conciliat, & vnit. quā igitur in partem accidit eam molem detrudi, cum vernaculo aere confusa lucidissimum tenebrat, & spissat, ità vt ex vtroquè formetur nubes, nō admodum obscura, & densa, vt cæteræ nobis proximiores, pro subtilitate tamen illius aeris satis tenebrosa. solares radij, qui anteà per subtilissimum aerē inoffensi trāsmittebātur, crassum hoc incurrentes franguntur, & vastissimū illustrant.

Eſt igiẽ comætes tertiæ aeris regionis nubes defæcatior,cũ à ſubtiliori materia conſtruatur, cuius fabricã architectatur natura,vt vexatæ terræ iacturas redimat. nã exhalationes ſic confuſæ ſenſim coaleſcunt, ponduſquè adeptæ excidunt, gradatimquè ad terram ſoluentes obſeſſum aerem liberant, qui expurgationem hac via nactus priſtinam pacem rebus ſuis vindicat.ſic per gradus ad extinctionem figmentum illud luminis vergit. intenditur ſplendor ad ſpiſſitudinis menſuram, qua rareſcente decoloratur. quo magis ſatura lux proditur, pleniorem laruã iudica, vacuam verò recenſe, cum obſcuratur lumen.

Diximus ad hanc opinionem nos perpuliſſe terrarum tutelam, quam ſcimus planetas, & cælos ſolertiſſimè profiteri;ſi arentem terram nubibus,& pluuijs farciunt, cur eadem via radicali humido non ſuccurretur emũctę? ſi videmus tenuiſſimum connolare, quod craſſefactum ad nos reuertitur. non diuerſum opificium remeantibus rebus debemus aſtruere.

Sed iàm infinitæ me criminantur poſtu-

postulationes; si indimensa illa cometarum machina ad terram prorueret, totam demergeret, tantū abest quod adeò clandestinè recidat, vt nobis reuertentis non appareat vestigium: respondeo ad farciendum id, quod plenum est, minimum sufficere: non vacuam regionem exhalationes complere debent, sed refertam, aere quidē tenui, verùm non ità distracto, quin exigui accessione illicò crassescat, & enubiletur. non multa est materia, quę comætem format, cum aer ad ipsius fictionem concurrat: illa exalationū congregatio visu formidabilis ex parua materia est, licet enubilans aerem extensissimam molem præstet. lux etiā magnificat parua, & splendor minima tumidat; hinc fit, vt quod videmus vastissimum nobis inscijs in exiguum refluat. nam quod ex comætis pluit, crassitiem vaporum vix excedit; exhalationū enim materia aeris beneficio pristinę vnctuositati reddita, in graue pondus euadit. sulphur enim ex se grauissimum est, itâ vt exhalationes, quæ sulphur redolent, cōiunctæ ad modicam crassitiem, non

tamen palpabilem, nec perceptibilẽ nullo amplius obice sisti possint in tenui. sic nec densum mare minutissimum pollinem regit. veruntamen ex ijs reducibus exhalationibus pars minus coacta ventis infunditur, aut per aeris viciniā extorris vagatur, pluuiarum vehiculū expectans, qua de causa sub comætarum tempore calet aer, & venti insolentiùs grassantur.

Nequè potest sol istas exhalationes sic coactas à fuga retrahere, nam hic sicut humiditatem aqueam citissimè sorbet, ità oleosam luctantem inuenit, duriuſq; resistentem. exhalationum enim pluuia, quid siccum refert, quod adinstar imperceptibilis pulueris præcipitat, vberem humiditatem, cū terram complexum fuerit, eructaturum.

Vociferantur nonnulli quosdā comætas in ea altitudine productos esse, ad quam terræ anhelitus non perueniunt, sed non video, quid infrà solem istis contendat ascensum, cum impeditum iter non sit, & sol auidè pelliciat. refectionis indiga tellus halitus, quasi nuncios auxilium impetraturos ad sydera deligit, qui vberrimè recreati,

ti, auctiq; viribus reuertũtur, ipsius res ad interitum inclinantes vindicaturi.

Natura perfectissimis hærens globositatem affectat. globaret etiã nubes, si venti, & infimi aeris motus paterentur; in pacatissima parte ad sydeream figuram comætem fingit, scilicet propius ad suam mentem, cum nullo extrinseco fatigata, & impedita sit. eadem causa in circularem comætarum motum concurrit. cometes orbis est, ergo in orbem it; statuit Deus nullam creaturam præter terram impunè stare. ad motum igitur omnia se solicitant, ne plectantur. sphærica in circulari regione sphæricè mouentur. si inflammatus esset comætes, vt nonnulli autumant, ignis vi actus à regulato motu deflecteret, sibi relictus orbiculari gressu procedit. hunc motum forsan iuuabit diuersus aeris discursus, qui non secùs, ac mare non vnis motibus torquetur. nam vniuersalis motus ab oriente in occidentem adeò ordinatus est, vt non agitet, sed ducat, ità vt rapta videantur in sua sede quieta stare, quasi non mota. ideò non secus ac sydera, idem aer, vt æternitatem suã

tueatur, se diuersimodè concitabit, qui motus nullam violentiam, sed naturæ leges sapit, quos tamen nos ignoramus, quia cum violentis luctamur, quæ nos circundant, & veram naturæ faciem tegunt.

Prolixam tractationē stringat epilogus. vti corpus humanum, ità terra duplici humiditate fæcundatur; aduenticia scilicet, quæ cum aquea sit, in vapores soluta, à prima, vel secuncunda aeris regione in nubem, & pluuiam vertitur; & ingenita, quæ sulphur est maximè graue, & ponderosum. hoc, dum assiduos terræ prouentus innati caloris ope ipsum continuo a bitumentis solicitat, & ad perfectionē perducit, crèmatur, & in fumos lenissimos abit, qui trahentis solis auxilio, ad tertiam regionem sibi cognatam transmigrant: nam sulphurei halitus purissimo aere, & igne constant. hinc fit, vt defæcatissimus ille æther haud hostiliter agens ad eam violentam vnionem, quæ concitat inflammationem, non cogat; congenia humiditate illos humanè vinciat, & in minutissimas sphæras denset, ex qua figura

gura grauitatem nacti se præcipitant; ità vt in illa regione nubes suboriantur; adeò tamen minimæ, vt obtutum non moreantur. quod si contingat multam molem compaginari, solis lumine irradiata nouum sydus repræsentat, quod comætem vocamus, qui laxitate sua tandiù per aera vagatur, donec fumi sensim conglobati relabūtur, non secùs ac fit in nube, licet ista crassior, nostris sensibus faciliùs occurrat.

HVMI.

HVMIDVM RADICALE principatuum, subditos esse, quorum copia auget imperia, paucitas minuit,

Caput XVI.

Nsertus æternitati Deus, adeò videtur huic insueuisse, vt nesciat, vt ità loquar, nisi sub æternitatis specimine temporaria depromere. subitariū creauit hominē generationibus duraturum, caducos excitauit terrę cōtextus germinibus resurgentes; præcipitat cælum, non labitur, occidunt ad exortū sydera, obir, vt renascatur dies, mors vitam exspirat, immortalitatem tēporis exequāt peritura. monstrant hæc Deum esse, qui agat, indeficiens, & ad magnitudinem sui componens mortalia, quæ licet informare voluerit, æternam tamen faciem illis indidit, non mentientem auctorem suum. Viuit mundus inter

ter mortis fauces, quas, dum successibus implet, nulla ætatum infirmitate infractus euadit. agitat etiam nunc primam iuuentam, non modò senij malis non appetitus, sed nec ab antiquissima textura minimum vergens, eadem originis vbertate circumfusus. huic potissimùm instituit Deus, vt mors vitam cingeret, se inuicem incesserent, neutra penitùs caderet. nam vita pulchritudinem suam in hoc ostentat, quod in mortis casses incidens resurgat, alioqui marcida, & effæta iaceret; id enim beneficium ex interitu ducit, quod graui senectutis spolio exuta ad firmiora incrementa exiliat rediuiua; ità vt rerum exitus in solidiora conuertatur principia, & mors seneritate sua nullum maius lucrum faciat, quam fœditates vitæ abscondere, & refricare nitores: nec ipsa id abnuit, cui conducunt exortus, nam cum degentium radices heluabitur, regnum suum profligauerit.

Inter has vices iactat æternitatem mortalitas, quæ interest suis funeribus, & nunquam penitùs moriens assiduò se mori sentit. quod facinus operosissimum

mum Deo fuit; nam non casura exci-tare, non magnum illi erat, talē enim materiam procreauerat, quæ ingens illud æternitatis pondus regere posset. in labili verò contextu immortalitatē inurere, grandius molimen exegit. vides ruentes cælos, contranitentia sydera, extensissima spatia tenebris, & splendoribus insessa, rectà incedere, vel per reflexum ferire lucem, incalescere terras, vel vri, corporari vapores, vel solui, ruere ventos, pluuiam compingi; temporales conuersiones, statutos annos, definitàs tempestates, tot transcuntia, & manentia condita sunt, vt obnoxia morti vita duraret. ad telluris quietem redimēdam infiniti circumducuntur orbes, vnius inertia tātis obseruatur motibus, opacitati innumerabilia excubant lumina. totum id, ne terra in suis ꝓductionib⁹ sentiret detrimentum, cui præceperat Deus, vt sine sui dissolutione non pareret. verum nunquam non integra fumaret, discederet, vt rediret, sine interitu expiraret. custodes idcircò apposuit cælos, ne quidpiam extingui paterentur. & inprimis seuerissimè cauit, ne humi-

dum

dum illud primigenium, è quo tota vis ortibus emanat, alicui iacturæ, licet per tot ſpatia, diſiectum pateret. quare ſydera ex præſcripto huic adſunt, permulcent radijs, intuitu curāt, ſuis ſedibus propius aduocant, vt potentioribus fomentis deliniant, dein cæleſtibus viribus inſtructum ſuis laribus remittant.

Principes graui mortalitatis oculo, vti cæteri homines circunſpecti, ſicut viuens æternare nequeūt ſimulacrum, ità manſurum principatum condere queunt, dummodo ad mundi ſimilitudinem legum iaciant fundamenta. in mundo igitur quidquid à ſuo primordio diſcedit, illuc regreſſum maturat. ſyderum curſus caput ſpectat, flumina ad ſuum fontem decurrūt. euulſi à terra halitus reflectuntur in terram. ergò non comminuuntur, quia ad originē ſuam, licet vaga, ſpectant naturalia. pari paſſu principatum perambulent leges neceſsè eſt, quæ ſub æquo dominatore à ſubditorum commodis ſcaturiunt. ijs hærent, in hæc, licet aliquandò caſus diſtorqueat, reuoluūtur. alioqui ipſa principatus membra diſiliunt,

&

& calore natiuo, humidoq; radicali sensim marcente, extinguitur dominij vita, non amplius reuictura.

Ingenerata principatuum virtus sub diti sunt, vltra quos irritum profertur imperium. solitudines dominationem non sentiunt, ideò insanè per vastitates regnum dilatatur, quod duntaxat in audientes cadit. vides angustiam ciuitatis: intra illud vallum, maximũ regnat imperium, si hominum frequẽtia inibi sedeat, in deuastata finem facit dominatus. non telluri, non aeri iussa mandantur; muta vnum Deũ intelligunt, votum hominis aspernãtur. multum sæpè circuit, qui nihil possidet. nec potens est, qui se in amplissima voluit, sed cuius potentia obedientiæ innititur. solus homo mandata capit, exequitur iussa, perscripto respondet. ergo vnus homo format principatum.

Romanos, & Cathaginenses duę ciuitates ad orbis possessionem extulerunt. erant enim in illis punctis regnorum vires collectæ, quia illic crebitas hominum coercebatur, prout crescebat multitudo, propagabatur imperiũ.

ad

ad æstimandas suas opes non interpretabantur, quantum regnorum emensi essent, sed quantum virorum vrbs cōprehenderet. non maris, terræq; spatia imperatores creabant, quos populosissimę ciuitatis comitia inaugurabāt. aliena rapiendi cupiditas, & ambitio vtrāq; nationem commisit. libido imperij diù bellum aluit, ex duabus tamen vrbibus illa vicit, quæ vberior hominibus fuit. stabat inibi validior dominatus; gliscebant per clades Romanorum exercitus; fusio vnius binos integrabat. Putauit Annibal ter afflictum debellasse, cum tunc duntaxat bellum seriò flagraret. Confecerūnt Cannæ ciues, non Romam, quæ morte suæ gentis delassauit hostem, & quasi proprijs funeribus oppressit. Quis igitur aduersus tantam molem satis firmus? quem vel prosperè depugnatum bellum magis eneruat, quàm victos, & ipsa vincendi lassitudo inter tot renouata prælia tandem exhaurit?

Huius vrbis conditores ea subdiderunt fundamenta, quæ orbis dominatum auspicarentur. non enim spissitudinem murorum curiosè struxerunt;

no.i

non acerui lapidum: non congesta rudera in primam ædificij cesserunt materiam, sed incolentiũ turba ante omnia propugnacula desiderata est, ad quam captandam illud explicuerunt rete, quod non illaquearet, sed solueret, ac ingenia hominum blandissima illiceret libertate. vox vna tantæ potentiæ fuit, vt ex omnibus gentibus incolas euocaret. sonoro lituo renunciauit humano generi præco, quosdã pastores cepisse impetum vrbem erigendi, non qualem acerba illorum tẽporum dominia ferebant, sed ad naturam illius liberæ telluris, nullo adhuc aratro proscissæ, vel ligone attritæ, vel alio artificio ad frugem coactæ; recisuros nemora, vt aperirent cælos. posituros ad quietem domos, & circumducta mænia non magis propulsatura insultus, quàm tributa. in eo amplexu staturam pacem, iustitiam, amicitiam, leges, longè reiectum iri vectigalia, oppressiones, furta. demum adæquatum hominibus incolatum spondere.

Exilia pastorum promissa se intimius in corda penetrarunt, quàm potẽtioris

tioris magiſtratus, aut locupletis Regis decreta. bonæ tractationis ſpes nõ modò incitat, pellectat, inuitat, ſed extrahit homines, alligat, confirmat ſibi. tractus ille Latij, & Hetruriæ, ferè cõſertus erat ciuitatibus, ſed adminiſtrantium tyrannide quaſſatis. quare cum Romulus infantem Romam libertatis crepundijs ornauit, procurationis dulcedine accitæ gentes, infauſtis penatibus ſpretis, eò confluxerũt. ergò à ſuis bonis maluerunt abſiſtere, efficaciſſimas originis exhortationes refutarunt, obſliterunt incitamentis patriæ, nihil maiorum funeribus, nihil aeri, nihil cælo, nihil ſalubritati dederunt? omnia iſta deformia, & pauentia ſunt tyrannidis labe inuſta: ipſa, quæ interpretamur bona, peſſimè torquent: vberior poſſeſſio in funeſtiora pericula impingit. horroribus idcircò fugata mortalitas orienti aſylo tantum contribuit, vt naturalem creſcendi menſuram ſupergreſſum ſit. non enim ex pago adoleuit vrbs, ſe ſupra ætatem extulit, ſtatim efformata ciuitas, nullo vagitu infantiam ſuam proſequuta, fremuit illicò ad imperium.

Enor-

Enormitate suorum corporum non magis oculos impleuerunt comætæ, quam mentes oppresserint,quarū captus, cum immensæ machinæ exortum non compræhenderet, ad cælos potius, quam ad terrras confugit, perinde vt spatiosa illa vastitas posset ingētia promittere, quæ ex angustę terræ puncto sperare nō liceret. aliqui enim tam deformes extiterūt, vt totum hūc telluris, & aquarum congestum suo gremio conclusissent. cum tamen nō multa sit tota hæc materia, quæ inexhaustum præbet aspectum, sed decet sydera intendere minima,& terræ partris ipsa matre ampliores informare. mollissimè enim reducunt extorres, dulcissimè irretiunt volatum, vniunt non premunt, vinciunt sine libertatis iactura, imò inter ipsa vincula gratiorem faciunt libertatem. si enim materiam violento pressu densarent, opus vrgendo perderent, pila sterili, & infecunda grauarent terras, nec cælum nouo orbæ, nouisq; splendoribus ornarent. exaduerso nisi soluta illa corpuscula colligerent,ac suo eodem pingui implicarent,nunquam officij *mo*-

nerent,

nerent, nec terræ senium decora iuuẽtute vindicarent. ità sydera inter imperatores, & tutrices media vrgentissimum opus, neminiq; ingtatum expediunt. Vult natura creaturas suas libertate vti, quam tamen ad legis mensuram dispensat, nam dissolutum vagatur inutile, & quod non capit imperata, nulli contextui aptari potest. ijs eget mundus, quæ stent & moueantur, currant, & otientur, fugiant mox redeant, sed ex naturæ præscripto. tales subditos optare debet Princeps, & obstinebit, si ijsdem scitis moderabitur, & quod vltra porrigit paruam subditorum manũ vberrimè propagabit, dummodo regiminis amplexu stringat, non torqueat, cohibeat, non frangat, ad liuorem non cõprimat; indicet subditorum cætus, & libertate non spoliet: in commune bonum consilia vniat, non ad rapinas; mulceat voce, non exterreat: contineat iustitia, non obterat. sydera exhalationes ad lapidum duritiem non stringunt. absit à cælis tantus impetus. noxiam frænãt libertatem; proficuã, vtilemque relinquunt; nulli conducẽ-

res excursiones coercent, licentiosos compescunt motus, quos imprimunt magis compositos, & ab illorum natura non abhorrentes.

Prius Romulus sanctionum custodia, mox Numa religione, animorū feritatem absque aculeis, & tormentis permulsit. Sedebat omnibus, humanè inibi viuere, vbi imperia ad humanarum virium tolerantiam emittebātur, vbi scita negabant quidem ciuibus, quantum vellent, vltra suum posse nō stimulabant: sanciebātur decreta, quę naturam regerent, non peruerterent; mentem ad bona desideria deflecterent, honestas verò cogitationes non turbarēt. erat lex omnibus scripta, quę indicaret Principi, quod liceret, populari vero audaciæ confinia poneret: blandissimis incitamentis obligati populi in vna stringebantur ciuitate, verius laxabantur. Coaluit iste cometes ex omnibus gentibus, & omnibus sufficit gentibus. vnius orbis vires in vna vnitæ vrbe in totum orbem defluxere: plus virtutis pauca terræ iugera, nulla oblita tyrannide cumularunt. quàm regna, quam imperia etiam fæ-

licia

licia vnquã aluerint. huc refer, quod egregium à Romanis patratum est. ciuium multitudo dedit arbitrium orbis, temperantia dominatus feraciam hominum præstitit.

Generatur inter homines virtus, quorum crebitas acutus ad ipsam depromendam stimulus est: vnus alterum incendit, acuunt sibi stimulos: varij in diuersos vsus prorumpunt: defluunt ex multis multa, in angusta pauci exeunt. sic multiplicitas bonis artibus, & diuersis crescit ingenijs, quæ in virorũ paucitate tabescunt. Artes ab hominibus ordiuntur, & per homines gliscunt. Hi per benigna pullulant deficiunt in asperis, ità vt iniqua dominatio se ipsam hauriat, expandatur iusta.

Tyrannis potẽtior natura est, cuius nisus, vel præcipuos infringit. propagationi incubuit potissimum natura, quam etsi arbitrariam animãtibus fecerit, ità tamen instruxit, vt cogeret, quę inuitabat, quasi per delitias inuasit, & sensim illaqueauit, quę libera esse iubebat. calliditate plenum facinus hoc edidit, & summè considaratum, in quo libertas sibi relicta li-

berrimè naufragatur. Sapienter loquamur. alia quidem fecisse arbitror, huic verò ingenium accommodasse. Tàm industriosè se dispensauit natura, ne succumberent aliquando mortalia. omnes tamen illecebras extinguit tyrannis. Ista obijcit nobis pro fastidijs delitias, fędat læta tristibus. leuamina, & oblectamenta intolerabili onere frangit. Pendent ex matris collo pueri, sed alleuanti pondere; illius mammas emungunt, cuius animum dulcissimè nutriunt, exhilarāt, dum grauant, perpetuitatem promittunt familiæ, quam afferunt, patres, quos exscripserunt à morte vindicāt, suscipientes illorum vicem apud mortalitatem, quę omnia felicitas temporum probat, subruit iniquitas, tunc cōprimūt amplexus, feriunt oscula, mordent blanditiæ, filiorum multitudine obruti patres ingemiscunt. haud per istos resurgunt à sepulchris, in quæ per curas, & mæstitias citatius præcipitāt. Tunc execramur matrimonia, naturæ versutiem damnamus, solertes instigationes contemnimus, non abhorremus solitudinem, desolatione non

angi-

angimur, acceſſione filiorum onerare paupertatem, vel in illud æuum progeniem, quaſi ad certam calamitatem traducere, abominamur.

Dannubij oras atrocius populabatur Romanorum cuſtodia, quam inflati fluminis alluuiones vnquam vexaſſent. Accolæ miſeriarum torrente ſuperfuſi, delegerunt Romanum Senatum oraturos, vt repagula diripientibus fluctibus daret. Ingreſſus Senatum nuntius, plus ruſtica expreſſit eloquentia, quam elegans, & vrbana vnquam loquuta ſit. vt intelligatis, quò miſeriarum adacti ſimus, inquit, & quam iniquè nos veſtri habeant procuratores, à mulieribus noſtris ſecubare decreuimus, necare filios, ne è viuis abeuntes illud nos torqueat, prolem iniquiſſimę conditioni ſubactam deſerere. ſic excedemus liberi, qui in vinculis viximus, nec vltimum fatum obuerſatione miſeriarum nos diſcruciabit, quibus nullam noſtri partem diripiendā permittimus. calamitates noſtras flumen abſcondet, in quo cruciatus nobiſcum ſepeliemus. dabimus morſibus finem. imperantium verò iniurias, dum decli-

nabimus, vlciſcemur. militum inſultibus, licet ærumnis obruta, excitata mens aduerſus fortiſſimos tyrannos remedium inuenit, immanitatē ſpecioſo facinore repellere commenta eſt. diritates exequi, inſolentiam finire; delere imperium veſtrum, quod iactatis interminatum. decertare armis non poſſumus, morte pugnabimus, inferiores illis, hac debellabimus, & quam tueri nequimus libertatem, dominatus veſtri extinctione, redimemus. intra paucos annos genus noſtrum funditus exſpirabit. Danubij viciniæ hominibus exutæ tunc latè dominamini, indicite ſolitudini tributa, reuerentiam montibus, litoribus obſequium. certè etiam homines deiecti, præſidijs coerciti dominatum conuellere, vel ſaltem coarctare poſſunt. cladem armatus imperator, copijſquè ſeptus Reipub. inferre non poterat funeſtiorem hac, quam interminatus eſt ruſticus. licet fortuna ſubditum fecerit, non tamen poteſtatē abrogauit conſtituendi Principem, & perdendi. ſi vrbes, ſi Prouinciæ rebellant, recuperandi ſpē omninò non adimunt. ſi hoſtis capit,

proſpe,

profperiori marti anfam non tollit in defertis principatus vis perit, quæ cum fubditis cadit, quorum defectum vix fæcula farciunt.

Amans fui natura mortalium alioṙum curas temnit, retur externa malè tractari, propria meliori videt loco. potior Principum virtus prudētia eſt, cui vidētur innaſci: idcircò huius pręcepta ità affectant, vt nunquam velint fefelliſſe, cuius amore excecati caligant in proprijs, quæ in alijs perſpicaciſſimè diſcernunt. Solimanus Turcarum Rex Ferdinandum, & Iſabellam Caſtiliæ, & Aragoniæ moderatores imprudētis inſimulauit politicæ propter Hebræos Hiſpanis eiectos. aiebat principatuum robur ſubditorum numero inhærens horum diſterminatione ſtolidè eneruari: & inſulſus ille animaduerſor ſuppreſſione nobilitatis mancipiorum, & caſtratorum multitudine ſui imperij homines deletū ibat, prouincijs adeo ſterileſcentibus, vt ægyptus, & Aſia maiorem hominum vim ſuis quondam Regibus diſparatę contulerint, quam ei, cæteris vaſtiſſimis regnis aſſociatæ ſuffragarentur,

Dum mentem ad monarchias refero, & regna, ad quæ per exploratores, cognitio nostra deducitur trutino, perspicuum mihi fit, ista humanas ętates imitari. nam sicut ex hominibus, qui primi editi sunt, primi adolescunt, & vergunt, ità ex regionibus, quæ ab orbe condito recentissimė floruerunt, nunc marcent. Splendida ægypto, tantoque auro feraci, vt quod viuentium libidini supererat, mortuorum luxui tumularetur, Syluis vmbrabatur Italia, infrequentes portus, raræ vrbes, sparsa mapalia. inundabat delitijs Asia, vliginibus tegebatur Germania, vacua Anglia, ex alieno orbe exspectabat habitatores, nunc conuersus est rerum status; in orbem eunt ærumnæ, & felicitates, nunquam vniuersam terrã possident, nec vnquam penitus absistunt. in vnam properant partem, cũ discedunt ab alia: sibi diuidunt imperium: rarò fixæ, frequenter vagæ; per læta, & calamitosa ducimur, & exemplis erudimur ipsa regna consenescere. Percutiunt frequenter bella, fames, contagium, quibus recedentibus restituitur vigor, prolesq; resurgit.

verum

verùm grauari ætatem cognoſcimus, infeſtare ſenium, properare interitum cum hominum interpellatur exortus.

Proſperitates ſecum multitudo trahit, fortuna eos ſequitur, qui eam ſolicitant, & laſſant iratam. ſæpè ictus, ſi conſurgit, tandem ſortis malignitatē fatigando vincit. frequentia clades reparat, reluctatur quaſſibus, ex iacturis victorias ſibi, & trophęa ſtruit. quę prouinciæ opes iactant, populoſas recenſebis: creſcit paupertas, cum infrequentia. quid amplius addam; cum illius conditionis nobis Deus terram fecerit, quæ multa multis pariat, paucis ſegniter obediat? plena quondam accolis Hiſpania, exteris gentibus appetita nullos afflixit inopia, annonam non fefellit; omnes pleniſſimè nutriuit. nunc raris non ſufficit habitatoribus. copioſam hominum faciebat ſementem Italia, cunctis meſſem ſuggerens. ſub id tēporis pauciſſimos victu fraudat. plurimæ manus ad plurimum tellurem cogunt, quæ non contrectata frugem iugulat. Indiarū florem iactat Hiſpania, quæ ſi hoc verum eſt, ſuam deflorarunt aboriginem ho-

minibus, & fructibus exhaustam.

Politiam Chinensem decet imitari, cui suffragatur experientia viginti sæculorum. semper in auge regnũ illud, quia semel ex se ipso egressum dementationis pænituit, receptuiquè cecinit. ex adeptis insulis vltrò excessit, ne cũ fortunis aliorum propriæ naufragarẽtur. nimis carò nundinamur remotè acquisita, quorum sæpè lucrosior est deperditio, quam consecutio.

Hispanijs, & Portugalliæ integer orbis flectitur, & proprias vrbes vix tuẽtur. solum Galliæ regnum istius mundi exæquat pondus, nisi nimis modestè loquor. moderata corporis extensio caloris, & spirituum copia fruitur, effusior parcitate premitur, & languet. prodiga quippè natura suas opes in tanta fabricanda mole erogat, & in custodienda immodoratius exoluitur; vt felix ex hoc Galliæ regnum existimem, quod diligenter adepta, negligenter perdendo, sibi indiscretum viguerit.

Materia comætarum nisi vnita nõ lucet: capax luminis est, cum collecta, dispersa verò in luce mergitur. Pa-

lantes

lantes homines nihil memorabile po-
nūt ęternitati, induſtria opacitate ſyl-
uarum tegitur, in ignorantiæ vmbra
virtus demergitur, obſcura, atra, cali-
ginoſa. adunata multitudo vrbes ſtru-
it, ſtatimquè conſurgit ſplendor, lux
diffunditur; humani faſtus emergit po-
tentia; nec duntaxat arua domāt, tel-
luriſq; duritiem ad fruges atterunt, ſed
ciuilis vitæ erigunt maieſtatem, auro,
argento ſupellectilibus emicant, ac ad
tantum intenditur, vt incolatum pe-
lagi tentare audeat.

Nonne alterum ſydus lucent in ter-
ris Venetiæ? bellicis iactationibus co-
actus adoleuit iſte comætes. artificia-
lem inſulam in medio maris fixerunt
Veneti terrarum profugi, lubricitatē
ſolido muniuerunt præſidio. ventos,
fluctus, ipſamet inſtabiliora elementa
adegerunt in fœdus: tantæ virtutis eſt
ſpontaneus virorum confluxus!

Fæcundauit Genua ſcopulos, nuda
induit, iuſſit ſterilia parere, egena di-
tare, infælicia nutrire. Huic Italiæ par-
ti infauſtiſſima fuerat natura, nouerca
peior. Continuatum ſcilicem inęqua-
liter erexerat, veluti ad ſui inſidias cō-

surgentem; minus asperos montes terra texerat tam rustica, vt non vinceretur à rusticis, syluestribus etiam arboribus negante sedem, & pabulum. quà mare spectat insidam stationem panderat lybico. quis subegit montes, frænum dedit mari? quis collium asperitatem fecit vrbanam. quis peruuianas opulentias inibi cumulauit? populus. crede mihi, sterile non prouenit solum, deficiunt pecuniæ, non transuehuntur merces, tenet omnia pauperies, fac suppetant homines æquis legibus deuincti, & nihil non fæcunditate, & opulentia exuberabit.

Hinc non possum ijs non irasci, qui cometem veluti pyram obstinatissimè autumant comburi, & horrida caligine aera inficere, voluntquè rogū istū in terrarum populationem, vel ad hominum funera incendi. Profectò istorum Philosophia mundum abijceret: elaborant cæli, vt terram in suo libramento tueantur: tantùm abest, quod eam funestent incendijs. mortalia sustentant, non portentis terrent. satis procliues sumus ad interitum absquè eo, quod illinc præcipitemur. si syde-

ra

ra nos spontè cadentes hisce machinis nos arietarent, non modo nos deuoluerent, sed alto situ tumularent. vbertima est terra facibus prælucentibus extremos honores cadaueribus. nimis mortem nobilitarent cæli, si tantis luminibus prosequerentur. hanc in limine stare, vt erudiamur, noua luce non indigemus; etiam in tenebris miserias nostras abundè speculamur. si comætem flamma corriperet, fumos coegissent cæli, vt fumos excitarent. longo ordine moliti essent contextum, citò disijciendum. ineptis, falsisq; splendoribus non delectantur astra: firmiora, & commodiora opera ipsis sedent. ludrici ignes humilem occupant regionem; illic seria, & vtiliora fabricantur. instauranda est tellus, emendanda siccitas, refocillandum humidum, solicitanda germina, procurandi fructus. Lucet comætes non vrit, illustrant, non consumunt superiora, irradiat, non destruit syderum lux; nam si ignē insereret nullis generationibus opportuna res corrumperet.

Longè diuersus, & maximè noxius per Respub. per aulas, per ciuitates di-

funditur cometes, igne grauis, consumenteq; flamma corufcans: lucis specie cremat, quæ permeat, quæ afflat, vaftat incendio. vrentiſſima hæc lux luxus eſt, qui deuorat principatũ natiuum calorem, & humidum primigenium obligurit, hominum intercedẽs exortui, voluntarius tyrannus in eos ſæuit, à quibus Princeps deligitur, colentes plectit, adoratus perculit, fotus incendit, heluatur nutritus, fædiſſimè pesſundat clientes ſuos, nullis miteſcit tributis: ampliora vectigalia irritant, non explent: magnitudo impenſarũ pandit gradum ad maiores, nõ ſiſtit; ſaginam ſuam quamuis effuſam decoquit, & inter vberiora alimenta graſſatur. in ſola pauperie ponit furores ſuos, & ad quam maximè pauet, maturat. cuius minas, & exitia, vt arceat à prole abſtinet, puerorum ortum abhorrens, quibus patrimonium dilapidat, pietate motus, ne eos miſerijs dedat, à quibus ſummoperè aſſertos deſiderat. ijs abſurdis cogitationibus mentes verſat luxuria, vt melius non naſci filios exiſtiment, quam inopes viuere, & patris nomen malint non

cogno-

cognoſcere, quam ſubire pondus onerosũ luxui. ſic monarchias viribus, & virtute præpotẽtes ſtruxit egeſtas, mox ad diuitias eleuatas opulentia conſumpſit. in noxium properamus; frequentiſſimè expetita nos perdunt; delimamur adeptis; expleto voto laboramus.

Iungitur, vt plurimum luxui tyrannis, & ità geminatus ignis humani generis feſtinat ruinam. iſta duo arctum ineunt fædus, ac eodem tempore cõſpirant, quòd vnus alterum promoueat, & fulgores ſuos ſine ſocio expandere nequeat. nam cum primum inuadit Principem luxus ſemel occupatum ad ſeueriora impoſita, vt ſe ſuſtentet, deflectit. alioqui auida illa flamma obſcurè luceret, quæ ne extinguatur, multæ, nouæque materiæ alimentum petit. luxurioſus igitur Princeps onerum faſce ſubditos cumulat; verùm populus ex binis ignibus ab vno ſpõtè, ab altero crematur inuitus. ad æmulandos ſuperioris faſtus luxum amplectitur; oneribus verò, quæ inuitò admittit, vi ſubijcitur. à quò ex his duobus tyrannis inſolentiùs diſtorqueatur, non facilè dixerim. ominare Monar-

chiæ sic distractæ breui casum.

Repetamus Romanos humanæ potentiæ, & fælicitatis cumulum supergressos, de quibus dicere possumus, ad illum apicem eos fortunam extullisse, vt è crepidine vacilãtes vrgeret, maléq; fastigio hærentes in abrupta præcipitaret. potentiæ vertex, vt plurimũ intutè gubernat elatos, qui cũ ad superiora, & excelsiora nequeant, in humilia se deuoluunt. in calamitatum abyssos ex summo imperij iugo demersa est Roma, cuius casum hi duo tyranni festinarunt. toto orbe potentiorem impotentia sui incessit. Europę, Asiæ, Africæquè domina, spontè se credidit tyrannidi. Acciuit luxum, qui Cæsari occasionem præstitit imperij. non enim multùm laborauit in subigendis iam luxu edomitis, nam emoritur in luxu libertas. creuerunt seruitia, proles ingenua contabuit, adoptati desiderabantur filij, non geniti: ruebant nobiliores domus, nullo sobolis fulchro subnixæ; cum dein exhaurienti luxui Tiberij, & Neronis imperia sanguinis, & exactionum se iunxerunt, tunc densas cateruas rare-

scere

ſcere, multitudinem diuaricari, diſperdi ciues, truncari dominium, maieſtatem, nomenque Romanum minui, abrogari matrimonia, vitam tot pulſatam malis abhorreri longæuã, mortem properam ad ſolatium expectari, cum qua Romanus intercidit orbis, nõ vaſto murorum amplexu, vel prouinciarum acquiſitione, ſed ciuium copia coalitus.

Duo igitur mundum peſſundant, luxus, & auara Principũ imperata. ambo iſta ſe miſcent, & à Principe radicem trahentes, ad populorum profligationem altè pullulant. nam luxus auaritiam ad populorum vexationem producit in Principe; vtraquè refunduntur in populum, qui luxus ſpontè fit æmulus, preſſatur impoſitis. interea vtraquè laniena diſcerptus nõ cupit eos in equuleum perducere, quorũ acceſſu grauius collideretur. quod ſolatium parentis eſt, filios ad miſerias vocare? illos dolorum conſortes habere, quorum crucitatus ſibi intendunt tormenta? erogationibus ſolicitor inquit? impenſiùs prouocaret, ſi filios ſuſtuliſſem. tributis impar ſum? quid

inde

inde, si filios enutrirem? angustum victum ex amplissimis meis bonis voracissima tempora vix concedunt? si curanda essent vxoris supellectilia laboriosiùs viuerem. si nubo, instruere domum, ornare mulierem debeo, solus tot curis nõ frangor. filiorum educatio luxuriem coercet: me cæteris inferiorem facit. meliùs igitur, quod nõ procreẽ; pcreatis nõ sufficio, ideò eorũ vitã negligenter custodio, funera non deploro, quietiorem illis patriam, mihi vitam minus infestã sperans ab ipsorum morte.

Lucet igitur comætes non incendit, raram illam molem inuisit sol, nulla flamma consumit. fæcunditatem ex illo decreuerunt sydera, non fumos, & vastationes: si perire voluissent terras, illud humidum primigenium soluissent flamma. interminabile agitãt imperium, ideò benignè cogendo viuificant, luceq; fæcundant. Perennitatem, amplitudinẽ dominij tui exardescis? humanum est hęc optare; humana ergo remedia proferenda sunt, quæ auctum generis humani solicitẽt, non impediant incrementa. A Principe

cipe integritatis, iustitiæ, beneuolentiæ splēdor dirametur in subditos, nullus auaritiæ,& crudelitatis ignis descēdat: flamma breui lucet, mox extinguitur pabulum discerpens. Durat innocua lux, quia pastu non eget, & quā applicat materiam, non vorat. Ideò pauemus comætem, quia arbitramur vrenti splendore decurrere, si illū tantūmodo splendidū cōciperemus,nihil mali indè ominaremur. quò rectę administrationis fulgores emicant; hominum genus ire properat, stationem figere, vxorem ducere, filijs affectat recreari. crescit inibi absque terrarum auctu dominium Principi, vires imperio, redditus vectigalibus.

Principi paucorum subditorum,nō nisi parum, vel multa portoria contribuere possunt. multum multi elargiuntur. non enim tunc duntaxat tellus industria, & solertia prægnans copiosiores fruges enititur, sed amictus, & alimenta plurima à denso populo vsurpata implent vectigalia, ijs imminentia, callidèq; fami, & nuditatibus nostris insidiantia,ea tamen mensura, vt sine sensu sensim trahant. nā modestè

destè repartita ex multis rebus in numerosa plebe immensam pecuniã ad Principis ærarium, vix intellecta conducunt. obseruamus ciuitates, quę quo magis populosæ sunt, eo maiores redditus supremo deferunt. imò nostra Europa quasdam vrbes ostentat tanta hominum copia infarctas, vt sicut regna multitudine exæquant, ità retributionibus superent. vnde colligit indeficientes opes regnum Galliæ, aurum, argentum, & merces indicas illiciens? vnde Anglia potẽtiam suam æstimat? Olandia mũdi spectaculum se prebet? bellicosam Suetiam cæteræ nationes timent? vis, diuitiæ in hominibus sũt.

Et quia ad hoc pũctum deuenimus, vellem extenderemus lineã ab Adriatico mari ad Balticum vsque. Decurramus primum Italiam: regio olim tam ferax, nunc aliundè victum suspirat. Bone Deus! quo abierunt tot Resp. copijs non mediocribus munitæ? bella, quæ legimus tot sæculis sustentata. sartæ clades? interneciones reparatæ? vindicatæ populationes? bonis suis tanta multitudo viuebat. nondum enim exoticis terris alimenta

quæ-

quęrendi emerserat consuetudo. nunc maris iram deprecamur, ne annonam intercludat. Degenerauit ne tellus? abolita ne est pullulandi virtus? absit sydera id pati. cur ergò nullo popullata senio retrò abijt, & cōsueta munera detrectat? non audit tellus nisi repercussa, duram submittit ceruicem, cùm sępiùs obteritur, leuitèr proscissa, & verberata tenuitèr prouenit, pleniori opera faticata exuperat. Fertilitatē suam decoxit Italia, cum populum consumpsit. magis forsan conspicua nunc sunt supellectilia ciuitatum, pōpa veterem excedit, extulit supercilium luxus, tributa quoque ferociùs impetunt; nerui verò recisi sunt, calor natiuus attritus, flacidum corpus est. nostrum pelagus hospitales classes, vel miratur, vel pauet, ex vernaculis rarę sulcant naues. si Turcarum copię aditus nostros, & repagula infringerent, desideraremus homines, proculdubio ex nostra gente, obsistentem exercitū non colligeremus. Religiosorum preces victoriam sponderent, paucæ manus cladem, & populationes non vindicarent. vexationibus, & luxu fati-

gati, compulsiq; permulti ad religionem respiciunt, dulci otio,& quietioris vitæ transcursu illecti. intereà regiones, vbi verus Dei viget cultus, hominum inopia marcent, florent illæ, quarum fidem iugulauit hæresis.

Anglia postquam à Deo rebellauit, opibus, diuitijs, & robore polluit. Olandiã terra non capit, hospitatur Oceanus, quem frequentauit, lubriciq; contumaciam obstinatissimè vicit, absorptis nauigijs noua sufficiens; nullo obtentu, generatione interpollata, reuiuiscit, grandescit, culminat, perpetuabit etiam, si diuinis aliquando præceptis insistet. Dei cultus regna consolidat, ad potentiam perducit, imperia propagat, nullo pollutus velamine. castis victimis gratulantur cęli, nolunt tamen intercidere mundũ. odit Deus religionis obtentus, præter eos, qui illum syncerè, nudèq; respiciunt. Principum intereà politiæ conducit, habitatorum turbas solertèr promouere.

FFR

PER AERA VEHI VENtos non secùs, ac per terras flumina, quorum materia futilis, & inanis terra est, quæ è montium buccis, & foraminibus spirat.

Caput XVII.

Ouebit forsan non paucos istius libri series, vt à me curiosè percũctentur, cur ventorum tractationẽ in calcẽ distulerim; cur diuerterim prius ad terræ viscera, vel in cælorum altitudinem suspexerim, & remotissima insequutus sim speculationem omninò abhominantia, quæ verò nobiscum degunt, contuberniurn suum etiam detrectantibus ingerunt, & fidelissimã sodalitatem contribuunt, quasi socios aspernans in vltimã classem reiecerim. Non inficior, si viciniam tanti duxissem, vt ab ea auspiciũ capiendum esse putassem, assiduo fla-

tu mussauisse ventos, se primùm oportere naturalium rerum ratiocinationibus inchoamentum dare. Sed ista aeris flabella, vti suaui visitatione corporis ardores compescunt, ità mentis æstus non secùs, ac ardentissimę fornacis flammam vehementiùs asperāt. venti enim sic nobiscum ad familiaritatem descendunt, vt aucupium omne illudentes, desiderij sui animum nostrum mirabiliter impleant, vel potius desperemus aliquos calles patere ad fugacissimos posse. Spectra, & laruę sēsibus nostris vanissimi corporis speciem exscribunt: nubes vaporosam molem representant in tenebris: lucidi cometę subtilissimas exhalationes nobis obijciunt. Nihil est, quod perseueret in furto, & si nequit veram speciē, saltem figmentum non affectet imaginis, & visus aciem, vtcumq; non sistat. venti vero errores suos nunquam excusant, sæpè pulcherrimis iocis oblectant, nonnunquam terribili vastatione deseuiunt, aliquando mollissimè afflant, aliquando accisum quanuis corpus neruis firmissimis ingruunt. Varia ex ijs senties, sed nihil
vide-

videbis, & penitùs non cognosces: nã quod humidi hauries ex Austro, siccus consumet Aquilo, vt diuersitas tẽperierum attritam, & desudantem mẽtem exsibilet. Lybicus, & Africus aerem nubibus onerant, Boreas sudum iubet: illi humore graues, iste siccitate notabilis. ideò in hoc meo breui naturalium rerum complexu, cum stimulabant venti, tanquam pulsatus ab ignotis exerrabam, fateor, in arena, incertus cui me committerem. Idcircò è re mea duxi cæteras laruas prius excutere, lucem scilicet anteà agitare, & tenebras, vt ex ijs argumentum aliquod ad hunc vagum spiritum nullius spectri compotem assequendum depromerem. & sicut naturalia sibi cõmunicant, ità ex omnibus ad indagãdam naturam tam altè depressam, aliqua rationis vmbella aliquando eluceret. at quam minimum in tanta solertia profeci ictus omnes sequestra fefellit natura, à qua eò longiùs recedo, quò proprior esse contendo.

Ijsdem ambagibus, & strophis vetustissimi Philosophorum circumuenti, cum in ventis nihil conciperent, nihil

esse

esse putarunt, impetum omnem referentes ad aerem, qui se ipsum excursionibus insolentibus vexet. ducebant enim vitale quiddam in elementis abscōdi, quod ea, ad tutelā sui, cōtinuis motibus fatiget. ideò aerem ex se intendere, & remittere motus, vt squalorem abigat, & putredinis declinet incommoda. nos etsi vitæ dignationibus omnino spoliata elementa nō approbamus, cuius prærogatiuam varia opificij reuelant ministeria; attamen excessus omnes circumscripsimus, & vltra moderatos impulsus nihil comperimus.

Frustulentum ventorum corpus peculiarem constituere Rempub. sedit quamplurimis, qui tamen ægrè expediuerunt frustorum materiam, quàm, vel vaporem, vel exhalationem, vel simplicem, vel mixtam variè definiētes, obscurissimam rem profunda potiùs caligine suppresserūt, quàm enuclearint. Sententias variauit dispar vētorum conditio à numero temperamentorum profecta, qui omnium elementorum naturam includunt, calore, humido, frigore, & sicco afflantes.

Aquilo

Aquilo enim, Auſter, ſubſolanus, & zephyrus rigorem, humiditatem, æſtũ, & ſiccitatem ſpirant. in vna ventorũ natura multiplex reperta eſt, & nulla affabrè excuſſa, diuerſitate veritatem vmbrante, & penitùs diſſentientibus iudicijs diſtractę ſunt interpretantium mentes, quas impenſiùs confudit motus obliquitas. aerem quippè à latere feriunt venti, quorum ictus, vt declinarent nonnulli, in ſydera tantã molem reiecerunt, quæ præcipui quidem ſunt naturalium motuum miniſtri, aut, vt caſtigatiùs loquar, imperatores prę ſident, attamen peculiares cauſas non hauriunt: opitulantur quidem, ſed tota non defunguntur prouincia. nam præter ſydera, quæ diſponunt, deducuntur res naturales à ſuis propioribꝰ principijs, quæ alios mouerunt, vt excogitarent exhalationes ſecundę aeris regiònis frigore pulſatas fugam citantes in obliquum, curſum præcipitare, quando euictum iam eſt, exhalationes ſecundam aeris regionem prętervehi cum ad tertiam allabantur.

Hæ illuſiones in tanto arcano occuparũt ingenia, quas, vt ſenſim ape-

riamus amplissimum axioma producimus, eadem scilicet materia ventos omnes in primo ortu fabricari: tēperiem verò longis itineribus, & variarum regionum trāscursu demutari: nam venti suæ origini propiores minùs inquinati, ijsdem insistunt effectibus. Primum experimentum ducamus ab Aquilone nostrarum regionum indigena, qui nullo contradicente, frigida, siccaq; præstat temperie: iste enim madida defæcat itinera. lutum omne, situmq; sorbens fœdam tellurē, aquis corruptam, lubricitates tergēs antiquo restituit nitori. humana corpora constringens vetat diffluere, calorem intimis obligat, nubium coërcet licentiam, reduci serenitate pluuias, & caliginem antiquans. Planè diuersus Auster spirat apud nos adulteratis viribus æstimatus. sed ante maris trāsuectionem in suis primordijs, explorato sibi paria cum Aquilone intercedunt, nec ad hoc probandū subornabo testes, vel ad eblandita cōfugiam suffragia, sed quartæ mundi partis fidem implorabo, & testimonia proferam.

Africæ,

Aphricæ, Lybiæq; populi marcentem apud nos Austrum, & superuacuo humido nostram corrumpentem Europam, algidum, & purum experiũtur, nubes, quas noster Aquilo illuc inuehit, dissoluentem, rigoribus, & siccitatibus nauitèr operantem, corpora firmantem, inter cælum, & terram tranquillitatis fędera sancientẽ: quibus morib⁹ noster aduersatur Aquilo, ad illas regiones appellens itineris sorditudine conspurcatus. Igitur propè scaturiginẽ deprehẽsi venti, adoptitijs vaporibus nõ sordidati, syncerã naturam exuflantes, frigidum, & siccum sapiunt; temperiem videlicet materię addictam, à qua conditi sunt.

Hoc enodato vinculo duo oppidò magis implexa supersunt, gentilis nempè ventorum materia, & scaturigo. ad hanc me primùm conuertens cogor funditùs conuellere placitum illud, quod profugas exhalationes ventos esse sustentat. nam si secũda aeris regio sua intensa frigiditate repellens halitus, præcipitaret in ventos, in quaque celi parte ventorum capita passim suborirentur. quippè

cum ab omnibus terræ partibus exhalationes ad cęlum euolent, & à toto aere retundantur, è singulis aeris punctis violentus fieret iste exhalationũ recessus, qui iuxtà decretum illud ventum sonat, & sic irrita caderet ventorum vulgatissima diuisio à quatuor mundi partibus petita, si vnaquæque regio accolas ventos haberet, nõ aliũdè ortos, quam à natiuo, proprioque cælo; & tamen aliquos experimur annos Austris, aliquos Aquilonibus addictos, multique venti statis temporibus mussitant, certisq; diebus suos incipiunt, & finiunt spiratus. Zephyrus ver deducit, ęthesiæ æstuantis canis latratus retundunt, quorum nisi præsignata esset scaturigo, hic ordo non staret: sed si vndique exhalationes ab aeris frigore protruderentur, vndique venti sibi occursantes dimanarent, qui neq; certo impulsu, neq; determinatã oram impeterent: diuturnum bellum inexplicabiles rixę aerem circumuenirent, qui turbinibus implicitus assiduis gyris nullam pacem terris reddi pateretur. ijs insere, frigescere ventos, quod ità luculentũ est, vt saltem supra

Aqui-

Aquilonē instare nemo audeat,ideò ab halitibus frigidis, nō ab vrētibus exhalationibus formantur. quod si vrgebis ab ea plaga ventos procedere, quam sol exhalationibus replet, iā de Aquilone actum esset,qui ex orbis parte prorumpit penè solaribus radijs inuisa,vnique Austri tumidi incederent, quorū patria reflexibus solis obnoxia est. præterquam quod sol, vti vaporum plurimum, ità exhalationum minimum trahit; nam istæ à subterraneis ignibus, & terræ calore emissæ ex omnibus partibus indiscriminatim digrediuntur, & ea forsan tell⁹ copiosiores euoluit,quę gelu, niueq; intensiùs stringitur, & soli minùs obtemperans est. Ne igitur tam egregiè dispensatam mensuram, & digestum ordinem, saltem in mentibus nostris peruertamus, primi fontes statuendi sunt, è quibus ventorum capita tollantur.

Sed non minùs ventorū origo Philosophorum criminatur decreta, quā selectio materiæ iustissimè damnet, quàm exhalationes calidas, & siccas esse aeris frigus auersantes perniciosè imaginati sunt. & profectò, si naturā

assèclam haberent, ignoſceret orbis, illicò natæ fruges tabe conſumerentur, in ſeminibus vitalis ſpiritus extinguéretur, direpta vita, mors largè populata vniuerſum temeraret. ſed tantùm excidium abominatus eſt Deus; quare ventos frigida, ſiccaq; temperie dignatus eſt, quæ fructuum tutelatrix, æſtatis calorem compeſceret, inhiberet marcorem, ſuperuacaneas humiditates exhauriret, & calore in ſuas ſedes adacto, creaturarũ robur exolui non fineret. corpus humanum degener Auſter morboſa virulentia labefacit integer verò, & emaculatus Aquilo vera ventorum natura nondum poſita tuetur incolume. Decuit ergò Deũ ventos illa exornare temperie, quę rerum ortui, & auctionibus facta prorogandæ vitæ conduceret.

Quo ad ventorum materiam, memorauimus deiectum hunc globum, ſeu neceſſitate adactum, ſeu in obſequij ſpeciem cælorum beneficia quodammodo fumis mercari, vel recognoſcere. ſed vſquedum vapores tantùm recenſuimus, in quos aqua tranſfunditur, vel exhalationes congeſti

aeris

aeris, ignisq; mixturam sublimes mundi apices appetentes; de terra verò quidquam transpirare hucusque non liquet. videtur enim huius transpirationi obstare soliditas imperita fluxionis, cui tamen soliditati omnes terræ partes deuinctæ non sunt, nam terra firmitatem suam in sale nacifcitur, qui pedamentum telluris est, ad quod alligata consistentiam, & pondus adepta, à statione sua nequit discedere; ità quæ portio terræ à prima origine salẽ non cõcepit, futilis, & inanis deerrat. vanissimus halitus nulla humiditate vinciri, vel alicui cohærentiæ obligari potest. se in aquam demergit, & reuolat, cuius crassitiem non admittens, nec naufragium veretur, nec madore perfusas alas irretiri, aut torpescere timet. compedes ideò, & vincula nescit, ac recedendi certus in omnia se penetrat. Nèc illi videbor imaginaria gratis nunciare, qui pensitauerit terras omnes eandem bonitatem non sapere. nam Deus elementa in suas partes discriminauerat, quarum aliæ maturiores cæteris essent, nec voluit ad vltimum gradum ea perficere, quæ dece-

bat ex optimis, & mediocribus, nec non etiam ex crudis coalescere. egerit ideò terra suas fæces, quæ leuitate excursantes ad producendum inhabiles, ad promouenda verò germina aptissimæ sunt. mutationibus subijciebatur orbis, ideò multis speciebus instruendus erat, quæq; nobis fædior, & inertior obijcitur, illa persæpè vtiliora præstat. sic ineptior telluris portio aratro, & seminibus non respondens, in ventum abiens, terræ, aeris, frugum, & animalium vitam assiduis motibus propagat.

Terrestris igitur exhalatio frigida, & sicca non solis vi educta, nec combusta, sed spontè fluens, & suam primam seruans temperiem ventos efformat, cuius infinita quātitas aerem occupat, aquas farcit, vacua terrę implet, flumina pulsat, quibus indeficientem motum impertit, & in altum ponderosam aquā trudit. hæc post quā diutiùs spirauit, in aeris spatia vanescit, & vnà cū vaporibus ad pluuias agglomeratur. cæterùm ego, dum ad ventorum originem animum intendo, nō ad secundam aeris regionem mentem

prouo-

prouoco, sed buccas montium specto, quæ tanto rumore, & impetu ventos explodunt, vt nonnunquam proiectos lapides repellant. ex ijs igitur foraminibus exactus ventus non sursum fertur, sed in transuersum agitur. delectatur enim aborigine sua, quare terram perpetuò radit. in eam verò aeris partem deflectit, quæ faciliùs cedit, & liberrima pulsibus est. hæc sententia difficultates omnes enucleat. otiãtur vẽti instantibus terræmotibus, eo quòd terra huic materiæ aditum claudens, illosq; auarè nutriens tabescere cogat, quæ è contra ventosos halitus per abdita emissaria liberaliter prodigens, lacus, & maria, vel quieto aere turbat. fixi sunt venti, & stato motu suam plagam perambulant, eo quod ex determinata plaga suum trahant ortum. aeris latera transuerberant, quia supra parentem suam non ambiunt se efferre. frigiditatis, & siccitatis alumni humiditates consumunt, & ardores mulcent. sed non possunt ab ingenijs nostris tanta momenta concipi, nisi in altissima sua referantur principia.

Decreuerat Deus hunc abiectum or-

bem vicissitudinibus factum, assiduis mortalitatis imaginibus respergere, itá tamen, vt momentaneis se perennaret, & intra mortis leges non violaretur durationis æternitas. Ideò aliqua tamquam fundamentum cæterorum stabiliuit, nonnulla mobilitate diuexauit, iussitq; vnumquodq; quietum, vel fluidum, vicem suam solerter exercere; itá dispensatis rebus, non inficior multa in dies excessisse. sic diluuijs, procellis, terræmotibus, & ignitis tempestatibus, pulcherrimus aliquando dehonestatus est ordo, exigente rerum mole, vt frequentibus crisibus staret sanitas. sed nunquam temerantur primordia, à quibus præcipua pendent momenta. sic fluminum, sic ventorũ capita in maxima instabilitate fixa sunt, & à sua sede Dannubius, Rhenus, Auster, Boreas, non diuertunt. tot seculis comprobata stabilitas coegit me vt ventis assignarem solidiorem parentem, quàm illi, qui in fortuitam, & extemporaneam exhalationum refractionem reijciebant.

Sed, antequam hanc ventorum matricem designem, dicam prius ventos

mihi

mihi videri iustissimè nuncupari posse aeris flumina. nam sicut flumina terram ambiunt, arentemq; recreant, ita illi totum aera circundant, æstus mulcent, quassûq; suo ab importunæ quietis malitia vindicant, habentq; suos, veluti canales, & alueos, licet latissimos, per quos promanare consueuerunt. idcirco sicut Deus à mundi cunabulis, fluuiorum matricem montibus indidit, ità ventis suam statuit originem, montiû scilicet specus, & hiatus, à quibus prorumpentes in aera grassantur. materiæ verò immensam vim edidit, vagam scilicet terram, vel potiùs terræ ludibrium, quod nullius mixtionis potens omnibus miscetur, aquis potissimùm confunditur, à quibus refugiens leues auras propè madida loca excitat. verùm in terrarû abdito, loci feruore tepentibus aquis, petulantèr missionē à laxatis extorquet, confertaq; phalange lasciuiens, ad liberiores aditus exultat, & diutino flatu marcentes venas implet, nuperas vires prætereuntibus substituens.

Hac via perennant venti, qui terræ meatibus succedentes cursum ab hac

non multum diuersum intendunt, deindè pluuiarum gelido comprehensi ad terram rursus reuoluuntur; nouas vices iteraturi.

Venti qui adeò facile exoluuntur assiduis, & dispensatis terrarum exspirationibus prorogantur. ne credas tot spiracula tot propagare ventos, cum infinita vix vnius auram in tanta deperditione pducere possint. sic Aquilo quartæ mũdi parti suum debet prouentum. alioqui breui spatio confectus ad latissimas terras non proueheretur, licet aliquæ terræ plus, aliæ minus perflent: ità spiramentorum ora distributa sunt, vt semper senescentem instaurent, nec emori patiantur; verũ pro viatici mensura placidè incedit, vel tumultuosè, vel præcipitanter maturat.

Ex his concijcio ventos maximè Principes, quos quatuor mundi cardines eructant, itineris durationi nũquã succumbere, sed aerem continuis emanationibus lacessere, adeò aliquandò remissis, vt nobis intactus, & pecatissimus videatur. hoc imprimis aeris incolumitas præcipit, quę excussione viget;

get;

get : prætereà annuit experimentum; nam, quanuis humilia loca sub æstate ventilationes, quæ per ipsa mitissimè excurrunt, nobis, videantur non sentire, eodem tēpore editiora, in quæ tota moles incumbit apertè lacessuntur. verum quidem est aduersos, & contrarios ventos raro simul in procellas concurrere; nec non etiā, quando aduersarius mugit, & furit, oppositus silet. sed obmutescit non quia exciderit, vel penitùs quiescat, sed quia potentior debiliorem haurit, vel ità compescit, vt vigorem suum prodere nequeat. speculatus sum annis Austrinis vertentibus; Aquilonem quodāmodo indignari suarum regionū imperium sibi eripi, ideò, frontem attollere, hostemq; lacessere. sed ab inceptis malè cedentibus frequēter destitit, vel fractus, vel copijs in subsidium accersitis ad hostem rebellantibus; vt ventorum materia hanc etiam custodiat politicem, potentiores sequendi. superciliū omittat Aquilo necesse est, cum Annus à fautoribus, qui rerum potiuntur datur Austro.

Et quia, ad hos fautores peruenimus

caueer

cauere oportet, quod quanuis terra assiduè soluatur in ventos, tam vbera mater non est, vt ad procellas illos exornare valeat. nam sicut flumina, nisi per longas pluuias, non tumidantur, ita venti non nisi per sydertum liberalitatem exundant. ventos itaq; terra facit, tuberosos verò, & sæuientes cælum præstat. nam aer continuis vaporibus, & exhalationibus refertus est, quam materiam sol, & sydera quę orbi præsident, vel in nubem congregant, vel ad ventos destinant, qui hisce aduentitijs auxilijs increbrescentes, murmure, sibiloq; superbiunt, viribusque datis ad orbis vastationem abutuntur. nihil ferociùs dominatur leuioribus animis potestatem adeptis. quare verò vni vento concedantur fasces, & secures, quibus alios premat, curatoribus adscribendum est. Sol, Luna, Sydera ità locorum mutatione, & aspectuum varietate disponuntur, vt modò Aquiloni, modò Austro studeant. ex ijs verò, qui pro tempore ad fauorem adhibetur largitionibus cumulatus, halituosaq; classe instructus, per aera Imperator vehitur. cæteri

teri terrę duntaxat suplementis sustēcti consonum est, vt in humili degant, nec illi audeant obsistere, qui celorũ gratijs innixus est.

Locorum temperies ad vberandos ventos non parùm conducit; nam ea plaga, quæ humiditatibus suffusa est: iuuante Sole halitus euoluit, quibus impraegnantur venti, sic æthesiæ eo tempore spirant, quo cæteræ orbis partes arentes vētos earũ alumnos ieiunos destituunt. Borealis verò humescens, & niuosa Aquiloni suo pleniora vbera admouet, à quo diramantur æthesiæ. ab hac tamen locorum pinguitie non originantur venti, nam aliundè, vt iam dictum est, sua incunabula naciscuntur, quanuis vaporũ accessione excrescant.

Licèt tellus recentèr pluuia irrorata gratissimè spiret, & fluuij frigescentibus auris viciniam afflent; tamen isti spiritus nouum non condunt ventum, sed qui tunc spirat est veluti ramus alicuius vēti principis, potissimùm illius, qui validior regionem peragrat. si arguas, ideò recentem ventum strui, eò quod illic tantùm, quà fluuius lambit,

murmur subaudiatur, dicam id accidere, quia inibi Princeps ventus pleniorem habet delectum, ideò pleniùs spirat, qui alias terras minùs instaurantes imbecillus, & mutus excurrit.

Ventorum terra mater est,& altrix, prodigiosa incremēta à syderibus habent. illius beneficio modestè viuunt, istorum gratijs superbè imperant; ceterùm exquisitissimè suffurantur, & inter latrocinia degunt. hinc fit, vt se polluant, ac vaporibus, & exhalationibus sordidati gentilem naturā adoptitia corrumpant.

PLACI-

PLACIDI VENTI inexhausti meant, furentes citò moriuntur: Principis liberalitas vsibus per semper est; interimit se ipsam prodigentia.

Caput XVIII.

Antùm oblectat humanū genus lenitas, & modestia ventorum, quantùm molestat ira, & profusio. Recreant illæ, quia ad nostros vsus temperatæ sunt, quos istę inexuperantia corrumpunt. Omnis cumulus naturam nostram grauat. Afflatu regimur, prosternimur impetu. optima cum ad nimietatem intumescunt, à semetipsis desciscunt ad mala. Contexuit natura ventos, vt gubernarent, reuolutio rerum nonnūquam eos tantùm intendit, vt destruant. sic benigna cum multùm gliscūt, transeunt in noxia.

Venti

Venti per internuncios nobiſcum non agunt, accedunt ipſi, porrigunt ſe, non offerunt ſeruitutem ſuam, ſed vltrò ferunt, ſed intrudunt incomparabili gratia, & vtilitate, ſi manſueti ſint. Amantiſſimi in oſculum primùm inuadunt, labia, oculos, cutem lambũt, ſtrictiſſimo amplexu ſe toti corpori confundunt, ſudorem leniter compeſcunt, ſitum tergunt, placant æſtum, genarum flammam ad natiuum ruborem mitigant, fatigatis robur, ſquallentibus priſtinum nitorem accerſunt; capillos pomposè iactant; in leuitatē illam effuſi, modò vincentes attolunt, modò victi cedunt, & blandiſſima illa pugna, quos laceſſunt, ornant, edũtq; motum ſpectabiliorem quiete. nec iſta externa ſalutatione contenti, ſibilo ad ſoporem compoſito repunt in aures, per nares ad cerebri ventriculos reſultant, ſocios illic animales ſpiritus refecturi, patentiori oſtio per os ſe demittunt in viſcera, ſtudium ſuum cordi, ad quod recta pergunt, nauantes, dein in reliqua membra diffuſi nullibi ſibi parcunt. Tanta comitate abutũtur pulmones, qui eos modò trahunt,

modò

modò pellunt, modò copiosiores deducunt, modò callem nonnisi paucioribus pandunt, calentes deturbant, frigidos inuitant; hos nolũt, istos reijciunt, illos seligunt. Plicant se ad visceris desiderium venti, semper præstò sunt, exclusi recedunt, aduolant vocati, non indignantur eiecti. ij non tantùm homines curant, sed & plantas, quas solis æstibus verberatas applicãt frigiditate sua compescentes ardorẽ; foliorum flabello recreant fructus, miti spiratu intercedunt vstioni, incremẽtum verò, & consumationem non retardant; quod vitium non faciant, impediunt; perfectioni verò non obsistunt. ità se dispensant, vt solis arceãt incommoda, beneficia verò non interturbent.

In tam opportunos vsus sedati venti exeunt, multa verò materia infarcti, & tumentes ad perniciem rerum tumultuantur, tunc non salutant nos, sed impetunt: sensus nostros non capiunt, sed interpellant, arietant aures, sagittant oculos, ad rigorem cutim diuerberant, assiliunt capillos, quos vario ludibrio actos, turpiter nodant, corpus

pus quatiunt, & in horrorem compellunt; non modo pulmonum flabello non obediunt, sed in pectus furiosè ruunt, insultant, premunt, recusant egredi, respirationem, & vitam obruunt. nos intereà hos difugimus, vti ad illos egredimur; sed quæ in aperto sunt, repetitis ictibus cadunt, validiora, & obstinata eorum nisus intendunt; illudūt cedentia; quæ sine detrimento feriuntur. Ramosæ arbores, si durant ad pugnam à radicibus intereunt, si succumbunt, solo capite, & brachijs plectuntur. Proscinduntur ad terram tramites, & annuum opus momento diripitur. At quid tandem post tantam fructuum stragem? perdidit semetipsum ventus, & cum rerum interitu cecidit. Exiles trunci, & tenues herbulæ seuerissimi hostis reliquiæ supersunt, ruinis suis ingemiscit tellus, clades ex hominibus querelas euocat, sed frustrà maledicitur hosti, qui semetipsum puniuit, cum furoribus suis euanuit, & post se nihil memorabile reliquit, præter vastitatem in qua iacuit.

Magno principatui leges dicit natura, non tamen adeò integrè, quin ali-

aliquando vitium faciant, non quidē ex gubernatricis proposito, sed dissimilitudine, & copia rerum premente. Cum igitur institutricē naturam Principibus offero, veros, nothosq; partus cum fæditate sua, & pulchritudine exero, vt in vtrosque defixi dehonestamenta repellant; intacta verò facinora complectantur. quod si rerum cōgestus ità grauet decreta, vt nonnūquam frangat, rarò vitia necessitatibus dentur, abeant à regimine nunquā virtutes. In Republica saluberrimè exhalat liberalitas Principis. Aura ista est, quæ in principatum emissa vitalē rebus omnibus inspirat temperiem. Quidquid istius halitus ope floret, non vnctum, non pigmentatum, sed ex sanitate viscerum emicat. hac lenitate sufflatus aulæ splendor nitorem nō obscurat popularem, cuius lucē maior illa non rapit, quæ in omnibus iuxtà gradus distributa, non confusa nitet. Taxata est cuiusque conditio, seruat quisque suæ conditionis tonum. suam hilaritatem, licet ex arcto, expandit pauperies. non enim extuberant ad humilitatis pressum amplæ opes. sic

nemi-

neminem diſcerpunt ærumnæ, neminem vltimæ illæ miſeriç quatiunt. laudant omnes ſortem ſuam in Principe: obiurgat nullus, cum beatos multos, calamitoſum neminem faciat. facies rerum nullibi ſibi aliena. ſi arua, ſi ciuitatem, ſi regiam ſpectes, ruſticitas villicum non punit, vrbs non ſtringit ciues, dignationes nō degrauant aulicos, locus ſuus tutus, & imperturbatus omnibus eſt. multi pro Republica vigilant, pauci prædantur, nullus pecuniæ turbo è ſuo ſolio iura deturbat, quæ ſupremi liberalitate fulciuntur. inoffenſus ingrederis exercitum, illam coluuiem hominum malè audientium cicurant ſtipendia; in te rabies non exit. furor pro te ſtat, feritas patrocinatur tibi. tandem flatus iſte liberalitatis peſtem diſcutit, & ſuauiſſimè Reipublicæ ordines adſpirans, æternam componit tranquillitatem.

Produximus liberalitatem, quam huc vſq; non introſpeximus, & tamen huius virtutis intima reuelare maximi profectus eſt. Ignorantia multorum, illius pulchritudinem polluit, fædauit perſæpè malitia, ſed præcæteris ſpecio-

ſitas

ſitas nominis quot impoſuit. Putant quàm plurimi hanc emittere, quã deflorant, ſuis largitatibus adhibere, quã abutuntur; affectant libidinosè nomẽ, rem enormiter inquinant, & inflatam vitio virtutem perdunt, quæ ex placido in eum tunc abit ventum, qui tumefactus incrudeſcit.

Liberalitatis inſigne nè te decipiat; pręſefert, neminem læde; expunge nomen, quo teneris. munerare virtutes, pretio labores vindica; prudentèr, & modeſtè tuũ eroga, ab alienò abſtine. Scrutare mecum quantum de exiſtimatione Principis detrahant populorum voces, erogationibus illius obſtrepentes, quòd hinc reuellat, quòd alibi ſpargat. Alius intempeſtiua diſtributione frangatur, & ſolidis deficiat, qui non proficientibus abundare voluit. Alius ergà fatigatos parcus, manum aperiat otioſis. Poteſt ne aliquis iſtos inter liberales recenſere, quos profuſio reos ſiſtit? diligẽtèr igitur interſtinguenda virtus eſt, quæ facilè in vitium collidens, quaſi pacatus zephyrus in tempeſtuoſum Boream faceſcit.

Mergi.

Mergitur in prodigalitatem liberalitas, & tanquam alto gurgite sepulta delitescit, eiusq; modestiæ vestigia penitùs disparent, soli fluctus tumultuantur, soli Aquilones fremunt, vnæ dominantur procellæ; non modò quies, placiditas, & moderatio abigitur, sed nec spes futuræ tranquillitatis elucet; semel in vitium deformata virtus, in suam imaginem redire nequit; deformatur cum intenditur, & vltrà mediocritatem suam deducitur. non secus ac qui prius moderabantur, mox increbrescentes venti, penitùs demutati, ruinas agitant. Certus limes largitiones comprehendit, vltrà quem vitiosum exalant. suus cunctis limes cognoscendus est, vt intra spatia virtutis spirēt, ne imprudētèr exūdantes, inhonesta, & improba efflēt. Suæ vires omnibus hominibus hunc limitem circūscribant; redditus cuiq; exitum metiatur necesse est. Conferendæ sunt vectigalibus inpensæ, & ad illorum fines concludendæ; nam si transcendatur meta, vel vectigalia proferenda sunt, vel in paupertatem cadendum. conuellunt illa populos; hanc Principes

vel cum monarchiæ ſubuerſione non ferunt. tranſgreſſus verò facilis eſt, cuius principium gloriosè ſplendet, cum immenſum dare, videatur Principem præſeferre. attamen ſi dona ad fructuum pondus æſtimata non ſint, ad propudioſa ducunt; in populorum deuaſtationem, vel inuito deſcenditur. nec Princeps ditatur, qui in dies profuſionibus anhelans, inopia demùm premitur, plus exhalans, quam trahens, ſuam, & ſubditorum impotentiam acritèr pungit. Inter hos ſtimulos principatus diſtrahitur, reſonat tunc murmur inconditum, crepitant fremitus, & clamores diſſoni; querulæ voces aera lacerant, mergitur dies, Boreas ſuprema occinit, excurrit tempeſtas, latera, tergum, frons indiſtinctè quatiuntur, nulla rebus quies, omnia impetus diſcerpit. quocunque oculos deflectis, in præcipitia, caſus, naufragia incurrunt, omnes cumulis iniquè ſtudent; expilationes impunitæ, tranſmiſſa furta; lex venditur, aurum ſcelera tergit; cògendi laudatur calliditas, verſuties, & nouorum portoriorum vexationes haud

vulgari premio redimuntur.

Difficile pondus subeunt prodigi; quod dum nituntur deponere, firmiùs hæret, & increscit. Libido enim pe-tendi à donis impensiùs accenditur,& in ipsa dandi facilitate auidiùs depa-scitur. magis ieiuni sunt, qui magis hauserunt; ità vt prodigendi finē nō inueniat, qui semel inceperit. nā gli-scit cum paucorū opulentia luxus, & omnium paupertate; indigenarū opes reuoluuntur ad exteros. vilescit quod vernaculum est, in pretio habentur exotica, seclusa, & remotissima ma-gno ducuntur. ipsamet ingenia suba-cta, & fæcunda eo titulo fastidio sunt, & arescunt, quod domestica sint. Omnis ordo succumbit, pauperibus portoria exitio sunt, luxus diuites at-terit, calamitates, & ærumnæ latè im-perant; ruit rerum status, & prodigē-tia tanquam impacatus Aquilo, præ-ter ruinas, in quas se consumpsit nihil ventitare potest.

Dabo tibi è Romanorū penu duos Imperatores, Augustum, & Caium. extulit liberalitas Augustum; commi-sit imperium in triumuirorum domi-

natione

natione diremptum, iustitiam reduxit, grassatorum turbas per licentiam ciuilis belli ad colonorum direptionem adultas, expunxit, libertatem militũ stipendio continuit, ciues congiario, nobiles muneribus, Senatores ampliatione sensuum ità demeruit, vt obligaret officio, addiceret iustitiæ, vinciret legibus. muniuit vias ab insidijs, ab excursionibus atua defendit, tranquillissimã securitatem in ciuitatibus collocauit. Templa Dijs, theatra spectaculis, insignibus viris statuas, porticus, & inuidiosa molimina erexit. Accommodauit pauperibus pecuniam illustri largitione, quia nullo fænore vmbrata. munificentissimus apud milites, apud ciues, apud totum imperium, sibi parcus, excessuum in se ipso castigator, affectauit optimi imperatoris nomen, & oculati dispensatoris. Liberalitatem dilexit, ideò infinitis, sed ad æquilibrium elargitus est; prodigentiæ, & luxuriæ se exemit, huiusq; virtutis beneficio imperium armis, ac necibus partum, sibi, & posteris tutũ floridumq; vindicauit.

Pronepos Caligula imperij retina-

cula citiùs recidit, quã assumpsit, thesaurorum Tiberij prodigus hæres, largam benefaciendi materiam sine benefactis dilapidauit. cum immensis diuitijs, quas malè recognouit, venit ad imperium paupertimus, perseuerauit egenus, miser finiuit. nunquàm tã exquisitæ auctiones, & odiosa vectigalia grassata sunt. scribebat ensis portoriorum scita, tantùm ad pendendũ cogebantur populi, quantum arma exigere possent, extremam rebus omnibus vim adiiciens, qui in dando imprudentèr à mediocritate desciuerat. intereà ipse imperator non magis expilatus, quàm Respub. inops, quàm plebs, mendicus, quàm vltima paupertas, inhiabat lucro non ex cogendi stimulo, sed egestate, quam sibi imponebat, compulsus; populos, amicos, Principes, ipsos met Deos nudauit. Vt videas an iustè cum iis conferatur ventis, qui vrunt, scindunt, prosternunt, vastant.

Venti, qui leui spiratu se exerunt, assiduo per amicum aerem decurrunt; furentium verò lenit mala, breuitas procellæ: quo enim vehementior rabies

bies, eò velociùs extinguitur, cum ipsamet natura tantæ profusioni non valeat suffragari, destituit, & illi inter tot baccationes, neruis imtempestiuè solutis, syderantur. Arescunt venti, quorum profusiones natura non regit, & fragor silet, & imperiosa illa iactatio citissimè abit. nam immodesta non promuntur duratura. Prodigum Principem non ferunt subditorum opes, quas inuecta paupertas deuorat, & ille inter fastosas acclamationes, & adulantium plausus ruit ad inopiam præceps, & cum suis fulgoribus à largitionibus petitis conficitur. Longum æuũ propagat liberalitas, prodigentiã breuis dies corripit. Floruit Romanum imperium ad vltimam Augusti senectutem, & cum illa regiminis temperantia sæculorum lapsum sustulisset incolume ni demutasset imperatoris genium; quod Caligula tunc perdidit, cũ inuasit; paucique anni de imperatore in deuotato imperio mendicum, de largitore stipum collectorem constituerunt. Ipsius auus nunquam decus Romanæ Reipub. decoxit, & regnauit ditissimus; deturbauit istũ ab omni splẽ-

dore egestas, posuitq; in vestibulo ędium indictas strenas captantem. ò quã malè dignitatem suam cum Augusto metiebatur. ille ineunte anno ducebat, imperatorium esse, strenas dare, iste petere, & quod pauperes olim à diuite imperatore acceptum veniebant, nunc egeno conferre iubebantur. iàm ceciderat à dignitate miser; improbus erogandi modus Imperatorem à Caligula seposuerat; prodigalitas luculẽtum nomen extinxerat; impotentia ad illud petendum compulerat, quod sciuerat nec custodire, nec dare; nõ enim dederat, sed profligauerat, sed dispersérat, sed in nihilum redegerat. suus furor debilitat ventos, & temerarij insumptus infirmant Principem, cui vel laxa imperia non sufficiunt. in hoc tamen dissentiunt, quod accisus ventus, & extenuatus conticescit, egenus verò Princeps frendet, insultat, quatit, euertit, depopulatur, cadere non vult, desinere nescit. Tandem hoc sibi etiam cum vento commune fit, quod amittit feriendo vires, & in suas clades dissoluitur. Sic Caligulam editæ ruinæ oppresserunt.

Liben-

Libentissimè medicorum astipulor axiomati, experientiam esse rerum magistram, cui non incubans ratio, somniorum potius versat imagines, quàm vera fingat argumenta. Prodigalitatis encomia, indefessa fatigarunt ingenia, quæ docuit euentus à summis laudibus ad infimas calumnias sæpissimè defecisse. istam, quæ primo intuitu sublimes spiritus mirantibus obijcit, auaritiam, rapinam, crudelitatem, & abiecta consilia alere prodidit experimẽtum. Procellosissimum ventorum turbinem terra, & maria formidant. Iste sæuitiem nanciscitur in conflictu, quẽ ferunt oppositi venti, in se inuicem cõcursantes. dum enim refranguntur, cum nec retrocedere queant, nec pergere, nec in angusto stare se rotant. Rabiẽ suam gyro asperant, & in subiecta tàm diù recrudescunt, donec euolent. Animus hominum potentiùs afficitur, cum contrarijs vitijs distrahitur. Prodigalitas sine multarum prauitatum comitatu non insidet, & quod mirabilius est, ministram adhibet auaritiam, quamq; videtur studiosè euertere, in ipsam studiosè incumbit, &

suorum facinorum ducem, & antesignanam decernit, quæ tamen prodigalitatis socia à communi illiberalitate disiungitur, cuius fædiorem, & asperiorem faciem gerit. Extorquet ista, non congregat, nam, non sibi, sed voluptatibus diripit, nunquam nō vorans, quia semper esuriens, inexplebilis, quia incessantèr exinanitur; clementiæ nunquam prona, quia sine intermissione necessitatis stimulis agitur, se eorum sentit egenam, quæ alijs ignoscit; nudam, ni cæteros spoliet; in paupertate irrisā, ni cædibus, subhastationibus, furtis, sacrilegijs, ex sacris etiam imaginibus lachrymas euocet. Huic præstò sunt fraus, insidiæ, crudelitas. Hinc intelliges quantum vitium prodigalitas sit, quæ non nisi pluribus stipata incedit, & sine omniū penè prauitatum satellitio nequit se promere.

Id habent peculiare vitia, vt cæterorum contubernio gaudeāt, vnumq; deducat ad alia. Sic animum semel captum, plura obsident, & cum vni patuerit aditus, turba sequitur. contraria tamen, & penitùs diffidentia nullam

nullam dirimunt mentem, nisi prodigam, ideò omnium pessimum vitium prodigalitas est, cui suadet ambitio auaritiam adhibere, & non prodere, tanquam illam, quæ à munificentiæ fastu multùm subtrahit. Fucat itaque auaritiam suam prodigus, & quod lethaliùs est, fucum trahit à virtutibus, quas dùm vitio permiscet, fędissimè corrumpit. mandat iustitiæ rapinas, quam subornatis criminibus solicitat, & immanitèr prædatur, quia videri vult se iustè prædari.

Quod prudentissimus intellexit Seneca, orans Neronem, vt sibi data resumeret. Nihil impensiùs incumbebat Philosopho quam Principis profusi munera, quæ præfecti Burri interitum festinauerant. Ad noua munera quotidiè conuersus Nero, vetera cum possidentium morte reposcebat, quasque nō suggerebat imperium opes, ex amicorum eruebat calamitatibus. Seneca impendenti vitæ magis, quam bonorum discrimine consternatus, ista vltrò deferebat, vt illam mitiori fato reseruaret, cuius prouidentia infrà auaritiam Principis fuit, quæ ne se exe-

reret, crimina finxit, crudelitatem sociauit, & ambo rapuit; nam auiditas prodigentiæ tumorem verens imminuere, non priùs grassabatur in bona, quàm excita inhumanitate sub iustitię specie insontem vitam corriperet.

Non modò auaritiam operit prodigalitas, sed ipsa se celat liberalitatē obtendens. suam enim deformitatem intelligens, non audet se producere, nisi sub liberalitatis facie, qua studet sugillationes fucare. sed nullum linimentum tantam fœditatē satis abscōdit. Hic vitiorum aceruus per tot latera eminet, vt in populos, & gentes cum toto apice se diffundat. Si Zephyrus permutaret impetum cum Aquilone, statim perciperetur non illinc Zephyrum, sed Aquilonem spirare. vnūquodq; per suum facinus deprehenditur. Palpitationem à quassibus, vel stupidi sensus nouerunt seponere, omnibus blanditur, neminem pungit liberalitas, cùm primùm mordet, constat perijsse, & frustrà illud nōmen profertur, quod exanime est.

Auaritiam tamen infamant omnes,

&

& iure, ac meritò, dehonestat quippè cunctos, sed in primis Principem, illiberalitati animum defigere. Qui pluribus imperat, plures debet obstringere. Beneficia ea sunt, quæ mortalium animos mancipant. Dominantes, cũ nefas sit, alios seruitio demereri, donis auctorare duntaxat possunt, præcipuè cum plurimorum domini, plurimorũ manu egeant, vt quò maiores Principes, eò frequentiori seruitute opus habeant, cui multoties dominatus laboriosiùs inseruit, quàm ipsa pareat; sibi enim reciprocantur, iste seruorũ ope regitur, illa munere defecta soluitur. sic totus orbis in dando, & accipiendo positus, seruitio premitur, cum non minùs ex debito elargiri, quam ex pacto recipere, ad seruitutem referendum sit. nam pari solicitatione tenentur ambo, vni scilicet explere, alij debito pares esse.

Quarè liberalitatis, non tantùm virtutis pulchritudine, quantùm regiminis præstantia, monentur Principes, quę decretione, & auctu in vitiũ transcribitur. Quidquid ab alueo ad crepidinem discedit, virtuti, quæ medium

seruat, computruit, vitio extremitates colenti regenitũ. Liberalitatis tumor ad prodigalitatem se porrigit, contractio in auaritiam ponit; vtroq; affectu human⁹ perlępe inutitur animus, qui inter iactationes, & fluctus, virtutis sedem ægrè tuetur. quare locus admoneret vtriusque pulsum explorando, quis longius à sanitate descifcit, inuestigari, nisi ex populorum iactura luculentèr deprehenderetur, nonnunquam Principis auaritiam miserijs præstò fuisse, prodigalitatem verò in ærumnas semper demersisse.

Vespasiani auaritia imperium Romanum composuit, quod tot Principum prodigētię resoluerant: leges stabiliuit: magistratus ordinauit: profugam iustitiam mundo reddidit; cum militum licentiam laborũ pretio cohibuit: hæsitantes populos, proprijsq; fortunis firmauit incertos, rapinas vetauit, qui sciuit opportunè rapere, & modestè dare, seuera promulgauit tributa, & seueritates omnes leniuit, seditiones, compilationes, & sacrilegia sustulit. prædis intentis, pecunia in tēpore congesta imperator hominum,

Deo-

Deorumq; protector factus est. Persæpè magna prædari, & non incommodè dispensare, duxit ad gloriam: post latrocinia exhaustus, & egens erubesce. sic nunquam satis largitionibus, prouidus, & ordinatus comparatur Princeps, cui multum conferre est iustitiam pacem, & omnia lucrari.

Inquies nonne patre acceptior Titus. cuius dominatio populi Romani delitium fuit? at iste in liberalitate neminem primùm sustinuit, nec eo die se vixisse putabat, quo nihil cuiquam præstitisset. Hominem regit spiritus, dona Principem, qui ad priuatum recidit, cum cessat munerari. Respondeo biennij principatum laudabiliter administrare, haud arduum opus esse sub id tempus bonus obijsset Nero, si mori contigisset. Duo ad gloriosam Titi mortem feliciter concurrerũt, vita breuis, & auro turgidum paterna industria ærarium post cuius dilapidationem, si regnasset, certè aut minùs humanè, aut minus splendidè, quod arcanum Domitianus frater aperuit, cuius prodigalitas Vespasiani patris ordines confudit.

Gloriosè muneratur Princeps, qui iura inulta non sinit, qui merita pensat, qui seruitutem non fraudat, qui stipendia non diuertit. Dices, Principis animus super ista adhuc aliquid molitur. difficile: si euentibus fidem præstes, hæc explet, quæ se respiciunt. sed ambitiosa hominum mens inanibus applicans quæ solida, & officij sui sunt iacere patitur.

Arceamus vitium,& si ad hanc partem inclinandum sit, adeò parcè id faciamus, vt virtus integra maneat,& sine sui iactura alienos terminos libet. sicut enim temporibus inseruiendum est,ità in ecclyptica consistere semper non possumus. multoties liberalitas in excessu se commendauit, & parsimoniam amplexa, ex hac pulcherrima, decerpsit ornamenta.

Ludouicum XII. Galliæ, & Ferdinandum Aragoniæ Reges penè traduxit illiberalitas,quæ nihilominus tamquam summa virtus ex tempore resplenduit. Cedebant ambo æui iniquitati,quæ eos bellis illaqueauit. iustitiã quoq; reuerebantur, quæ inhibet per libidinem in subditorum opes insultare

tare. prudentiam ideò deliberatio-nibus suis premittebant, cui insumptũ ratio, & redituum summa constabat. ità negotia disponebant, vt vrgentiora nullo defectu tardarentur, quædam verò regia lumina duntaxat ad pompam inflammata, aut parum enutrita minimum eniterent, vel omninò neglecta obsolescerent; quam fulgorum negligentiam sordi tribuunt imperiti politices æstimatores; ac si illa pompa, quæ tantùm dignationẽ ostentat, regnum sanciret. Quidam in antiquo Regum cultu malè hærentes, putant, turpiùs cum maiestate agi, si supellex non lasciuiat, attalicæ non ornent, gemmæ non luceant, quàm si munimenta propugnatoribus careant, malum nomen militia refugiat, redemptorum esca fiant populorum opes.

Non inficior splendoribus etiã Regi vacandum, sed non antepnonedi sunt vsibus, alioqui lucem perdunt. Alleuanda priùs sunt Reipub. pondera, ne obruant, deinde quod superest, apparatibus dandum, nam sicut hos præterire, maculosum est, ità amentissimum, illa transmittere, quorum exa-

ctissima

Mergitur in prodigalitatem liberalitas, & tanquam alto gurgite sepulta delitescit, eiusq; modestiæ vestigia penitùs disparent, soli fluctus tumultuantur, soli Aquilones fremunt, vnæ dominantur procellæ; non modò quies, placiditas, & moderatio abigitur, sed nec spes futuræ tranquillitatis elucet; semel in vitium deformata virtus, in suam imaginem redire nequit; deformatur cum intenditur, & vltrà mediocritatem suam deducitur. non secus ac qui prius moderabantur, mox increbrescentes venti, penitùs demutati, ruinas agitant. Certus limes largitiones comprehendit, vltrà quem vitiosum exalant. suus cunctis limes cognoscendus est, vt intra spatia virtutis spirēt, ne imprudētèr exūdantes, inhonesta, & improba efflēt. Suæ vires omnibus hominibus hunc limitem circūscribant; redditus cuiq; exitum metiatur necessè est. Conferendæ sunt vectigalibus inpensæ, & ad illorum fines concludendæ; nam si transcendatur meta, vel vectigalia proferenda sunt, vel in paupertatem cadendum. conuellunt illa populos; hanc Principes

vel

vel cum monarchiæ ſubuerſione non ferunt. tranſgreſſus verò facilis eſt, cuius principium glorioſè ſplendet, cum immenſum dare, videatur Principem præſeferre. attamen ſi dona ad fructuum pondus æſtimata non ſint, ad propudioſa ducunt; in populorum deuaſtationem, vel inuito deſcenditur. nec Princeps ditatur, qui in dies profuſionibus anhelans, inopia demùm premitur, plus exhalans, quam trahens, ſuam, & ſubditorum impotentiam acritèr pungit. Inter hos ſtimulos principatus diſtrahitur, reſonat tunc murmur inconditum, crepitant fremitus, & clamores diſſoni; querulæ voces aera lacerant, mergitur dies, Boreas ſuprema occinit, excurrit tempeſtas, latera, tergum, frons indiſtinctè quatiuntur, nulla rebus quies, omnia impetus diſcerpit. quocunque oculos deflectis, in præcipitia, caſus, naufragia incurrunt, omnes cumulis iniquè ſtudent; expilationes impunitæ, tranſmiſſa furta; lex venditur, aurum ſcelera tergit; cogendi laudatur calliditas, verſuties, & nouorum portoriorum vexationes haud

vulgari pręmio redimuntur.

Difficile pondus subeunt prodigi; quod dum nituntur deponere, firmiùs hæret, & increscit. Libido enim petendi à donis impensiùs accenditur,& in ipsa dandi facilitate auidiùs depascitur. magis ieiuni sunt, qui magis hauserunt; ità vt prodigendi finē nō inueniat, qui semel inceperit. nā gliscit cum paucorū opulentia luxus, & omnium paupertate; indigenarū opes reuoluuntur ad exteros. vilescit quod vernaculum est, in pretio habentur exotica, seclusa, & remotissima magno ducuntur. ipsamet ingenia subacta, & fæcunda eo titulo fastidio sunt, & arescunt, quod domestica sint. Omnis ordo succumbit, pauperibus portoria exitio sunt, luxus diuites atterit, calamitates, & ærumnæ latè imperant; ruit rerum status, & prodigētia tanquam impacatus Aquilo, præter ruinas, in quas se consumpsit nihil ventitare potest.

Dabo tibi è Romanorū penu duos Imperatores, Augustum, & Caium. extulit liberalitas Augustum; commisit imperium in triumuirorum domi-

natione

natione diremptum, iustitiam reduxit, grassatorum turbas per licentiam ciuilis belli ad colonorum direptionem adultas, expunxit, libertatem militũ stipendio continuit, ciues congiario, nobiles muneribus, Senatores ampliatione sensuum ità demeruit, vt obligaret officio, addiceret iustitiæ, vinciret legibus. muniuit vias ab insidijs, ab excursionibus arua defendit, tranquillissimã securitatem in ciuitatibus collocauit. Templa Dijs, theatra spectaculis, insignibus viris statuas, porticus, & inuidiosa molimina erexit. Ac commodauit pauperibus pecuniam illustri largitione, quia nullo fænore vmbrata. munificentissimus apud milites, apud ciues, apud totum imperium, sibi parcus, excessuum in se ipso castigator, affectauit optimi imperatoris nomen, & oculati dispensatoris. Liberalitatem dilexit ideò infinitis, sed ad æquilibrium elargitus est; prodigentiæ, & luxuriæ se exemit, huiusq; virtutis beneficio imperium armis, ac necibus partum, sibi, & posteris tutũ floridumq; vindicauit.

Pronepos Caligula imperij retina-

cula citiùs recidit, quã assumpsit, thesaurorum Tiberij prodigus hæres, largam benefaciendi materiam sine benefactis dilapidauit. cum immensis diuitijs, quas malè recognouit, venit ad imperium paupertimus, perseuerauit egenus, miser finiuit. nunquàm tã exquisitæ auctiones, & odiosa vectigalia grassata sunt. scribebat ensis portoriorum scita, tantùm ad pendendũ cogebantur populi, quantum arma exigere possent, extremam rebus omnibus vim adiiciens, qui in dando imprudentèr à mediocritate desciuerat. intereà ipse imperator non magis expilatus, quàm Respub. inops, quàm plebs, mendicus, quàm vltima paupertas, inhiabat lucro non ex cogendi stimulo, sed egestate, quam sibi imponebat, compulsus; populos, amicos, Principes, ipsos met Deos nudauit. Vt videas an iustè cum iis conferatur ventis, qui vrunt, scindunt, prosternunt, vastant.

Venti, qui leui spiratu se exerunt, assiduo per amicum aerem decurrunt; furentium verò lenit mala, breuitas procellæ. quo enim vehementior rabies

bies, eò velociùs extinguitur, cum ipſamet natura tantæ profuſioni non valeat ſuffragari, deſtituit, & illi inter tot baccationes, neruis imtempeſtiuè ſolutis, ſyderantur. Areſcunt venti, quorum profuſiones natura non regit, & fragor ſilet, & imperioſa illa iactatio citiſſimè abit. nam immodeſta non promuntur duratura. Prodigum Principem non ferunt ſubditorum opes, quas inuecta paupertas deuorat, & ille inter faſtoſas acclamationes, & adulantium plauſus ruit ad inopiam præceps, & cum ſuis fulgoribus à largitionibus petitis, conficitur. Longum æuū propagat liberalitas, prodigentiā breuis dies corripit. Floruit Romanum imperium ad vltimam Auguſti ſenectutem, & cum illa regiminis temperantia ſæculorum lapſum ſuſtuliſſet incolume ni demutaſſet imperatoris genium; quod Caligula tunc perdidit, cū inuaſit; paucíq; anni de imperatore in deuorato imperio mendicum, de largitore ſtipum collectorem conſtituerunt. Ipſius auus nunquam decus Romanæ Reipub. decoxit, & regnauit ditiſſimus; deturbauit iſtū ab omni ſplē-

dore egestas, posuitq; in vestibulo ędium indictas strenas captantem. ò quã malè dignitatem suam cum Augusto metiebatur. ille ineunte anno ducebat, imperatorium esse, strenas dare, iste petere, & quod pauperes olim à diuite imperatore acceptum veniebant, nunc egeno conferre iubebantur. iàm ceciderat à dignitate miser; improbus erogandi modus Imperatorem à Caligula seposuerat; prodigalitas luculẽtum nomen extinxerat; impotentia ad illud petendum compulerat, quod sciuerat nec custodire, nec dare; nõ enim dederat, sed profligauerat, sed dispersérat, sed in nihilum redegerat. suus furor debilitat ventos, & temerarij insumptus infirmant Principem, cui vel laxa imperia non sufficiunt. in hoc tamen dissentiunt, quod accisus ventus, & extenuatus conticescit, egenus verò Princeps frendet, insultat, quatit, euertit, depopulatur, cadere non vult, desinere nescit. Tandem hoc sibi etiam cum vento commune fit, quod amittit feriendo vires, & in suas clades dissoluitur. Sic Caligulam editæ ruinæ oppresserunt.

Liben-

Libentissimè medicorum astipulor axiomati, experientiam esse rerum magistram, cui non incubans ratio, somniorum potius versat imagines, quàm vera fingat argumenta. Prodigalitatis encomia, indefessa fatigarunt ingenia, quæ docuit euentus à summis laudibus ad infimas calumnias sæpissimè defecisse. istam, quæ primo intuitu sublimes spiritus mirantibus obijcit, auaritiam, rapinam, crudelitatem, & abiecta consilia alere prodidit experimẽtum. Procellosissimum ventorum turbinem terra, & maria formidant. Iste sæuitiem nanciscitur in conflictu, quẽ serunt oppositi venti, in se inuicem cõcursantes. dum enim refranguntur, cum nec retrocedere queant, nec pergere, nec in angusto stare se rotant. Rabiẽ suam gyro asperant, & in subiecta tàm diù recrudescunt, donec euolent. Animus hominum potentiùs afficitur, cum contrarijs vitijs distrahitur. Prodigalitas sine multarum prauitatum comitatu non insidet, & quod mirabilius est, ministram adhibet auaritiam, quamq; videtur studiosè euertere, in ipsam studiosè incumbit, &

suorum facinorum ducem, & antesignanam decernit, quæ tamen prodigalitatis socia à communi illiberalitate disiungitur, cuius fædiorem, & asperiorem faciem gerit. Extorquet ista, non congregat, nam, non sibi, sed voluptatibus diripit, nunquam nō vorans, quia semper esuriens, inexplebilis, quia incessantèr exinanitur; clementiæ nunquam prona, quia sine intermissione necessitatis stimulis agitur, se eorum sentit egenam, quæ alijs ignoscit; nudam, ni cæteros spoliet; in paupertate irrisā, ni cædibus, subhastationibus, furtis, sacrilegijs, ex sacris etiam imaginibus lachrymas euocet. Huic præstò sunt fraus, insidiæ, crudelitas. Hinc intelliges quantum vitium prodigalitas sit, quæ non nisi pluribus stipata incedit, & sine omniū penè prauitatum satellitio nequit se promere.

Id habent peculiare vitia, vt cæterorum contubernio gaudeāt, vnumq; deducat ad alia. Sic animum semel captum, plura obsident, & cum vni patuerit aditus, turba sequitur. contraria tamen, & penitùs diffidentia

nullam

nullam dirimunt mentem, nisi prodigam, ideò omnium pessimum vitium prodigalitas est, cui suadet ambitio auaritiam adhibere, & non prodere, tanquam illam, quæ à munificentiæ fastu multùm subtrahit. Fucat itaque auaritiam suam prodigus, & quod lęthaliùs est, fucum trahit à virtutibus, quas dùm vitio permiscet, fędissimè corrumpit, mandat iustitiæ rapinas, quam subornatis criminibus solicitat, & immanitèr prædatur, quia videri vult se iustè prædari.

Quod prudentissimus intellexit Seneca, orans Neronem, vt sibi data resumeret. Nihil impensiùs incumbebat Philosopho quam Principis profusi munera, quæ præfecti Burri interitum festinauerant. Ad noua munera quotidiè conuersus Nero, vetera cum possidentium morte reposcebat, quasque nō suggerebat imperium opes, ex amicorum eruebat calamitatibus. Seneca impendenti vitæ magis, quam bonorum discrimine consternatus, ista vltrò deferebat, vt illam mitiori fato reseruaret, cuius prouidentia infrà auaritiam Principis fuit, quæ ne se exe-

reret, crimina finxit, crudelitatem sociauit, & ambo rapuit; nam auiditas prodigentiæ tumorem verens imminuere, non priùs grassabatur in bona, quàm excita inhumanitate sub iustitię specie insontem vitam corriperet.

Non modò auaritiam operit prodigalitas, sed ipsa se celat liberalitatē obtendens. suam enim defórmitatem intelligens, non audet se producere, nisi sub liberalitatis facie, qua studet sugillationes fucare. sed nullum linimentum tantam fœditatē satis abscōdit. Hic vitiorum aceruus per tot latera eminet, vt in populos, & gentes cum toto apice se diffundat. Si Zephyrus permutaret impetum cum Aquilone, statim perciperetur non illinc Zephyrum, sed Aquilonem spirare. vnūquodq; per suum facinus deprehenditur. Palpitationem à quassibus, vel stupidi sensus nouerunt seponere, omnibus blanditur, neminem pungit liberalitas, cùm primùm mordet, constat perijsse, & frustrà illud nōmen profertur, quod exanime est.

Auaritiam tamen infamant omnes, &

& iure, ac meritò, dehoneſtat quippè cunctos, ſed in primis Principem, illiberalitati animum defigere. Qui pluribus imperat, plures debet obſtringere. Beneficia ea ſunt, quæ mortalium animos mancipant. Dominantes, cũ nefas ſit, alios ſeruitio demereri, donis auctorare duntaxat poſſunt, præcipuè cum plurimorum domini, plurimorũ manu egeant, vt quò maiores Principes, eò frequentiori ſeruitute opus habeant, cui multoties dominatus laborioſiùs inſeruit, quàm ipſa pareat; ſibi enim reciprocantur, iſte ſeruorũ ope regitur, illa munere defecta ſoluitur. ſic totus orbis in dando, & accipiendo poſitus, ſeruitio premitur, cum non minùs ex debito elargiri, quam ex pacto recipere, ad ſeruitutem referendum ſit. nam pari ſolicitatione tenentur ambo, vni ſcilicet explere, alij debito pares eſſe.

Quarè liberalitatis, non tantùm virtutis pulchritudine, quantùm regiminis præſtantia, monentur Principes, quę decretione, & auctu in vitiũ tranſcribitur. Quidquid ab alueo ad crepidinem diſcedit, virtuti, quæ medium

seruat, computruit, vitio extremitates colenti regenitũ. Liberalitatis tumor ad prodigalitatem se porrigit, contractio in auaritiam ponit; vtroq; affectu human⁹ persępe inuritur animus, qui inter iactationes, & fluctus, virtutis sedem ægrè tuetur. quare locus admoneret vtriusque pulsum explorando, quis longius à sanitate desciscit, inuestigari, nisi ex populorum iactura luculentèr deprehenderetur, nonnunquam Principis auaritiam miserijs præstò fuisse, prodigalitatem verò in ærumnas semper demersisse.

Vespasiani auaritia imperium Romanum composuit, quod tot Principum prodigẽtię resoluerant: leges stabiliuit: magistratus ordinauit: profugam iustitiam mundo reddidit; cum militum licentiam laborũ pretio cohibuit: hæsitantes populos, proprijsq; fortunis firmauit incertos, rapinas vetauit, qui sciuit opportunè rapere, & modestè dare, seuera promulgauit tributa, & seueritates omnes leniuit, seditiones, compilationes, & sacrilegia sustulit. prædis intentis, pecunia in tẽpore congesta imperator hominum,

Deo-

Deorumq; protector factus est. Persæpè magna prædari, & non incommodè dispensare, duxit ad gloriam: post latrocinia exhaustus, & egens erubesce. sic nunquam satis largitionibus, prouidus, & ordinatus comparatur Princeps, cui multum conferre est iustitiam pacem,& omnia lucrari.

Inquies nonne patre acceptior Titus. cuius dominatio populi Romani delitium fuit? at iste in liberalitate neminem primùm sustinuit, nec eo die se vixisse putabat, quo nihil cuiquam præstitisset. Hominem regit spiritus, dona Principem, qui ad priuatum recidit, cum cessat munerari. Respondeo biennij principatum laudabiliter administrare, haud arduum opus esse sub id tempus bonus obijsset Nero, si mori contigisset. Duo ad gloriosam Titi mortem feliciter concurrerũt, vita breuis,& auro turgidum paterna industria ærarium post cuius dilapidationem, si regnasset, certè aut minùs humanè, aut minus splendidè, quod arcanum Domitianus frater aperuit, cuius prodigalitas Vespasiani patris ordines confudit.

Glorio-

tare. prudentiam ideò deliberationibus suis præmittebant, cui insumptuũ ratio, & redituum summa constabat. ità negotia disponebant, vt vrgentiora nullo defectu tardarentur, quædam verò regia lumina duntaxat ad pompam inflammata, aut parum enutrita minimum eniterent, vel omninò neglecta obsolescerent; quam fulgorum negligentiam sordi tribuunt imperiti politices æstimatores; ac si illa pompa, quæ tantùm dignationẽ ostentat, regnum sanciret. Quidam in antiquo Regum cultu malè hærentes, putant, turpiùs cum maiestate agi, si supellex non lasciuiat, attalicæ non ornent, gemmæ non luceant, quàm si munimenta propugnatoribus careant. malum nomen militia refugiat, redemptorum esca fiant populorum opes.

Non inficior splendoribus etiã Regi vacandum, sed non antepnonedi sunt vsibus, alioqui lucem perdunt. Alleuanda priùs sunt Reipub. pondera, ne obruant, deinde quod superest, apparatibus dandum. nam sicut hos præterire, maculosum est, ità amentissimum, illa transmittere, quorum exactissima

ctissima cura omnem maculam sordemq; eluit. Fundanda domus est, dein polienda; persæpè eximia politura, stabilia fundamenta sunt. Breues horę fucum extinguūt, natiuum nitorē vix senectus decolorat. munitissimum regnum, & robustum ex intimo fulgores reddit. nunquam Galliæ, & Aragoniæ regna tàm clarè fulserunt, in Mediolanum, & Neapolim protensa; Reges verò patres patrię, optimiq; administratores inaugurabantur. Quòd si bella regios ꝓuentus sibi nō poposcissent eximios decebat Principes in aulæ fastum, & munditiem incumbere, venatum ornare, comicos audire, spectare choreas, certamina fingere, & similia animi laxamenta, vel cum aliquo dispendio comparare. Aer cum à ventis silet, corrumpitur; languet principatus, ni assiduo liberalitatis fluxu refocilletur.

Venti non tantùm ad sanitatem, sed ad delitias effunduntur, vt refrigerēt, vt moueant, vt sibilent, vt placeant; miscuit natura tutelam oblectamentis, voluit necessitates tollere, iniurias defendere, & simul delectare. alimenta

itá

ità composita sunt, vt nutriant, & palato sapiant. Apud Romanos vtilia reputabantur spectacula publicis expensis producta, quæ relaxando populum obnoxium seditionibus à corrũpenti otio seuocarent. Saltatio, concentus, armonia, sunt quædam otia, quæ ab otijs seducunt. vtiles impensæ exornant Principem, nec non etiam futiles, moderationem nactæ. nunquã debet illa proceritas obtenebrari, vel saturis, vel inanibus lucibus clarescat; ità tamen vt ludicri, & vacui fulgores materiam eam non vorent, quæ plenis destinatur.

Natura aliquando in marcentem aerem consultò asperauit ventos, vt animositas illa discerpti aeris purgaret inquinamenta. Profecit nonnunquam liberalitas ad prodigalitatem vsq; porrecta, dummodo non ad putrida, sed in salubria emanaret; quod erogandi genus clarissimos promouit Imperatores. Non tamen Alexandri magni factum laudarem, etsi ratum fecerit fortuna, qui processurus in Persas, patrimonium asseclis, & ducibus suis diuisit, omnia prodigens præter spem

noua

noua quærendi, quod erat abuti forte, quam ni tutricem habuisset, quos parauerat amicos forsan contemptores expertus esset. ità dandum, vt adhuc elargiri possis; cum præmia te exhauserint, seruitia decoxisti.

Liberalissimus Iulius Cæsar ex victoriarum fructibus milites saginauit, populum epulo, visçerationibus, congiario, ludis, scenis expleuit, & obligauit. se vero nec in amicos, nec in milites, nec in ciues nunquam totum impendit.

Laudabiliter à Principe in sapientiam, & militiam maximum fluit: qui mentem humanam, & sanguinem carò mercati sunt, consilia, & vitā abundè muniuerunt, obiuerunt egregia, quę vel longa non refugit ętas. Otia etiam laudata dimanarunt. quid honestius de Principe vulgari poterit, quā quod eos largè muneratus sit, qui solio adstant, corpus circunsistunt, animum præceptis stabiliunt. satis multa non habet, quibus istos viros exoluat. hic se diffundat, hic se prodigat, vndè sanitatem, & incolumitatem sperat. attamen huic etiā excessiui modus per-

scri-

ſcribendus eſt, tanti ducitur expenſarũ leges cum moderamine violare, vt eadem ſanitas cum aliqua menſura, & pondere redimenda ſit. Venti, qui aerem animosè excutiendo defæcant, citò linquunt, at cum de principatu loquimur illi regimini obligandus eſt, quod ferat ætatem.

Quod ſi ſalutis fomenta quæ nullo pretio æſtimari queũt, certo pretio emenda ſunt ne noceant, quanta parſimonia, vel frugalitate inſtruenda erit voluptatum nundinatio, quæ tantùm abeſt, vt præ ſe valetudinem ferant; quinimò, & mortifera putredine infirment, cum tamen liquidò cõſtet enormiores expenſas ſenſuum blandimenta ſurripere, quod læthaliter monarchias ſauciat. erunt enim iſtæ auſtrales excurſiones, quæ contagione ſua aeris inquinamenta geminabũt, & lethali peſte graſſabuntur. venti igitur aliqui cum vtilitate bacchantur; nulla abſoluta prodigentia nonniſi cum Principis, & populorum clade inſoleſcit. cur verò etiam iſta aliquando nõ proficit? quia vitium eſt, quod nequit ad bonum effluere, imò ad integra applicans

plicans, comminuit. Affligit prodigos libido dandi; donationes enim non ponderant, sufficit dedisse. Ideò etiamsi iustè, & ad tempus elargiantur, improuidum desiderium omnes perfectæ erogationis conditiones non expūgit; quare aliquid mali ex tumultuosis largitionibus emicet, necesse est, quod aut bonum facinus polluit, aut vetat apparere, aut fædè corrumpit.

Sistam tibi duos maximos Reges Ferdinãdum Aragonię atq; Castellę, & Carolum Gallię in eodem facinore, lõgè diuerso exitu. Carolus expugnata Neapoli, vt ciuitatis officia in se verteret innatam prodigalitatem studiosè exciuit. Plebi in primis tributorum exemptione gratificatus est. Ducibus & Principibus regni regias ciuitates dono dedit, bonis ferè vniuersis abdicauit se, cunctisq; facilis fuit, vt cũctos opportunè ad manus haberet. sed deliberationes hominum non rectè dimensæ abortiuntur. hoc grandi auctoramẽto putauit inseruisse se omnibus, & exclusit; cum parte enim copiarum terga dantem tumultus, & defectio insequuta sunt. Ex aduerso Ferdinan-

dinandus, cum Neapolim venit, distribuit præmia militibus, iura aliqua in parte collapsa integrauit, quod suũ erat, pertinaciter sibi retinuit, imò vectigalia exagerauit, & cum ijs, quis crederet? populorum fidem. nàm donis Caroli degrauabantur Neapolitani, militum licentiæ improtecti, & accẽdebantur ciuitates, regi tantùm audientes, sub nobilium iugum missę. Sic dum paucos improuidis dignationibus sibi iungebat, multos à se depulit, & ità suppressit veterem illum vectigalium ordinem, cui populi hæreditaria consuetudine acquiescebant, vt incerta,& grauiora afferret imcompo- sita administratio. quæ cum tunc non amplius tributa, sed latrocinia dicerẽtur, ipso nomine refugiebantur. Innotuerat Ferdinando, Principem,& principatum sine iustitia, & tributis non perennare, ideò parsimonia sua diuturnum sibi afferuit imperium, quę ità alliciebat populos, vt Philippo mortuo Castellæ vnà cõspiratione ad sui gubernationem eum accersiuerint.

Caroli cæpta in expeditione Neapolitana non dissimilem præsagiebãt euen-

euentum ; nullis adhuc belli captatis auspicijs à Blanca Sabaudiæ Ducissa Caroli II. tutrice eum regiè hospitanti , gemmeam supellectilem mutuatus est , qua oppignorata pręsētē minuit inopiā . Bonus Rex apparatus dissipauerat ante procinctum . quare hæc excursio , Tiphonis fuit , turbantis dum præterit . Qui ad facinus aliquod consurgit bellicum , nouæ semper illi copiæ iungendæ sunt . plurimos quippè milites perdit ferrum, enecat morbus, corripit fuga, ità vt ni primos instauraueris delectus, nec progredi, nec stare possis . Prosperrima fortuna secūdùm hostem in te armat ; cum primum fregerit . mortalia ità partita sunt, vt ad inuidiam grandescant imperia , eximiæq; potentiæ validiùs petantur. Sic Carolus longitudine magis non reparati belli,& seditionibus , quam hostium virtute attritus, recessum vltrà alpes , tanto rege indignum meditatus est, & inultum;quòd recenti exercitu Italiam non turbauerit : hostes non appetierit , amicis pręstò non fuerit ; decoctricem causare naturam . nam ipso extincto Ludoui-
cus

cus XII. ſemper ſoluendo,& vanis lar-
gitionibus modicus, vixit ad regnum;
& regni decus reuixit. validis copijs
tunc preſſæ ſunt alpes, retentata Italia,
Mediolanū non reſtitit; ergò inquies,
liberalitatem à principatu excludis?
imò amplectenda, cum virtus ſit, quę
ſuum nemini arripit, promiſſum ſer-
uat, debitum pendit: at dare, & tol-
lere nunquam commendabile eſt, quia
vitium delet virtutem, quæ maculata
ſe amplius non capit, ſed nomen mu-
tat cum ſe in prauitates adoptat.

Prodiga mens vti concipiendo lu-
brica, ità deſideria proferendi impa-
tiens eſt. illa laxitas, quæ ad externa
producitur, ampliatur in intimo. co-
gitationes vaſta reuoluunt, nec ea agi-
tant, quæ ferre poſſint, ſed difficilia, ac
operoſa verſant, & parere volūt quid-
quid concipiunt, quamuis collaban-
tur vires, à propoſito non abeunt, ſed
fixantur in eo, & per omnes fluctus ar-
dentiſſimos affectus nituntur educere,
ideò à ruinoſis fundamentis ſæpiſſimè
optata moliuntur. Ardor ille eſt, qui
neſcit appetitus decoquere, ſed ſtatim
ac accenditur, flammas euomit, vel
ſplen-

splendeant, vel vrant. Quis refræna-bit ventos? semel inflati excurrant, & quatiant, necesse est, quamuis illicò exoluantur satis illis est, percussisse. Durũ aliquod sedit prodigo? perpetretur? defecit pecunia? qualibet quæratur industria, etiã mala, etiã euertente res suas. Impar annuũ est, vendatur sequens, non adhuc fructus maturuerunt? legantur acerbi, sed nimis grauant, sed concoctionem non ferunt, in alimentum non cedunt, tabescet corpus immaturis fructibus altum, qui in optimam euadent saginam, si consumationem prestolaberis, si non vltrà vires tuas concupisces, si considerabis omnem humanam potentiam, esse certis limitibus definitam; si voluntatis bulimiam ratione temperabis, si renunciabis tibi, post comminuta subditorum bona, Principem consenuisse. maximi Reges hoc vitio emaciati, mollitèr operati sunt. Maximilianus Austriacus militia peritissimus, hoc appetitu languescens, erigere se non potuit, iniurias transmittere coactus fuit, bella pacisci, ab inceptis abire ingloriosus; in hoc tamen gloriosissimus,
quod

quod Carolum V. edidit abstinentissimum Imperatorē, perniciosorum insumptuum recisorem, qui minùs maluit, quàm potuit, & obiuit maxima rei nummariæ rigidissimus censor, à thesaurarijs rationē vltimi nummi exigebat. mehercle quàm indecorum est, adeò ineptire dominantes, vt ad res suas vindicandas nunquam se excutiant? redemptorumq; insidias, vt elabantur nō studeant, in quas lymphati non inuitò offendunt, & tamen de fastigio rei agitur. Hic Imperator inutiles insumptus, quos in se abominabatur, in alijs oderat. Marchio Vastius Italici exercitus præfectus sexcentorum Equitum comitatu in Germaniam ad Carolum venit, ad cuius conspectum prouidus prorupit Imperator, Hic fastus Ceresolæ clade me affecit. in Duce bellico non aula spectabilis, sed exercitus an copiosus, an validus in quē expedit profundere, quod si à militibus ad aulicos detraxeris, armorum aciem obtuderis.

Necesse est vt viuant venti, ne pereat mundus, eorum vita spiritus est, & in iugi excursione consistit. nec

V moriun-

moriuntur cum frendere desinunt, licet fremitum,strepitumq;deponant, sed à violento cursu ad naturalem se recipiunt. exuflationem opulētia materiæ faciebat, qua disiecta, pristina illa; & lenis exhalatio perseuerat, quæ mundum absque ruina, vel detrimento gubernat. spirant liberalitatē Principes, qua viuunt potentes, & clari, quod si liberalem spiritum cohibeant, maiestatem iugulant; cum verò exuperanter efflant violentùm spiritum agunt, qui cum periculum est, ne virtus animā emittat, quam pacatus alit spiritus. ideò non erubescant ex munificentijs maiorum aliquid detrahere, præsertim cum ad tantam adoleuerint vastitatem, vt patrimonij vastationē ediderint. non enim maiestatem degrauabunt, sed à casu in fastigium tollent.

Optima nutrix parsimonia (eam dico quæ in virtutis gremio sedet prudētiæ res æquè librantis socia) fæcundas sæpè præbuit mammas liberalitati, & extenuatam saginauit; sed ad huius aspectum stomachantur Principes, quos sicut virtutes maiorum extenuare nō

pudet

pudet, ità vitia non producere propudiosum ducunt, illudq; firmissimū tenent auctoritati, vel potentiæ suæ diuitias semper hæsuras, quæ tamē amplissimos Reges in vltima paupertate destituerunt.

Infantia Caroli IX. Galliarum Regis id sentiebat, quæ cum vel falsa exhorrescat, hanc veritatem sibi obiectam non modo non expauit, sed irrisit. Aduenerat dies Regum festus, quo Galliæ Reges adinstar totius Europæ Principum seruitutem gratuito munere exhilare consueuerunt. hac liberalitate compulsus sibi afferri pecuniam Carolus mandauit. cum decenti cumulo adfuit thesaurarius. Rex æris paucitatem causatus copiosiùs iniunxit. minister ne officio deesset orauit Principem XI. annorum puerum, vt à prolixa liberalitate tandem se colligeret, & opes suas admodum accisas recensere dignaretur. Patrimonium tuū, inquit, pignori addictum, populi attriti licet maximum Regem onerāt te paupertate. ad hæc Rex intemperantèr fidelissimum seruū irrisit. eaq; animi festiuitate motus nudato capite au-

læ proceres circuiuit rogans, vt in pilei vacuũ conferre ſtipem vellent pauperi Galliarum Regi.

Verte tuæ mentis gradum, & ad Hēricum IV. eiuſdem Galliæ monarchā accede. Cum Heluetijs fædus percuſſerat (vti mos eſt multorum Principũ) quod certa pecuniæ ſumma obſignatur, quā ſpopōderat Rex legatorum expectatione minorem, vndè humilitèr ſupplicarunt legati, vt penſionis tenuitatem diſpicere non grauaretur. quibus liberrimè Henricus. paupertate nunc premor, cum afluam dilatabo: ac ſi fari voluiſſet. Vos oculis veſtris, & quaſi dicam manibus contrectaſtis quot, & quantis calamitatibus ſubditi mei inundentur. Ciuile bellum hoc nomine omnium atrociſſimum regni opes acciſit. inculta adhuc cernitis arua, depopulatas vrbes, me quidem Regem ſentio, ſed inopis regni. Id nunc ſolicitè ago, vt ſubditi mei ad antiquas fortunas ſubſiliant, quibus confirmatis, liberè dabo, & deſideria veſtra vltrò explebo.

Carolus Regem à ſubditis ſecludebat, nec reſpiciebat quid ipſi poſſent,

ſed quod ipſe vellet. Ego, aiebat, impero, ego iura gentibus diſtribuo, quid fortuna de alijs ſtatuerit pronuncio, imò ipſius fortunæ arbiter ſedeo. ipsã fabrico: ipſam debilito: ipſam examino. quis igitur meam mihi obijcere audebit, quam feliciſſimam, & perennem iamdudum ſtruxi? Henricus fortunam ſuam quærebat in ſubditis, & in eo ſpeculo, quod mentiri nequit, pauperem, vel lætam contemplabatur, dicebatq; ſibi. Egone diues in regno paupere? ego ſplendidus in conſumpto? computabo me ſine regno, à quo ſecluſus in ordinẽ redigor; ideò non me diuitem iactabo, quin examinem, an talem ſubditus me pati poſſit.

Henrici mens, & animus regnum ſuum latiſſimum implebant, irrepſerat ad ſolium per œconomiæ præcepta ab vtraq; fortuna inſtillata, quare reditus anteà recognoſcebat, quam ſtatueret impenſas. Præcipiebat ſibi, non alienis peribat exẽplis. nec ad ſimilitudinem, ſed ad rationem viuebat. Detulit Pariſios fama feſtiuitatem Regiæ Hiſpaniarum in cauſa nati Principis, excellentes impenſas, haſtiludia, men-

tita fulmina properantes cometas, & similes fumosos ludos. Ad hæc sine supercilio dixit Henricus: ego nullum regium decus retroire patior, tot voluminibus cælum non adorior, sed exercitus mei ære militari fraudati secessionem non faciunt (senserat enim per eos dies hanc tempestatem cum graui iactura Belgium) ac si addere voluisset, res meas non infto, fastus regios arte non prouoco, noctem non illumino, naturæ leges non cupio peruertere, quibus insto: diei splēdoribus cōtentus sum. nolo ĩ crepera luce quempiam decipi; veniant mortales, & in lucidissimo sole videant quid agam, an subditos meos sub vectigaliū iugū mittam, an milites pretium suum recipiāt, an iustitia sedeat, nullus apud me vexationes deprecatur, neminem in iniurijs marcescere patior: satis delectari puto populos meos cum nullus eos, nec ex mea auctoritate, nec sua potentia turbet? cum videant quassatum bellis regnum erigi, cum sentiant opes suas euersas sensim resurgere. ego Martem non illudo, quem agere paro, in thesauris meis, aurum custo-

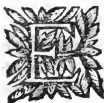
dio

dio, vt ipsum exorem, vt placidum, vt beneuolum habeam, tunc detonabo, tunc accendam noctes, enubilabo dies, insolitis ignibus, & horrendo fragore ad omnes gentes armorum famã transmittam. tūc iactabo administrationis meæ pompam, quæ moderatione aspirauit ad grandia; Subditos à paupertatis iugo ad liberas diuitias vĩdicauit, quæ me victorem promouebunt, & fulum integrabunt.

DUM CONFLUUNT elementa ad inbibendum vacuum sese miscent, nullaq; mixtio perfecta est, nisi quam vinxit ignis, qui ideò potens est ad res fingendas, quia potest ipsas euertere.

Caput XIX.

Lementa quibus natura rerum compositionem ornatumq; commiserat, vel non apparenti, vel indecora facie perstruxerat. nam terra nondum aquę contubernio emollita, leuigata, & compacta, sui impotens desiliebat ad auras, dehiscebat in profundum, nuda, caperata, inconcinna, maleq; dolata nihil illecebræ, plurimùm ingerebat horroris. Aquæ, quæ ad hanc quam cernimus crassitiem deductæ speculi vice fungũtur, tunc tenuitate sua splendentiq; nitore fuscabant, Inconspicuus aer. Ignis

Ignis à materia seclusus, nec splendore, nec vstione notabilis. & tamen ex hoc horrenti, vel obscuro, quidquid salubritatis, delitiei, quasq; illustres, vel opacas intuemur imagines moliebatur natura; nec melius poterat attemperari mundus, dum agitabatur, tàm varia produci, & noua subrogari labentibus.

Si Deus hanc molē instituisset æternam, eam in crasso, vel tenui, oblitteratis putredinis seminibus posuisset; æquè enim in denso, ac opaco, leui, ac tenui æterna conduntur, dummodo inquinamenta marcoris, quæ temporum infert decursio, à subiecto tollantur: in simplici materia aptissimè innititur æternitas; nam quod nullius aduersantis contagione vexatur, nec in sui perniciem cōsurgit, nec se destruit, vt renouetur. cum igitur consiliū fuit peritura formare ex multis compingēda erant, iisq; inter se dissentientibus, vt tadem crebris scinderentur conflictibus.

Porro res omnes quæ vitæ obeunt ministeria, liquet tenuissima, & spirituosa parte conflatas; quę verò anime

excellentia dignatæ non sunt, sed infrà vitalia in deiecto, & infimo naturalium loco iacent, licet planè mortuæ aliquas custodiunt virtutes ad viuentium vtilitates insertas, diuino consilio, ne quid in hoc mundo tam fædum extaret, quod præstāti aliqua vi, & potestate decorum in varios, & egregios vsus traduci non posset. virtutes verò potissimùm actuosiores tenui, ac splendido insidere gaudent, nam cum istæ è syderibus promanent, & regantur, nonnisi in lucido perdurant impressæ: in tenebris enim, crassoq; depactæ propè obruuntur, vel saltē à tenui non excitatæ se non exerūt. Quare tenuissimum cum crasso confundendum erat, vt ex hoc corporum structura, & magnitudo, ex illo vis, & facultas proficiscerentur, cuius ope animata viuunt, inanima verò nō tantùm pro vili materia cæteris substernūtur, sed reconditis notis, & occultis characteribus nobilitata pretium sibi faciunt. Propterea crassamentum terræ tamquam materia corporibus datū est, virtutes igni concessæ sunt: quæ duo elementa se inuicem refugiebant

pro-

proruens vnum ad humilia, aliud appetens sublimiora; quare vnio in remotissimis naturis frustrà sperabatur, ni productione mediorum reconciliatio quæsita esset, in cuius gratiam alia duo elementa aqua scilicet, & aer cōstructa sunt. Vnum medium adeò distracta colligere impotens erat; præcipuè cum natura nihil violentū agat. in coniunctione extremorum conciliatore opus est, qui vtriusq; naturæ particeps in vnum dissidentia perducat. sed cum per gradus tam longum interuallum superandum sit, & ex naturalibus nullum oppositas naturas sapiat; ideò duo hoc officium præstantius obeunt, & apposite consummant desiderium naturæ; dummodo ex iis vnum ad terram accedat, aliud ignē cognatione attingat. Aqua satis proxima terræ est, cum & grauitate sua ad inferiora declinet, & fluxibilitate in peruium corpus se demergat, cauitatesq; obstruens se illi strictissimo confundat amplexu. præterquam quod cum in vapores perfacilè abeat, & vanescat immigrans in aerem, vel mora, vel leuitatis affinitate cum illo

init societatem, illumque inuitat ad terras. Aer se met in pabulum igni suppeditans hoc auctoramen o nutrimenti auidum pellicit, atq; in intima viscera huius inferioris molis fugacissimum, leuissimumq; conuehit helluones rapiendi auiditas facilè trahit, vel ex ipsa altissima, & splendida sede in sedam, & abiectam.

Ex ijs mihi satis videor nudauisse naturæ ordinem, quo ipsa in connectendis elementis via est; reliquum nunc est, vt desiderium, & intentionem ipsius luculentiùs enucleemus. nàm quæ anteà dicta sunt, apertè non conuincunt, nec rem omninò proferunt; per summa igitur elementorum stylũ circũducam, raptimq; immensa percurrã.

Tria habet terra, quæ ad coitionem elementorum mirè conducunt, friabilis videlicet est, hiatibus referta, & vacui impatiens. ad implendum vacuum cætera elementa affatim currunt, quia hoc est vitium, quod natura summopere abominatur; ideò ad illud reparandum elementa præsto sunt; cũ vnũ quodq; naturale tangat, quod naturam ferit. Scinditur terra, facitq; vacuum,

cuum, quod ipsa solida, & immobilis nequit obstruere. hoc detrimentum sibi imposuit natura, duxitq; non ferendam iacturam; ideò iniunxit aquis vt abiecta grauitate ad stipandum inane, vel ex profundo, dempta mora consurgerent, iussitq; aerem leuitatis oblitum in ima se demergere, cladēq; integrare. hoc naturæ imperium necessarium erat ad opposita permiscenda, neq; tantùm imperio vsa est, sed vafr amento quodam, & calliditate, vel melius dicemus mirabili, iuxta suū institutum, artificio ad captādas vniendasq; res se insectantes.

Natura fabricauit elementa non duntaxat temperie, sed sedibus quoq; disclusa, ità tamen vt aqua incubaret terræ, quam circumueniebat aer. Terram verò, in qua mixtiones fieri statuerat, formauit obuiam, porosam, dehiscentem, Dein ijs sic collocatis dixit, seruate sedes vestras, vnumquodq; in suę ditionis confinio persistat, ne ingeratis confusionem in mundo, qui hac locorum dispositione ordinatus sine intertrimento elegantiæ perennabit. Hoc tamen cauete, & diligenter aduertite;

tite; vacuitas infesta mihi summè est, hunc hostem à meis regnis arcete, qui non expunctus regiminis habenas frāgeret. ex vobis quæ fluida sunt, huic iacturæ non succumbunt, terram verò rigidam, duram, stabilem rimosam, segmētatam huic damno non eximi, huic succurrite in tempore, & in posterum vitium facienti subuenite. Cōtinuò à decretis inanitates repletæ sūt, & in futurum prouisum, vt elementa quamuis aduersa se se inuicē illaquearent. nam dum procurrunt ad opplēdum vacuū, arctè copulantur. hacq; lege perennant res. vides naturæ astū, vt successibus orbis impleretur, & interitum rerum nouus ortus obduceret. continuò enim calor digerens, vorās, & absumens, expilat terram, vnde cōtinuò metus vacui aquam, & aerem in penitiora terræ ducit; sicq; antiqua instaurantur mixta, & recentia componuntur.

Aqua secundum terrā elementum quod descendit exuperat gentilem cōditionem cum in vapores soluta perdiscit ascensum, & dissimulatione su vtriq; immiscetur elemento; in terri

tamen

tamen supra aerem dominium sibi vīdicat ipsum fugans, aduentāti enim aquæ aer decedit ad tuendum locum grauiori, & ponderosiori impar; quare aqua in terrę intimā nullo obsistēte descendit. cuius contubernium nō repudiat terra gaudens pacare siccitatē suam, quamuis ingeneratam sibi, seq; in propria austeritate inhabilem, hoc condimento præstare rebus idoneam. Aer licet aquæ impetum non regat, illudit tamen in penitiora se inserens; tenuior enim crassiori aqua vlterius se penetrat, & ad secretiores partes suas vires perducit. Sicut aqua humidum defert, quod associatum sicco massam componit; ita aer, qui ad terrenæ substantiæ radicem se insinuat, humidum figit radicale, quod basis, & fundamentum viuentium est, alens quoq; in non animatis corporibus ignem.

Si à me percunctaberis, cur oleū nullum supra se liquorē admittens, statim ascendat, cæterosq; humores cupidè submittat, cum nolit ipsum se alicui subijcere, dicam id agere, quia est suæ originis memor; craisū enim illud, q̄ obseruamus olei corpus propè totum

aereum

aereum est. Aer carminatus, & effusi humiditatem suam planè obtegit, qu non nisi in coacto vbertima, & satu deprehenditur. diuulsum corpus nu lam humidi notam promit, coagulat humiditate pollet. Duplex igitur h mor à terra cōbibitus est aqueus, & aereus; quem oleum, vel pinguedi vocant. ille diuulsam terram compl ctēs prohibet ne distrahatur, alter ig alens in terris detinet, quo alioqui d stitutus ad suam spherā remearet. erg in tantum cogitur aer, vt crassescat pondusq; non leue adipiscatur, igni se subijciens in passionem cedat, qui in sua sphera discretus, nec tactui, n visui se supponit, concrescit in terri tanta est coagulationis vis, vt vide tur aer mutasse naturam, cum crassit induit, quod in gratiam terrarum f vt ignis ipsi vinciatur.

Hic, qui totus spiritus est, & nulla n uit perstringi crassitie, actuosior, cæ ris elementis potentior insigniora e pedit opera. huius præsentia compi git mixta discessus resoluit. hunc e stimo diuini consilij impulsu ad teri immigrasse; nàm non video excep

diuina,

diuina, quæ poteſtas è ſua ſphęra ad hunc demiſſum globum, ipſum extraxerit. cùm primùm igitur duo illa elementa ad prohibendum vacuũ ſubierunt terras, ignis aeri iam implantatus, & infixus, terreſtre illicò corpus exagitauit, duræ molis aditus aperuit, ſocia elementa in abditiores receſſus induxit, maſſamq; fermentatione abſoluit, effecitq; vt terra iàm mixtum eſſet.

Quia per elementa ad mixtum pergimus operę pretium eſt, poſtquam illorum genium exprompſimus, iſtius ſtructuram emedullemus, quod vt liceat caſtigatiùs aſſequi, notæ cõfuſionem à mixtione interſtinguentes in medium producendæ ſunt, quas potiſſimũ ex mixti deſcriptione eruemus. Mixtio, eſt miſcibilium alteratorum vnio. non igitur quælibet vnio, ſed illa duntaxat quam inuehit alteratio, conſumat mixtionem. erubeſcit natura aliquod opus ſuum renunciare, in cuius textura nõ inſudauerit, ideò niſi per pugnas, & profligationes, ſuos partus non abſoluit. vnumquodq; quanto minorib⁹ conatibus cõgeſtum eſt, eò longiùs à perfectione recedit, & ex

quanto

quanto maiori prælio consurrexit, e
magis integrum, finitumq; est.

Liquida corpora, vel in exiguas, t
nuesque portiones dirempta, aptis
ma permixtioni sunt. Aqua vinum s
bit, puluceres nullis conuersionibus, a
mutationibus prægredientibus sibi i
uicem cedunt. sed istæ rudes, & i
politæ permixtiones à mixtorum cla
se, in quæ dirigit natura, longè reijci
tur. intrat aqua lanam, vel spong
peruadēsq; humor penitiùs imbibitu
aquæ, & spongiæ nec attrita subst
tia, nec viribus fractis. confusa is
sunt, nequaquam ex præcellenti nat
ræ instituto, & imperio permixta, qu
illas tantùm formas iubet regnare, qu
inter pugnæ ardorem emergentes el
mentorum altercationem sopiuerun
nihil datur immeritis in regno natur
dignioribus, & validioribus imper
deferuntur. Cometæ, grandines, n
bes, tumultuariam compositionē n
ctæ adumbrati, & nothi naturæ fæt
censentur, nam legitimi, & maturi a
hæsione duntaxat non coalescunt; s
necessè est, vt se se peruadant, in vn
idemq; concurrant, vires sibi frang
robur

robur, corpusq; comminuant, perq; iacturas, & clades vnionem sortiant; pugna enim non modò summos contrariorum impetus retundit, & qualitates attemperat, sed ligat substantias, eas inuicem committens, & inserens: ideò stabile, firmum, perenne, & concorde mixtum in diuersis naturis refractis consistit.

Opus igitur fuit dissentientes naturas obtinuisse elementa, vt firmiorem inirent concordiam. pollet ignis calore, frigore aqua, sicco terra, humido aer; ita rebus, non modò corpus, sed virtutem, roburq; contribuunt. Humidum siccum incessens flexibile, tractabileq; præstat, sibi verò dat compedes, limitesq; definit, quos alioqui solutum in se non inuenit. Calor massã pŭadens, & digerens stringit vnionem, castigat effluentias, temperat, moderatur. superuacaneũ mihi videtur frigus, quod concocta, & emendata non cogit, sed acerba, incongrua seseque refutantia corpora stringit. Profectò inhabile frigus ad compingendum diuersa, vincula habet nimis dura, & rigida, non extrahit, non intrudit, nõ discutit; ideò

nec

nec soluit, nec vnit ad voluntatē naturæ. in quid igitur hic seuerus, & inexorabilis minister productus est? vt sese opponeret calori, voracissimo igni obuiam iret, frænumq; imponeret immoderatissimæ gulæ; quæ sine hoc obicē cuncta obliguriret, nihil digereret. coercēdo actiuitatem ignis frigus ad omnia excitanda naturalia ipsum facit opportunum, cui vires subtrahens, actuosiores reddit; & æquè frigori ardorem temperanti, ac calori producenti præclara opera referimus accepta.

At cur hoc elementum tantis virib⁹ instruere, quibus sese, & cætera conficere posset? cur eam edere caliditatem quæ vastaret, si productio rerum agitabatur? nonnè satiùs erat supremo caloris gradus in igne eò remittere vnde procreationes emanarent, quam tali furore instruere, qui cogeret deinaturam efferre frigus, quod haberet frendenti inijceret, & colluctanti tempetie inclementiam ad illum nume deponeret, qui rerum ortibus idone esset; prǽsertim cum à non necessa multiplicitate abhorreat natura.

sum

summa elementis debebatur vis, vt tāta operum varietas à natura destinata emergeret. in aliquibus mixtis summus emicat calor, quem alia retulum sortita sunt, vbi humidum longè siccum mole euincit validus exigitur ignis, qui fluentem coerceat, discutiat, condenset, & congruenti mixtionis figuræ obliget. Porrò vastitates, destructiones, incendia moliebatur natura, quæ non modo solutum, sed impotentem validissimumq; ignem petebant. Benè igitur cum naturalibus actum est, in productione ignis tantis viribus præditi, qui incendere, inflammare, subuertere, temperare, vnire, dissoluere, in cinerem redigere, & fabricare omnia potest; dummodo obijciatur illi frigus, quod pro magnitudine, vel paucitate molis cui innititur modò potens, modò debile illius acrimoniam, & impetum parum, vel multùm, vel mediocriter castiget, vt decretum, & intentum à natura opus exeat. sic dum naturæ sedit cuiq; rei suā assignare temperiem intemperatissima produxit elementa, sed inter se cōtraria; vt illa summa vis, quæ domi-

nium

niū nācisci debet in mixtis, p vim
oppositam, modò seuere, modò le
tèr, & parcè correcta, quasi in tot g
dus scissa, quot subit castigationes, p
pè infinita temperamenta conficer

Elementa, quæ minori actiuit
pollent, maiori mole ad confingē
mixta concurrunt, vt granditas c
poris virtutem segniùs agentem co
penset, inertesq; vires, promptior
& intentiores reddat materiæ cop
ægregiè etiā disposuit natura, vt (q
uis elementa suo peculiari præstent
peramento) aliqua potiùs corpus, c
vires, alia plurimum virtutis, mini
corporis, mixtis contribuant. Ter
& aqua in vnum coeuntes massam
ponunt; nam hiatibus referta tellu
offerentem aquam excipit, cuius n
cella, mollis, tenera, & recipien
impressionibus apta redditur. aqua
rò priùs errans, & vaga sistitur, sicc
beneficio terminatur. ex quibus d
bus elemētis corporum basis resulc
nam aer non multam molem con
buit licet coaceruetur, & crassescat
que stringens versatilem, fugienten
formam in conspicuam, & firmior
depo

deponat. hoc enim oleum est, humiditas scilicet radicalis, & rebus infixa ignem nutriens. Ignis, qui mole minor est, vsq; dum imperfectam, & acerbam mixtionem, maturat, nam aquam, & terram laxo glutine, per se solas, vinctas agitando, excutiendo, inferendo, dissipando, coquendo firmissimè nodat, vt tali dein vinculo cohæreat, quod in interitu rerum vltimo rumpitur; compactum aerem, scilicet partem oleosam, ignis affabrè in omnes partes disponit, & insertat, postremò partim aduersantium ictibus, eneruatus, partim operis longitudine fessus, cessat: in humidum pingue se sepelit, & formæ mixti dominium sibi vindicanti tacitus obedit.

Hinc patet necessitas conferendi sũmas vires, & se se oppugnantes, elemẽtis; nam quo acrior pugna est, eò arctiùs se cõplectũtur, & penitiùs adeũt, quæq; ex seipsis, cum illis excedentibus qualitatibus, struẽdis rebus inepta fiũt, & constructis noxia, permixta, & vnita cum refracto robore ad omnia opera parata sunt. Plicantur ad ingeniũ naturæ, ad necessitates humanas, ad

vsum

vſum mundi. ſic quę videntur min:
procellas, & interitus, in tranquillit
tem, & vitam ponunt. præ cæte
ignis natus ad ruinas conſpirat ad i
tegrationes, & exortus, dum deſtrue
vult perſæpè reficit, & inſtaurat, cu
nititur conſeruare, corrumpit. corru
tio illius naturæ aſſignari debet, co
ſtructio caſui legāda eſt; inquietus en
& edaciſſimus in vnas depopulatic
nes conſpirat. Natura ſagax, & pre
uida vitæ, neciſq; copiam vni feci
vt ſciamus illinc mortem ſerpere, vr
de vita irrepſit, & à quo malum acce
pimus dimanare bonum, nec non a
eo quod aliquando vtile fuit, detrimē
ta, & exitium imminere.

Ignis dum cupidè in cætera elemen
ta graſſatur, vt ea deuoret, ac abſumat,
ſuperflua caſtigat, mixtum compo-
nit, quia ipſe laboris longitudine ener-
uatus aduenienti formæ paret; quod ſi,
non abſiſteret ab opere illud vrgendo,
demum perderet. ſed refractus, &
emaſculatus ſuccumbit, & ex acciden-
ti perficit quod euertere nequit. ità vt
ī potentia facinus illud nobilitet quod
validæ vires fædarent, videaturq; iu-
uare

uare eo quod nocendi potestas subducta est, quod liquet in viuentibus, vbi calor quamuis subiectus, & modestus sensim depascendo humidum ad marcorem perducit. vt qui prius vitā dederat ad mortem impingat.

Luculentissimam fidem huic tractationi facit vnum quodq; recidere vndè acceptum est, discedunt elementa quo venerant in dissipatione mixti, quorum tria satis perspecta habemus aerem scilicet concretum, olei speciē referentē, aquam, & terram. Inconspicuum ignem mens per opera sua captat. Huc recidūt tria illa chimicorum principia sal, sulphur, & hydrargirium, cūm sal terram abiecto crassamento referat, sulphur aerem ignemq; concludat, hydrargirium aquam sapiat, circà eadem versantur ipsi, & Philosophi; nisi quod peripatetici purissima, & nondum deflorata elementa interpretantur, chimici ea statuerūt rerum principia, quæ ex alijs iam coaluerunt, nam in sale, & oleum quod densatus aer est, & terra, & aqua, & ignis commissa sunt.

SICVT IGNIS EFFORMA mixta, quia ipsius vis mitiga à frigore, ità dominationem le bus castigatam nobilissimos vn principatus.

Caput. XX.

Onfusiones à suorum o rum numero exhausto natura, mixta percens laxa, non colligata, vincta accurationem polluunt, quam probant concor & manentia: Contextuum præstar cultoris promit ingeniũ, imperfe accusat artificem. spongia aquā dida non commendat operātem; nullum opus hoc est, licet duo co derit; combibita aqua ab expressa gia affatim prosilit, nihilq; frang in recessu aquæ cũ nihil in accessu tum sit. Validis quassibus element fædera percutiuntur, vt consolider

mixt

mixta, quæ consumata sunt ad vehementes ictus consistunt, tantùm abest, quod vel modica pressura distrahantur. absolutiora reputantur, quæ solidiorem, compaginem nacta sunt, quā non discerpit ignis, sed probat.

In hanc indissolubilis mixtionis perfectionem stringuntur elementa, quia debiliora potentiorum imperium acceperunt. in cæteris imperfectis coniūctionibus vnumquodq; suas vires seruans fallos, & laxos init complexus; nam cum nullum consertum sit prælium, nemo sibi dominationem parauit, aut subijt obedientiam. at integrata, & absoluta mixta firmissima fœdera sanxerunt, eo quod post conflictum, victoria ex elementis aliqua ad imperium euexerit, clades alia seruitutem, & obsequium edocuerit. Quę cū excessu virium insolescebant mox fracta obsequuntur, eo potissimum cum penès ea steterit victoria, quæ in pugna eneruata non superbiunt in imperio, nec victis insultant, sed moderatè procurant; itàq; administrant vt omnes conatus vnionem augeant, fædusq; arctius cogant. Diuersa igitur

ingenia vnit natura, quia ex illis partim ad obedientiam, partim ad dominum disponit. ità vt regatur mundus quia ipsius partes sciunt per tempora dominio vacare, & seruituti.

Acriùs confligit in se ipsum humanum genus, quam elementa, & difficiliùs incurrit vnionem. elementa semel repressa temperie coeunt, homines suis odijs incubant, ijs animum mentemq; adijciunt, languescentia resarciunt; ità vt nouis caussis passim suborientibus propè extinctionē vehementiùs inflāmentur. Quæsitiori idcircò opus est imperio, & obedientia in compescendis ingenijs dissidia fouentibus. hoc necessitas ipsa quibusdam gentibus indicauit, quæ spontè prudentium virorum dictis audientes factæ sunt. ne tamen omnes eadem dominationis species caperet, dulcedo libertatis effecit; quam quidam populi penitùs exuentes manciparunt se regnantis arbitrio, alij nonnisi certis, & obseruatis conditionibus se permiserunt, nonnulli sibi ipsis parendi, & imperandi leges reseruarunt. Hinc varia magistratuū, Rerumpublicarum, Principum, Re-

gum

gum officia, & dignitates conſcriptæ ſunt. præ cæteris verò tutiùs, & magnificentiùs ſuis, & publicis rebus conſuluerunt, qui vnam cooptarunt poteſtatem res abſolutè diſponentem, ità tamen vt magiſtratus, & ordines, qui conſilio imperantis, iuſtitiæ, & legibus adſtant, nec non decreta publica, & priuilegia ciuitatum, ſi quid aſperi, pungentiſq; ex non limitata auctoritate ſoboleſceret, permulcerent. nam, qui obedientiam, & imperium permiſcuerunt, fundarunt principatum, qui vel cum bonis legibus ſtare non poteſt, cum non vnionem mixtumq; perfectum, ſed confuſionem, & diſſidia alternatio imperij cōſequatur. Poſt exactos reges hæc promiſcua Romanæ plebis, & nobilitatis dominatio Rempublicam conuulſit potiùs, & diſtraxit, quàm colligauerit. Religio animis infixa, periurij metus, ergà ſuos magiſtratus, reuerentiam diù tenuit. Timor hoſtium à ſeditionibus ſæpiſſimè collegit, & extemporaneā peperit vnionem, ad defenſionem quidem validam in Reipublicæ admini-

ſtratione non coherentem. nam rec
dens timor accerſebat tumultus, quo
poſtquam patres intellexerunt bellu
publicæ tranquillitatis cauſam ità c
plexi ſunt, vt ampliùs non dimiſerin
ex propagatione enim imperij, ſub
rientibus odijs cum finitimis, iàm pro
fligatum naſcens integrabat. Libid
rapiendi, & exterorum cura Rempul
ſuſtinuit, quæ æquiores leges victis d
cebat, quam ſibi ſanciret. quippè vi
cti in poteſtate erant, liberi Roman
nulli poteſtati præterquã ſuæ addict
cæteros regentes ægriùs regebantur.
Tandẽ hæc ſumma libertas in infimã
corruit ſeruitutem, ſuis legibus, & ma-
giſtratibus, quibus modo plebs aduer-
ſus Senatum, modò Senatus in plebẽ
ſe muniuerat, conuulſi ſunt. ex vſu, &
neceſſitate ſæpiſſimè didicerant præ-
ſtantiùs regimen monarchię inniti; cũ
enim contingebat aliqua in parte Rẽ-
pub. labefactari; Dictaturam, regiam
poteſtatem referentem, ad ſanandum
malum excitabant, quam breuem, &
extemporaneam volebant timentes,
ne quæ ſanitatem priùs grauiores dein
morbos infligeret, quam ſi pati potuiſ-
ſent

ſent tot clades nō ſuſtinuiſſent. Quamuis aliqua inueniantur remedia, quæ ægris adhibita infirmitates tollant, mox in ſanis continuata naturā euertant: attamen Dictaturæ præſidium vnum erat, quod creſcentē Rempub. & mole, & legibus per tumultus irrogatis, & vitijs laborantem curaret, ac tueretur.

Principum Arauſiorum, propè Dictatura Batauorum Rempub. primò erexit, dein in hanc vſque diem continuit. Batauicæ Reipub. durationi adiungitur opportunitas locorum, ſitus Ciuitatū, anguſtia prouinciarum, frequētes munitiones, homines negotiationibus occupati, mercibus conuehēdis erecti, & ſimili vitæ genere diſtricti, extra patriam in remotiſſimas regiones per maris vndarumq; iactationem, trahente, ideò à factionibus otiū comitantibus, & regnandi libidine, auerſo: mercenarijs militibus vt plurimùm bella parant, quibus, nec armorum præfectis ſpes aliqua elucere poteſt, ijs gentibus libertatem affectantibus potiundi; nam cuiuſque Ciuitatis expugnatio copioſum, & munitū exer-

citum conficeret; oppida passim erecta situ, & arte inexuperabilia; ingentia flumina, mare vndique alluens, & infertum excursiones prohibent, frumentandi copiam non faciunt, expilandi ansam præcidunt, commeatibus intercedunt, quibus inhibitis militares turmæ soluuntur.

Ijs difficultatibus obuallantur Venetiæ, quæ per mille annos tranquillũ iactant imperium, duntaxat tamen à nobilibus administratum, & Ducatus dignitate in vitæ exitum producta; specie tenus monarchiæ. vnde populus nulla dominij cupiditate instinctus, cuius obsonia nũquam degustauit, nec vexationibus stimulatus, ità parere cõsueuit, sicut patres imperare. à quibus duobus dominia fulciuntur; cæterùm terrestribus armis alienigenæ Duces præponuntur, nec vni tantùm mandatur imperium, quod vires, & ansam inuadendi suggerat. ità disposita officia sunt, vt neminem ad illud fastigiũ, quod cæteris libertatem inuideat, perducant.

Respub. in angusto vix stare possunt, in amplo planè succumbunt, in

pace molestant factiones, quæ in aliqua parte vasti dominij inueniunt fomitem. cum bellum insurgit exigua superat spes perpetuandę libertatis, quā vel hostes opprimunt, aut belli duces si contingat vicisse, ipsius met propugnātis exercitus viribus publicis impensis cōtracti tyrannidem parant. ingratijs enim, & duces, & milites his duobus acquiescunt; arma scilicet, & militarē potestatem exuere, mox per castrensē licentiam acta togatorum subijcere censuræ, ideò & milites in Ducis potestate sunt, & dux prerogatiua militari fretus Rempub. pessundat.

Stabilior igitur dominatus à monarchia stat, quę cuiusq; imperij magnitudini regēdę aptissima est, atq; ad naturæ ingenium instituta, quod etiā Respublicæ ab hac dominij forma auersissimæ fatentur, cum vnum tantùm bello præficiunt. vt potè cognoscentes nullam pestem bellicam artem magis labefactare, quam iubentium pluralitatem; ità vt vbi plurium manuum opus impensiùs exquiritur, vnius duntaxat capitis accipiantur impętia necesse sit; quodq; valet in bello

id in pacifico regimine congruum est; sed intensior præliorum necessitas cogit nos illud exequi consilium, quod laxamentum pacis, vel differt vel mutat, aut quid simile suggerit, vt consules, ducesq; temporaneos cum auctoritatibus ineptis, nimisq; concisis.

Verum est rerum naturalium principia tenera esse, robur dein, & duramentum ipsis accedere, mixtiones à confusione exordiuntur sicco humidũ edomante, sed laxiori fræno, quod deinde arctius imponit ignis fluxum reprimens, ac ad exigentiam mixti, ꝙ molitur, committens sicco. Plenissima agendi potestas igni inserta est, qui talẽ promit calorem, vt possit vnumquodq; construere, mox euertere, nam sine hac cumulata facultate hic rerum successus non fieret. In principatibus iisdem viribus pollere debet, ac ignis in mixtis, dominatio, quæ diuersissima hominum capita in vnius coerceat dominantis reuerentiam, ac ad mutuam amicitiam colligat, vel saltem cogat non dissentire. potestatem igitur expletam, & aliena suffragia non aucupantem exigit principatuum dignitas,

gnitas, & robur, si diuturnitas ijs, inferenda est. nam mixta, in quibus calor natiuus languet, semisoluta statim obsidet putredo, iã oppressura; sic malè vincta principatus compago fluctuat cum alienis votis subdita est, infirmiter enim nectitur, & laxa vincula assiduis iactationibus quotidie dissiunguntur. precario imperiò regnans Princeps nunquam terminantibus delationibus pulsatur, intẽduntur vera, aggeruntur falsa. In vasto dominio acta omnes accipiunt, causæ delitescunt, quæ commendare possunt facta, alioqui per se solum accepta auctorẽ culpantia; pro vt multa patrantur à Principibus, quæ videntur vexare, cum vexationes auertant. Hinc à malignis laudabilia detorquentur in crimen. rursus auctoritatem dominantis intra certos limites angustatam suspiciosæ mentes semper aduertunt cõfinia euasisse, inter quæ dum premendam esse suadent infimi aduersus supremũ obedientiam excutiunt. Sic vbi populus libertatem insolenter iactat nunquam desunt indomitis ingenijs ad commouendum incentiua: inter assiduos pa-

uores titubat quies, rarò stabilis frequenter iactata, in principatus ruinas tandem se mergens; qui eò facilius perditur, quo curiosiùs; sed non ad naturæ leges, procuratur.

Quod si demùm ista inter Principẽ, & subditos partita dominatio fatali inclinatione disponente, cæleſtiq; potiùs, quàm humano confluxu vna stabit, & indiuisa aliquantiſper durabit, quæ scissa est; profectò conuenientes magnitudini suæ fulgores nõ edet, nec maiestatem, decusq; imperij respondens viribus sustinebit. nam vel confinia propaganda sunt, vel ab ijs hostes amouendi, quorum vtrique tarditas huic regimini inseparabilis comes, & publicata consilia officiunt.

Præcipua bellorum momẽta in occasionibus sunt, quas tempestiuæ deliberationes dum opportunè occupant d fluere vetant, sed istæ à cætibus publicis hauriendæ, quamuis libratæ, & vtiles prodierint primum etiulgato arcano labefactantur, deinde exequendi mora corrumpuntur, ità vt Populi ijs finitimi impunitis excursionibus persultent. Absolutam igitur potestatem

non

non modò natura, sed politices instituit; illa ignem sic confecit, qui cuncta domando infinitatum, diuersarumque rerum productiui par esset; ista tantis viribus Principem instruit, vt parua, vel ampla imperia commodiùs, & æternè curentur. sed, inquiet aliquis, sicut ignis euertere omnia potest, ità hæc dominatio. inconsultè igitur nos euertentibus committimus, profectò inconsultissimi, & deliri ruinas, & deuastiones vltrò subiremus: sed sicut ignis componit, quia soluere potest, ità Princeps confirmat principatum, quia ipsum subruendi valens est. moderata vis, vel in mediocribus, se consumit, valet summa facultas aduersus maxima; non nos credimus ijs, vt cum omnia possint, perdant, sed vt cum valentes sint, validiùs tueantur. Fateor sibi relicta hæc dominatio, nõ secùs ac ignis frenderet, ac exhauriret, sed vis illi permissa est, vt cõsolidaret, non vt frangeret. In igne vis summa requiritur, nã moderata foret inepta tantis rebus, quarum nonnullarum creatio per validiorem calorem, aliarum per mitiorem absoluitur. Ideò

iuml summa

summa illa caloris vis modò integra, modò manca, modò impetuosa, & acerrima, modò placidior; & detu- n efacta, innumerabilem naturalium numerum format: per tot gradus di- ducitur, prout à frigore, vel validiùs, vel debiliùs coercetur. Sic excelsa illa Principis potestas, suos habet gradus, semper absoluta, rarò absolutè agit; ità omnia formare potest, quia non se vi- rib⁹ permittit, sed vires regit, nec quod potest consequitur, sed illud tantùm intendit, quod æquum est; modò toto auctoritatis pondere se comparat, modo mitiùs se dispensat, prout exi- git opus. Voracitati ignis frigus obie- ctum est, aduersus dominationis im- petum sancitæ leges sunt, quas opti- mus Princeps adorat, sibiq; præfigit excolendas. imò pro ijs agit, in has se totus expromit, quæ aliquando vni- uersam auctoritatem iubent proferri. modò tantos impetus prohibent; po- tentiam absque celsitudinis detrimen- to in gradus diuidunt, quorum iuxtà temporum, aut rerum conditionem, nunc supremos, nunc medios, nunc infimos euocant.

Inter

Inter hanc abſolutam Principis poſtatem, & leges inſtituitur principatus. ſtabilis duraturus, perennis, non turbulentus, nec trepidationibus concuſſus, ſed placidus ad humanæ indolis regimen ordinatus, vaſto terrarum ambitu, & frequenti hominum incolatu dignus. ne te ſemper ad antiqua tempora, quæ videntur iam rubiginē contraxiſſe perducam, in recentiſſimū exemplum, ideò florens, & intactum memoriam adhuc viuidam, & calentem reuocabo.

Victor Amedeus Sabaudię Dux Caroli Emmanuellis II. nunc regnantis pater, is eſt, qui opportunè mihi videtur hic inſerendus tamquàm operis clauſula, & totius argumenti compēdium; qui vnus ea omnia optimæ procurationis documenta repreſentaret, quæ paſſim multi exſcripſerunt: vt ſicut vna natura eſt, quæ vniuerſum integrè curat; ità vnus inueniretur Princeps, quem nullum excellentis adminiſtrationis præceptum effugeret, poſſetq; ſpeculi vice fungi, in quo politices inſerta naturæ legibus eluceret. Defuncto patre Carolo Emanuele hærēditatem

ditatem accepit, vel potiùs se illa onerauit, tunc temporis non minùs opulenta calamitatibus, quàm ditione, cuius pretiosiora viscera tres exteri exercitus dirimebant, deformabat pestis, conficiebat fames; ità vt omnia effugia ad solum interitum paterent; nàm quibus parcebat sæuitia belli, erat pestis inexorata, vel tandem à fame venia non impetrabatur. Pessum euntibus omnibus, & se se ruinis in cumulo prementibus, sagax, & illis temporibus natus Dux mala singillatim aggressus non est, sed vniuersim rescidit. non abstulit armis bellum, non pestilentē afflatum aeris salubritate purgauit. nō famem annonæ pretio oppressit; sed ac si hæc nullius pensi essent priùs ad ordinandas leges iniuria temporum labefactatas, & non leui ruina collapsas se conuertit. quibus instaurandis ità totus fuit, vt non modò veteribus pristinum nitorem restituerit, sed nouas rogauerit, quæ antiquorum omissiones obduxerunt, & seniò inclinantibus adminiculatæ sunt. quas & si statim non euulgauit, continuò tamen ab exortu suæ administrationis sibi præcepit

cepit, ad illas animum suum direxit, illas imperio præmisit, quod ad moderationem legum omninò temperauit. sic extincto bello, surrexit pax, pestilentem morbum deleuit sanitas, instauratus terræ cultus annonæ copiã restituit. Pedemontium, & Sabaudiæ Principatus iàm soluebatur, nisi in Principẽ leges obseruantẽ incidisset, qui eò nõ se mouit quo iniuriarũ vltio inuitabat, nec belli furoribus agitatus suo, & alieno detrimento in eo perstitit, sed meditatus est quid prudentia, quid tempora, quid principatus cõmodum suadebat, huic se accommodauit, & ad iusti regiminis leges, non ad petulantiam, & ambitionem consilia disposuit: nõ pgressus est quo poterat, sed quo tempestatis inclinabat conditio. absolutam quippè potentiã leges quibus obtemperabat coercuerunt: æquè sibi, ac subditis iustitiam indixit; quam, sicut ipse curauit, ne falleret, ità subditos ne peccarent seuerè prohibuit, obliterãs mulctis homicidia, grassationes, & cætera mala, quæ bella inuehunt, abducens ab erroribus subditos sibi, Deoq; obligã

uit,

uit, à quo deinde expunctis pestilentiæ seminibus, & cælis terræ conciliatis pax, sanitas, & fructuum vbertas promanarunt, mixtumq; propè diuulsum confirmatum est, cum additione nouæ prouinciæ creuit, subditorumq; diuitiæ in dies coalescentes paucis annis pristino robore, & flore clades texêrunt.

Princeps qui nonnisi ad legum modum vult posse, non modò suam contrahit potentiam, sed expandit; si enim hanc semper totam impenderet, tandem nullã faceret, quæ è contra iuxtà leges se promens roboratur in dies. hic Princeps septẽ regnauit annos, quos si conferas cum facinoribus censebis sæcula (tanti est excubare rebus suis) ipsi ad vnguem innotescebat, quid acciperet, & quid daret, vigilantissimus patrimonij stationarius, quod à nemine expilari passus est, & liberalis in eos qui suam ex merito prouocassent liberalitatem, omnia obiuit, quæ amplissimi Reges in latiori imperio non superant. aulæ cultus nitidissimus percellens officialium numero, ornamentorum elegantia, diuitia supellectilis.

lis. ab aprce vſq; ad miniſtrorum vltimum continuatus ſplendor nullibi intercilus, nec offuſcatus, ſed ad proportionem partium illuſtris vndiq; & ex ordine ſibi reſpondens: veſtibula prætorianis munita, atria equitibus ſtipata, nobilium numerus, & lautitia ſatis erant ad qualemcunq; maieſtatē exornandam: munera venationis ad modum regium diſtincta. quocunq; incidebant oculi, vel in grauibus, vel in leuibus ſupercilio digna notabant. mos quippe antiquiſſimus eſt Sabaudiæ Ducum regiæ apparatum, & cultum amplitudini domus, & ditionis extenſioni congruentem inſtruere; attamen inſumptus, quos in adornanda aula ſubibat, præ cæteris non magni reputabantur; nam licet pacis amans parare bellum coactus fuit, conſtructoq; exercitu, vel aliena inuaſit, vel ſua propugnauit: munitiones validis præſidijs tenuit, ex quibus multas propugnaculis auxit, alias à fundamentis erexit. Inſtaurauit cum Heluetijs fœdus, nobiles legationes emiſit, nouam Taurinenſem ciuitatem veteri continuauit operibus, palatia molitus eſt

non

nō modo enormi capacitate, sed pretiositate materiæ, animi sui magnitudinem prodentia, quibus fastigium nō imposuit breuitate vitę pulcherrima incepta sua perfectione frustrante.

Ædium potissimùm construendarū satagebat, quia hæc pars aduersabatur maiestati Sabaudię Ducum, qui cū in Sabaudia per sæcula degerint. postquā in Italiam sedem deportauerunt Taurini ædes non extruxerunt quales antiquissimæ familiæ claritudo, & imperij decus exposcebant: iugi bellorum iactatione nobilissimas mentes à pręclaro opere ad vrgentiora auertente. Postquam igitur à bello Victor Amedeus respirauit, vt animum suum propemodum ab angustijs explicaret, hāc non modo labem obducere, sed illustrare adnixus est. Ijs serpentibus luminibus intercessit mors non tamen ipsa extinguens, & funere obruens: nam Regia vxor filij tutrix, & principatus moderatrix eosdem spiritus inter populares turbas, & ciuilia bella aluit, quibus vtcunq; compositis, licet externa adhuc sæuirent, ità præstantiam mentis, & animi amplitudinem rebus

dis-

diſpenſauit, vt & bellum regeret, & cę-teris operibus non perfunctoriè vaca-ret; præcipuè ædificiorum conſtru-ctionibus incubuit, & hanc partem ali-qualiter mancam non modò non im-pleuit, ſed nobilitauit. vt optimæ Re-ginæ induſtria, & ſedulitas videatur apud poſteritatem præſentium tempo-rum, & multò magis præteritorũ ini-quitatem excuſauiſſe; quæ illa nõ mo-dò non ſęua, ſed mitiſſima interpreta-bitur, cum ab ijs impetratum ſit, quod meliora non permiſerint. ſi in Padi ri-pis hærebis, ſi colles aſcendes, ſi ciui-tatem luſtrabis multiplicem ſtructurã miraberis, & nullam non regiam, vel mole, vel ingenio artificum, vel ex-cellentia materiæ. excelſam modera-tricis gloriam cumulat quod ipſa exẽ-plò, adhortationibus, liberalitate, re-ligioſos, aulicos, ciues genium Prin-cipis combibentes, ità ad templa, & priuatas ædes, vel reficiendas, vel à ra-dicibus eleuandas inflãmauit, vt Tau-rinenſis Ciuitas, quæ à viginti annis humilitate premebatur, ad expolitarũ Italiæ vrbium depreſſionem emicet; quæ tamẽ hunc faſtũ ſuæ Principi de-

bet;

bet, non eo minorem quam primi cō-ditores meruerunt. nam qui exactus rerum æstimator fluxorum temporum obscuritatem, cum decurrentium splē-dore conferet, non sartam, ac instauratam ciuitatem, aut nouis machinis insignitam, sed refectam, & ex composito fundatā esse censebit.

Augustus cum iàm senex ad sua laudabiliora facinora respiceret illud frequenter repetebat, hanc vrbem lateritiam inueni marmoreā relinquo, sibi videbatur domorum sumptuositatem munificentiam suam, & egregiam administrationem proferre; satisq; testari ciuium opera quo temperamento in curanda Republica vsus esset; nō enim nisi Principis integritati fidentes, & calamitatibus non deformatos ædium poliendarum solicitudo incessiuisset. At nostræ Principis procurationem hæc sola gloria nō occupat, quæ istud Sabaudiæ, & Pedemontium dominationis mixtum intestinis morbis dissiliens, cura, solertia, liberalitate, officijs, & sagacitate reposuit; ingenium coniecturæ temporum aptans, ità seruiuit fortunæ, vt eam perdomuerit, &

dito.

ditionem, quam vis belli fregerat, integram filio restituat. ad quæ profundiora ministeria nō descendimus, quia in hoc opere instituimus mortuorum duntaxat monumenta exarare, & antiquitati potissimùm hærere, sed ista habbeunt aliquando suam lucem.

FINIS.

